

ВІСНИК

Бердянського університету менеджменту і бізнесу

науковий економічний
журнал

№ 3 (35)

2016

Редакційна колегія:

Л. І. Антошкіна, д-р екон. наук, професор (головний редактор); **В. Ф. Столяров**, д-р екон. наук, професор (заступник головного редактора); **І. В. Комарова**, к-т екон. наук, доцент (відповідальний секретар); **А. Л. Баланда**, д-р екон. наук, професор; **В. Ф. Беседін**, д-р екон. наук, професор; **В. А. Вісящев**, д-р екон. наук, професор; **М. М. Ігнатенко**, д-р екон. наук; **А. Б. Качинський**, д-р техн. наук, професор; **Е. М. Лібанова**, академік НАН України, д-р екон. наук, професор; **В. М. Лич**, д-р екон. наук, професор; **О. В. Макарова**, д-р екон. наук, професор; **Ю. В. Макогон**, д-р екон. наук, професор; **В. М. Михайленко**, д-р техн. наук, професор; **С. А. Навроцький**, д-р екон. наук, професор; **Ю. І. Осенін**, д-р техн. наук, професор; **В. П. Пелішенко**, д-р екон. наук, професор; **О. Ю. Рудченко**, д-р екон. наук; **І. О. Сингаївський**, д-р екон. наук, професор; **О. П. Сологуб**, д-р екон. наук, професор; **Д. М. Стеченко**, д-р екон. наук, професор; **Н. В. Ушенко**, д-р екон. наук, професор; **Ю. М. Фролов**, д-р юрид. наук, професор; **О. Ю. Чубукова**, д-р екон. наук, професор; **Ю. Ю. Юрченко**, д-р екон. наук, доцент; **Ігор Косір**, д-р екон. наук, професор; **Донат Єжи Межеєвський**, д-р екон. наук, професор; **Петер Терем**, канд. екон. наук.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації — серія КВ № 13894-2868Р

Науковий економічний журнал
«Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу»
внесено до переліку фахових видань України
(наказ МОН України № 1528 від 29 грудня 2014 р.)

Матеріали друкуються українською, російською та англійською мовами

Засновник:

ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»

*Рекомендовано до друку вченою радою
ВНЗ ТОВ «Бердянський університет менеджменту і бізнесу»
(протокол №5 від 26 жовтня 2016 р.)*

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, організацій, установ та іншої інформації несуть автори статей. Висловлені у цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань. Переклади і передруки дозволяються лише згодою автора та редакції.

Журнал заснований у 2008 році.

Виходить щоквартально.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

Україна, 71118, м. Бердянськ, вул. Свободи, 117А

Тел. 38 (06153) 64854

© Бердянський університет менеджменту і бізнесу, 2016

З М І С Т

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

<i>Антошкіна Л. І.</i> ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПРИВАТНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	9
<i>Сільченко І. А.</i> ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	12

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

<i>Бритвєнко А. С., Рунчева Н. В.</i> ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА НА КОРПОРАТИВНИХ ЗАСАДАХ.....	17
<i>Кіосєва І. А., Курова Т. Г.</i> АНАЛІЗ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ УКРАЇНИ	21
<i>Кірова Л. Л.</i> РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ ДО ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	26
<i>Настич В. Г.</i> СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	30
<i>Попова Н. О.</i> ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА	34
<i>Фролова В. Ю., Пелішенко В. П.</i> СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РИНКУ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ.....	39
<i>Фролова Г. І.</i> СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	43
<i>Юрченко Ю. Ю.</i> ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В РЕАЛІЯХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	47

ЕКОНОМІКА І УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

<i>Горяча О. Л.</i> ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА.....	54
<i>Міхов Л. І.</i> МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ	60
<i>Несен А. В.</i> УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ	66
<i>Компанець К. А. Сукманюк В. М.</i> ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ, ФОРМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ..	71

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

<i>Антошкін В. К.</i> УМОВИ І ФАКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ	76
--	----

Шинкарук О. В., Сігайов А. О.

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРОВІДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ЧАСТИНА І)	80
--	----

ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

Беседін В. Ф., Столяров В. Ф., Островецький В. І.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ (І ЧАСТИНА)	93
---	----

Комарова І. В.

РОЛЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ФІНАНСУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	109
---	-----

Степанова В. О.

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ.....	116
--	-----

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ І АУДИТ

Колесник Н. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ Й СПИСАННЯ БЕЗНАДІЙНОЇ ТА СУМНІВНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ	121
---	-----

АНОТАЦІЇ	125
-----------------------	-----

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	128
------------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

МИРОВОЕ ХОЗЯЙСТВО И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Антошкина Л. И.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ МОБИЛЬНОСТЬ СОТРУДНИКОВ КАК ПУТЬ К ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ЧАСТНЫХ ВУЗОВ.....	9
---	---

Сильченко И. А.

ИННОВАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ.....	12
---	----

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫМ ХОЗЯЙСТВОМ

Бритвенко А. С., Рунчева Н. В.

ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА НА КОРПОРАТИВНЫХ ПРИНЦИПАХ.....	17
--	----

Киосева И. А., Курова Т. Г.

АНАЛИЗ ВАЛОВОГО ВНУТРЕННЕГО ПРОДУКТА УКРАИНЫ	21
--	----

Кирова Л. Л.

РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦИИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА В АДАПТАЦИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ АГРОПРОДОВОЛЬСТВЕННЫХ СИСТЕМ К ВЫЗОВАМ ГЛОБАЛИЗАЦИИ	26
---	----

Настич В. Г.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ.....	30
---	----

Попова Н. А.

ИНВЕСТИЦИОННО-ИННОВАЦИОННЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В СИСТЕМЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА	34
--	----

Фролова В.Ю., Пелишенко В.П.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ РАЗВИТИЯ РЫНКА МЕДИЦИНСКИХ ИЗДЕЛИЙ В УКРАИНЕ.....	39
--	----

Фролова Г.И.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ИНОСТРАННОГО ИНВЕСТИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ.....	43
--	----

Юрченко Ю.Ю.

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ СТРАНЫ В РЕАЛИЯХ МЕЖДУНАРОДНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА.....	47
---	----

ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Горячая О. Л.

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОИЗВОДСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ.....	54
---	----

Михов Л.И.

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КОРПОРАТИВНОЙ КУЛЬТУРЫ.....	60
---	----

Несен А. В.

УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ЭФФЕКТИВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ УКРАИНЫ	66
---	----

Компанец Е. А., Сукманюк В. М.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДОВ, ФОРМ РЕСТРУКТУРИЗАЦИИ И РЕОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДПРИЯТИЯ.....	71
---	----

РАЗВИТИЕ ПРОДУКТИВНЫХ СИЛ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

Антошкин В. К.

УСЛОВИЯ И ФАКТОРЫ РЕГИОНАЛЬНОЙ ИНТЕГРАЦИИ В УКРАИНЕ.....76

Шинкарьук О. В., Сигайов А. А.

ИНСТИТУАЛИЗАЦИЯ ВЕДУЩИХ ЭЛЕМЕНТОВ МЕХАНИЗМА ГОСУДАРСТВЕННОГО
РЕГУЛИРОВАНИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ (ЧАСТЬ I).....80

ДЕНЬГИ, ФИНАНСЫ И КРЕДИТ

Беседин В. Ф., Столяров В. Ф., Островецкий В. И.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВОЙ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ
УКРАИНЫ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОИНТЕГРАЦИИ И УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ (I ЧАСТЬ).....93

Комарова И.В.

РОЛЬ БЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ В ФИНАНСИРОВАНИИ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ.....109

Степанова В.А.

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ДОХОДОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО БЮДЖЕТА
УКРАИНЫ.....116

БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ, АНАЛИЗ И АУДИТ

Колесник Н. В.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УЧЕТА И СПИСАНИЯ БЕЗНАДЕЖНОЙ И
СОМНИТЕЛЬНОЙ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ.....121

АННОТАЦИИ 125

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ..... 128

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

<i>Antoshkina L. I.</i> PROFESSIONAL MOBILITY OF TEACHING STAFF AS THE WAY OF EDUCATIONAL PROCESS OF PRIVATE HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS.....	9
<i>Silchenko I. A.</i> INNOVATION POLICY OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION	12

NATIONAL ECONOMY AND ITS MANAGEMENT

<i>Brytvyenko A. S., Runcheva N. V.</i> FACTORS OF SHAPING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL PRODUCTION ON THE BASIS OF CORPORATE BASIS.....	17
<i>Kiosyeva I. A., Kurova T. G.</i> THE ANALYSIS OF THE GROSS DOMESTIC PRODUCT OF UKRAINE.....	21
<i>Kirova L. L.</i> THE ROLE OF CLUSTERING OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN THE ADAPTATION OF NATIONAL AGRICULTURAL SYSTEMS TO THE CHALLENGES OF GLOBALIZATION.....	26
<i>Nastych V. G.</i> CURRENT STATE OF FOOD SAFETY UKRAINE.....	30
<i>Popova N. O.</i> INVESTMENT AND INNOVATION POTENTIAL OF HIGHER EDUCATION IN THE NATIONAL ECONOMY.....	34
<i>Frolova V. Yu., Pelishenko V. P.</i> STRATEGIC GUIDELINES OF MEDICAL PRODUCTS IN UKRAINE.....	39
<i>Frolova G. I.</i> MODERN TRENDS OF FOREIGN INVESTMENT IN UKRAINE.....	43
<i>Yurchenko Yu. Yu.</i> ECONOMIC SECURITY IN THE REALITIES OF INTERNATIONAL COOPERATION.....	47

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

<i>Goriacha O. L.</i> THE FORMATION OF PRODUCTION POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISE	54
<i>Mihov L. I.</i> METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING CORPORATE CULTURE.....	60
<i>Nesen A. V.</i> FORMATION CONDITIONS OF EFFICIENT PRODUCTION IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE.....	66
<i>Kompanec K. A., Sukmanyuk V. M.</i> CHARACTERISTIC OF KINDS, FORMS OF RESTRUCTURING AND REORGANIZATION OF ENTERPRISE.....	71

PRODUCT DEVELOPMENT AND REGIONAL ECONOMY

<i>Antoshkin V. K.</i> CONDITIONS AND FACTORS OF REGIONAL INTEGRATION IN UKRAINE.....	76
--	----

PShynkaryuk O., Sihayov A.

INSTITUTIONALIZATION OF KEY ELEMENTS OF THE STATE REGULATION OF STATE REGULATION OF HUMAN DEVELOPMENT (PART I).....	80
--	----

CURRENCY, FINANCE AND CREDIT

Besedin V. F., Stolyarov V. F., Ostrovetsky V. I.

METHODOLOGICAL BASIS FORMATION OF NEW TAX POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....	93
--	----

Komarova I. V.

A CONTRIBUTION OF GOVERNMENT EXPENDITURE IN FINANCING INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ZAPORIZHZHIA OBLAST.....	109
---	-----

Stepanova V. A.

THE MAIN DIRECTIONS OF FORMATION OF REVENUES OF THE STATE BUDGET OF UKRAINE	116
---	-----

ACCOUNTING, ANALYSIS AND AUDIT

Kolesnik N. V.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF ACCOUNTING AND WRITING HOPELESS AND DOUBTFUL RECEIVABLES	121
---	-----

SUMMARIES	125
------------------------	------------

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	128
--	------------

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 378.147

Л. І. Антошкіна

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ ЯК ШЛЯХ ДО ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ПРИВАТНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. В статті доведена важливість професійної мобільності викладацького складу приватних вищих навчальних закладів, окреслені рівні інтернаціоналізації університетської діяльності. Визначені форми та види академічної мобільності викладацького персоналу. За результатами проведеного аналізу визначено заходи щодо інтернаціоналізації освіти в аспекті підготовки висококваліфікованих фахівців.

Ключові слова: професійна мобільність, інтернаціоналізація, освітній процес, приватний вищий навчальний заклад, університет.

Summary. The article proves the importance of professional mobility of the teaching staff of private higher education institutions, outlined the level of internationalization of University activities. Defined forms and types of academic mobility of teaching staff. According to the results of the analysis on measures of internationalization of education in the aspect of training of highly qualified specialists.

Key words: professional mobility, internationalization, teaching, private school, University.

Постановка проблеми. Гармонізація системи вищої освіти тісно пов'язана з інтернаціоналізацією, яка припускає співпрацю країн в освітній сфері для створення міжнародного освітнього простору. Однією з умов цього є повна відповідність змісту освіти попиту суспільства і ринку.

Прагнення до інтеграції в європейську і світову системи освіти зумовлює зростання активності вищих навчальних закладів щодо налагодження міжнародних академічних контактів і організації стажування, мовної та виробничої практики студентсько-викладацького складу за кордоном, а також участі в міжнародних форумах, проектах, програмах, наукових дослідженнях і т. п. Взаємозв'язок з центрами міжнародного співробітництва сприятиме збагаченню досвідом роботи провідних університетів світу, формуванню єдиного освітнього простору, пошуку адекватних рішень, визнання дипломів, введення нових навчальних курсів і дисциплін, зростання академічної мобільності та інтернаціоналізації освітнього процесу і т. п.

Інтернаціоналізація освіти — це процес впровадження міжнародного виміру в такі функції навчального закладу, як викладання, дослідження та надання послуг.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблемою інтернаціоналізації освітнього процесу у вищих навчальних закладах займаються такі сучасні науковці як А. Сбруєва [1], Р. Кирей [3] та інші.

Метою статті є дослідження видів, форм та заходів з організації процесу інтернаціоналізації освітнього процесу вищих навчальних закладів за допомогою влаштування професійної інтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

У науковій літературі виділяють внутрішній та зовнішній рівні інтернаціоналізації університетської діяльності [1].

Перший рівень можна вважати підготовчим для виходу на другий рівень. Він має на увазі включення в зміст освітньої та наукової діяльності інститутів міжнародних аспектів і стандартів. Після цього процесу навчальний заклад готовий до виходу на міжнародний рівень як суб'єктів освітньої, наукової та фінансово-господарської діяльності.

Відомий український дослідник проблем сучасної освіти А. Сбруєва називає перший аспект «домашньою» інтернаціоналізацією, яка територіально обмежується конкретним вищим навчальним закладом і не вимагає перетину кордонів [1].

© Л. І. Антошкіна, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Антошкіна Л. І. Професійна мобільність викладацького складу як шлях до інтернаціоналізації освітнього процесу приватних вищих навчальних закладів / Л. І. Антошкіна // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — № 3 (35). — С. 9—11

References (APA):

Antoshkina, L. (2016). Professional mobility of teaching staff as the way of educational process of private higher educational institutions. *Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 3 (35), 9—11 (in Ukr.).

Професійна мобільність викладацького складу приватних вищих навчальних закладів освіти (ВНЗО) полягає в здатності успішно проводити різні види занять (лекції, семінари, практичні заняття і т. п.) або вести викладання суміжних дисциплін в різних ВНЗО. Тут також виділяється горизонтальна професійна мобільність — перехід в роботі в рамках одного професійного рівня (в плані оплати, кар'єрного рівня, акредитаційного рівня, статусу і престижності) і вертикальна — переміщення з одного професійного рівня на інший.

Більшість авторів трактує мобільність викладача в широкому сенсі як поширення і запозичення досвіду в іншому навчальному закладі. Традиційно міжнародна мобільність професорсько-викладацького складу обумовлена дослідженнями і науковою роботою, але в деяких регіонах і за певними напрямками освіти існують спеціальні схеми регіонального та міжнародного тренінгу для молодих дослідників і викладачів.

Під професійною мобільністю професорсько-викладацького та адміністративного складу ВНЗО слід розуміти механізм підвищення рівня як національної освітньої системи, так і приватної освіти, зокрема через впровадження зарубіжного досвіду і використання більш сучасного забезпечення університетської науки завдяки більш значним обсягам фінансування.

Види викладацької мобільності в цілому ідентичні академічній мобільності студентів. За формою вони можуть включати: читання тематичних лекцій у ВНЗО-партнерах, наукове стажування, довгострокову педагогічну практику, навчання в аспірантурі, участь у науково-практичних заходах (конференції, симпозіуми, круглі столи, семінари тощо); проведення спільних дослідницьких проєктів, реалізацію спільних грантів, відрядження з обміну досвідом, підвищення кваліфікації за кордоном. Сюди ж слід віднести мобільність освітніх програм, формування міжнародних стандартів освітніх програм, створення різних освітніх альянсів, інтеграцію в навчальні програми дисциплін міжнародного стандарту підготовки фахівців певного профілю і запозичення інноваційного досвіду підготовки фахівців.

Слід зазначити, що мобільності викладачів на міжнародній арені властива висока полярність. Так, з одного боку, існують країни з високим рівнем інтернаціоналізації освітнього персоналу і наукової еміграції (Гонконг), а з іншого боку, є країни з одним рівнем національного складу, де у вищій школі використовується тільки одна мова, і немає значного числа фахівців, які володіють іноземними мовами. Найбільші експортери наукових кадрів — Великобританія і США, і в той же час університети США найбільш привабливі для зарубіжних фахівців.

У Східноєвропейському регіоні, в тому числі й в Україні, ситуація з академічною мобільністю наукових кадрів ще гірша, ніж студентського складу: приватні університети не фінансують стажування викладачів у провідних вузах, поїздки з обміну досвідом практично не координуються і не фінансуються державою. Незначна кількість наявних потоків відбувається на рівні окремого університету за укладеними двосторонніми угодами. Однак це відбувається епізодично і часто носить односторонній характер, оскільки іноземні університети можуть профінансувати перебування своїх фахівців за кордоном, а вітчизняні намагаються здійснювати це за рахунок приймаючої сторони. Не розробляються спільні з провідними європейськими університетами програми підготовки фахівців, спільні наукові програми мають поодинокий характер.

Таким чином, можна виділити три основні проблеми розвитку інтеграційних процесів через академічну мобільність викладацького складу:

- стажування викладачів та обмін досвідом у багатьох країнах координується і фінансується приватними ВНЗО на низькому рівні;

- незначна кількість спільних програм підготовки фахівців і наукових проєктів з провідними державними університетами;

- не ведеться постійний моніторинг і діяльність з укладання міжуніверситетських двосторонніх договорів про обмін кадрами;

За результатами проведеного аналізу визначено заходи щодо інтернаціоналізації освіти в аспекті підготовки висококваліфікованих фахівців:

- створення і розвиток довгострокових програм міжнародного співробітництва в галузі підготовки фахівців, які передбачають можливість навчання за кордоном, багатосторонній обмін викладачами, студентами, слухачами, аспірантами і докторантами;

- розробка ефективних механізмів входу в освітні та наукові програми ЮНЕСКО, інших міжнародних організацій та фондів;

- спільні науково-практичні конференції, презентації;

- обмін студентами;

- навчання іноземних студентів у приватних ВНЗО України;

- участь в міжнародних мережах і форумах;

- участь в міжнародних конкурсах та грантових програмах;

- проведення лекцій викладачами в університетах-партнерах;

- підготовка спільних програм навчання і науково-дослідних проєктів;

- створення міжнародних освітньо-інформаційних центрів;

- створення із зарубіжними країнами спільних центрів освіти, а також підприємств-баз

практики, науково-дослідних колективів та консультаційних центрів;

- стажування студентів і викладачів за кордоном;
- отримання подвійних дипломів;
- інклюзивне навчання;
- розширення практики екстернатури;
- реалізація міжурядових і міжвідомчих угод про співробітництво в галузі освіти і науки;
- укладення міжнародних договорів щодо нострифікації дипломів, атестатів та інших документів про освіту та кваліфікацію фахівців;
- вдосконалення нормативно-правової бази з метою надання регіональним органам управління освітою, навчально-виховним закладам і науково-дослідним установам можливості самостійно визначати форми міжнародного співробітництва та укладати відповідні контракти (угоди);
- інтернаціоналізація навчальних планів;
- впровадження нових організаційно-педагогічних форм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців;
- організація служб для адаптації студентів у новому середовищі та створення системи кураторства для практичної реалізації мережевих форм навчання і мобільності студентів;
- вивчення та впровадження досвіду зарубіжних партнерів з модернізації системи освіти, зокрема система професійного зростання в рамках концепції навчання впродовж життя, міжнародних он-лайн шкіл для студентів, дискусійних майданчиків і т. п.;
- формування змісту та програм навчання на основі випереджаючого підходу, що зумовлено інформаційно-технологічною революцією і стрімким розвитком галузевих технологій;
- створення нової системи підвищення кваліфікації та перепідготовки для професорсько-викладацького складу, з урахуванням принципу «освіта через усе життя»;
- упорядкування системи наукових ступенів і визнання кредитів.

Вірним є твердження науковців, які вже на практиці відчули переваги від активізації мобілізаційних процесів в освіті, що «Розвиток академічної мобільності допоможе пришвидшити інтеграцію країни до європейського освітнього простору, забезпечить вдосконалення освітніх технологій, сприятиме виходу якості української освіти на

світовий рівень, інноваційному розвитку університетської науки та її інтеграції у виробництво, а також уможливить надходження додаткових коштів у державний бюджет, які можна інвестувати в розвиток вітчизняної системи освіти, покращить якість трудових ресурсів країни та допоможе працевлаштуватися багатьом українцям» [2].

Висновки з проведеного дослідження. Створення та вдосконалення системи приватної освіти в кожній країні вимагає залучення досвіду інших країн, які вже є визнаними лідерами приватної освіти в певній галузі підготовки. Сучасна вища освіта має розглядати як стратегічне завдання реалізацію своїх міжнародних інтересів і, в зв'язку з цим, розробити в рамках концепції модернізації системи вищої освіти в Україні трансформацію процесу навчання студентів приватних ВНЗО в інтернаціональний освітній простір.

Література

1. Сбруева А. А. Глобальные и региональные тенденции развития высшего образования в условиях построения общества знаний / А. А. Сбруева. — Сумы: СумГПУ им. А. С. Макаренко, 2008. — 80 с. — (Препринт / СумГПУ им. А. С. Макаренко).
2. Здіорук С. І. Академічна мобільність як фактор інтеграції України у світовий науково-освітній простір. Аналітична записка [Електронний ресурс] / С. І. Здіорук, І. В. Богачевська // Національний інститут стратегічних досліджень, 2013. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1421>.
3. Кирей Р. Академічна мобільність прискорює інтеграцію : можливість здобувати знання і викладати в іншому навчальному закладі країни чи за її межами дає чимало переваг / Р. Кирей // Урядовий кур'єр, 2016. — 8 червня. — № 107. — С. 6.

References

1. Sbrueva A. A. Global'nue y rehyonal'nue tendentsyy razvytyya vussheho obrazovanyya v uslovyakh postroyenyya obshchestva znanyy [Global and regional trends of higher education development in the conditions of construction of the knowledge society]. (2008). (in Russ.).
2. Zdioruk S. I., Bohachevs'ka I. V. Akademichna mobil'nist' yak faktor intehtratsiyi Ukrainy u svitovyy naukovy-osvitniy prostir. Analitichna zapyska [Academic mobility as a factor of Ukraine's integration into world scientific-educational space. Analytical note]. (2013). Retrieved from : <http://www.niss.gov.ua/articles/1421>. (in Ukr.).
3. Kyrey R. Akademichna mobil'nist' pryskoryuye intehtratsiyu : mozhlyvist' zdobuvaty znannya i vykladaty v inshomu navchal'nomu zakladi krayiny chy za yiyi mezhamy daye chymalo perevah [Academic mobility accelerates the integration : the ability to gain knowledge and teach in another educational institution or abroad gives a lot of advantages]. (2016). (in Ukr.).
4. Novyj Svet, October 23, 2009, № 3870, p. 28; Reklama, № 40 (746), October 23–29, 2009, Chas i Podii, № 45, 12–18 novemer 2009, p. 42.
5. Chas i Podii, № 45, 12–18 novemer 2009, c. 42.

УДК 339.7:330.341.1:330.

І.А. Сільченко

ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. Розглянуто основні тенденції та проблеми інноваційного розвитку України. Визначено актуальні проблеми та протиріччя інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції. Запропоновано напрями удосконалення інноваційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інноваційна політика, модель інноваційної політики, стратегія інноваційного розвитку, інструменти інноваційної політики, європейська інтеграція.

Summary. Main trends and problems of innovative development of Ukraine are searched. Actual problems and contradictions of Innovative development of Ukraine in terms of European integration are determined. Direction of improvement of innovation activity in Ukraine are suggested.

Key words: innovation politics model of innovation policy, strategy of innovative development, instruments of innovate policy, European integration.

Постановка проблеми. Зважаючи на активізацію процесів євроінтеграції України, зміну напрямів розвитку виробничої сфери, сфери послуг, основних ринків української продукції, джерел і напрямків внутрішніх і закордонних інвестицій, вимог до технічного рівня продукції, останнім часом для України актуальною стає розробка нової інноваційної політики країни, яка гармонізуватиме з процесами інноваційного розвитку ЄС в цілому. Така політика має бути науково-обґрунтованою, відповідати інтересам українського народу, враховувати стан і тенденції інноваційного розвитку розвинених країн, забезпечувати інтенсивний економічний розвиток, що базується на сучасних і перспективних інноваціях на середньо та довгострокову перспективу.

Інновації в даний час широко визнаються в якості ключової рушійної сили економічного зростання і розвитку. Тому інноваційна діяльність є складним процесом перетворення новостворених ідей та знань в економічні відносини. Якісні зрушення в сучасній економіці афішують значне перегрупування чинників і джерел, що визначають економічний розвиток. Можливості традиційних ресурсів економічного зростання, що звужуються, пов'язані як з наближенням фізичних меж їх використання, так і з ефективністю, що постійно знижується зі збільшенням витрат. Це означає, що домінантою в становленні моделі економічного зростання у XXI ст. повинна стати система інноваційних процесів, наукових знань, нових технологій, продуктів і послуг.

Інноваційність стає невід'ємною характеристикою сучасної економіки. Це в рівній мірі відноситься як до держав і їх співтовариств, так і до окремих компаній. Інноваційна спрямованість – імператив не лише сьогодення, але й найближчого майбутнього людської діяльності у будь-якій сфері [1].

Євроінтеграція України у світовий економічний простір не лише створює передумови для подальшого поступального розвитку нашої країни, але і висуває жорсткіші вимоги до підвищення її конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та реалізації інноваційної політики країни постійно перебувають у полі зору численних авторів, зокрема мають місце ґрунтовні публікації щодо узагальнення закордонного досвіду формування та розвитку інноваційної політики, реформування інноваційної політики підтримки та контролю за інноваційними процесами, що мають місце в науково-технічній, виробничій та інших сферах соціально-економічного життя країни [2, с. 56].

Останнім часом значний обсяг наукових праць присвячується інноваційній тематиці, проблемам формування та реалізації інноваційної політики України. Проблеми інноваційної політики розвитку національної економіки досліджували вітчизняні вчені: О. І. Амоша, Ю. М. Бажал, А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, М. П. Денисенко, М. М. Єрмошенко, Т. М. Качала, Т. Т. Ковальчук, С. В. Козаченко, В. І. Міщенко, В. С. Новицький, П. І. Саблук, Д. М. Стеченко, В. Г. Федоренко,

© І.А. Сільченко, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Сільченко І.А. Інноваційна політика України в умовах євроінтеграції / І.А. Сільченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №3 (35). – С. 12-16

References (APA):

Silchekno, I. (2016). Innovatsiina polityka Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Innovation policy of ukraine in conditions of european integration]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 12-16 (in Ukr.)

М. Г. Чумаченко, В. К. Черняк, В. Я. Шевчук, Г. К. Яловий та ін.

Метою статті є вивчення основних тенденцій та проблем інноваційного розвитку України та визначення актуальних проблем і протиріч інноваційного розвитку України в умовах євроінтеграції, а також напрямів удосконалення інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що Україна володіє багатьма ресурсами, запасами в індустріальній, культурній, природній, технологічній та науково-освітній сферах, вона досі суттєво відстає від розвинутих країн світу. Стан інноваційної діяльності в Україні визначається більшістю експертів-науковців як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово-розвинених країнах і потребам інноваційного розвитку.

Вітчизняна економіка має досить значний інноваційний потенціал, реалізація якого дозволить успішно конкурувати на світових ринках. Стратегічним пріоритетом України у контексті забезпечення національної конкурентоспроможності в постіндустріальній системі господарства є опанування науково-технологічною моделлю економічного розвитку. Для цього існують такі об'єктивні передумови, як наявність визнаних у світі особистих наукових шкіл та унікальних технологій, здатних забезпечити розвиток високотехнологічного виробництва на рівні найвищих стандартів [3, с. 32].

Україна належить до групи країн з дуже низьким рівнем високотехнологічної продукції в експорті (5%), у той час як у середньому в світі цей показник досягає 21% (Філіппіни – 65%, Ірландія – 41%, США – 32%, Росія – 13 %).

Сьогодні Україна займає 56-е місце в рейтингу найбільш інноваційних країн планети (Global Innovation Index). У порівнянні з 2015 роком країна поліпшила свою позицію на 8 пунктів.

У ТОП-10 Global Innovation Index входять, Швеція, Сполучене Королівство, Швейцарія, Сполучені Штати, Фінляндія, сингапур, Ірландія, Данія, Нідерланди і Німеччина.

В цілому до рейтингу включено 128 країн. Торік інноваційний потенціал України був оцінений вище – країна займала 64-е місце [4].

Експерти Світового економічного форуму оцінюють Україну в рейтингу таким чином: банківський сектор – 138 місце, рівень захисту прав дрібних акціонерів – 138 місце, ефективність використання законодавчої бази у врегулюванні суперечок – 138 місце, рівень захисту прав власності – 135 місце, незалежність юстиції – 134 місце, неетична поведінка в компаніях – 130 місце, рівень економічної свободи – 162 місце. Серед небагатьох показників, за якими Україна має ви-

сокий рейтинг (з точки зору роботодавців), – висока продуктивність праці – 26 місце, низькі витрати на зарплату – 21 місце, а також легкість, з якою можна звільняти робітників – 18 місце, якість освітньої системи – 56 місце, якість діяльності наукових установ – 42 місце, якість життя – 73 місце [5].

За роки незалежності України частка ВВП, яка витрачалась на НДДКР, скоротилась майже удвічі з 1,36% до 0,81%. Такий рівень науково-технічної діяльності особливо небезпечно виглядає на тлі євроінтеграції. На Лісабонському саміті глави країн ЄС домовились, що сукупні витрати на НДДКР у ЄС мають зрости до 3% від ВВП співдружності.

Складність реалізації інноваційно-інвестиційної політики держави може полягати в тому, що швидких та узгоджених змін потребують фактично усі механізми державного управління інноваційно-інвестиційним комплексом. Важливість формування та реалізації механізмів державної інноваційної політики зумовлюється посиленням євроінтеграційних інтересів України. При цьому не слід забувати: інтеграція здійсненна та взаємовигідна тоді, коли країна, що інтегрує, відповідає критеріям та вимогам тієї системи, з якою посилюється взаємодія. Ці критерії стосуються найрізноманітніших аспектів функціонування господарства і, перш за все, інноваційно-інвестиційного комплексу. Наприклад, країни Європейського Союзу створили європейське інноваційне табло зі сформованими категоріями та індикаторами, які згруповані за такими напрямками:

- людські ресурси (дипломовані професіонали з науково-технічною освітою; населення з освітою, вищою за середню; зайнятість у середньо- та високотехнологічному підприємстві; зайнятість у високотехнологічному сервісі);

- створення новочасних знань (загальні бюджетні витрати на дослідження і розробки; витрати бізнесу на дослідження і розробки; – патентні заявки; – передавання і застосування знань (малі й середні інноваційні підприємства у промисловості, у сфері послуг; витрати на інновації у виробництві, витрати на інновації у сфері послуг);

- фінансування інновацій (частка інвестицій у високотехнологічний венчурний капітал; частка венчурного капіталу на ранніх стадіях у ВВП; продаж нових ринкових продуктів; витрати на інформаційно-комунікаційні технології) [6].

Підприємства України потребують постійних, стабільних змін та запозичення досвіду й практики іноземних підприємств у сфері активізації інноваційної діяльності. Україна здатна застосувати деякі з методів покращення інноваційної активності, що дозволить збільшити конкурентоспроможні позиції на світовому ринку товарів та послуг.

Основними актами у сфері інновацій східно-європейських держав ЄС останні десять років є національні операційні програми та плани розвитку науки, розробок та інновацій, що є комплексними документами, які найчастіше включають цілі, механізми фінансування; завдання зі створення інноваційної інфраструктури, трансферу технологій, інтернаціоналізації досліджень, а також суми фінансування. Суттєва роль приділяється координації діяльності державних органів, зазначенню індикаторів виконання і засобам моніторингу та оцінки. В Україні є невідомим принцип довгострокового планування розвитку економіки з визначенням фінансових та організаційних механізмів реалізації. Окремі галузеві програми, як правило, не пов'язані між собою та не забезпечуються фінансуванням.

Серед основних проблем фінансування інноваційної діяльності в Україні у контексті євроінтеграції слід виділити такі: обмежені можливості залучення державних ресурсів; дефіцит власних ресурсів суб'єктів економіки; нерозвиненість інституційних інвесторів (банків, страхових компаній, інвестиційних фондів і компаній, фондового ринку тощо); нерозвиненість інноваційної інфраструктури; відсутність дієвої правової бази залучення коштів іноземних інвесторів, в т. ч. венчурного фінансування. В Україні досі не створено жодного інвестиційного банку довгострокового кредитування, не виконується рішення щодо створення Державного банку реконструкції та розвитку. Обсяги інвестицій, які надходять в Україну залишаються низькими, а їхня структура не дає можливості говорити про їхній інноваційний характер.

Для держав ЄС характерним є запровадження комплексної підтримки інноваційної діяльності,

що включає фінансові, кредитні, податкові механізми, розвиток інфраструктури, поглиблення кооперації наукових установ та підприємницького сектору держав ЄС зі здійснення проектів. Вказане в Україні не реалізовано.

Обговорення та вирішення зазначених питань є нагальним щодо інтеграції України та Європейського Союзу в сфері інновацій.

Перспектива членства у ЄС є стратегічним орієнтиром українських прагнень до перетворення і ключовою метою, заради якої проводяться реформи. Для України європейська інтеграція – це шлях модернізації економіки, подолання технологічної відсталості, залучення іноземних інвестицій і новітніх технологій, створення нових робочих місць, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника, вихід на світові ринки, насамперед на ринок ЄС. Як невід'ємна частина Європи Україна орієнтується на діючу в провідних європейських країнах модель соціально-економічного розвитку.

Одним із напрямів реалізації державної інвестиційної політики України в умовах євроінтеграції є здійснення інвестиційної реформи. Загальною та основною метою цієї реформи є активне залучення прямих іноземних інвестицій в економіку України, формування позитивного інвестиційного іміджу України в світі, а також позиціонування України як фінансового, політичного та бізнес центру в Східній Європі [7].

Національні інвестиційні проекти є пріоритетним напрямом діяльності держави у реалізації інвестиційної реформи, оскільки дозволяють ефективно впроваджувати інновації у виробництво, а також створювати нові індустрії в Україні.

Статус національних проектів надано тринадцяти проектам в межах п'яти пріоритетів (табл. 1).

Таблиця 1

**Перелік проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку
(національні проекти)**

<i>Пріоритетний напрям соціально-економічного та культурного розвитку</i>	<i>Національний проект</i>
Нова енергія	Нова енергія «LNG Україна» – створення інфраструктури постачання скрапленого газу в Україну.
	«Енергія природи» – будівництво комплексу вітрових, сонячних та малих гідроелектростанцій, виробництво твердого альтернативного палива.
Нова якість життя	«Чисте місто» – система комплексів з переробки твердих побутових відходів.
	«Якісна вода» – забезпечення населення України якісною питною водою.
	«Місто майбутнього» – формування стратегічного плану та системи проектів розвитку міста.
	«Вчасна допомога» – утворення єдиних регіональних оперативно-диспетчерських служб з використанням сучасних GPS-технологій для зменшення часу прибуття бригад швидкої медичної допомоги до пацієнта.

Пріоритетний напрям соціально-економічного та культурного розвитку	Національний проект
Нова інфраструктура	«Повітряний експрес» – залізничне пасажирське сполучення м. Київ – міжнародний аеропорт «Бориспіль» і будівництво інших інфраструктурних об'єктів Київського регіону.
	«Індустріальні парки України» – створення промислово-виробничої інфраструктури.
	«Технополіс» – створення інфраструктури інноваційного розвитку та високих технологій.
Агроперспектива	«Зерно України» – програма розвитку зерновиробництва з високими виробничими та економічними показниками.
	«Відроджене скотарство» – розроблення та реалізація програми розвитку скотарства.
	«Зелені ринки» – створення мережі регіональних оптових продовольчих ринків.

Джерело: [8]

Для досягнення своєї мети уряд має заохочувати співпрацю зацікавлених сторін серед державних і приватних підприємств, прямувати у напрямку диверсифікації та стимулювати підприємницькі устремління як окремих учасників, так і малих, середніх та великих підприємств, які можуть грати зростаючу роль у національній та світовій економіці.

Зарубіжний досвід свідчить, що уряди успішних інноваційних країн здійснюють зміни в законодавстві, організаційній та фінансовій сфері підприємств, що стимулює активізацію інноваційної діяльності. На територіях цих країн за підтримки держави виникають інноваційні кластери, що сприяють тісному співробітництву та обміну знаннями, ресурсами, кадрами тощо. Для реалізації відповідних заходів в Україні необхідна ефективна державна інноваційна політика, яка дозволить активізувати інноваційну діяльність як на регіональному рівні, так і на рівні підприємств.

Висновок. З міжнародного досвіду відомо, що для інтенсивного науково-технічного розвитку темпи зростання інвестицій в високотехнологічний сектор повинні перевищувати й перевершувати темпи зростання ВВП. Це пов'язано з необхідністю постійного та неодмінного фінансування базисних інновацій, результат застосування яких неможливо одержати за один рік. Визначальними дестабілізуючими факторами інноваційного розвитку є політико-економічні та політично-правові фактори, які в Україні протистоятимуть створенню умов до інноваційного розвитку та приречуть вітчизняну економічну систему на подальше пригнічення, якщо не будуть вжиті надзвичайні заходи по становленню принципово нового підходу до вирішення цієї проблеми.

Література

1. Мартиненко В. Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні / В. Ф. Мартиненко. — К. : НАДУ, 2005. — 293 с.

2. Атаманова Ю. Державна інноваційна політика: проблеми правового визначення та законодавчого закріплення / Ю. Атаманова // Теорія і практика інтелектуальної власності. — 2007. — № 6. — С. 49–59.

3. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : моногр. / О.І. Амоша, В. П. Антонюк., А. І. Землянкін та ін. — Донецьк : НАН України, Ін.-т. екон. та. пром., 2007. — 328 с.

4. Украина повысила свой рейтинг в Global Innovation Index. — Режим доступу :

5. Шніцер М. Порівняння економічних систем : пер. з англ. / М. Шніцер. — К. : Основи, 1997. — 519 с.

6. Формування галузевих ринків України: перехідний період / за ред. В. О. Точиліна. — К. : Фенікс, 2004. — 332 с.

7. Агентство з інвестицій та управління Національними проектами. — Режим доступу : <http://www.ukrproject.gov.ua>.

8. Про затвердження переліку проектів із пріоритетних напрямів соціально-економічного та культурного розвитку (національні проекти). — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1256-2010-%D0%BF>.

REFERENCES

1. Martynenko V.F. (2005) Derzhavne upravlinnya investytsiynym protsesom v Ukraini [State management of investment process in Ukraine]. Kyiv: NADU (in. Ukr.).

2. Atamanova Yu. (2007) Derzhavna innovatsiyna polityka: problemy pravovoho vyznachennya ta zakonodavchoho zakriplennya [State innovation policy: problems of legal definition and legislative fastening]. Teoriya i praktyka intelektual'noyi vlasnosti. 6.49-59 (in. Ukr.).

3. Amosha O. I., Antonyuk V. P., Zemlyankin A. I. ta in. Aktyvizatsiya innovatsiynoyi diyal'nosti: orhanizatsiyno-pravove ta sotsial'no-ekonomichne zabezpechennya [Activation of innovative activity: organizational, legal and socio-economic support]. Donetsk: NAN Ukrayiny, In.-t. ekon. ta. prom. (in. Ukr.).

4. Ukraina povysyla svoy reytynh v Global Innovation Index [Ukraine improved its ranking in Global Innovation Index] (Electronic edition). Retrieved from <http://albatros.travel/ukraine-improves-its-rating/>

5. Shnitser M. (1997) Porivnyannya ekonomichnykh system [Comparison of economic systems]. Kyiv: Feniks (in. Ukr.).
6. Tochylna V. O. (Ed.) (2004) Formuvannya haluzevykh rynkiv Ukrainy: perekhidnyy period [The formation of the industrial markets of Ukraine: the transition period]. Kyiv: Feniks (in. Ukr.).
7. Ahentstvo z investytsiy ta upravlinnya Natsional'nyimi proektamy [The Agency for investment and National projects] (Electronic edition). Retrieved from <http://www.ukrproject.gov.ua>.
8. Pro zatverdzhennya pereliku proektiv iz priorytetnykh napryamiv sotsial'no-ekonomichnoho ta kul'turnoho rozvytku (natsional'ni proekty) [About approval of the list of projects in priority areas of socio-economic and cultural development (national projects)] (Electronic edition). Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1256-2010-%D0%BF>.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 352

А.С. Бритвенко

Н.В. Рунчева

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА НА КОРПОРАТИВНИХ ЗАСАДАХ

Анотація. Визначено сутність конкурентоспроможності виробництва та чинники, які впливають на її формування. Викладено матеріали досліджень, які спрямовані на структурування та систематизацію проблем функціонування аграрного ринку в контексті провадження маркетингової діяльності сільськогосподарської галузі.

Ключові слова: маркетингові стратегії, сталий розвиток, аграрний ринок, аграрне виробництво.

Summary. The presented studies are aimed at structuring and systematization of problems in the functioning of the agricultural market in the context of the implementation of marketing activity of the agricultural sector.

Key words: marketing strategy, sustainable development, integration, agricultural market, agricultural production.

Постановка проблеми. На сьогодні існує багато думок щодо визначення суті конкурентоспроможності, в яких вчені виділяють різноманітні чинники, які на неї впливають. Проаналізуємо ті, що застосовані до макро- та галузевого рівнів. Більшість з них певною мірою застосовані до аграрної галузі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій констатує ряд підходів до вирішення даної проблеми. Так А. С. Бритвенко та інші вважають, що на конкурентоспроможність підприємств впливають якість і ціна продукції [1]. М. Портер додає ще попит і пропозицію на певну продукцію [2]. Л. В. Кондратьєв надає перевагу організації виробничої інфраструктури на підприємстві, кваліфікації кадрів і розвитку маркетингу [3]. Л. О. Мармуль підрозділяє фактори на внутрішні та зовнішні [4], для нас інтерес представляють саме останні. До них автори відносять рівень інвестицій, ефективність фінансової системи, ринкову інфраструктуру, внутрішньополітичну і соціально-економічну ситуацію, систему маркетингу, а також сертифікацію і стандартизацію виробництва [5]. Проте даний перелік обмежений через неврахування найважливіших чинників, які визнає значна частина вчених: попит і пропозиція; доходи населення; цінова, податкова і кредитна політика; платоспроможний попит; якість і асортимент продукції; регулююча роль держави.

Аналогічний поділ на внутрішні та зовнішні фактори проводить В. К. Антошкін, відносячи до зовнішніх ціни на ресурси, нововведення, державні стандарти на якість, податки, дотації, кредити та ін. [6].

При визначенні чинників конкурентоспроможності галузі або продукції вчені у своїх працях посилаються на роботи М. Портера, виділяючи чотири групи чинників:

- параметри попиту, визначальні можливості реалізації продукції, а також межі можливих змін цін на неї;

- наявність конкурентного середовища, стимулюючого до постійного пошуку нового, підвищення якості та ефективності виробництва;

- параметри чинників, використовуваних в процесі виробництва: сировина, матеріали, енергія, робоча сила;

- наявність споріднених і таких, що підтримують галузі, пов'язаних з основними конкурентоздатними галузями, які дозволяють максимально підвищувати якість продукції в широкому значенні слова [7].

Дана класифікація також не враховує багато зовнішніх факторів, наведених вище, а більше стосується процесів виробництва та обігу.

Н. К. Моїсєєва та Ю. П. Аніскіна основним чинником вважають якість продукції [8]. Дану по-

© А. С. Бритвенко, Н.В. Рунчева, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Бритвенко А.С. Чинники формування конкурентоспроможності аграрного виробництва на корпоративних засадах / А. С. Бритвенко, Н.В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). С. 17–21.

References (APA):

Brytvienco, A., Runcheva, N. (2016). Chynnyky formuvannia konkurentospromozhnosti ahrarnoho vyrobnytstva na korporatyvnykh zasadakh [Factors of shaping the competitiveness of agricultural production on the basis of corporate basis]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 17–21 (in Ukr.)

зицію також підтримує багато вчених, вважаючи, що оцінені споживачами як більш високоякісні продукти, мають вищі конкурентні переваги. Ми згодні, що в умовах жорсткої конкуренції пріоритетною умовою успішної діяльності аграрних підприємств є конкурентоспроможність продукції за рахунок підвищення її якості, але цей елемент не є головним. Необхідно також здійснювати розширення асортименту із застосуванням глибокої переробки, враховувати цінові фактори та створювати ефективну систему збуту.

Діаметральну думку висловлює В. Д. Андриянов, який вважає, що на конкурентоспроможність галузі впливають в основному макроекономічні чинники, а внутрішні чинники підприємства в розрахунок не беруться [9].

Певної системи дотримуються і такі відомі учені, як В. Синько, А. Трубілін і А. Ю. Юданов, які конкурентоспроможність галузі ставлять у залежність в основному від зовнішніх, якісних та економічних чинників: тенденції розвитку економіки і ринку, науково-технічний прогрес, зміни в структурі споживання, коливання кон'юнктури і склад конкурентів; якість товару, гарантії безпеки, збереження продукції; собівартість і ціна товару [10]. Проте вони також не наводять деякі зовнішні чинники, які нами відображені вище.

Метою статті є визначення основних індикаторів і показників, які впливають на конкурентоспроможність корпоративного розвитку сільськогосподарства.

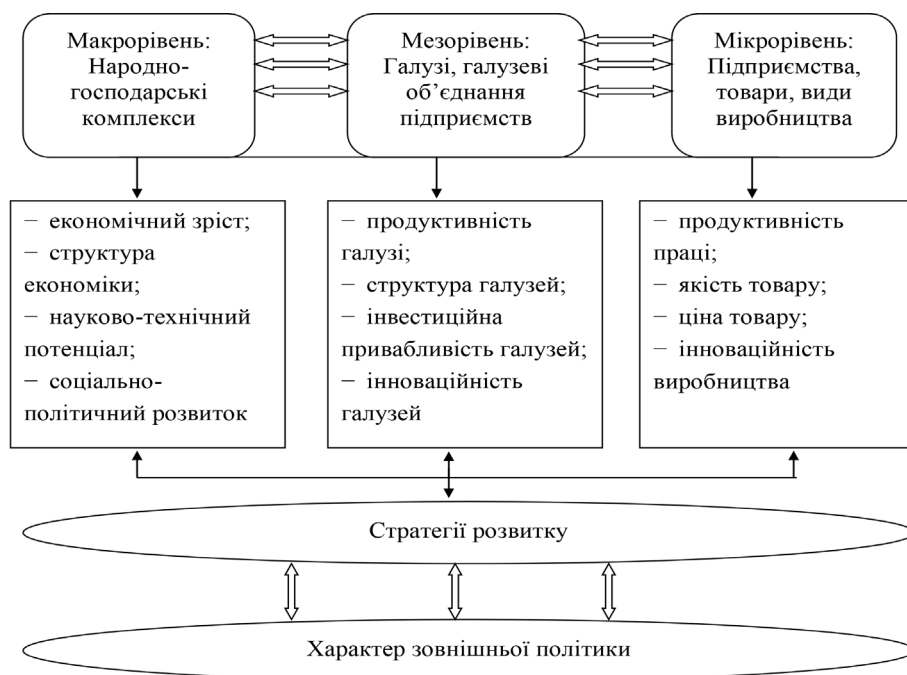
Виклад основного матеріалу дослідження. Підвищення ефективності господарської діяльності суб'єктів аграрного сектору сприяє зростанню їх конкурентоспроможності, що в свою чергу

веде до росту конкурентоспроможності виробництва в аграрному секторі.

Проведене дослідження показало, що Україна має потенціал, щоб бути конкурентоздатною на міжнародному рівні по рослинницькій і тваринницькій продукції за умови зняття бар'єрів для конкурентоспроможності, оскільки багато великих підприємств здатні працювати на вищому рівні ефективності.

Ситуацію на ринку аграрного виробництва погіршує загострення конкурентної боротьби між агрохолдингами. Крім того, придбання інвесторами сільськогосподарських підприємств має великий і неоднозначний вплив у першу чергу на місцеві ринки сільської продукції, а в подальшому і на національний ринок. В той же час підвищення конкурентоздатності агрохолдингів відбувається об'єктивним шляхом за рахунок диверсифікації ризиків, чому сприяє сама вертикально інтегрована структура. Підвищенню конкурентоздатності аграрного виробництва також сприяє інтеграція сільськогосподарських і переробних підприємств, створення інфраструктури аграрного і продовольчого ринку, оптимізація регіональної структури, використання диференційованих маркетингових стратегій.

З теоретичної точки зору все різноманіття конкурентних відносин здійснюється на трьох рівнях: мікро- конкретні види продукції, виробництва, підприємства; мезо- галузі, галузеві, корпоративні об'єднання підприємств і фірм горизонтального типу інтеграції; макро- народногосподарські комплекси міжгалузевого типу інтеграції [2] (рис. 1.).

Джерело: розробка автора.

Конкурентоспроможність на мікро-, мезо- та макrorівнях впливає один на одного. Цей тісний взаємозв'язок проявляється в характері зовнішньої та внутрішньої політики і стратегії розвитку компаній. Причому чим більш розвинена економічна система країни, тим чіткіше проявляється ця взаємодія.

Безсумнівно, що конкурентоспроможність об'єктів усіх описаних рівнів знаходиться в тісному взаємозв'язку один з одним і справляє безпосередній вплив на величину кожного з них. Не можна всерйоз розраховувати на обґрунтовано високу конкурентоспроможність галузі або підприємства, якщо в країні не відрегульовані основні баланси політичного, соціального та економічного характеру [1].

Багато економістів виділяють експорт як один з найважливіших напрямів підвищення конкурентного потенціалу аграрного виробництва. Нами також підтримується дане твердження. При цьому слід ще додати, що в цьому напрямку необхідно провадити політику диверсифікації товарного асортименту на експорт, наприклад, частковий вивіз борошна замість зерна. Це додатково підвищить завантаження виробничих потужностей промислових зернопереробних підприємств, що в свою чергу приведе до зниження рівня безробіття, створення додаткових робочих місць, зростання рентабельності переробних підприємств, збільшення надходжень податків до бюджету.

Питання диверсифікації товарного асортименту також актуальне і на внутрішньому ринку в аспекті орієнтації на споживчий попит. Наприклад, виробництво зерна на насінні цілі; м'якої пшениці з високим вмістом клейковини для вироблення хлібопекарського борошна; м'якої пшениці з вмістом білку не більше 10% для кондитерських виробів; твердої скловидної пшениці для макаронів або манної крупки; ячменю для виробництва пива із вмістом білку не більше 12% або його використання для фуражних цілей, де навпаки цінується зерно з більш високим вмістом протеїну.

Під час дослідження нами вже доведене твердження та висловлена думка, що ефективність і конкурентоздатність галузі багато в чому залежать від створення дієвого механізму функціонування багатоукладної структури, створення умов рівноправного розвитку різних форм господарювання, демонополізації харчової та переробної промисловості АПК, інтеграція господарств-виробників продукції та підприємств по її переробці.

Ці висновки також підтверджуються такими основними положеннями:

— для оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств регіону необ-

хідно використовувати систему показників, що включає як показники самих підприємств, так і показники конкурентоспроможності продукції;

— найважливішою умовою підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств регіону є забезпечення зростання продукції в господарствах усіх категорій;

— істотно підвищити конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств регіону дозволяє їх інтеграція з переробними підприємствами АПК і диверсифікація виробництва.

Як показав проведений аналіз, агрохолдинги не є ідеальною та ефективною формою ведення агробізнесу в Україні, незважаючи на те, що їхню діяльність більшість вчених оцінює позитивно. Проте практично всі одночасно вказують і на негативні фактори функціонування агрохолдингів. Розвиток агрохолдингів в Україні та інших колишніх республіках СРСР є закономірним наслідком неефективного здійснення аграрної реформи і, зокрема, — земельної. Як показує досвід розвинених держав світу, кооперація є однією з перспективних форм інтеграції в сільському господарстві. Тому поряд з агрохолдингами на умовах балансування інтересів та ефективності розвитку аграрного сектору повинні розвиватися також інші організаційно-правові форми ведення агробізнесу — сільськогосподарські підприємства, фермерські та підсобні господарства, переробні та збутові кооперативи і т. п.

Найважливіший компонент підвищення конкурентоздатності аграрного бізнесу — логістика. Так, наприклад, в агрохолдингах відстань між фермами і кормовою базою досягає декількох десятків кілометрів. Сьогодні у багатьох країнах проблему підвезення корму вирішують мобільні комбікормові заводи (МКЗ). Їх впровадження стало однією з причин посилення конкурентоспроможності сільських господарств країн Західної Європи і Північної Америки. Більшість аграрних підприємств Європейського Союзу, які знаходяться віддалено від кормової бази, роблять комбікорм за індивідуальною рецептурою безпосередньо на власній території. Відсутні витрати на доставку кормів з комбікормового заводу та на зберігання і природну втрату надлишків, завжди отримується свіжий корм.

Свій мобільний комбікормовий завод: згідно заявки МКЗ приїжджає в господарство і робить комбікорми на місці — продукція набагато дешевша. У корми додаються закуплені добавки БМВД, що істотно підвищує прирости і надої. Можливість отримувати адресні комбікорми під заплановану продуктивність худоби. Зростає приріст у худоби на відгодівлі та удої від фуражної корови. Ця технологія впливає на зниження собівартості м'ясної та молочної продукції, адже

витрати на паливо і собівартість корму є головними чинниками формування конкурентоспроможності м'ясомолочної продукції.

Значна економія інвестиційних коштів через втрату необхідності будівництва стаціонарного заводу: придбання (оренда) земельної ділянки, розробка проектної документації, узгодження, будівельні матеріали і роботи, комунікації, обладнання, обслуговуючий персонал, комунальні витрати і т. п. МКЗ за місяць виробляє 1,5–2 тисячі тонн комбікорму (10–15 тонн в годину). Собівартість продукції на виході за різними оцінками на 30–40 % нижча, ніж у стаціонарного комплексу (на виробництво 1 тонни комбікорму потрібно всього 3–3,5 літра дизельного палива). Термін повної окупності мобільного комбікормового заводу не перевищує півтора року.

Білоруські сільгоспвиробники впровадили цю інноваційну технологію, забезпечуючи російський ринок даною технікою, відкрили виробництво такої техніки: ТОВ «МКЗ», ексклюзивний представник відомої в Європі компанії Tropper Maschinen und Anlagen GmbH, здійснює установку агрегату з приготування комбікорму на шасі вітчизняного виробництва (МАЗ, КАМАЗ). Крім того, компанія робить гарантійне і сервісне обслуговування техніки, що поставляється, а також проводить навчання персоналу. Дані тенденції та новації слід перейняти і вітчизняному агробізнесу, які дозволять значно підвищити конкурентоздатність сільськогосподарської галузі.

Ще одним напрямом, придатним у вітчизняних умовах для створення конкурентоздатного аграрного сектору, можна вважати створення аграрних технополісів. До їх складу слід включити аграрні компанії, переробні підприємства, науково-дослідні інститути, консультаційні служби, оптові збутові компанії, транспортні підприємства, аналітично-маркетингові центри.

У більшості випадків за рівнем свого розвитку український бізнес програє не лише бізнесу в країнах-лідерах Індексу глобальної конкурентоспроможності, але також і бізнесу в більшості порівнюваних країнах — колишніх соціалістичних і радянських республіках. Зазвичай справи йдуть краще у великих промислових і урбанізованих регіонах, часто ситуація гірша в сировинних секторах, таких як сільське господарство, виробництво і розподіл електрики, газу і води, а також видобування промисловості. Різниця є і залежно від розміру бізнесу. Згідно ряду показників, краща оцінка спостерігається у великого бізнесу, зважаючи на наявність значних ресурсів, хоча іноді вона краща і у малого, завдяки його більшій гнучкості.

Отже, для підвищення конкурентоздатності аграрного сектору через діяльність аграрних під-

приємств у загальному вимірі потрібна низка заходів:

- повна відповідність продукції встановленим міжнародним стандартам;
- налагодження на аграрному ринку сучасної інфраструктури;
- співпраця науково-дослідних установ, а також аграрних підприємств різних організаційно-правових форм і форм власності;
- збільшення експорту завдяки впровадженню нових систем управління якістю;
- поліпшення доступності до фінансових ресурсів та банківських кредитів;
- поліпшення репутації вітчизняних виробників на аграрному світовому ринку за рахунок випуску безпечної та екологічно чистої продукції.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, створення конкурентоздатного механізму розвитку аграрного сектору, який включає три складові: ринкове саморегулювання, внутрішньогосподарський механізм та державне регулювання, дозволить підвищити ефективність функціонування аграрного сектору і сприяти підвищенню його конкурентоспроможності. Тому уряд України повинен розробити державну програму, спрямовану на успішний і швидкий розвиток агропромислового комплексу на корпоративних засадах.

Література

1. Бритвенко А. С. Основні напрямки підвищення конкурентоспроможності виробництва соняшникової продукції / А. С. Бритвенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2014. — №1(25). — С.100—102.
2. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер / Международные отношения. — М, 1993. — С. 52—58.
3. Кондратьев Л. В. Макроэкономические проблемы конкурентоспособности России // Мировая экономика и международные отношения. — 2001. — № 3. — С. 54—60.
4. Мармоль Л. О. Прогнозування сталого розвитку сільських регіонів на засадах конкурентоспроможності та впровадження інноваційних проектів / Л. О. Мармоль // Науковий вісник Херсонського державного університету. «Економічні науки». Видавничий дім «Гельветика». — Вип. 9 Ч. 7. — С. 59—63.
5. Емадаков Р.Ю. Организационно-экономический механизм обеспечения конкурентоспособности мясоперерабатывающих предприятий : автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 «Развиток продуктивных сил и региональная экономика» // Р.Ю. Емадаков. — М., 2001. — С. 9—10;.
6. Антошкін В. К. Соціально-економічна безпека регіонів України / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2013. — №4(24). — С.80—102.
7. Конкурентоспособность российской промышленности: мифы и реальность. — [Электронный ресурс]. / Режим доступа : www.taom.ru.

8. Моисеева Н.К., Анискин. Ю. П. Современное предприятие: конкурентоспособность, маркетинг, обновление / Н. К. Моисеева, Ю. П. Анискин // — М.: Внешторгиздат, 1993. — Т. 1. — 222 с.

9. Андрианов В.Д. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Д. Андрианов // Маркетинг. — 1999. — № 2. — С. 3—9.

10. Синько В. Конкуренция и конкурентоспособность: основные понятия / В. Санько // Стандарты и качество. — 2000. — № 4. — С. 54—59.

REFERENCES

1. Brytvienko A. S. Osnovni napriamky pidvyshchennia konkurentospromozhnosti vyrobnytstva soniashnykovoi produktsii [The main directions of improving the competitiveness of sunflower production]. (2014). (in Ukr.).

2. Porter M. Mezhdunarodnaia konkurentsia [International competition]. (1993). (in Russ.).

3. Kondratev L. V. Makroekonomicheskiye problemu konkurentospobnosty Rossyy [Macroeconomic problems of competitiveness of Russia]. (2001). (in Russ.).

4. Marmul L. O. Prohnozuvannia staloho rozvytku silskykh rehioniv na zasadakh konkurentospromozhnosti ta vprovadzhennia

innovatsiinykh proektiv [Prediction sustainable rural development based on competitiveness and the implementation of innovative projects]. (in Ukr.).

5. Emadakov R.Iu. Orhanyzatsyonno-ekonomycheskyi mekhanizm obespechenia konkurentospobnosty miasopererabatuivaiushchykh predpriyati [Organizational-economic mechanism of maintenance of competitiveness of meat processing enterprises]. (2000). (in Russ.).

6. Antoshkin V. K. Sotsialno-ekonomichna bezpeka rehioniv Ukrainy [Socio-economic security of regions of Ukraine]. (2013). (in Ukr.).

7. Konkurentospobnost rossyiskoi promyshlennosti: myfy y realnost. [The competitiveness of the Russian industry: myths and reality.]. www.taom.ru. (in Russ.).

8. Moyseeva N.K., Anyskyn. Iu. P. Sovremennoe predpriyatie: konkurentospobnost, marketynh, obnoveniye [Modern enterprise: competitiveness, marketing, update]. (1993). (in Russ.).

9. Andryanov V.D. Konkurentospobnost Rossyy v myrovoi ekonomyke [Competitiveness of Russia in the global economy]. (1999). (in Russ.).

10. Synko V. Konkurentsia y konkurentospobnost: osnovnye poniatyia [Competition and competitiveness: key concepts]. (2002). (in Russ.).

УДК 330.43

І.А. Кіосєва,

Т.Г. Курова

АНАЛІЗ ВАЛОВОГО ВНУТРІШНЬОГО ПРОДУКТУ УКРАЇНИ

Анотація. У даній статті проведений економетричний аналіз валового внутрішнього продукту України і побудована економетрична модель, яка виражає залежність ВВП України від обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу країни.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт, економетрична модель, обсяг промислового виробництва, оборот роздрібної торгівлі, регресія.

Summary. The given article presents econometric analyses of the gross domestic product of Ukraine, as well as an econometric model displaying the dependence of gross domestic product of Ukraine on the volume of industrial production and retail turnover of the country.

Key words: gross domestic product, econometric model, volume of industrial production, retail turnover of the country, regression.

Постановка проблеми. Одним із показників, що характеризують економічну потужність країни, є її валовий внутрішній продукт. Він дає уявлення про загальний матеріальний добробут нації, тому чим вищий рівень виробництва, тим вищий добробут країни.

Показник ВВП має дуже важливе значення для економіки в цілому. ВВП використовується для характеристики результатів виробництва, рівня економічного розвитку, темпів економічного зростання, аналізу продуктивності праці в економіці й т. п. [1].

© І.А. Кіосєва, Т.Г. Курова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Кіосєва І.А. Аналіз валового внутрішнього продукту України / І. А. Кіосєва, Т. Г. Курова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 21-26

References (APA):

Kiosieva, I., Kurova, T. (2016). Analiz. valovoho vnutrishnoho produktu Ukrainy [The analysis of the gross domestic product of Ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35),21-26 (in Ukr.)

Прогнозування ВВП має дуже важливе значення для економіки і держави в цілому. Однак аналіз прогнозованих та фактичних обсягів ВВП за кілька років свідчить про недостатньо глибоке опрацювання значень даного показника, який має найважливіший вплив на формування основних характеристик бюджету країни.

У всьому світі при прогнозуванні ВВП широко використовуються методи екстраполяції, економіко-математичні моделі (факторні, міжгалузеві «витрати-випуск»), виробничий, розподільчий методи та метод кінцевого використання ВВП.

Одним з традиційних підходів до дослідження економік ринкового типу є підхід, заснований на використанні економетричних моделей. Перевагою даного підходу, є те, що економетричні моделі ґрунтуються на моделях і закономірності економічної теорії. Це робить економетричні моделі не тільки доступними для практичного застосування, але і дозволяє перевіряти їх адекватність на основі реальних даних. При цьому економетричні моделі можуть використовуватися для вирішення досить широкого кола завдань дослідження, включаючи аналіз причинно-наслідкових зв'язків між економічними змінними, побудову та вибір варіантів економічної політики на основі імітаційних експериментів з моделлю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження основних аспектів валового внутрішнього продукту не є новим, оскільки їм присвятили свої праці науковці минулого та сучасні автори: Кучеренко С. А., Картаєв Ф. С., Бахрам Сангінабаді та Хассан Хейдарі. Більшість вчених досліджували ВВП на рівні аналізу статистичної інформації або досліджували вплив різних факторів на ВВП за допомогою кореляційно-регресійного та факторного аналізу. В останні роки економетричне моделювання все активніше використовується дослідниками країн СНД для аналізу як окремих найважливіших макроекономічних показників, так і груп взаємопов'язаних показників національної економіки, а саме Макаровим В. Л., Харінім Ю. С. Малюгіним В. І. Проте як і раніше залишається актуальною задача розробки економетричної моделі національної економіки в цілому.

Мета статті (постановка завдання) — проведення економетричного аналізу валового внутрішнього продукту України для оцінки економічної потужності країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. ВВП являє собою кінцевий результат виробничої

діяльності резидентських господарських одиниць країни за певний період. Він є найважливішою характеристикою рівня і темпів економічного розвитку країни [2, с. 45].

Величина ВВП може бути розрахована трьома методами: виробничим (на стадії виробництва товарів і послуг), за джерелами доходів або розподільчим методом (на стадії утворення доходів) і методом кінцевого використання (на стадії кінцевого використання доходів і продуктів).

Під час розрахунку ВВП виробничим методом використовується показник випуску товарів і послуг, значну частину якого в Україні складає випуск промислової продукції. Тому доцільним є припущення, що обсяг ВВП залежить від обсягу промислової продукції. Також логічно припустити, що ВВП може залежати від обсягу роздрібного товарообігу, так як роздрібний продаж товарів є частиною випуску послуг [3].

Обсяг виробництва визначається як сума даних про обсяг промислової продукції, робіт і послуг промислового характеру, виробленому юридичними особами та їх відокремленими підрозділами незалежно від форми власності.

Роздрібний товарообіг торгівлі через усі канали реалізації визначається як обсяг продажу товарів населенню в торговельних підприємствах, на речових, змішаних, продовольчих ринках і в спеціально обладнаних приміщеннях.

Отже, в даній роботі з метою моделювання ВВП України передбачається побудова економетричної моделі залежності ВВП від обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу, щоб використовувати цю модель для прогнозування ВВП України.

Економетричне моделювання починається з проведення попереднього аналізу статистичних даних, який може включати описову статистику для кожної змінної (середнє, варіація, стаціонарність та ін.), оцінку сили і напрямку взаємозв'язків між показниками (кореляція, діаграми розкиду та ін.) [4, с. 24].

Побудуємо графіки ВВП, обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу за допомогою Excel і додамо на графіки лінії тренду. Отримані лінії тренду покажуть тенденцію або напрямок розвитку показників. Перераховані графіки показані на рисунках 1—3.

Вихідні дані для побудови графіків і наступного аналізу дивись у таблиці 1.

Вихідні дані показників економічного розвитку України

Рік	ВВП, млн. грн. (y)	Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) (x_1)	Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн. (x_2)
2005	441452	348840,9	157502,1
2006	544153	413082,9	226918,4
2007	720731	537377,6	318725,3
2008	948056	718941,0	449307,5
2009	913345	591965,4	442793,2
2010	1082569	792899,1	529883,2
2011	1316600	1008313,2	674723,1
2012	1408889	1014906,6	804330,8
2013	1454931	1006280,5	884203,7
2014	1566728	1066769,4	903534,5

Джерело: складено автором за даними сайту державної служби статистики України [5]

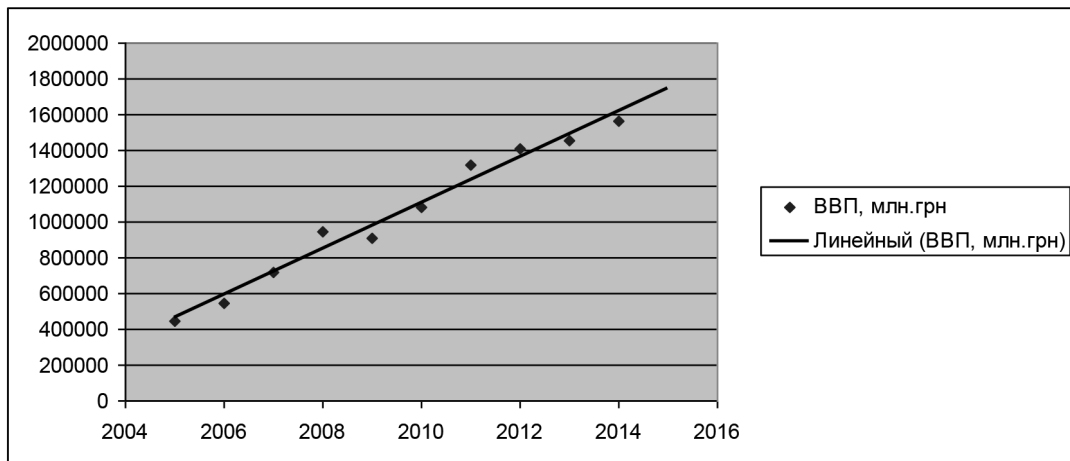

Рис. 1. Динаміка ВВП України за 2005-2014 рр.

За рисунком 1 видно, що протягом досліджуваних 10 років ВВП зростає. Однак зростає він нерівномірно: у певні роки спостерігається зниження ВВП.

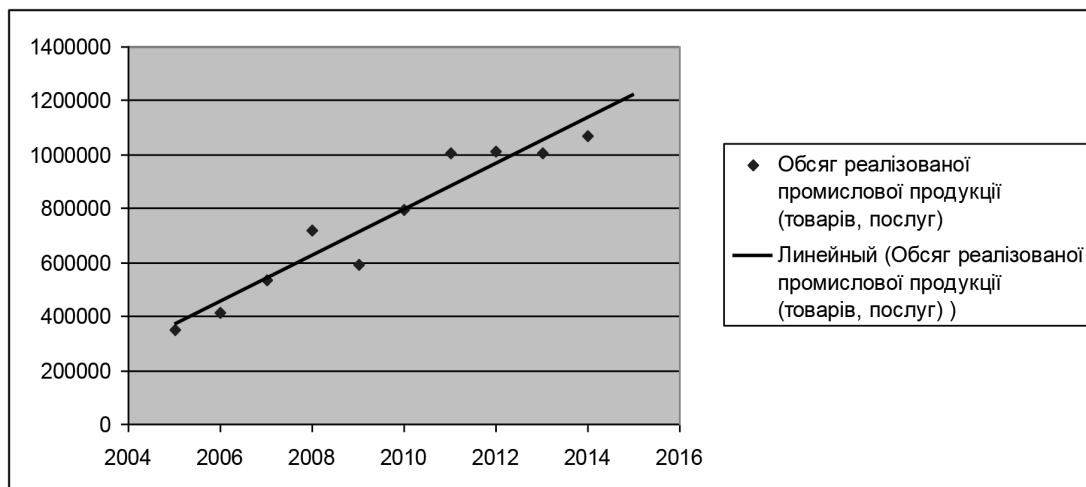

Рис. 2. Динаміка обсягу промислового виробництва в Україні за 2005-2014 рр.

За рисунком 2 видно, що обсяг промислового виробництва України має таку ж тенденцію, що і ВВП (рисунок 1). Зміна показника також відбувається нерівномірно. У 2008 р. спостерігається істотний стрибок обсягів, але в 2009 р. спостерігається невелике зниження.

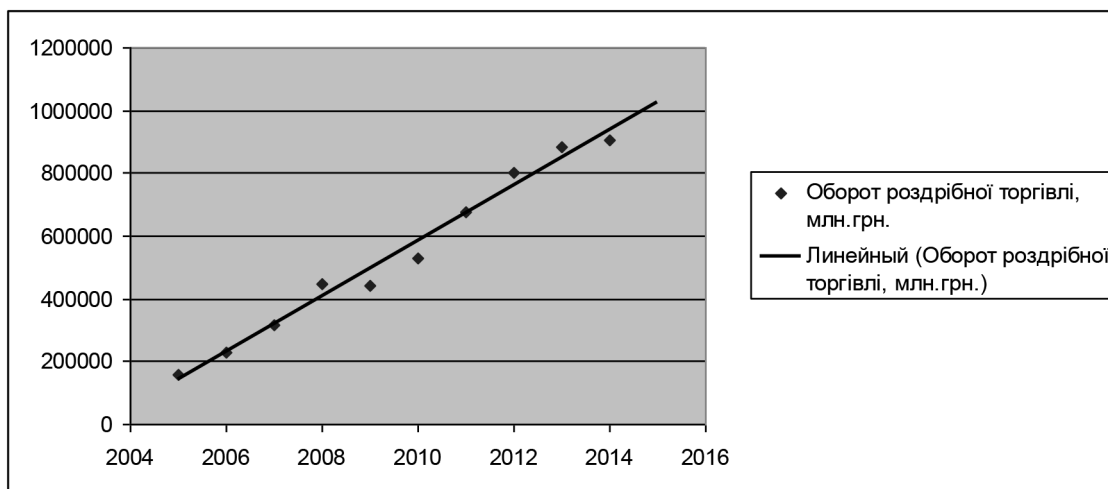

Рис. 3. Динаміка роздрібного товарообігу торгівлі України за 2005-2014 рр.

Графічне зображення на рисунку 3 показує, що за досліджувані 10 років спостерігається тенденція зростання роздрібного товарообігу. Виразно помітний істотний стрибок товарообігу в 2008 р. та незначне зниження у 2009 р.

Всі три досліджувані ряди даних мають тенденцію до зростання. Це говорить про можливість

їх зв'язку між собою і взаємному впливові один на одного.

Для визначення кореляційного зв'язку між змінними розраховують коефіцієнти парної кореляції. Скористаємося функцією «Кореляція» надбудови «Аналіз даних» Excel і побудуємо кореляційну матрицю (таблиця 2).

Таблиця 2

Кореляційна матриця

	Y	X1	X2
Y	1		
X1	0,989259	1	
X2	0,991861	0,972121	1

З таблиці 2 видно, що між змінною Y і X1 існує міцний прямий кореляційний зв'язок (коефіцієнт кореляції додатний і більше 0,7), тобто при збільшенні X1 значення Y збільшується. Між змінною Y і X2 також існує міцний прямий кореляційний зв'язок, тобто при збільшенні X2 значення Y збільшується.

Між змінними X1 і X2 також існує міцний кореляційний зв'язок, що може бути причиною мультиколінеарності.

Припустимо залежність ВВП України від обсягу промислового виробництва країни і від обсягу роздрібного товарообігу торгівлі через всі канали реалізації. Побудуємо лінійну модель залежності.

Для побудови моделі залежності використовуємо надбудову «Аналіз даних» табличного процесора Excel, де будемо використовувати функцію «Регресія».

Результат виконання функції «Регресія» представлений на рисунку 4.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	ВЫВОД ИТОГОВ											
2												
3	ессийонная статистика											
4	Множеств	0,9976										
5	R-квадрат	0,9952										
6	Нормиров	0,99383										
7	Стандарт	30919,1										
8	Наблюд	10										
9												
10	Дисперсионный анализ											
11		df	SS	MS	F	ачимость F						
12	Регрессия	2	1,4E+12	6,9E+11	725,879	7,7E-09						
13	Остаток	7	6,7E+09	9,6E+08								
14	Итого	9	1,4E+12									
15												
16	Коэффициент парная статистика - Значения ниже 95% верхние 95% нижние 95,0% орхние 95,0%											
17	Y-пересеч	105756	43395	2,43705	0,04495	3142,91	208369	3142,91	208369			
18	Переменн	0,6672	0,16351	4,08045	0,00469	0,28056	1,05384	0,28056	1,05384			
19	Переменн	0,80423	0,16359	4,91608	0,00172	0,4174	1,19106	0,4174	1,19106			

Рис. 4. Обчислення параметрів моделі

Згідно обчислень рівняння регресії Y від X_1 і X_2 має вигляд:

$$y = 105756 + 0.6672x_1 + 0.80423x_2$$

Отримана економетрична модель виражає залежність ВВП України від обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу країни. Коефіцієнти рівняння показують кількісний вплив кожного фактора на результативний показник за незмінності інших.

Згідно з отриманим рівнянням регресії, ВВП збільшується на 0,6672 млн. грн. при збільшенні обсягу промислового виробництва на 1 млн. грн. при незмінності роздрібного товарообігу, і ВВП збільшується на 0,80423 млн. грн. при збільшенні роздрібного товарообігу на 1 млн. грн. при незмінності обсягу промислового виробництва.

Значимість кожного коефіцієнта регресії визначається шляхом порівняння t -статистики з критичним значенням при рівні значимості $\alpha = 0,05$ і числом ступенів свободи $n - m - 1 = 10 - 2 - 1 = 7$ ($t_{\alpha} = 2,364$).

Абсолютне значення t -статистик коефіцієнтів регресії при факторних змінних X_1 і X_2 більше 2,364 ($4,08 > 2,364$ і $4,92 > 2,364$), значить обидва коефіцієнта є статистично значущими на рівні значимості 0,05.

Загальна якість моделі оцінюється за критерієм Фішера.

За таблицею розподілу Фішера визначаємо критичне значення критерію для рівня значимості $\alpha = 0,05$: $F_{\text{таб}} = 4,74$

Так як $725,879 > 4,74$, то отримана модель статистично значуща на рівні значущості 0,05.

Значення коефіцієнта детермінації ($R^2 = 0,9976$) говорить про те, що побудована модель пояснює 99,76% розкиду залежної змінної Y

розкидом факторних змінних X_1 і X_2 , введених у модель.

Висновки. Отже, на підставі даних про ВВП України за 10 років (2005 – 2014 рр.) була припущена залежність ВВП від обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу через всі канали реалізації України.

У результаті виявлено, що за аналізований період ряди значень ВВП (Y), обсягу промислового виробництва (X_1) і роздрібного товарообігу торгівлі (X_2) мають тенденцію до зростання.

Отримане рівняння регресії має статистично значущі коефіцієнти при факторних змінних і високу загальну якість. Отже, вона добре пояснює залежність ВВП України (Y) від обсягу промислового виробництва країни (X_1) і обсягу роздрібного товарообороту торгівлі (X_2) (сукупний вплив змінних X_1 і X_2 на змінну Y суттєвий).

Враховуючи гарну якість рівняння, воно може бути використане в практичних цілях для опису залежності та прогнозу ВВП України від обсягу промислового виробництва і роздрібного товарообігу торгівлі України.

Література

1. Кучеренко А. С. Оцінка впливу динаміки валютного курсу на валовий внутрішній продукт / А. С. Кучеренко. // Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького, ВІСНИК ЖДТУ. – 2011. – №2. – С. 116-118.
2. Дробышевский С. Эконометрический анализ динамических рядов основных макроэкономических показателей: научные труды / С. Дробышевский, В. Носко, Р. Энгов, А. Юдин – М.: Институт Экономики Переходного Периода, 2001. – 239 с.
3. Картаев Ф. С. Эконометрическое моделирование взаимосвязи курса рубля и динамики российского ВВП /

Ф. С. Картаев. // Вестник Московского университета. — 2009. — №2. — с. 78-94.

4. Шалабанов А.К. Эконометрика : учеб.-метод. пособие / А.К. Шалабанов, Д.А. Роганов. — Казань, Академия Управления «ТИСБИ», 2004. — 198 с.

5. Сайт державної служби статистики України [Електронний ресурс] // Сайт товариства з обмеженою відповідальністю. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

REFERENCES

1. Kucherenko A. (2011) Otsinka vplyvu dynamiky valiutnoho kursu na valovyi vnutrishnii produkt [Assessing the impact of exchange rate dynamics of the gross domestic product]. Cherkaskyi natsionalnyi universytet im. Bohdana Khmelnytskoho, VISNYK ZhDTU. (in Ukr.).

2. Drobyshevskij S., Nosko V., Jentov R., Judin A. (2001). Jekonometricheskij analiz dinamicheskikh rjadov osnovnykh makroekonomicheskikh pokazatelej: nauchnye trudy [Econometric analysis of time series of key macroeconomic indicators: scientific works]. Moskva: Institut Jekonomiki Perehodnogo Perioda.

3. Kartaev F. (2009) Jekonometricheskoe modelirovanie vzaimosvjazi kursa rublja i dinamiki rossijskogo VVP [Econometric modeling of the relationship dynamics of the ruble and Russia's GDP] Vestnik Moskovskogo universiteta. — №2. — s. 78-94.

4. Shalabanov A., Roganov D. (2004) Jekonometrika [Econometrics] Kazan: Akademija Upravljenja «TISBI».

5. Sait derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] // Sait tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu. Rezhym dostupu: [The website derzhavna service of statistics of Ukraine [Elektronnyi resource] // Website tovaristva z obmezhenoyu Vdovin. Mode access] <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

УДК 33.658

Л. Л. Кірова

РОЛЬ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В АДАПТАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ АГРОПРОДОВОЛЬЧИХ СИСТЕМ ДО ВИКЛИКІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто роль кластеризації агропромислового виробництва в адаптації національних агропродовольчих систем до викликів глобалізації.

Ключові слова: кластер, агропродовольчий сектор, сільськогосподарська сировина, агропромислові кластери, кооператив, кластерно-орієнтована стратегія, спеціалізація, конкурентоздатність.

Summary. Discusses the role of clustering of agricultural production in the adaptation of national agro-food systems to the challenges of globalization.

Key words: cluster, agro-food sector, agricultural raw materials, agro-industrial clusters, cooperative, cluster-based strategy, specialization, and competitiveness.

Постановка проблеми. У агропродовольчому секторі проблеми зміцнення співпраці стають навіть важливішими, ніж в інших секторах економіки, оскільки сьогодні цей єдиний ланцюжок в одній країні, що складається з різних бізнесових одиниць, — «виробник сільськогосподарської сировини — переробник — торговець (експортер)», конкурує з подібними ланцюжками інших країн, а не з окремими бізнесовими одиницями [1, с. 4]. В умовах цього мінливого оточення агропродовольчі компанії, які є в основному малими і середніми підприємствами (МСП), через свої невеликі розміри виявляються часто нездібними бути адаптивними, гнучкими, відповідати сучасним викликам глобалізації, внаслідок чого вони втрачають конкурентоспроможність. Формуван-

ня бізнесових мереж стає могутнім засобом подолання недоліку розмірів МСП і перетворення їх на процвітаючі компанії, навіть при більш конкурентному ринковому оточенні. За допомогою формування бізнесових мереж окремі МСП можуть, не дивлячись на їх малі розміри, покращувати свої конкурентні позиції.

Бізнесові мережі включають організації та підприємства, що співпрацюють і працюють разом. Вони утворюються в результаті усвідомлення керівниками окремих підприємств, що недостатньо функціонувати самостійно, щоб досягти бажаних цілей. Бізнесові мережі, такі як кооперативи, асоціації виробників та інші організаційні форми співпраці, традиційно грали важливу роль в сільському господарстві та виникали, як

© Л. Л. Кірова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Кірова Л.Л. Роль кластеризації агропромислового виробництва в адаптації національних агропродовольчих систем до викликів глобалізації / Л.Л. Кірова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 26–30

References (APA):

Kirova, L. (2016). Rol klasteryzatsii ahropromyslovoho vyrobnytstva v adaptatsii natsionalnykh ahroprodovolchikh system do vyklykiv hlobalizatsii [the role of clustering of agricultural production in the adaptation of national agricultural systems to the challenges of globalization]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 26-30 (in Ukr.)

правило, еволюційно. Проте могутні комунікаційні можливості, що надаються інформаційно-комп'ютерними технологіями (ІКТ), і розповсюдження сучасної практики партнерства бізнесу, владі та громадськості додають нову якість бізнес-мережам і таким територіально-виробничим комплексам, як кластери.

Мета статті — розглянути, дослідити та довести роль кластеризації агропромислового виробництва в адаптації національних агропродовольчих систем до викликів глобалізації.

В даний час багато учених-економістів і політичних діячів, що формують економічну політику в своїх країнах, звертають увагу на конкурентну потужність і цінність бізнесових мереж в різних секторах економіки, особливо територіально окреслених, тобто кластерів. Останнім часом активніше висловлюється думка, що необхідно застосовувати кластерно-орієнтовану стратегію для розвитку агропродовольчого сектору (див.: [2; 4; 5]), а також розвитку сільських територій [3]. Для цього слід визначити чинники, які сприяють або перешкоджають застосуванню концепції формування бізнесових мереж і кластеризації перш за все в аграрному секторі.

Інший важливий чинник пов'язаний з державною політикою, як специфічною аграрною політикою, так і більш загальною, тобто економічною і соціальною політикою. Особливо цей чинник виявився в Європейському Союзі, де аграрна політика в минулі роки була розроблена так, щоб прискорити і підтримати співпрацю в секторі. В даний час, не дивлячись на той факт, що аграрний сектор об'єднаної Європи скорочується, представники публічної влади більшості країн-членів ЄС визнають збільшену соціальну значущість цього сектору. Соціальна значущість сектору витікає з того факту, що для багатьох регіонів у аграрних ареалах сільськогосподарська діяльність, будучи основною сферою економічної діяльності, підтримує життєздатність регіональної економіки та утримує жителів у сільській місцевості. В результаті, у багатьох випадках аграрна політика не розглядається як ізольована політика, а швидше сприймається як більш загальна політика стимулювання розвитку окремих регіонів і країни в цілому.

У даний час спостерігається драматичне зростання стурбованості споживачів з приводу безпеки продовольства. Це веде, в комбінації з національними законами і іншими регуляторними актами щодо безпеки продовольства, до посилення тиску на агропродовольчі компанії, примушуючи їх покращувати контроль якості сировини і моніторинг процесів її переробки. В результаті цього агропродовольчі компанії розробляють також стратегії співпраці виключно по вертикалі

ланцюга постачань (наприклад, фермер — переробне підприємство — підприємство роздрібної торгівлі; фермер — кооператив — підприємство роздрібної торгівлі) для того, щоб забезпечити неспотворений обмін інформацією і відстежувати ефективність взаємодії по всьому ланцюгу постачань.

На наш погляд, кластери є продуктом інтегрованої і квазіінтегрованої взаємодії та мають багато позитивних рис, властивих цим видам співпраці. Разом з тим кластери — декілька інша система, не характерна для агропромислового виробництва країн колишнього СРСР, де традиційно превалювали у структурі АПК вертикально інтегровані структури.

В цілому агропромислові кластери не є повноцінними кластерними структурами, які існують в промисловості, інноваційному секторі; частіше вони формуються поволі, еволюційно, а видимі результати ефективності агропромислового кластеру, його вплив на конкурентоздатність регіону, в якому кластер розташовано, досягаються лише через декілька років після його створення. Подібні структури не дозволяють здійснити прорив у сфері АПК, але мають велике значення при проведенні ефективної політики зайнятості на регіональному рівні та розширенні податкової бази. Також до переваг кластерів у сфері агропромислового виробництва можна повною мірою віднести реалізацію конкурентних переваг регіону у виробництві продуктів харчування, пов'язаних з географічним розташуванням, кліматом, просторими зонами агропромислового виробництва регіонів і т. п., можливостей, властивих їм як інтегрованої системі, що направлені на вдосконалення техніки і технологій аграрного та переробного виробництва. Взаємодія елементів кластера відбувається за допомогою обміну товарами, технологіями, інформацією та послугами.

Протягом останніх півтора десятиліть для дослідження ефективності кластерів було розроблено декілька моделей. Одна з найбільш ранніх і відомих — модель «Даймонд» Майкла Портера. Ця модель, що представляє концепцію М. Портера щодо конкурентоспроможності, була розроблена ним в результаті чотирирічного дослідження на основі вивчення безлічі секторів у десяти країнах (розвинених і СНД). Проте подальші дослідження, присвячені ефективності кластерів у країнах, що розвиваються і транзитивних, були схильні до того, щоб ігнорувати концепцію Портера, і використовували інші теоретичні концепції, дві з яких широко застосовувалися в емпіричних дослідженнях: гнучка спеціалізація і колективна ефективність. Ці дві концепції, як і концепцію Портера, розглянемо докладніше.

Теорія конкурентоспроможності, представлена моделлю «Даймонд», чітко пояснює, як кожен чинник-детермінант підпадає під вплив трьох інших. Наприклад, інтенсивне суперництво між фірмами, наявність науково-дослідних інститутів світового рівня і надійних постачальників, а також досвідчений внутрішній попит, — все це сприяє створенню таких досконалих і вузькоспеціалізованих чинників виробництва, які стануть основними каталізаторами зростання продуктивності.

Концепція гнучкої спеціалізації була висунута в роботі М. Піоре та К. Сейбела (М. Piore, С. Sabel), що присвячена дослідженню досвіду успішного функціонування італійських кластерів МСП (так званих індустріальних округів), і розвинена в роботі Т. Адебойе (Т. Adeboye) [6]. Ця концепція потім стала найбільш часто використовуватися в дослідженнях процесів кластеризації як в країнах, що розвиваються, так і в країнах з перехідною економікою. Ключова ідея цієї концепції полягає в тому, що компанії з гнучкою спеціалізацією перевершують за наслідками свого функціонування масове виробництво, особливо за часів кризових явищ в економіці. У парадигмі масового виробництва (так званому «Фордизмі») низькі витрати на виробництво продукції були наріжною конкурентною перевагою, яка могла виявитися тільки на достатньо ємних ринках, в умовах великих обсягів виробництва, застосування спеціалізованої техніки, наявності працівників з вузькопрофесійною підготовкою і жорстко централізованою організаційною структурою управління. На противагу попередній, парадигма гнучкої спеціалізації пов'язує конкурентні переваги з такими чинниками: споживчими характеристиками продукції (замість її ціни), ступенем сегментації ринку, економією на масштабах за рахунок швидкої переналагоджуваної універсальної техніки, орієнтацією на участь у виробничих процесах і управлінні робочої сили, що має широку професійну підготовку (наприклад, шляхом застосування такої системи, як тотальне управління якістю), часте оновлення продукції, швидке реагування на споживчі запити (наприклад, шляхом впровадження системи постачань «точно вчасно»). Зв'язки з іншими фірмами в цьому випадку стають органічними і заохочують інновації.

Концепція колективної ефективності була запропонована в роботі Х. Шмітца (Schmitz), в якій розвивався підхід Альфреда Маршалла до оцінки зовнішніх переваг кластерів. Ця концепція припускає наявність двох компонентів (пасивного і активного), що впливають на конкурентоспроможність кластерів: побічні ефекти (позитивні або негативні екстерналії) і цілеспрямовані ефекти (результати сумісних дій фірм). Перший

компонент ефективності (позитивні екстерналії) можуть виникнути в результаті появи кластера на ринку і залучення ним додаткового попиту, посилення конкуренції на ринку праці (збільшується робоча сила з певними професійними навичками), поліпшення забезпечення такими ресурсами, як компоненти продукції та напівфабрикати (в результаті зростання кількості спеціалізованих постачальників) і розповсюдження нових технологій. Другий компонент, пов'язаний із взаємодією фірм, згідно Х. Шмітца, має два вимірювання: кількість бізнесових одиниць, що здійснюють співпрацю (двостороннє і багатостороннє) і напрями співпраці (вертикальне або горизонтальне). Автор також вважає, що взаємодія має альтернативну вартість, у зв'язку з чим виникають закономірні питання, наприклад, таке: чи повинні інвестиції в кооперацію різних фірм бути окупними? Сенса існування кластерів, згідно даної концепції, має бути виявлений шляхом аналізу обох приведених компонентів, тому що базування аналізу тільки на екстерналіях не приведе до повного розуміння причин зростання кластерів у сучасній економіці. Розвиток кластерів вимагає динамічної кооперації для формування ринкових каналів доставки або поліпшення виробничих технологій. Виходячи з цього Х. Шмітц і його послідовники (наприклад, Девід Маккормік (David McCormick), розглядаючи інституційний контекст розвитку кластерів, стверджували, що підтримка урядами країн і регіонів цього процесу повинна слідувати трибичному підходу: 1) забезпечувати орієнтацію на споживачів, покращуючи доступ фірм до ринкової інформації; 2) заохочувати кооперацію фірм; 3) забезпечувати кумулятивний ефект розвитку, тобто створювати такі умови, щоб кластери стали стійкими в тривалій перспективі за рахунок постійного самоудосконалення.

Для того, щоб вибрати концепцію, що дозволяє зрозуміти, як повинні розвиватися аграрно-продовольчі кластери в країнах з ринковою економікою, що розвивається, необхідно перш за все з'ясувати, чим кластери в цих країнах можуть відрізнятися від подібних територіально-виробничих комплексів у розвинених країнах, і чи потрібні різні концепції для дослідження кластерів у цих країнах.

Міжнародна організація Конференція Об'єднаних Націй з торгівлі і розвитку (UNCTAD), провела в 2003 р. емпіричне дослідження, присвячене розвитку кластерів та інших мережових структур в економіці, в результаті якого був зроблений висновок, що «кластери і мережеві структури є одними з кращих варіантів підтримки зростання МСП і їх здібності конкурувати ефективно в глобальній економіці» [7, з. 8].

Аналіз документа [5], а також ряду інших емпіричних досліджень [1; 2] дозволив зробити наступні узагальнення:

1. Кластери отримали розвиток повсюдно, хоча в країнах, що розвиваються і транзитивних, у меншій мірі, чим у розвинених.

2. Кластери проявили себе переважно як чужо функціонуючі територіально розосереджені фірми.

3. Існують різні типи кластерів, як і різні класифікації цих структур. Для агропромислового комплексу, наприклад, найбільш поширеною є класифікація, в якій кластери розділені на 3 групи:

1) кластери, пов'язані з роботою безпосередньо на землі та з природними ресурсами (аграрні кластери, в лісовому господарстві, морепродуктові кластери і т. п.);

2) аграрно-промислові кластери (які почали спеціалізуватися на переробці сировини, прагнучи диверсифікувати свою продукцію і впроваджувати інновації);

3) повністю індустріалізовані харчові кластери, що випускають продукцію з високою часткою доданої вартості, із застосуванням складних промислових технологій.

Дослідження показали, що чим більш економічно розвинена та або інша країна, тим більше в структурі її кластерів представлений третій тип, і, навпаки, в економічно відсталих країнах переважають кластери першої групи.

В останні два десятиріччя почали інтенсивно розвиватися кластери та інші мережеві форми економічного транскордонного співробітництва прикордонних регіонів, особливо ця форма співробітництва поширена в Європейському Союзі. Аналіз еволюції аграрної політики в країнах-членах ОЕСР показав, що більшість країн Європейського Союзу використовують таку форму транскордонного економічного співробітництва, як кластери, у тому числі такі, що пов'язані з аграрним сектором, харчовою промисловістю і розвитком сільської місцевості. Але в науковій літературі фактично відображені результати емпіричних досліджень з описом практичного досвіду створення, функціонування і державної підтримки подібних кластерів. Тому виникла необхідність удосконалити понятійний апарат кластерної теорії розвитку територіально-виробничих комплексів у такому аспекті, як поняття «транскордонний агропромисловий кластер».

Висновки. У результаті узагальнення практичного досвіду та дослідження особливостей кластерної форми транскордонної кооперації надано визначення транскордонного агропромислового кластеру, під яким запропоновано розуміти певним чином нормативно легітимізоване і

чітко окреслене просторове формування, до складу якого входять прикордонні господарські агропромислові комплекси щонайменше двох сусідніх регіонів держав, що мають спільний кордон, яке створене з метою спільного і узгодженого стимулювання розвитку локальних агропромислових кластерів.

Враховуючи цивілізаційне прагнення до поширення транскордонної співпраці практично у всіх економічних секторах, можна зробити висновки, що в сучасних умовах світового сільськогосподарського ринку інституційні та організаційно-економічні засади формування транскордонних агропромислових кластерів набуватимуть свого подальшого розвитку та удосконалення.

Зроблено висновок, що в сучасних умовах світового сільськогосподарського ринку інституційні та організаційно-економічні засади формування транскордонних агропромислових кластерів набуватимуть свого подальшого розвитку та удосконалення.

Література

1. Соколенко С.І. Кластери в глобальній економіці / Станіслав Соколенко. — К.: Логос, 2004. — 848 с.
2. Regional Clusters in Europe // Observatory of European SMS. — 2002. — № 3. — Brussels: European Commission. — 117 p.
3. Бачуріна І.В. Методологія виділення кластерів у агропромисловому секторі України / І.В. Бачуріна // Економіка та держава. — № 2. — 2009. — С. 56–58.
4. Крісанов Д. Кластеризація економічної діяльності і обслуговування як інструмент стійкого розвитку сільських територій / Д. Крісанов, Л. Удова // Економіка України. — 2009. — № 10. — С. 69 – 75.
5. Сава А.П. Проблеми створення і розвитку інтегрованих формувань в агропромисловому комплексі / А.П. Сава // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. — №4 (14). — 2009. — С. 17–22.
6. Schmitz H. Collective Efficiency: Growth Path for Small-Scale Industry / H. Schmitz // Journal of Development Studies. — № 31(4). — 2005. — P. 529–566. 9. Porter M.E. Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy / M.E. Porter // Economic Development Quarterly. — 2000. — № 14 (1). — P. 15–34.
7. Adeboye T. Technological Capabilities in Small and Medium Enterprise Clusters: Review of International Experience and Implications for Developing Countries / T. Adeboye // Science, Technology & Development. — № 14(3). — 2006. — P. 32–49.

REFERENCES

1. Sokolenko, S. (2004). Glomeruli in in global oeconomia. - Kyiv. Logos (in Ukr.).
2. Regional Clusters in Europe // Observatory of European SMS. — 2002. — № 3. — Brussels: European Commission. — 117 p.
3. Bachurina, I. (2009). Glomeruli Methodology in rusticarum sector Ucraina. Economy and State, 2. 56–58.

4. Krisanov, D. & Udova, L. (2009). Clustering oeconomica operatio et usus ut a tool ad sustainable progressionem ruris. Ukraine economy, 10, 69-75.

5. Sava, A. (2009). Problems creation and development of integrated units in agriculture. Innovative Economy: Ukrainian Scientific and Production magazine, 4 (14), 17-22.

6. Schmitz H. Collective Efficiency: Growth Path for Small-Scale Industry / H. Schmitz // Journal of Development Studies. —

№ 31(4). — 2005. — P. 529-566. 9. Porter M.E. Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy / M.E. Porter // Economic Development Quarterly. — 2000. — № 14 (1). — P. 15-34.

7. Adeboye T. Technological Capabilities in Small and Medium Enterprise Clusters: Review of International Experience and Implications for Developing Countries / T. Adeboye // Science, Technology & Development. — № 14(3). — 2006. — P. 32-49.

УДК 338.439.02

В.Г. Настич

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Проведено аналіз основних складових споживчого аспекту продовольчої безпеки. Розглянуто фактори продовольчої безпеки, порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки в Україні.

Ключові слова: продовольча безпека, механізм, забезпечення безпеки, фактори безпеки, стратегія розвитку.

Summary. The analysis of the main components of the consumer aspect of food security. The factors of food security thresholds indicators of food security in Ukraine.

Key words: food security mechanism, security, safety factors, strategy development.

Постановка проблеми. Становлення України як учасника міжнародних економічних відносин об'єктивно вимагає забезпечення національної безпеки країни та захисту її національних інтересів. В основі національної безпеки є економічна безпека, яка надає реальні можливості для стабільного розвитку країни.

Національна безпека держави будується на економічній безпеці, однією з складових якої є продовольча компетентність. Проблема забезпечення продовольчої безпеки має важливе значення, що зумовлюється сучасним станом розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, нарощуванням виробництва в якому відбувається екстенсивним шляхом.

Продовольчу безпеку пов'язують з національною, економічною безпекою, яка залежить від рівня розвитку аграрного сектора, включаючи особисті підсобні господарства; розвитку харчової промисловості; рівня експортно-імпортних операцій; рівня купівельної спроможності; культури населення; використання інноваційних технологій; фінансових можливостей підприємств; матеріально-технічного забезпечення та інвестиційної привабливості підприємств АПК; підтримки держави, наданні підприємствам АПК пільг, ефективної фіскальної політики.

Продовольча безпека — складна, історична категорія. Професор М. Й. Хорунжий дає наступне визначення продовольчої безпеки: "... як спроможність держави за будь яких обставин гарантувати і забезпечувати потреби населення в продовольстві на рівні науково-обґрунтованих норм споживання та у відповідності з його платоспроможністю і за цінами, що складаються на ринку продовольства" [1, с. 217].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням продовольчої безпеки займалися відомі вчені, серед яких слід виділити Л. Канторовича, А. Маршалла, Д. Рікардо, А. Сміта та ін. Питанням державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки приділяли увагу українські та зарубіжні вчені. Серед українських авторів слід виділити, зокрема, О. Гойчук, В. Бойко, П. Саблук, П. Борщевський, Л. Дейнеко, М. Корецький, В. Шамрай та ін. Серед зарубіжних теоретиків питаннями забезпечення продовольчої безпеки займалися такі вчені як В. Балабанов, Є. Борисенко, Є. Серова та ін. Основи відтворювального підходу до аналізу регіональної економіки, специфіка регіональних ринків розкриті в працях В. Лексина, Р. Маршалової, А. Новосолова, В. Овчинникова, Б. Орлова та ін. Проте дослідження проблем продовольчої безпеки, зокрема

© В. Г. Настич, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Настич В.Г. Сучасний стан продовольчої безпеки України / В.Г. Настич // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 30 —34

References (APA):

Nastych, V. (2016). Suchasnyi stan prodovolchoi bezpeky Ukrainy [current state of food safety ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 30 —34 (in Ukr.)

у нових економічних умовах, не можна вважати вичерпаними.

Як відомо з трактування Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) — світової організації, що опікується сільським господарством і продовольством, визначено ще у 1996 році: «продовольча безпека забезпечена у тому випадку, коли всі особи в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до безпечного й повноцінного продовольства, достатнього, щоб задовольнити свої фізіологічні потреби і переваги, які необхідні для активного та здорового життя [2].

Вітчизняні науковці, зокрема В. Бойко, В. Власов, Б. Пасхавер, досліджуючи проблему підтримання прийняттого рівня продовольчої безпеки, зазначають, що головним компонентом здоров'я нації, нормального відтворення людського потенціалу є доступне збалансоване харчування на основі екологічно чистої продукції. У центрі проблеми продовольчої безпеки стоїть людина — громадянин країни і споживач. Майбутнє держави, яка ставить за стратегічну мету досягнення стабільності економічного розвитку, пов'язане з її здатністю підтримувати власний замкнений цикл виробництва продуктів харчування.

Нестійка динаміка розвитку вітчизняного АПК, внутрішнього продовольчого ринку і споживання населенням основних продуктів харчування свідчать про наявність численних суперечностей, які потребують швидшого розв'язання. Від рівня мобільності та успіху перетворень залежить здатність держави підтримувати одну з найважливіших складових економічної безпеки — продовольчу.

Стратегічною першоосновою існування будь-якого способу виробництва є зростання виробництва продуктів харчування [3, с. 11]. Без цих найцінніших ресурсів нації неможливе її існування, а тому як сам стан, так і механізм забезпечення продовольчої безпеки, як системи життєзабезпечення країни, є визначальним і важливим чинником для формування системи економічної та національної безпеки держави [4, с. 22].

На думку науковців, продовольчу безпеку слід розглядати через призму наступних складових. По-перше, забезпечення продовольчої безпеки тієї чи іншої країни, а також її регіонів пов'язане з гарантованим стійким і достатнім рівнем виробництва продовольства, що у повному обсязі забезпечує запити її населення. По-друге, продовольча безпека може бути досягнута тільки тоді, коли гарантовані фізичні й економічні умови населення при доступі до продовольства. По-третє, з метою досягнення продовольчої безпеки продукція сільськогосподарського виробництва повинна стабільно й у достатній кількості поставлятися

як на регіональні, так і світові ринки. І останнім елементом продовольчої безпеки є забезпечення населення доброякісним продовольством, що не наносить шкоди його здоров'ю.

Такий підхід вказує на те, що повинно забезпечуватися не тільки виробництво достатньої кількості високоякісного продовольства, але й підтримка адекватних і безперервних поставок сільськогосподарської продукції як на регіональні, так і світові ринки.

Продовольча безпека досягається при наявності відповідних систем та механізмів, які гарантують достатній обсяг виробництва і поставок продовольства й адекватно реагують на ризики, що можуть викликати перебої в цій сфері. Важливо й те, що у вирішенні питань продовольчої безпеки необхідна тісна взаємодія всіх регіонів.

Метою даного дослідження є аналіз продовольчої безпеки України та формування задач по забезпеченню продовольчої безпеки як складової національної безпеки в сучасних умовах, а також визначення напрямів політики держави та розробці методів удосконалення системи державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки.

Основні результати дослідження. На сьогодні для України головним пріоритетом забезпечення належного рівня продовольчої безпеки є насичення ринку власною сільськогосподарською і продовольчою продукцією. Основою сільськогосподарського виробництва є рослинництво і тваринництво, оптимальні параметри існування якого можливі тільки в тандемі природно-технологічного розвитку як рослинництва, так і тваринництва.

На світовому рівні прикладом цього може бути «зелена революція», в результаті якої у 1961-1997 рр. виробництво основних зернових культур збільшилося втричі, спостерігався швидкий ріст продуктів тваринництва і, перш за все, м'яса, — відбулася м'ясна революція» [5, с. 55].

Б. Пасхавер у статті «Цінова конкурентність аграрного сектору» продовольчу безпеку країни визначає таким чином: забезпечення доступності і достатності продовольчого споживання всім верствам населення переважно за рахунок вітчизняного агропродовольчого виробництва» [6, с. 80].

Попри деякі відмінності, спільним для всіх визначень є два ключові моменти: 1) продовольча безпека — це гарантування достатності та доступності продовольчого забезпечення громадян країни; 2) продовольча безпека — це забезпечення громадян країни продовольчими товарами головним чином власного виробництва (як мінімум 70 % [7, с. 81]).

Продовольча безпека країни залежить, головним чином, від стану розвитку аграрної сфери економіки. Глибока криза аграрного сектору й

усього АПК погіршила продовольче забезпечення країни, сировинної бази легкої та харчової промисловості. Скоротився і якісно знизився раціон харчування основної маси населення.

Одним із факторів стабільності продовольчої безпеки є формування відповідних регіонів з наданням відповідних прав щодо її забезпечення. Політологи, соціологи, економісти, спеціалісти всіх рівнів управління України схильні до дум-

ки, що процес створення потужних регіональних формувань у майбутньому набере чітких ознак і стане досконалішим елементом розвитку нашої держави [8, с. 10].

Якщо провести оцінку стану продовольчої безпеки України в наступний час за вищенаведеними критеріями, то її можна оцінити як катастрофічну. Рівень споживання населенням України м'ясо-молочних та рибних продуктів харчування є на досить низькому рівні (табл. 1).

Таблиця 1

Рівень споживання населенням України основних видів продуктів харчування (на одну особу в рік, кг)

Види продуктів	Раціональна норма споживання	2000	2005	2010	2015
Мясо і м'ясопродукти	83	33,1	33	39	50,9
Молоко і молокопродукти	380	209,9	199	226	209,9
Яйця, штук	290	163	166	238	208
Риба та рибні продукти	20	7,2	8	14	8,6
Хліб і хлібні продукти	101	121,8	125	124	103,2
Картопля	124	121,9	135	136	137,5
Овочі та баштанні культури	161	95,9	102	120	160,8
Плоди, ягоди і виноград	90	221	29	37	50,9
Цукор	38	326	37	38	35,7
Рослинна олія	13	8,9	9	14	12,3

Для життєдіяльності людини необхідний повноцінний набір продуктів харчування, який забезпечує її розвиток, здоров'я, якість життя, працездатність, творчий потенціал, активне довголіття.

На думку експертів Міжнародного інституту порівняльного аналізу, для України найраціональнішим є формування десяти регіонів, які територіально можуть збігатися з такими поняттями, як територіально-виробничі комплекси.

Більшість науковців, розглядаючи проблеми продовольчої безпеки схилиються до думки, що

основним критерієм при розгляді продовольчої безпеки повинна бути здатність держави гарантовано задовольняти потреби в продуктах харчування населення; країни як за звичайних, так і надзвичайних умов, при цьому її забезпечення повинно спиратися на нормальний фізіологічний та інтелектуальний рівні життєдіяльності населення.

Енергетична цінність середньодушового добового раціону харчування має різку диференціацію, сучасний стан якого в Україні наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Індикатори та порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки в Україні								
№ п/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	Фактичне значення					
			2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Добова калорійність харчування людини, тис. ккал	Не менше 2,5	н.д.	2,9	2,9	2,9	2,9	2,7
Споживання (в рік/люд.)								
2	м'яса і м'ясопродуктів, кг	Не менше 83	52	51,2	54,4	56,1	54,1	50,9
3	риби і рибопродуктів, кг	Не менше 20	14,5	13,4	13,6	14,6	11,1	8,6
4	молока і молочних продуктів, кг	Не менше 380	205,6	204,9	214,9	220,9	222,8	209,9
5	яєць, шт	Не менше 290	290	310	307	309	310	208
6	цукру, кг	Не менше 38	37	38,5	37,6	37,1	36,3	35,7
7	картоплі, кг	Не менше 124	127,5	139,3	140,2	135,4	141,0	137,5
8	овочів і баштанних, кг	Не менше 161	144,1	162,8	163,4	163,3	163,2	160,8

№ п/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення	Фактичне значення					
			2010	2011	2012	2013	2014	2015
9	фруктів, ягод, горіхів і винограду (без переробки на вино), кг	Не менше 90	н.д.	52,6	53,3	56,3	52,3	50,9
10	рослинного масла та інших рослинних жирів	Не менше 13	14,6	13,7	13,0	13,3	13,1	12,3
11	хліба і хлібопродуктів, кг	Не менше 101	111	110,4	109,4	108,4	108,5	103,2

Ефективне аграрне виробництво є основою забезпечення продовольчої безпеки держави, задоволення населення основними продуктами харчування в достатній кількості та різного асортименту. Проблеми розвитку аграрного сектору, актуальні тенденції цінової світової кон'юнктури на продовольчі ресурси, недостатня увага держави до проблем галузі створюють передумови для виникнення кризових явищ у забезпеченні населення продуктами харчування. Продовольча безпека — це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства.

Одним із основних підходів управлінських структур державного рівня у сфері виробництва та перерозподілу продукції АПК (харчування) полягає у тому, щоб на оптимальному рівні як із правового, так і економічного погляду здійснювати перерозподіл продукції АПК (харчування) всередині держави з метою забезпечення продовольчої безпеки регіонів, і лише після цього розв'язувати проблеми експорту їх за межі України.

Держава повинна забезпечити законодавчу і матеріальну базу для виробників, переробників та усіх інших учасників процесу доставки кінцевого продукту до споживача (населення). Останніми роками в країні зроблені досить важливі кроки у цьому напрямі. Одним із них можна вважати те, що земля як засіб виробництв, одержала, згідно з конституційними положеннями, безпосереднього власника, яким стали жителі сільських територіальних громад. Наступним фактором є те, що в Україні набули правового визнання кілька секторів аграрного виробництва: сектор сільськогосподарських підприємств, фермерські господарства, корпоративні структури.

Механізми політики забезпечення продовольчої безпеки повинні здійснюватися на державному рівні, оскільки її забезпечення неможливе без централізації та координації дій всіх учасників цього процесу. Тому система продовольчої безпеки регіону повинна враховувати пріоритетність загальнодержавних інтересів у даній галузі, єдність і взаємозв'язок регіонального та національного відтворення і не ставити під загро-

зу продовольчу безпеку інших регіонів при реалізації власних інтересів.

Якщо ретельно проаналізувати всі загрози продовольчої безпеки, то зрозуміло, що захист від них єдиний — нарощувати власне виробництво. Але головна загроза продовольчої безпеки полягає в тому, що у населення не вистачає стимулів займатися сільським господарством. Цілі галузі сьогодні є нерентабельними.

Стратегія розвитку АПК має забезпечити відтворювальний процес збереження і захисту навколишнього середовища, життєдіяльності людей. Важливу роль у реформуванні АПК відіграє оптимальне поєднання державних і ринкових регуляторів.

Висновки. Введення сумарного показника інтегральної продукції тваринництва дає можливість, залежно від терміну та економічних обставин, визначити кількість виробленого білку тваринного походження і проводити з цим показником необхідні розрахунки щодо визначення місця і ролі галузі тваринництва у системі продовольчої безпеки країни.

В центрі продовольчої проблематики знаходиться споживач — громадянин країни, а ключ до розв'язання продовольчих проблем — динамічний розвиток вітчизняного АПК.

Література

1. Хорунжий М.Й. Розробка аграрно-продовольчої доктрини України — імператив часу / М.Й. Хорунжий. // Основні напрями високоефективного розвитку пореформеного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. — К.: ІАЕ УААН, 2002. — С. 214-220.
2. FAO 1996. Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/wfs/final>.
3. Хорунжий М.Й. Продовольча безпека: соціально-економічна суть, стан і показники / М. Й. Хорунжий // Економіка АПК. — 2003. — №6. — С. 9-16.
4. Янків М. Аграрна реформа як чинник продовольчої безпеки України / М. Янків // Регіональна економіка. — 2000. — №1. — С. 22-26.
5. Ковалев Е.В. Мировая продовольственная проблема: новые аспекты / Е.В. Ковалев // Мировая экономика и международные отношения. — 2003. — №9. — С. 53-59.

6. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // «Економіка України», № 1. — 2007. — С. 78-88.
7. Пасхавер Б. Цінова конкурентність аграрного сектору / Б. Пасхавер // «Економіка України», № 1. — 2007. — С. 78-88.
8. -Порогові значення індикаторів стану продовольчої безпеки держави визначено Методикою розрахунку рівня економічної безпеки України. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1022/4251/0>.

REFERENCES

1. Khorunzhiy, M. (2002). Rozrobka ahrarno-prodovolchoi doktryny Ukrainy –imperativ chasu [Development of the agro-food doctrine Ukraine -imperativ time] / In M. Khorunzhiy (Ed.). Osnovni napriamy vysokoeфекtyvnoho rozvytku poreformenoho ahropromyslovoho vyrobnytstva v Ukraini na innovatsiini osnovi. — (S. 214-220). Kyiv.: IAE UAAN (in Ukr.).
2. FAO (1996). Rome Declaration of World Food Security and World Food Summit Plan of Action. . Retrieved from fao.org/wfs/final.

3. Khorunzhiy, M. (2003). Prodovolcha bezpeka: sotsialno-ekonomichna sut, stan i pokaznyky [Food security, socio-economic nature, status and performance]. Ekonomika APK. 6. — 9-16 (in Ukr.).
4. Iankiv, M. (2000). Ahrarna reforma yak chynnyk prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Agrarian reform as a factor of food security of Ukraine]. Rehionalna ekonomika. —1. — 22-26 (in Ukr.).
5. Kovalev, E.(2003)/ Myrovaia prodovolstvennaia problema: novyye aspekty [The global food problem: new aspects]. Myrovaia ekonomika y mezhdunarodnye otnosheniya. 9. — 53-59 (in Ukr.).
6. Paskhaver, B. (2007). Tsinova konkurentnist ahrarnoho sektoru [The price competitiveness of the agricultural sector]. Ekonomika Ukrainy. 1. — 78-88 (in Ukr.).
7. Paskhaver, B. (2007). Tsinova konkurentnist ahrarnoho sektoru [The price competitiveness of the agricultural sector]. Ekonomika Ukrainy. 1. — 78-88 (in Ukr.).
8. Porohovi znachennia indykatoriv stanu prodovolchoi bezpeky derzhavy vyznachenno Metodykoiu rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy. Retrieved from zakon.nau.ua/doc/?uid=1022/4251/0.

УДК 338

Н. О. Попова

ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Анотація. Дана стаття окреслює шляхи забезпечення інноваційного розвитку економіки України реалізацією інтелектуального потенціалу на основі формування загальної інноваційної культури населення. Визначено необхідність формування системи факторів, необхідних для трансформації теорії інноваційного потенціалу в практичну сторону засобом розвитку інноваційних технологій у вищій освіті.

Ключові слова: інвестиції, інновації, потенціал, інтелект, вищий навчальний заклад.

Summary. This article outlines ways to ensure innovative development of economy of Ukraine the realization of the intellectual potential on the basis of formation of the General innovation culture of the population. The necessity of formation of system of factors necessary for a theory of the transformation of innovative potential into the practical side means development of innovative technologies in higher education.

Key words: investment, innovation, potential, intelligence, higher education.

Постановка проблеми. Останнім часом українські політики найвищого рангу звертаються до теми реформування системи освіти, як одного з пріоритетних напрямів своєї діяльності. Дійсно, в сучасній економіці знання стають найважливішим ресурсом. Відповідно, помітно зріс науковий інтерес до питань освіти.

В сьогоденних умовах успішні економіки набувають риси рухомих знань. Це накладає пев-

ні вимоги до освіти, яка стає основним системоутворюючим фактором. Порівняльний аналіз української системи освіти і систем освіти більш успішних країн показує, що існуюча інституційна структура жодною мірою не відповідає обраній меті: прогресивному соціально-економічному розвитку. Причому, за останній десяток років ситуація погіршилася драматично.

© Н. О. Попова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Попова Н.О. Інвестиційно-інноваційний потенціал вищої освіти в системі національного господарства / Н. О. Попова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 34 —39.

References (APA):

Popova, N. (2016). Investytsiino-innovatsiyni potentsial vyshchoi osvity v systemi natsionalnoho hospodarstva [Investment and innovation potential of higher education in the national economy]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 34 —39 (in Ukr.).

Освіта, заснована на стандартах світового класу, дозволить людям зрозуміти сили, що впливають на них щодня, допоможе їм визначати і оцінювати витрати та вигоди, пов'язані з рішеннями, що формують як життя окремих людей, так і суспільну політику.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

У формуванні наукових уявлень щодо інтелектуального потенціалу вагомий внесок зробили С. Мочерний [2, 7], О. Устенко [2, 7], В. Маркус [3], Є. Арабей [4], А. Колот [5], М. Семикіна [6], Н. Іщенко [6], Е. Лібанова [8], Л. Антошкіна [9] та ін. Разом з тим, проблеми розвитку зайнятого населення, орієнтованого на економіку знань, не втрачають своєї актуальності для України. Принципи переходу до сучасного інформаційного суспільства змушують шукати нові грані можливостей діяльності людини, які через свої потенційні характеристики здатні справляти значно більший вплив на економічний розвиток.

У провідних країнах світу розвиток інтелекту особистості та інтелектуальних можливостей суспільства в цілому, якість освіти та науки є пріоритетними напрямками економічної політики. За даними ЮНЕСКО, в 20 країнах, де працює 95 % учених, дохід на душу населення щорічно зростає на 200 дол. США; в інших, де працює тільки 5 %, збільшення відбувається тільки на 10 дол. США за рік [1]. У сучасній Україні вчені та політики постійно наголошують на необхідності активного формування інтелектуальних можливостей країни. Інтеграція української економіки в міжнародні структури вимагає кардинальних змін у мотивації інтелектуального і трудового потенціалу персоналу підприємств. Адже саме інтелектуальна праця відкриває перспективи впровадження нових технологій, збільшення обсягів ВВП, поліпшення добробуту і духовного комфорту громадян.

С. Мочерний визначає інтелект суспільства як сукупність здібностей і творчих обдарувань людей, їх освітньо-кваліфікаційний рівень. Інтелект — це здатність засвоювати нові знання, інформацію і використовувати їх для розвитку науки, культури, створення і впровадження нової техніки, вироблення оптимальних рішень у сферах суспільного життя. Це, безумовно, відноситься до рушійної сили соціально-економічних трансформацій [2, с. 24].

По мірі того, як у суспільстві усвідомлюється і визнається домінуюча роль інтелектуального потенціалу, створюються умови для зростаючої інтелектуалізації трудової діяльності, зростає потреба в оволодінні знаннями, розробки нових знань, активного їх залучення у створенні нових видів продукції, товарів, послуг. Високотехнологічні підприємства потребують не стільки капі-

таловкладень, скільки працівників з розвиненим інтелектом. Ефективне підприємництво стає неможливим без повсякденного практичного використання інтелекту як чинника прискорення науково-технічного прогресу. Причому, вектор застосування інтелекту повинен бути спрямований на поєднання природозберігаючих технологічних і соціокультурних інновацій на принципово іншій основі розвитку людської цивілізації, іншої ментальності, духовності, культури соціуму, підвищення якості та забезпечення конкурентоспроможності продукції, удосконалення організації управління і зростання добробуту членів суспільства. Виходячи із сучасного розуміння викликів часу, має відбутися формування нового бачення призначення інтелектуального потенціалу суспільства, його соціогуманістичної відповідальності, можливостей збалансованого розвитку і реалізації.

Для України закономірне прагнення переходу до інформаційного суспільства. Причиною цього є позитивна ретроспективна оцінка інтелектуально-трудових можливостей українського народу, яка виражалася у здатності генерувати ідеї, котрі здійснювали переворот у загальних світоглядних засадах людства. Практика показує, що багато вихідців з України — емігранти в новій країні зі сприятливими умовами ставали видатними вченими, успішними особистостями, чого вони не могли досягти на батьківщині (наприклад, нобелівські лауреати-вихідці з України Р. Гофман, П. Капіца, В. Мечников, С. Коваль та ін) [3]. За роки незалежності в складних макроекономічних умовах багато громадян України також демонстрували свої високі інтелектуальні здібності, які проявлялися навіть у несприятливому середовищі. Таким чином, є всі підстави говорити про сформований високий інтелектуально-трудовий потенціал населення України, але який не слід переоцінювати чинними помітними ціннісними деформаціями і низькою самооцінкою вартості робочої сили.

Реалізація стратегій інноваційного розвитку це яскраво підтверджує. До загальновідомих стратегій, спрямованих на побудову «економіки знань», слід віднести Лісабонську стратегію Європейського союзу [4], яка передбачає фінансування науки в обсязі не менше 3 % від ВВП. Обсяг бюджетного фінансування науки в Україні нижчий від законодавчо встановлених норм (1,7 % ВВП) і складає лише 0,4–0,5 % ВВП. Вважаємо, що саме це закладає основи падіння престижу праці вчених, дослідників, знижує в цілому значущість наукового пізнання для національної економіки і суспільства.

Як зазначає А. М. Колот, економіка знань — це економіка, основою якої є високопродуктивні, конкурентоспроможні робочі місця, на яких

працюють висококваліфіковані, інноваційно-орієнтовані працівники. В неї впроваджуються інформаційні, комунікаційні та інші сучасні прогресивні технології та проводиться високотехнологічна, наукомістка та конкурентоспроможна продукція. Вища освіта має забезпечити конкурентні переваги, які можна сформувати і розвивати при наявності нової економіки, орієнтованої на знання, на інтелект нації. Розвиток такої економіки та забезпечення її сталого розвитку потребує фахівців нової формації, які володіють потужним інтелектуальним потенціалом, знаннями, вміннями, компетенціями, в сукупності становлять основу людського капіталу, який формується у значній мірі в сфері освіти. Актуальна у системі навчання стимуляція інтелектуальних можливостей. Необхідно створити належне психологічне оточення, сприяти розвитку інтелектуального потенціалу на всіх рівнях. Саме психологічний фактор визначає мотиви і стимули людини до ефективної праці, до розвитку розумових здібностей [5, с. 5].

Мотивація ефективної зайнятості інтелектуального потенціалу підприємств, як зазначає М. В. Семикіна, — це складний, багаторівневий і багатовекторний процес взаємодії об'єктивно-суб'єктивних факторів, пов'язаних як з особливостями свідомості населення (або окремої особи), так і з важелями зовнішнього впливу, що регулюють процеси працевлаштування висококваліфікованих працівників, трудова поведінка та продуктивність інтелектуальної діяльності [6, с. 6]. Тут важливо зосередити увагу на стан мотивації працівників до інтелектуального саморозвитку та прояву творчості в трудовому процесі. Мотивація виступає, по-перше, як процес зовнішнього впливу (насамперед, з боку держави, роботодавців, ринку праці) на трудову поведінку, трудову свідомість, ціннісні орієнтири зайнятого населення. По-друге, мотивація населення залежить від особливостей внутрішніх потреб, інтересів, мотивів, ментальності та сприйняття впливів зовнішнього середовища. Отже, важливим є результативність як зовнішніх стимулів, так і особливості формування мотивів працівників до використання та розвитку власного інтелектуального потенціалу.

Мотивація з боку держави, на жаль, є неефективною, результативність мотивації працівників є вкрай низькою, що несе небезпеку подальших втрат для конкурентоспроможності вітчизняних працівників, інноваційного та економічного розвитку країни в цілому. Слабкість стимулів у сфері інтелектуальної зайнятості для бідної країни небезпечна не тільки руйнуванням інтелектуального потенціалу, але й тим, що так звані стимули можуть перетворюватися в антистимули, за якими стоять небажані наслідки. Наприклад, низька

оплата праці сприймається частиною науковців і педагогів як соціальна допомога, і це штовхає їх паралельно більш ефективно працювати в тіньовій економіці. Низький розмір матеріальних заохочень і слабка моральна підтримка дослідників ведуть, у свою чергу, до свідомого зниження продуктивності творчих зусиль, імітації наукової діяльності за основним місцем роботи, пошуку додаткової зайнятості (часто не за фахом) [7].

Найслабшою ланкою в мотивації зайнятого населення до розвитку та використання інтелектуального потенціалу вважаємо існуючі протиріччя у сфері оплати праці. Це насамперед міжгалузеві, міжрегіональні диспропорції в оплаті праці, низький розмір мінімальної, середньої заробітної плати, що призводить до бідності переважної більшості працівників, необґрунтована диференціація доходів, що обмежує можливості якісного людського розвитку, посилює соціальну і майнову нерівність, відсутність відчутного зв'язку одержуваного заробітку зі складністю роботи, рівнем освіченості, кваліфікації. Для більшості працюючих одержуваного доходу вистачає лише на первинні потреби відтворення трудового потенціалу, обмежуються навіть можливості якісного харчування. За висновком експертів, пересічний українець витрачає на харчування понад 50% заробітку, споживаючи в добу близько 2500 ккал, тоді як жителі розвинених країн — приблизно 3300-3800 ккал [8]. Потреби більш високого порядку, пов'язані з інтелектуальним розвитком та творчою самореалізацією, в таких умовах часто стають недоступними, що істотно знижує свідомий інтерес до розвитку творчих здібностей, збагачення інтелекту. Бідність працівників через сім'ю успадковують діти, отримуючи, в свою чергу, обмежені можливості для розвитку творчих здібностей і накопичення знань.

Найгіршим для інтелектуального потенціалу стає те, що недооцінка трудових зусиль руйнує мотивацію до ефективної праці, саморозвитку, прояву творчості, руйнує віру, що чесною працею і нарошуванням знань можна забезпечити власне благополуччя. Останнє змушує багатьох думати про пошук кращого життя за кордоном. Порівнюючи можливості забезпечити трудовий дохід в Україні та країнах з розвинутою ринковою економікою, нескладно зробити висновок, що за ту ж роботу, відповідні знання і навички можна отримувати більшу заробітну плату і відповідно мати кращі умови для самореалізації, освітньо-професійного розвитку. Порівнявши мінімальну заробітну плату в Україні та європейських країнах, бачимо, що вона в 4 рази нижча, ніж в Польщі, в 10 разів нижча, ніж у Греції та майже в 20 разів менша, ніж у Бельгії, Нідерландах і Люксембурзі (рис. 1).

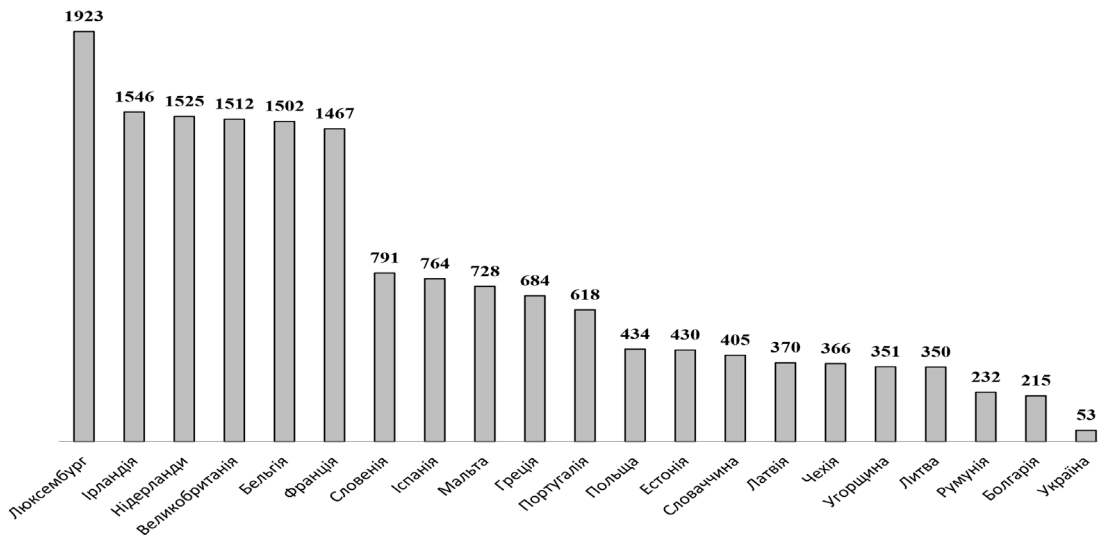

Рис. 1. Порівняння розмірів мінімальної заробітної плати станом на січень 2016 в країнах Європи та Україні.

Джерело: Побудовано за даними Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Minimum_wage_statistics

Торкаючись питання відтворення інтелектуального потенціалу зайнятого населення в системі інноваційного розвитку економіки України, слід зазначити актуалізацію потреби ефективного підвищення кваліфікації з вивченням нових тех-

нологій в професії.

Освіта інвестиційно-інноваційного потенціалу в свою чергу зачіпає інші види потенціалів, які здійснюють істотний вплив на нього (рис. 2).

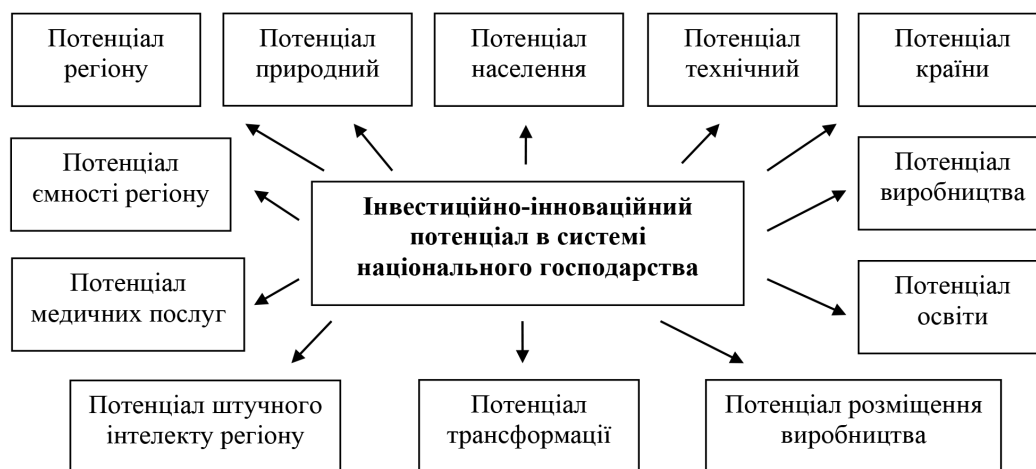

Рис. 2. Структура інвестиційно-інноваційного потенціалу освіти в системі національного господарства. Джерело: розробка автора

Як показано на рис. 2, формування інвестиційно-інноваційного потенціалу утворюється головним чином при перетині інвестиційного потенціалу з інноваційним, формується новий потенційний образ.

В результаті дослідження виникає необхідність формування системи факторів, необхідних для трансформації теорії інноваційного потенціалу в практичну сторону. Формування економічного аналізу інвестиційно-інноваційної діяльності будується на основі теоретичних підходів. Теоретичні матеріали дослідження потенціалів і взаємодії між собою вивчені на сьогодні слабо.

А практичне застосування вимагає досконалого формування та класифікації їх взаємодій в системі національного господарства, зокрема потенціалу освіти.

Таким чином, найбільші перспективи та ефективність щодо підвищення рівня конкурентоспроможності вищої школи мають інформаційно-технологічні та соціальні інновації в освіті. Це організація освітнього процесу. Інноваційні технології в освіті побудовані на якісно інших принципах, засобах, методах і технологіях, що дозволяють досягти освітніх ефектів, які характеризуються:

— засвоєнням максимального обсягу знань;
 — максимальною творчою активністю;
 — широким спектром практичних навичок і вмінь.

Отже, в системі вищої професійної освіти найбільше значення мають наступні види соціальних інновацій: зміни, що обумовлені оновленням свідомості та ідеологічні інновації — зміни часу. Наприклад, навчання студентів навичкам роботи з комп'ютером, локальними, регіональними і світовими мережевими продуктами, оскільки зараз важко уявити спеціаліста, що претендує на яку-небудь роботу і не має цих навичок; впровадження у процес викладання — загальнометодичні інновації — нетрадиційних технологій, універсальних за своєю суттю, що дає можливість застосовувати їх в будь-якій предметній галузі, наприклад, розробка творчих завдань для студентів і орієнтація викладання у вищих навчальних закладах, головним чином, на самостійну роботу учнів, а також використання дистанційних форм навчання; нововведення, які знаходяться «всередині» предмета або способу його викладання — внутрішньопредметні інновації. Наприклад, впровадження авторських методик викладання та створення навчально-методичних комісій за різними напрямками підготовки; рішення, які приймають керівники різних рівнів, що ведуть до підвищення ефективності управління закладом вищої професійної освіти — адміністративні інновації. Найяскравішим нововведенням у цій області можна вважати широке впровадження системи менеджменту якості та принципів загального менеджменту якості (Total Quality Management — TQM) в систему управління вищим навчальним закладом [9, с. 84].

Висновки. У підсумку слід зазначити, що інтелектуальний потенціал зайнятого населення — це сукупність знань, інтелектуальних здібностей і можливостей населення, зайнятого трудовою діяльністю в економіці країни, яка здатна забезпечувати активізацію інноваційної діяльності, економічного зростання та якісного людського розвитку для забезпечення суспільного прогресу. Але в Україні відсутні базові соціально-економічні умови для формування високої мотивації зайнятого населення до розвитку та використання інтелектуального потенціалу. Забезпечення інноваційного розвитку економіки України реалізацією інтелектуального потенціалу має здійснюватися на основі формування загальної інноваційної культури населення. Цього можна досягти системно і послідовно через вплив, в першу чергу, на молодь. Створення можливостей для реалізації інноваційних ідей через систему мотивації самоосвіти, розвиток цих трансфертів професійного характеру між поколіннями повинні стати тим поштовхом активізації інноваційної діяльності,

який виведе економіку України на більш високий рівень з чіткими ознаками інформаційного суспільства. Одночасно необхідне підвищення інноваційної культури суспільства через розвиток таких загальнодержавних соціальних проєктів, як державний реєстр виборця, електронна звітність, електронний уряд (з наданням, наприклад, послуг онлайн-довідок) і т. д. Такі проєкти значно змінять світоглядні засади суспільства, забезпечивши відхід від чисто індустріальних поглядів з переорієнтацією на нові можливості розвитку і праці. Створення таких умов має відбуватися на всіх рівнях економіки засобами державної підтримки вітчизняного виробництва і підприємництва, сприяти якісному людському розвитку на основі розвитку освіти, науки, охорони здоров'я, підвищення соціальних стандартів життя населення, реформування оплати праці та доходів.

Література

1. Eurostat (на 1 липня 2011 р.). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Minimum_wage_statistic.
2. Мочерний С. Людина та закони її розвитку / С. Мочерний, О. Устенко // Економіка України, 2004. — № 10. — С. 17–26.
3. Энциклопедия украинской диаспоры / гл. ред. В. Маркусь; научное сообщество им. Шевченка в Америке. Нью-Йорк — Чикаго, 2009.
4. Арабей Елизавета. Новая европейская стратегия “Европа 2020” / Елизавета Арабей — [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eulaw.ru/content/307>.
5. Колот А.М. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань // Україна: аспекти праці. 2007. № 4. С. 4–9.
6. Семикіна М.В. Мотивація ефективної зайнятості: пошук оптимальної стратегії : монографія / М.В. Семикіна, Н.А. Іщенко. — Кіровоград : КОД, 2012. — 214 с.
7. Мочерний С. Людина та закони її розвитку / С. Мочерний, О. Устенко // Економіка України, 2004. — № 10. — С. 70.
8. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : колективна монографія / за ред. Е.М. Лібанової — Київ : ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. — 328 с.
9. Антошкіна Л. І. Інноваційні технології у вищій школі / Л.І. Антошкіна // Матеріали III Міжнародної Шумпетерівської конференції [Наукова спадщина Йозефа Алоїза Шумпетера і сучасність : погляд із минулого в майбутнє] (21–22 жовтня 2016 р.). — Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2016. — 252 с.

REFERENCES

1. Eurostat [Eurostat]. (2011). Retrieved from : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Minimum_wage_statistic. (in Ukr.).
2. Mochernyi S., Ustenko O. Liudyna ta zakony yii rozvytku [People and laws of its development]. (2004). (in Ukr.).

3. Entsiklopediya ukraïnskoi dyasporu [The encyclopedia of the Ukrainian Diaspora]. (2009). (in Russ.).

4. Arabei Elyzaveta. Novaia evropeiskaia stratehiia "Evropa 2020" [The new European strategy "Europe 2020"]. Retrieved from : <http://eulaw.ru/content/307>. (in Russ.).

5. Kolot A.M. Innovatsiina pratsia ta intelektualnyi kapital u systemi faktoriv formuvannia ekonomiky znan [Innovative labour and intellectual capital in the system of factors of formation of knowledge economy]. (2007). (in Ukr.).

6. Semykina M.V., Ishchenko N.A. Motyvatsiia efektyvnoi zainiatosti: poshuk optymalnoi stratehii : monohrafiia [Motivation

effective employment: the search for optimal strategies : a monograph]. (2012). (in Ukr.).

7. Mochernyi S., Ustenko O. Liudyna ta zakony yii rozvytku [People and laws of its development]. (2004). (in Ukr.).

8. Liudskyi rozvytok rehioniv Ukrainy: analiz ta prohnoz : kolektyvna monohrafiia [Human development of the regions of Ukraine: analysis and forecast : collective monograph]. (2007). (in Ukr.).

9. Antoshkina L. I. Innovatsiini tekhnolohii u vyshchii shkoli [Innovative technologies in higher school]. (2016). (in Ukr.).

УДК 658.8:615

В.Ю. Фролова,

В.П. Пелішенко

СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ РИНКУ МЕДИЧНИХ ВИРОБІВ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглянуто основні показники та тенденції розвитку ринку медичних виробів в Україні. Окреслено перелік актуальних проблемних питань його функціонування. Запропоновано стратегічні вектори розвитку ринку з урахуванням його особливостей. Обґрунтовано необхідність більш ефективного застосування практики поглибленого державного регулювання. Розроблені рекомендації спрямовані на розвиток в Україні інноваційного та конкурентоспроможного ринку медичних виробів.

Ключові слова: стратегічний розвиток, інновації, державне регулювання, ринок медичних виробів, фармацевтичний ринок.

Summary. The article describes the key results and trends of the market of medical products in Ukraine. It outlined a list of current problematic issues of its functioning. Proposed strategic vectors of development of the market, taking into account its features. Necessity of effective depth practical application of state regulation. Recommendations developed under article offers the path towards the creation in Ukraine innovative and competitive market of medical products.

Key words: strategic development, innovation, government regulation, the market of medical devices, pharmaceutical market.

Постановка проблеми. Сучасна індустрія медичних виробів (МВ) має свої унікальні характеристики, які визначають структуру галузі, в т. ч. і умови для ефективного стратегічного розвитку. Важливою умовою розвитку даної сфери є наявність сильної технологічної та наукової баз, а також зрозумілі завдання, нормативи і пріоритети з боку органів державного управління. Відсутність таких сприятливих умов на українському ринку медичних виробів обумовлюють актуальність та доцільність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інноваційно-соціальні аспекти розвитку фармацевтичної галузі України (в т. ч. МВ) досить поглиблено досліджує у своїх роботах О. А. Мех; П.Ю. Харчик у своїх роботах поглиблено вивчає

умови функціонування ринку в Україні; законодавчі та нормативні аспекти; методологічні засади ефективного управління фармацевтичними підприємствами розглянуто в роботах Б.П. Громова; розкриттю актуальних проблем і перспектив українського ринку медичних виробів присвячено роботи О. Добранчука [3].

Однак чимало питань стосовно проблем та стратегій розвитку ринку саме МВ, враховуючи автономність та самодостатність даного сегменту, залишаються недостатньо дослідженими і потребують поглибленого вивчення.

Мета статті полягає в окресленні ряду проблемних аспектів, що склалися в діяльності ринку МВ, та визначенні основних стратегічних напрямів їх вирішення.

© В. Ю. Фролова, В. П. Пелішенко, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Фролова В.Ю. Стратегічні орієнтири розвитку ринку медичних виробів в Україні / В.Ю. Фролова, В. П. Пелішенко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 39–43

References (APA):

Frolova, V. (2016). Stratehichni oriientyry rozvytku rynku medychnykh vyrobiv v Ukraini [strategic guidelines of medical products in ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 39–43 (in Ukr.)

Виклад основного матеріалу. Сучасне становище українських підприємств медичної промисловості на зарубіжному і вітчизняному ринках є програвшим. Вони не витримують конкуренції із закордонними компаніями, особливо у контексті науково-технічного розвитку, виробничого потенціалу, обсягу і якості номенклатури продукції. Як наслідок, прибуток, який отримують вітчизняні виробники обладнання та медичної техніки, є недостатнім, що унеможливує повноцінне фінансування НДДКР з метою розробки високоприбуткових інноваційних продуктів. Крім того, українські підприємства не мають можливості отримання довгострокових кредитів у необхідних обсягах, зважаючи на наукоємний, ризикований, а часто, і довготривалий цикл з розробки сучасного медичного обладнання.

Споживання населенням медичної продукції щороку зростає. Разом з тим щорічно скорочується споживання медичного обладнання і медичної техніки вітчизняного виробництва. Технологічна медична техніка, сучасне медичне обладнання майже повністю замінені імпортованими поставками. Це є загрозливим з точки зору як економічної, так і національної безпеки.

На сьогодні ринки медичного обладнання і медичної техніки мають найбільші тенденції до динамічного зростання. Розуміючи це, уряди зарубіжних країн багато уваги приділяють розвитку таких ринків, насамперед, підтримуючи виробництво високотехнологічних медичних виробів.

Продовження життя людини, вирішення питань збереження здоров'я, покращення демографічної ситуації в державі повинні стати пріоритетним стратегічним завданням влади з огляду на соціальну значимість цих проблем. Крім того, виробництво виробів медичної техніки та виробів медичного призначення в усьому світі є пріори-

тетним, прибутковим і перспективним, що в свою чергу сприятиме економічному зростанню України. Але без дієвої допомоги держави цей сегмент економіки не зможе ефективно розвиватися. У свою чергу, враховуючи велике соціальне значення цього ринку, держава жорстко його регулює і часто не використовує своєї стимулюючої функції. Необхідно реалізувати розроблені урядом програми, спрямовані на підвищення тривалості життя населення, збільшення доходів, покращення поінформованості людей з питань медицини тощо.

Фармацевтичний ринок України формується з виробництва лікарських засобів і виробів медичного призначення, оптових і роздрібних продажів продукції через аптечні мережі, експорту та імпорту, спеціалізованого зберігання та дистрибуції продукції.

На території, підконтрольній Україні, за підсумками I півріччя 2016 р. сукупний обсяг продажів всіх категорій товарів «аптечного кошика» склав 27,8 млрд. грн. за 765,4 млн. уп. У доларовому вираженні обсяг продажів склав 1,1 млрд. дол. У порівнянні з аналогічним періодом 2015 р. у грошовому і натуральному вираженні продажі збільшилися на 17,4 і 1,9% відповідно. У доларовому вираженні відзначається зниження на 2,9%.

Найбільшу частку продажів на фармринку акумулюють лікарські засоби і медичні вироби. За підсумками I півріччя 2016 р. їх частка в загальному обсязі аптечних продажів становить 92,4% в грошовому та 94,4% — в натуральному вираженні. В цілому ж для всіх категорій товарів «аптечного кошика» характерні ринкові тенденції до збільшення обсягу продажів у грошовому і натуральному вираженні, за винятком медичних виробів, продажі яких в упаковках залишилися практично на рівні попереднього року (рис. 1-3).

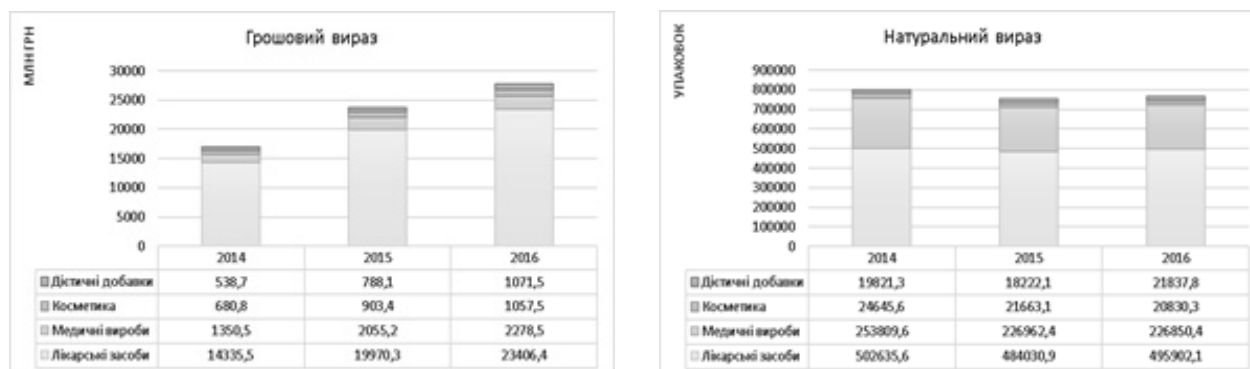

Рис. 1. Динаміка роздрібних продажів товарів «аптечного кошика» в грошовому і натуральному вираженні¹
Джерело: побудовано автором за [1]

¹ Рис. 1, 2, 3 побудовано за даними I півріччя 2014-2016 років

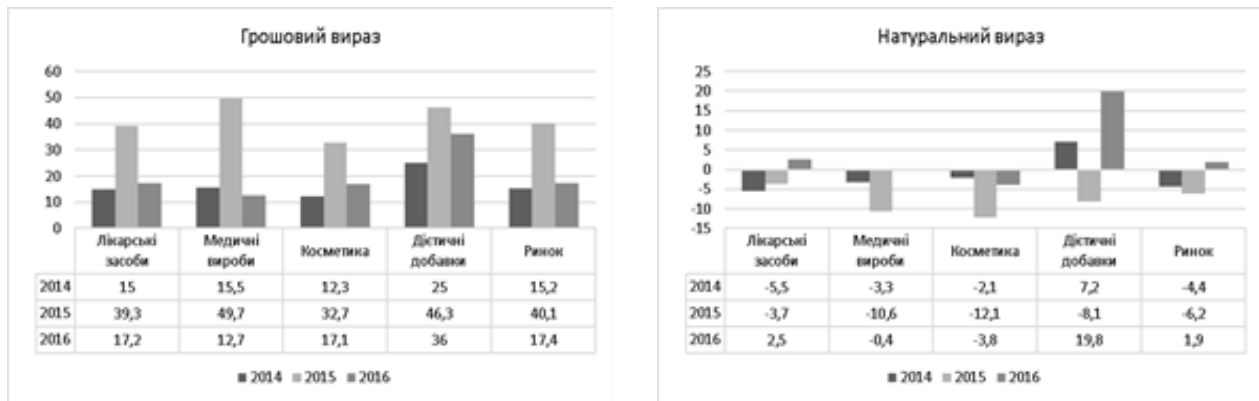

Рис. 2. Темпи росту роздрібних продажів товарів «аптечного кошика» в грошовому і натуральному вираженні, %

Джерело: побудовано автором за [1]

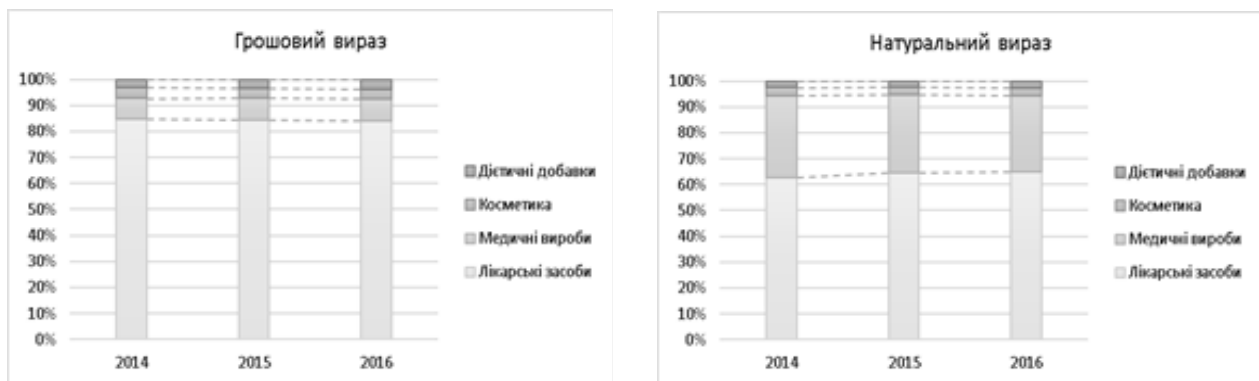

Рис. 3. Структура роздрібних продажів товарів «аптечного кошика» в грошовому і натуральному вираженні

Джерело: побудовано автором за [1]

У досліджуваній період найдорожчою категорією стали дієтичні добавки, середньозважена вартість 1 упаковки яких склала 42,7 грн. Далі

йдуть косметика – 41,8 грн., лікарські засоби – 41,1 грн. та вироби медичного призначення – 8,9 грн. (рис. 4).

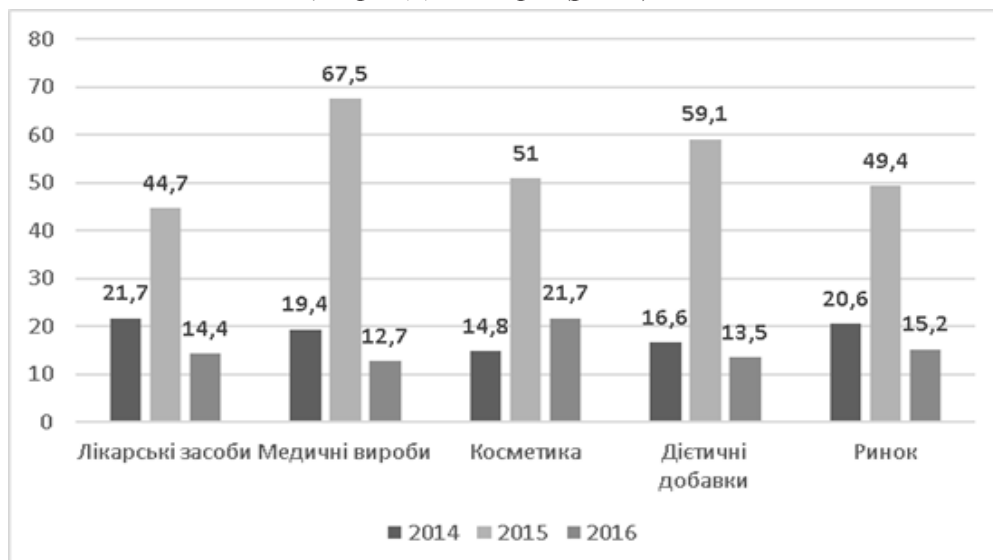

Рис. 4. Динаміка середньозваженої вартості 1 упаковки різних категорій товарів «аптечного кошика» за підсумками I півріччя 2014-2016 рр. із зазначенням темпів приросту в порівнянні з аналогічним періодом попереднього року, %

Джерело: [2]

У рейтингу маркетуючих організацій за обсягом аптечних продажів МВ за підсумками травня 2016 р. в грошовому вираженні лідирують Долфі-Україна, Torunskie ZMO (Польща), Procter & Gamble (США) [3].

Наведені дані свідчать, з одного боку, про зростання динаміки середньозваженої вартості 1 упаковки різних категорій товарів «аптечного кошика» і, відповідно, про низький попит з боку споживачів продукції, а з другого боку, про застосування імпортованих медичних виробів на фармацевтичному ринку, які складають 2/3 його вартісного обсягу. З цього випливає, що існують проблеми зі стримування розвитку ринку медичних виробів, а, відповідно, і з обсягами реалізації готової продукції. До таких проблем, які потребують свого вирішення слід віднести: вплив держави на цінову політику підприємств-виробників і дистриб'юторів; вимоги до технічних і якісних параметрів; проблеми з оподаткуванням; проходження жорсткого митного контролю; державна реєстрація медичних виробів.

Крім того, стримують розвиток ринку медичних виробів такі фактори, як обмеження конкуренції, непрозорість ринку, корупція, відсутність реформ.

Вирішенню проблем розвитку ринку медичних виробів сприятиме державне регулювання цих процесів. Необхідно розробити правові умови для розвитку конкуренції, захистити права споживачів, підвищити добробут населення для підвищення його платоспроможності. Разом з тим, необхідно захистити і учасників фармацевтичного ринку, створюючи їм умови для ефективної праці, що дасть їм можливість отримувати прибуток від своєї діяльності та забезпечувати податкові надходження в бюджет. Діяльність суб'єктів фармацевтичного ринку повинна регулюватися державою через вплив законодавства, який полягає у правовому регулюванні торговельної діяльності, застосуванні реєстраторів розрахункових операцій у підприємницькій діяльності, питаннях, пов'язаних з одержанням патентів, ліцензій та акредитацій, цін та ціноутворення. Також потребує правового регулювання реклама ліків, захист інтелектуальної власності, питання, пов'язані з оподаткуванням, здійснення зовнішньоекономічної діяльності, митне регулювання.

Розвиток фармацевтичного ринку вимагає від держави вирішення питань, спрямованих, з одного боку, на підвищення прибутковості фармацевтичних підприємств, а з іншого, на допомогу хворим людям. Тому виникає потреба у застосуванні державного впливу на цінову політику виробників шляхом державного регулювання торговельних націнок на медичні препарати. Таке регулювання полягає у встановленні граничного

рівня націнок, що дасть можливість придбання життєво необхідного товару для споживачів.

Отже, стратегічними орієнтирами розвитку ринку медичних виробів повинні стати: розробка програми розвитку імпортозамісних виробництв в Україні; вирішення питань, пов'язаних з оподаткуванням суб'єктів фармацевтичного ринку, в тому числі, встановлення єдиної ставки ПДВ на всі медичні вироби; вивчення і застосування європейського досвіду у правовому регулюванні діяльності виробників медичних препаратів; законодавче визнання СЕ-маркування; стимулювання розробки і реалізації інвестиційних проєктів з виробництва медичних виробів; створення конкурентних умов на ринку медичних виробів; розвиток ІТ-технологій, які впливатимуть на зниження витрат.

Не слід забувати і про інноваційну орієнтацію розвитку ринку. Це ринок медичних гаджетів, мобільних пристроїв, які дозволять лікарям отримувати інформацію та розширити доступ пацієнтів до діагностики, лікування і профілактичної допомоги, а відповідно й підвищити попит на супутні медичні вироби [4].

Висновки. Український ринок медичних виробів динамічно розвивається, проте характеризується низькою насиченістю товарами вітчизняного виробництва і рядом стримуючих чинників для ефективного імпорту.

Отже, державна політика повинна бути спрямована на створення умов для виходу української продукції на міжнародні ринки, здешевлення виробництва, у тому числі й за рахунок конкурентних умов для виробників, зменшення залежності від імпорту за рахунок збільшення обсягів випуску якісної та інноваційної продукції і розширення асортименту, створення рівноправних умов для ведення бізнесу, залучення інвесторів і впровадження інновацій у розвиток даного сектору виробництва.

Крім того, стимулюючим фактором для розвитку діяльності суб'єктів фармацевтичного ринку повинна стати Угода про зону вільної торгівлі між Україною та ЄС, яка набула чинності 1 січня 2016 р. і передбачає односторонні преференції для експорту українських товарів.

Література

1. Analytical market research system «PharmXplorer» [Electronic resource] — Mode of access <http://www.pharmstandart.com.ua/> (viewed on September 7, 2016). — Title from the screen.
2. Там само.
3. Dobranchuk O. The main trends of the market of medical products in Ukraine 2016 [Electronic resource] — Mode of access: World Wide Web: <http://igar.ua/market-trends-of-medical-devices/> (viewed on September 5, 2016). — Title from the screen.
4. Ринок медичних виробів. Загальні збори членів Асоціації «Оператори ринку медичних виробів» (AMD) за II кв.

2016 р. [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.apteka.ua/article/379214>.

REFERENCES

1. Analytical market research system «PharmXplorer» (2016). Retrieved from <http://www.pharmstandart.com.ua/>
2. Analytical market research system «PharmXplorer» (2016).

Retrieved from <http://www.pharmstandart.com.ua/>

3. Dobranchuk O. (2016). The main trends of the market of medical products in Ukraine 2016. Retrieved from <http://igar.ua/market-trends-of-medical-devices/>
4. Rynok medychnykh vyrobiv. Zahalni zbory chleniv Asotsiatsii «Operatoriy rynku medychnykh vyrobiv» (AMD) za 2 nd. 2016 r. Retrieved from <http://www.apteka.ua/article/379214> (in Ukr.).

УДК 339:72

Г.І. Фролова

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ІНОЗЕМНОГО ІНВЕСТИВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено аналіз залучення іноземних інвестицій в економіку України. Виявлено основні проблеми, що перешкоджають ефективному залученню іноземних інвестицій. Досліджено рейтинги інвестиційної привабливості країни. Окреслено стратегічні напрями вдосконалення механізму залучення прямих іноземних інвестицій в Україну.

Ключові слова: іноземні інвестиції, інвестиційний клімат, інвестори, світові рейтинги, інвестиційна привабливість.

Summary. The article analyzes the attraction of foreign investments in Ukraine based on statistics in recent years. Revealed a number of key problems hindering effective attraction of foreign investments. The basic ratings of investment attractiveness of the country. Strategic directions outlined improve the mechanism of foreign direct investment in Ukraine.

Key words: foreign investment, investment climate, investors, world rankings, investment attractiveness.

Постановка проблеми. Сучасна Україна дуже гостро відчуває нестачу власних економічних ресурсів. З огляду на це, залучення зовнішніх джерел фінансування є життєво необхідними для її подальшого економічного розвитку. Зовнішні інвестиції потрібні нашій державі для відновлення і модернізації виробництва, проведення структурної перебудови, впровадження реформ у всіх сферах економіки. Приплив іноземних інвестицій не тільки сприятиме активізації інвестиційних процесів, капітальних вкладень у сучасні засоби виробництва, а й стимулюватиме розробку і впровадження інновацій, розвиток малого і середнього бізнесу. Все це, в свою чергу, впливатиме на збільшення продуктивності праці та підвищення добробуту населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Даній проблематиці приділяли увагу чимало науковців, а саме: Т. Шафранська, М. Білан [2], А. Бочи [3], О. Пластун, О. Дудкін [4], В. Дж. Сегура [5], О. Раєвнева [6] та інші.

Проте, не зважаючи на чисельні праці науковців та їх значний внесок у дослідження даної

проблеми, дисбаланс за показниками залучення прямих іноземних інвестицій, який спостерігається в останні роки в Україні, зумовив актуалізацію дослідження сучасних тенденцій залучення інвестицій у країну та розгляд прийнятних шляхів нівелювання проблем у даному процесі.

Мета статті полягає в дослідженні динаміки і розподілу прямих іноземних інвестицій в Україні; аналізі позицій України в міжнародних рейтингах інвестиційної привабливості як основного чинника активізації інвестиційних процесів у країні; розробці рекомендацій щодо політики нівелювання основних проблем та ризиків у даному процесі.

Виклад основного матеріалу. Реалізація великих економічних проектів вимагає прямих іноземних інвестицій. Крім того країні необхідні новітні технології, досвід інших країн у здійсненні нових підходів у корпоративному управлінні, стимулювання власного бізнесу на інвестування таких проектів.

Обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку України (акціонерний капітал нерезиден-

© Г. І. Фролова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Фролова Г.І. Сучасні тенденції іноземного інвестування в Україні / Г.І. Фролова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 43–47

References (APA):

Frolova, H. (2016). Suchasni tendentsii inozemnoho investuvannya v Ukraini [Modern trends of foreign investment in Ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35),43–47 (in Ukr.)

тів) на 31 грудня 2015 року склав 43,371 мільярда доларів, що більш ніж на 5% нижче за показник на кінець 2014 року (на рівні 45,916 млрд. дол.) (Рис. 1).

Як повідомляється на сайті Державної служби статистики України, зниження обсягу інвестицій за рік обумовлений курсовою різницею, за рахунок чого акціонерний капітал знизився на 5,024 мільярда доларів, у той час як відтік акціонерного капіталу виявився незначним і склав 891,3 міль-

йона доларів, і при цьому надійшло 3,764 мільярда доларів нових інвестицій. У повідомленні наголошується, що інвестиції протягом 2015 року надходили з 134 країн світу. Основними інвесторами України, на яких припадає 83% загального обсягу інвестицій, залишалися Кіпр, Нідерланди, Німеччина, Російська Федерація, Австрія, Великобританія, Британські Віргінські Острови, Франція, Швейцарія та Італія.

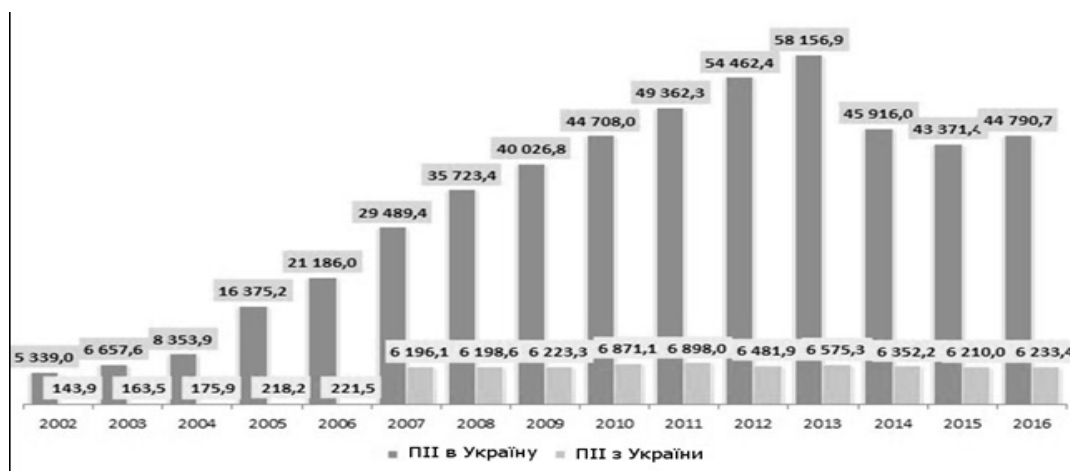

Рис. 1. Прямі іноземні інвестиції в Україні, млн. дол. США (2002–2016 рр.)

Джерело: [1]

До десяти регіонів: Дніпропетровської, Донецької, Харківської, Київської, Луганської, Львівської, Одеської, Запорізької, Полтавської, Івано-Франківської областей та до м. Київ надійшло найбільше всього інвестицій – 94,1% всіх залучених прямих іноземних інвестицій.

Провідними сферами економічної діяльності за обсягами залучення капітальних інвестицій залишаються: промисловість – 33,4%, будівництво – 13,7%, сільське, лісове та рибне господарство – 14,5%, інформація та телекомунікації – 4,8%, оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів – 10,0%, транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність – 6,8%, державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування – 2,3% [2].

Інвестиційну привабливість для інвесторів насамперед характеризує місце держави у міжнародних рейтингах. Такі рейтинги дозволяють класифікувати усі держави-реципієнти з урахуванням їх економічного розвитку, конкурентоспроможності, ризику ведення бізнесу, кредитної привабливості, економічної свободи та корупції. Найголовніше, що вони демонструють сприйняття країни іноземними інвесторами в розрізі перспектив ефективного інвестування (Рис. 2).

Аналіз наведених індексів показав, що Україна, у більшості випадків, займає низькі позиції, більше того, її позиції погіршилися відносно по-

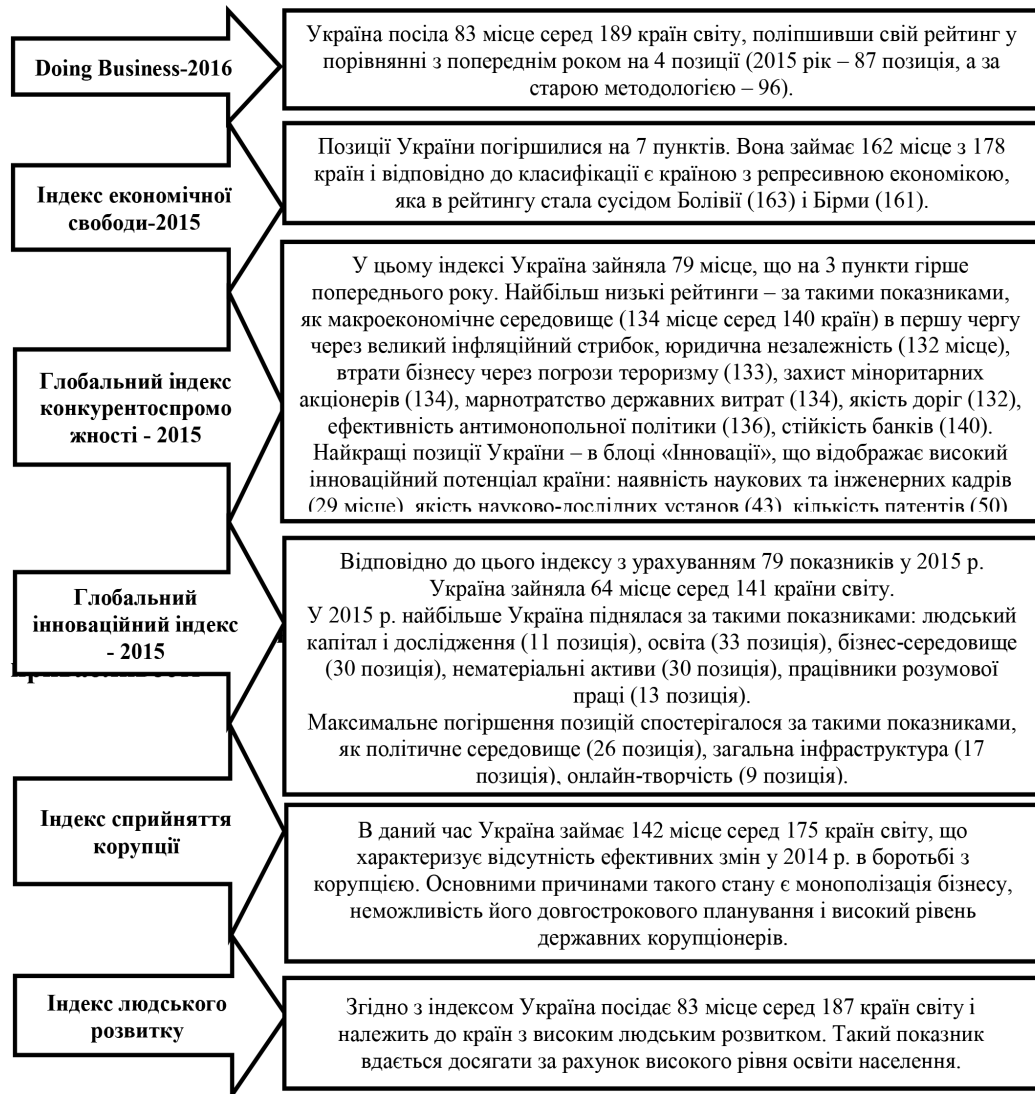
переднього року. Тільки за окремими показниками глобального інноваційного індексу та індексу людського розвитку Україна має відносно покращення. Це стало можливим завдяки високому розвитку і освіченості нашого населення. Така ситуація склалася внаслідок економічної, політичної та соціальної нестабільності, яка для свого покращення потребує рішучих ефективних дій з боку влади. Таким чином, необхідна довгострокова економічна стратегія розвитку держави і розробка стимулів до боротьби з корупцією, інакше пом'якшити інвестиційний клімат у країні буде складно.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що: 1) міжнародні рейтинги є ефективними інструментами, що сприяють елімінуванню інформаційної асиметрії, а велика кількість методик ранжування дозволяє інвестору отримати інформацію стосовно всіх аспектів інвестиційної привабливості країни; 2) місця в рейтингах формують інвестиційний імідж країни, а ігнорування результатів рейтингів здатне призвести до фінансової ізоляції країни; 3) позиції, які посідає Україна в різних міжнародних рейтингах, формують український непривабливий імідж. Відповідно в очах іноземних інвесторів Україна є надто ризикованою та непривабливою для інвестування країною; 4) інформація щодо методології рейтингів у більшості випадків є прозорою, тому вітчизняні державні

інститути мають можливість впливати на майбутні результати рейтингів у разі проведення відповідних реформ [4].

Приймаючи рішення про вкладення коштів, кожний інвестор прагне отримати більше доходу за меншого ризику, повернення інвестицій та

отримання прибутку за більш короткий час. Але інвестиційне й економічне макросередовище України свідчить про високий ризик, а за рейтинговими показниками інвестиційний клімат України є незадовільним.

Джерело: [3]

У багатьох компаній, які ведуть свою діяльність в Україні, основні занепокоєння щодо інвестиційного та ділового клімату в країні викликають прогалини в судово-правовій сфері, корупція, а також неконкурентна організація фінансового сектора (Рис. 3).

На сьогодні закордонні інвестори розцінюють Україну як зону підвищеного ризику для вкладання інвестицій. Для цього існують обґрунтовані причини, а саме: недосконале законодавство, в тому числі інвестиційне, нестабільний по-

літичний курс, який межує з політичною кризою, високий рівень корупції на вищих рівнях державного управління, надмірне втручання держави в економічну діяльність. Крім того, бюрократизм та зарегульованість створення та ведення бізнесу тиснуть на бізнес.

Потрібно зменшити кількість і повноваження контролюючих органів, спростити процес проходження дозвільних процедур, зменшити фінансові та часові витрати на них, покращити можливості одержання інформації тощо.

Рис. 3. Основні ризики для інвесторів в Україні

Джерело: [5]

Багато років залишається проблемою нерозвиненість ринкової інфраструктури. Нестабільне податкове законодавство та кількість податкових платежів, податкові перевірки, нестабільність та часткове руйнування банківської системи також негативно впливають на прийняття інвестиційних рішень як вітчизняними, так і закордонними інвесторами. Обсяг же депозитів фізичних і юридичних осіб останніми роками різко знизився і не може слугувати надійним джерелом для кредитування економіки. Всі ці фактори не дозволяють залучити в економіку необхідний обсяг інвестицій.

За оцінками Міністерства економіки, щоб структурно перебудувати та підняти економіку України, необхідно інвестицій від 150 до 200 млрд. дол. США, а щорічна потреба — близько 20 млрд. дол. США.

Негативним фактором є те, що український уряд не використовує фінансові ресурси, які отримує від МВФ та МБРР для розвитку економіки країни на інноваційній основі [6].

Висновки. Таким чином, для покращення інвестиційного клімату України потрібно реалізувати заходи, передбачені стратегією інвестиційного розвитку держави і регіонів та спрямовані на підвищення інвестиційної привабливості; підвищити ефективність роботи комерційних банків, страхових компаній, фондових бірж, інвестиційних компаній і фондів, тобто удосконалити діяльність інвестиційної інфраструктури; вирішити проблеми податкового законодавства, спростивши, насамперед, процедуру відшкодування ПДВ, урегулювати кількість податкових перевірок тощо; стабілізувати ситуацію у політичному середовищі; спрямувати зусилля на покращення загальної інфраструктури; спростити регуляторну

політику в створенні нових суб'єктів підприємництва; створити умови для інноваційного розвитку країни; прискорити темпи приватизації, розробити стимули для боротьби з корупцією.

Реалізація такого комплексу заходів сприятиме пом'якшенню інвестиційного клімату та підвищенню інвестиційної привабливості нашої держави, що в свою чергу вплине на можливість її економічного зростання.

Література

1. Іноземні інвестиції в Україну за рік скоротилися на 5% за рахунок девальвації гривні. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://economics.unian.ua/finance/1268082-inozemni-investitsiji-v-ukrajinu-protyagom-roku-skorotilisya-na-5-za-rahunok-devalvatsiji-grivni.html>.
2. Шафранська Т.Ю., Білан М.Г. Формування інвестиційного клімату України в сучасних економічних умовах / Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/46_PWMN_2015/Economics/4_205063.doc.htm.
3. Бочи А. Украина в мировых рейтингах // Информационно-аналитический журнал «Вестник. Право знать все о налогах и сборах». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/9160>.
4. Пластун О., Дудкін О. Міжнародні інвестиційні рейтинги як засіб усунення інформаційної асиметрії на макроекономічному рівні / О.Пластун, О.Дудкін // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2012. — №3. — С.191–198.
5. Сегура Дж. Інвестиційний клімат України-2016. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://glavcom.ua/publications/investiciyniy-klimat-v-ukrajini-2016-yakim-yogobachit-amerikanskiy-investor-doslidzhennya-374495.html>.
6. Раєвнева О.В. Статистична оцінка інвестиційної активності в Україні / О.В. Раєвнева, Л.В. Гриневич // БІЗНЕС-ІНФОРМ. — 2012. — № 7. — С. 111–114.

REFERENCES

1. Inozemni investitsii v Ukrainu za rik skorotylysia na 5% za rakhunok devalvatsii hryvni (2016) [Foreign investments to Ukraine for a year grew short on 5% due to devaluation of hryvnia]. — Retrieved from — <http://economics.unian.ua/finance/1268082-inozemni-investitsiji-v-ukrajinu-protyagom-roku-skorotilisya-na-5-za-rahunok-devalvatsiji-grivni.html> (in Ukr.).
2. Shafranska T.Yu., Bilan M.H. (2015) Formuvannya investytsiinoho klimatu Ukrainy v suchasnykh ekonomichnykh umovakh [Forming of investment climate of Ukraine in modern economic terms] Cherkaskyi natsionalnyi universytet imeni Bohdana Khmelnytskoho. — Retrieved from — http://www.rusnauka.com/46_PWMN_2015/Economics/4_205063.doc.htm (in Ukr.).
3. Bochy A. Ukraina v myrovikh reitynghakh [Ukraine in the world ratings] // Ynformatsionno-analytycheskyi zhurnal «Vestnyk.

Pravo znat vse o nalohakh y sborakh». — Retrieved from : <http://www.visnuk.com.ua/ru/pubs/id/9160> (in Russian).

4. Plastun O., Dudkin O. (2012) Mizhnarodni investytsiini reitynhy yak zasib usunennia informatsiinoi asymetrii na makroekonomichnomu rivni [International investment ratings as mean of removal of informative asymmetry at macroeconomic level], Marketynh i menedzhment innovatsii. — 3, 191–198 (in Ukr.).

5. Sehura Dzh. (2016) Investytsiinyi klimat Ukrainy—2016. — [Investment climate of Ukraine—2016]. — Retrieved from <http://glavcom.ua/publications/investytsiyny-klimat-v-ukrajini-2016-yakim-yogo-bachit-amerikanskyi-investor-doslidzhennya-374495.html> (in Ukr.).

6. Raievniva O.V. (2012) Statystychna otsinka investytsiinoi aktyvnosti v Ukraini [Statistical estimation of investment activity in Ukraine] BIZNES-INFORM, 7, 111–114 (in Ukr.).

УДК 338.246: 339.5

Ю.Ю. Юрченко

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇНИ В РЕАЛІЯХ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

Анотація. У статті йдеться про ступінь залежності економічної та продовольчої безпеки від зовнішньоекономічної політики, надана характеристика експортно-імпорتنих операцій країни, проаналізований стан експорту та імпорту з окремих видів сировини і продовольчих товарів, виявлено структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн світу. Запропоновано встановлення індикативних показників обмеження імпорту окремих товарних позицій, створення «портфелю пропозицій» для бізнесу з питань імпортозаміщення. Обґрунтовано необхідність розробки національної стратегії продовольчої незалежності у загальному форматі економічної безпеки країни.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, імпорт, економічна безпека, продовольча безпека, товарна структура, зовнішньоторговельний баланс.

Summary. The article refers to the degree of economic and food security dependence on foreign economic policy. Represented the characteristic of import and export operations of the country. Analyzed the state of exports and imports of certain types of raw materials and food products. Revealed structural changes in Ukraine's foreign trade in terms of countries. A setting of indicative parameters of restriction of imports of certain commodity positions, creating a «portfolio of proposals» for business on import substitution is offered. The necessity of developing a national strategy for food independence in the general form of economic security is substantiated.

Key words: foreign trade, export, import, economic security, food security, commodity structure, the foreign trade balance.

Постановка проблеми. В умовах відкритої економіки ступінь економічної та продовольчої безпеки багато в чому залежить від того, яку зовнішньоекономічну політику проводять країни. Протекціонізм вигідний вітчизняному виробникові, хоча за відсутності ринкової конкуренції він сполучений із ціновим тиском. Фритредерство

вигідне споживачам, оскільки насичує ринок товарами від різних виробників, які конкурують за ціною та якістю. Відомо й те, що країни з розвиненою ринковою економікою фінансово підтримують внутрішнього виробника, керуючись при цьому доктриною формування стійкої національної системи продовольчої незалежності.

© Ю. Ю. Юрченко, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Юрченко Ю.Ю. Економічна безпека країни в реаліях міжнародного співробітництва / Ю.Ю. Юрченко // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 47–53

References (APA):

Yurchenko, Yu. (2016). Ekonomichna bezpeka krainy v realiakh mizhnarodnoho spivrobitnytstva [Economic security in the realities of international cooperation]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 47–53 (in Ukr.).

У результаті вітчизняні виробники сільськогосподарської продукції за відсутності таких пільг з боку держави не можуть конкурувати із західними виробниками і просто розоряються. «Як показують аналітичні дані, 90% продукції, вирощуваної українськими селянами, йде на корм домашнім тваринам» [1, с. 18].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні та зарубіжні науковці багато уваги приділяють дослідженню проблеми економічної безпеки. Проте, виникла нагальна потреба аналізу економічної, а точніше, продовольчої безпеки України в умовах сьогодення. Тому, метою статі є аналіз динаміки експортно-імпорتنих операцій з огляду на рівень економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Сама суть економічної безпеки розглядається ученими як здатність національної економіки забезпечити вільний, незалежний розвиток і утримати стабільність суспільства в цілому та його окремих інституцій, а також достатній оборонний потенціал країни в будь-яких умовах і варіантах розвитку подій або здатність української держави захистити національні економічні інтереси від зовнішніх і внутрішніх погроз [2, с. 489].

Категорії «економічна безпека», «продовольча безпека», «продовольча незалежність» викликають широкий науковий інтерес. Дослідники відзначають, що у XX столітті саме поняття «економічна безпека» вперше практично одночасно застосували Ф. Рузвельт (в програмах «Вихід з Великої депресії 1933–1937 рр.») і демократичні сили США у формуванні програм соціально-економічних перетворень [3, с. 53]. Ф. Рузвельт розглядав економічну безпеку в контексті національної безпеки. «Важливими її показниками виступали рівновага та стійкість економічної системи... Одним із головних інструментів був обраний план соціально-економічного розвитку країни. Найбільша увага приділялась проблемам посилення рівня економічної безпеки» [3, с. 53].

Офіційно термін «економічна безпека», як відомо, був впроваджений у 1985 р. на 40-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, де була прийнята резолюція про міжнародну економічну безпеку [3, с. 54].

С.В. Козловським, на наш погляд, представлений один з найглибших і фундаментальних ретроспективних і сучасних оглядів змістовного наповнення терміна «економічна безпека». Зокрема, представлені авторські підходи до трактування категорії «економічна безпека» американського політолога і юриста Алфреда Уолферса, англійського економіста Джона Мейнарда Кейнса, англійського філософа Томаса Гоббса і широкого кола сучасних вчених [4, с. 37–42]. С.В. Козловський робить висновок, що категорія «економічна безпека» є

базисною в теорії державного управління; розглядає питання економічної безпеки країни як першочергове завдання в питанні захисту національних інтересів, враховуючи «різний економічний потенціал регіонів та рівень їх розвитку, економічні та фінансові проблеми, що поглибилися останнім часом у країні, нерозв'язаний збройний конфлікт на сході держави, наявність великої кількості біженців з окупованих територій та інші несприятливі обставини, з якими зіткнулася економіка України на початку 2014 року» [4, с. 37]. С.В. Козловський сформував методичні підходи до означення сутності економічної безпеки, відповідно до яких економічну безпеку розглядають: «а) як процес задоволення потреб населення та держави; б) як захист національних інтересів держави; в) як економічну стійкість та незалежність країни; г) як сукупність умов і факторів, які забезпечують незалежність національної економіки, її здатність до постійного оновлення і удосконалення» [4, с. 38].

В цілому, у системі національної економічної безпеки вчені представляють економічну безпеку як багатокомпонентну категорію та виділяють наступні її складові: продовольча сфера, соціальна, ресурсно-сировинна, виробнича, інноваційна, технологічна, інформаційна, політична, енергетична, фінансова, адміністративна, природоресурсна, міжнародна, оборонна, екологічна, комунікаційна, громадська і культурна [5, с. 45; 4, с. 40; 2, с. 496].

Продовольча безпека в ряді перерахованих вище підсистем надсистеми «національна безпека» виступає як визначальна. Відомо, що Томас Мальтус першим почав досліджувати продовольчу проблему і в своїй праці «Досвід про закон народонаселення» (1798 р.) зробив висновок, що чисельність населення зростає у геометричній прогресії, а виробництво продуктів харчування — в арифметичній, що невідворотно викличе перенаселення і дефіцит продовольства.

Сучасні вчені трактують продовольчу безпеку дещо ширше. Так, наприклад, у поняття продовольчої безпеки В. Ілляшенко включає самозабезпеченість (ефективний розвиток АПК); незалежність (зовнішньоекономічна діяльність у сфері АПК); доступність (формування доходів населення); якість (забезпечення збалансованого і якісного харчування [6, с. 100]. В цілому, узагальнення сучасних поглядів на продовольчу безпеку дозволяє визначити її виробничо-продуктивною стабільністю агропродовольчого комплексу і його здатністю вчасно реагувати на кон'юнктуру ринку; наявністю необхідних обсягів перехідних запасів; рівнем платоспроможності населення, що повинно забезпечувати доступність продовольства для всіх громадян; недопущенням імпортої

експансії за тими продовольчими товарами, виробництво яких у необхідних розмірах може здійснювати національний продовольчий комплекс. При цьому критерієм продовольчої безпеки є забезпечення достатнього харчування всім громадянам за нормальних умов і мінімально необхідного за надзвичайних обставин.

Слід зазначити, що з огляду на певні специфічні фактори ситуації, що склалася у країні, а саме: глибокий військово-політичний конфлікт і, як наслідок, стресова ситуація для економіки України, особливу увагу слід приділити експортно-імпортній політиці країни, структурі та напрямку експортно-імпортних потоків. З міркувань національних інтересів продовольча без-

пека не може розглядатися поза продовольчою залежністю, особливо акцентуючи увагу на продовольчих товарах, які традиційно є основними статтями експорту України. За даними позиціями обсяг імпорту повинен бути об'єктом систематичної пильної уваги і моніторингу відповідних державних структур. А обсяг імпортованої продукції зі стратегічних товарних позицій шляхом непрямого оперативного державного регулювання повинен бути зведений до мінімуму, причому не в відносних показниках (як відношення до обсягу експорту, ВВП та ін.), а в абсолютних величинах.

Динаміку експортно-імпортних операцій України за 2005-2015 рр. наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка експортно-імпортних операцій України за 2005-2015 рр. (млн дол.) *

Роки	Експорт	Імпорт	Сальдо	Сальдо у % до імпорту
2005	34228,4	36136,3	-1907,9	5,3
2006	38368,0	45038,6	-6670,6	14,8
2007	49296,1	60618,0	-11321,9	18,7
2008	66967,3	85535,3	-18568,0	21,7
2009	39695,7	45433,1	-5737,4	12,7
2010	51405,2	60742,2	-9337,0	15,4
2011	68394,2	82608,2	-14214,0	17,2
2012	68809,8	84658,1	-15848,3	18,7
2013	74832,3	83346,5	-8514,2	10,2
2014	64106,8	60750,6	+3356,2	X
2015	46804,2	42976,0	+3828,2	X

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [7, с. 22, 29; 8, с. 22, 30; 9, с. 12].

З таблиці бачимо, що протягом усіх років сальдо зовнішньої торгівлі від'ємне, причому експорт становить від імпорту дедалі все меншу частину. Так, у 2005 році імпорт не перекиривався експортом на 5,3%, у 2006 році – на 14,8%, а саме у 2009 році обсяг імпорту знизився майже вдвічі, з 85535,3 млн дол. до 45433,1 млн дол., а експорт на 40%, тому різниця становила 12,7%; у 2010 році закономірність відновилася, показник перевищення імпорту над експортом склав 15,4%, у 2012 році – 18,7%. Позитивну тенденцію зміцнення економічної безпеки започаткував 2013 рік, коли експорт протягом року виріс на 8,8%,

імпорт при цьому скоротився на 1,5%, що призвело до зменшення показника сальдо/імпорт до 10,2%. Але цьому завадила політична та економічна криза і позитивне сальдо зовнішньоекономічної діяльності у 2014-2015 рр. стало результатом об'єктивної необхідності зменшення витрат на соціально-економічні потреби суспільства. Отже, експорт у 2015 році у порівнянні з 2013 роком зменшився на 37,5%, а імпорт майже вдвічі через перенаправлення фінансових потоків на оборону країни. Ілюстративно співвідношення експорту/імпорту зовнішньої торгівлі України представлено на рис. 1.

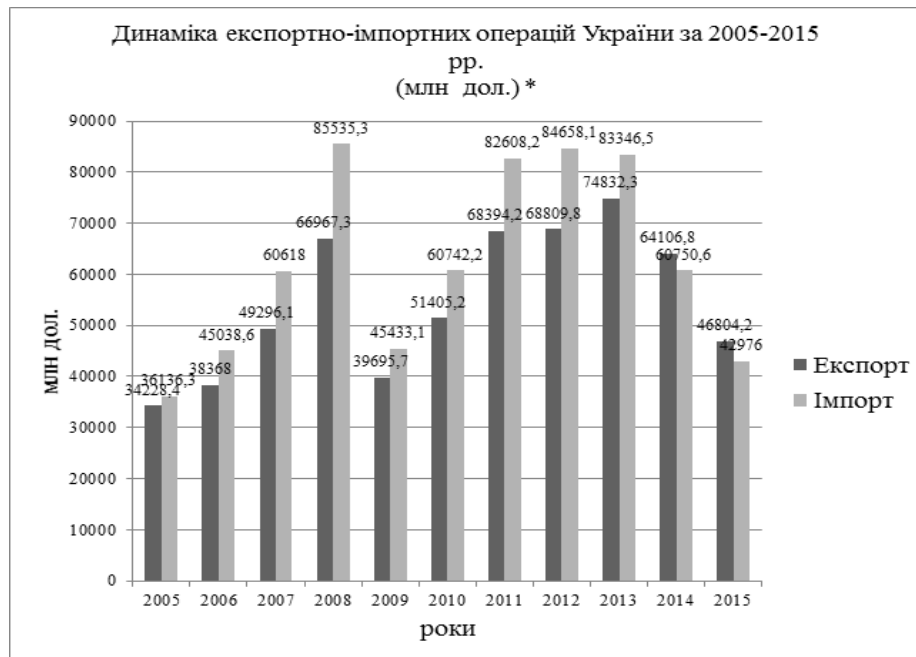

Рис 1. Динаміка обсягів експорту-імпорту зовнішньої торгівлі України у 2005-2015 роках

З наступної таблиці 2 бачимо, що за досліджуваній період від'ємне сальдо характерне для країн Європи та СНД. Позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Україна має тільки з країнами Азії, Африки тощо. Так, у 2015 році сукупне сальдо цих

країн складало 6496,5 млн дол., але від'ємне сальдо по Європі (2736,4 млн. дол.) знизило загальну суму перевищення імпорту над експортом до 3760,1 млн дол.

Таблиця 2

Динаміка зовнішньої торгівлі України у розрізі країн за 2005-2015 рр.* (млн. дол.)

Роки	Усього	У тому числі		
		Країни СНД	Інші країни світу	
			Усього	у т. ч. Європа
2005				
Експорт	34228,4	10531,1	23697,3	10881,4
Імпорт	36136,3	16988,3	19148,0	12666,4
Сальдо	-1907,9	-6457,2	4549,3	-1785,0
2009				
Експорт	39695,7	13472,9	26222,8	10264,5
Імпорт	45433,1	19692,6	25740,5	16233,8
Сальдо	-5737,4	-6219,7	482,3	-5969,3
2013				
Експорт	74832,3	27362,2	47470,1	20159,0
Імпорт	83346,5	29207,2	54139,3	30969,6
Сальдо	-8514,2	-1845,0	-6669,2	-10810,6
2015				
Експорт	46804,2	11335,9	35468,3	15339,5
Імпорт	42976,0	11267,8	31708,2	18075,9
Сальдо	3828,2	68,1	3760,1	-2736,4

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [7, с. 22-33; 8, с. 22-34; 9, с. 19-20].

У питаннях аналізу динаміки експортно-імпортних операцій заслуговують на увагу структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн світу протягом досліджуваного періоду. Так, якщо доля імпорту з країн СНД у 2005 році складала 47%, то у 2013 — 35%. Відповідно зростає рівень імпортних поставок з інших країн із 53% у 2005 році до 65% у 2013 році. І саме у 2013 році майже зрівнялася частка експорту та імпорту в

торгівельних відносинах з країнами СНД (36,56% і 35,04%) і з іншими країнами (63,44% і 64,96% відповідно). Протягом двох останніх звітних періодів, 2014 і 2015 рр. тенденція зберіглася щодо частки експорту та імпорту в торгівлі з країнами СНД (24,22% і 26,22% відповідно) та з іншими країнами (75,78% і 73,78% відповідно). Але стосовно економічної безпеки, слід зазначити, що в силу політичного розладу Україна меншою мірою залежить від країн СНД (таблиця 3).

Таблиця 3

Структурні зміни зовнішньої торгівлі України у розрізі країн за 2005-2015 рр.* (%,%)

Роки	Усього	У тому числі		
		Країни СНД	Інші країни світу	
			Усього	у т. ч. Європа
2005				
Експорт	100,0	30,77	69,23	31,79
Імпорт	100,0	47,01	52,99	35,05
2009				
Експорт	100,0	33,94	66,06	25,86
Імпорт	100,0	43,34	56,66	35,73
2013				
Експорт	100,0	36,56	63,44	26,94
Імпорт	100,0	35,04	64,96	37,16
2015				
Експорт	100,0	24,22	75,78	32,77
Імпорт	100,0	26,22	73,78	42,06

Розраховано на підставі статистичних даних табл. 2.

З таблиці 3 бачимо, що 42% імпорту ми отримуємо з країн Європи, на неї ж припадає значна сума від'ємного сальдо. Так, у 2015 році (таблиця 4) зовнішньоторгівельний баланс України товарами, наприклад, з країнами ЄС становив

13,02 млрд дол. експорту і 15,33 млрд дол. імпорту, від'ємне сальдо — 2,31 млрд дол., з якого тільки на Німеччину припадає 2,65 млрд дол. Крім іншого, дані таблиці 4 демонструють і місце України на Європейському ринку.

Таблиця 4

Зовнішньоторгівельний баланс України товарами з країнами ЄС за 2015 рік*

Всього по країнах ЄС	Експорт	Імпорт	Сальдо
	млн. дол.	млн. дол.	млн. дол.
	13015,21	15330,16	-2314,95
у т. ч. Німеччина	1328,68	3975,63	-2646,95
Франція	497,95	892,79	-394,84
Велика Британія	367,89	570,13	-202,25
Швеція	60,61	273,53	-212,92
Литва	236,30	552,61	-316,31
Фінляндія	48,04	222,96	-174,92
Польща	1977,33	2324,05	-346,72
Нідерланди	905,66	452,61	453,05
Чехія	540,95	479,72	61,23
Словаччина	468,53	346,33	122,20
Іспанія	1043,60	440,75	602,85

Продовження таблиці 4

Всього по країнах ЄС	Експорт	Імпорт	Сальдо
	млн. дол.	млн. дол.	млн. дол.
	13015,21	15330,16	-2314,95
Болгарія	419,50	253,12	166,38
Італія	1979,84	976,33	1003,51

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [10, с. 24-25].

У таблиці 5 наведено товарну структуру експорту та імпорту за окремими видами товарної продукції. Загалом відносна величина координації – ВВК (імпорт/експорт) у 2015 році складала 1,18. Коефіцієнт з групи «Живі тварини; продукти тваринного походження» – 1,6, тобто в стільки разів імпорт перевищує експорт. При цьому по позиції «живі тварини» завозиться у 446 разів більше, ніж вивозиться, а по м'ясу та їстівним субпродуктам – у 1,42 рази. У 5,2 рази імпорт перевищує експорт з групи «продукти з м'яса і риби». По групі

«зернові культури» показник ВВК становить 0,06, але це ж сировина, більш того, частково зернові повертаються до нас у виді імпортової продукції борошномельно-круп'яної промисловості. У 2015 році імпорт зерна з країн ЄС склав 103,88 млн. дол. Готові продукти із зерна закупили у 2015 році на 58,84 млн. дол., майже у півтора рази більше, ніж продали. Висновок напрашується один – це брак виробничих потужностей переробних підприємств вітчизняного виробництва.

Таблиця 5

Товарна структура експорту та імпорту з країнами ЄС у 2015 р. з окремих видів продовольчих товарів*
(тис. дол.)

Показники	Експорт	Імпорт	ВВК (імпорт/ експорт)
Всього	13015209,7	15330156,2	1,18
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	163959,7	272698,9	1,6
у т. ч. живі тварини	130,6	58460,2	446,25
м'ясо та їстівні субпродукти	66507,4	94209,3	1,42
молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	84299,1	65191,3	0,77
інші продукти тваринного походження	4410,1	5248,3	1,19
II. Продукти рослинного походження	2444656,1	405471,3	0,17
живі дерева та інші рослини	1277,2	15499,9	12,13
Овочі	11890,9	22163,4	1,86
їстівні плоди та горіхи	87536,6	104864,9	1,20
зернові культури	1625849,5	103879,1	0,06
продукція борошномельно-круп'яної промисловості	14330,8	4570,0	0,32
насіння і плоди олійних рослин	645289,0	82665,9	0,13
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	678335,7	47894,5	0,07
IV. Готові харчові продукти	762111,2	777186,7	1,02
У т. ч. продукти з м'яса, риби	3961,3	20609,9	5,20
цукор і кондитерські вироби з цукру	32912,3	19475,4	0,59
готові продукти із зерна	39251,0	58842,3	1,50
продукти переробки овочів	114146,7	68624,5	0,60
різні харчові продукти	23568,2	188779,6	8,00
залишки і відходи харчової промисловості	490584,0	127156,3	0,26

Таблицю складено на підставі даних Державної служби статистики України [10, с. 30-32].

У 2015 році імпорт овочів склав 22,16 млн. дол., а експорт — усього 11,89 млн. дол. І якщо відносно овочів можна погодитися з необхідністю поширення асортименту за рахунок екзотичних видів, то на продукцію тваринництва, імпорт якої в 1,6 рази перевищує експорт, це ніяк не розповсюджується.

На завершення слід сказати, що дослідження проблеми економічної безпеки країни дозволяє зробити наступні висновки:

— враховуючи національні інтереси України та її сучасне фінансово-економічне положення у рамках формування продовольчої незалежності країни особливу увагу слід приділити лояльній для економіки структурі експортно-імпортних операцій. З цього приводу необхідно:

— систематичний моніторинг структури імпорту;

— формування бази даних стратегічно важливого експортно-орієнтованого виробництва товарів і встановлення індикативних показників обмеження імпорту даних товарних позицій;

— створення «портфелю пропозицій» для бізнесу з питань імпортозаміщення;

— забезпечення на державному рівні реалізації комплексу заходів для максимального сприяння процесу оперативного імпортозаміщення;

— і як результат — розробка національної стратегії продовольчої незалежності у загальному форматі економічної безпеки країни, концепція якої буде предметом подальших досліджень автора.

Література

1. Саблук П.Т. Состояние и перспективы развития агропромышленного комплекса Украины / П.Т. Саблук // Экономика Украины. — 2008. — № 12. — С. 4-18.
2. Перехідна економіка : підручник / за ред. В. М. Гейця ; [В. М. Геєць та ін.]. — Київ : Вища шк., 2003. — 591 с.
3. Денисов О.Є. Сутність поняття економічної безпеки та її вплив на розвиток державності / О.Є. Денисов // Економіка та держава. — 2016. — № 7. — С. 52-57.
4. Козловський С.В. Теоретико-методологічні підходи до визначення категорії «економічна безпека» та складових економічної безпеки України / С.В. Козловський // Економіка та держава. — 2015. — № 6. — С. 37-42.
5. Тернавська І.Б. Дефініція категорії продовольчої безпеки та її еволюція / І.Б. Тернавська // Економіка та держава. — 2015. — № 7. — С. 44-48.
6. Ильяшенко В.А. Продовольственная безопасность как составляющая государственной агропродовольственной поли-

тики Украины / В.А. Ильяшенко // Экономика та держава. — 2008. — № 6. — С. 99-101.

7. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. — К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2012. — 101 с.

8. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. — К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. — 98 с.

9. Зовнішня торгівля України [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. — К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. — 155 с.

10. Співробітництво між Україною та країнами ЄС у 2015 році [статистичний збірник] / Державна служба статистики України. — К. : Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2016. — 195 с.

REFERENCES

1. Sabluk P. (2003). Sostoianye y perspektyvy razvytyia ahropromyshlennoho kompleksa Ukrainy [Current state and prospects of development of agro-industrial complex of Ukraine] Ekonomika Ukrainy. 12. 4-18 (in Rus).
2. Heiets V. M. (2003). Perekhidna ekonomika [the Transition Economy] Kyiv : Vyshcha shk. (in Ukr).
3. Denysov O. (2016). Sutnist poniattia ekonomichnoi bezpeky ta yii vplyv na rozvytok derzhavnosti [The essence of the concept of economic security and its impact on the state] Ekonomika ta derzhava. 7. 52-57. (in Ukr)
4. Kozlovskiy S. (2015). Teoretyko-metodolohichhi pidkhody do vyznachennia katehorii «ekonomichna bezpeka» ta skladovykh ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Theoretical and methodological approaches to the definition of the «economic security» and the components of the economic security of Ukraine] Ekonomika ta derzhava. 7. 37-42. (in Ukr)
5. Ternavska I. (2015) Definizatsiia katehorii prodovolcha bezpeka ta yii evoliutsiia/ I.B. Ternavska [The definition of the category of food security and its evolution] Ekonomika ta derzhava. 7. 44-48. (in Ukr)
6. Yliashenko V. (2008). Prodovolstvennaia bezopasnost kak sostavliaiushchaia hosudarstvennoi ahroprodovolstvennoi polytyky Ukrainy [Food security as a component of the state agro-food policy in Ukraine] Ekonomika ta derzhava. 6. 99-101. (in Rus)
7. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2012). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
8. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2013). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
9. Foreign trade in Ukraine (Statistical book). (2016). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).
10. Cooperation between Ukraine and the EU in 2015 (Statistical book). (2016). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine (in Ukr).

ФОРМУВАННЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. У статті розглянуто підходи стосовно ефективності формування виробничого потенціалу підприємства в умовах ринкової економіки. Запропоновано систему показників внутрішнього формування виробничого потенціалу промислового підприємства відповідно до ресурсної бази щодо матеріальних, фінансових, людських та інформаційних ресурсів.

Ключові слова: формування, виробничий потенціал підприємства, промислове підприємство, діагностика підприємства, ефективність використання виробничого потенціалу, стратегія підприємства.

Summary. The article describes the approaches regarding the efficiency of formation of the production potential of the enterprise in conditions of market economy. The proposed system of indicators of internal forming of production potential of industrial enterprises according to the resource base relative to the material, financial, human and information resources.

Key words: formation, productive capacity of the enterprise, industrial enterprise, enterprise diagnostics, the efficiency of use of industrial potential enterprise strategy.

Актуальність теми. Важливою складовою потенціалу промислового підприємства є виробничий потенціал, ефективне використання якого дозволяє підприємству значно вплинути на його конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішніх ринках. Ефективність функціонування виробничого потенціалу визначає ступінь досягнення певного потенційного результату діяльності підприємства за визначений період часу.

Ефективне формування виробничого потенціалу промислових підприємств значною мірою обумовлює стан економічного і соціального розвитку держави в цілому та її місце на світовій зовнішньоекономічній і політичних аренах. Швидкий економічний зріст окремих макросистем, мікросистем чи мезосистем досі остаточно не вивчено вченими-економістами. Динамічність та нестабільність навколишнього середовища є головною ознакою сучасних умов функціонування промислових підприємств на вітчизняному ринку. Це змушує їх не тільки до постійного пошуку прихованих власних резервів, але й до дієвого забезпечення придатності ресурсної бази свого підприємства.

В умовах сучасного суспільства, для якого характерне переважання цінностей нематеріальних активів над матеріальними, стає необхідним нарощування інноваційного потенціалу і, передусім, застосування інноваційних технологій. Про-

те тотальне, фізичне та моральне зношування виробничого устаткування сьогодні на переважній більшості українських промислових підприємствах унеможливорює виконання сучасних вимог. Потрібне кардинальне техніко-технологічне переозброєння промисловості, яке неможливе без додаткових інвестицій.

Проблема розподілу капіталовкладень між основними компонентами виробничої бази, особливо на великих підприємствах, також значно ускладнюється через відсутність ефективних та зручних у використанні методик з питань оптимального управління фінансовим і матеріальним потенціалом промислових підприємств. Розробка подібних методик вимагає та передбачає ретельне науково-теоретичне обґрунтування концепцій ефективного управління нагромадженням, споживанням і відтворенням виробничого потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доволі успішні спроби вирішення проблеми ефективності управління виробничим потенціалом підприємства висвітлюються у працях таких вчених-економістів як О. Ареф'єва, О. Божко, В. Гавва, З. Герасимчук, В. Гончарова, І. Ігнат'єва, С. Ішук, Ю. Карпенко, Л. Ковальської, В. Микитенко, О. Олексюк, Л. Ревуцького, І. Рєпіна, Л. Скоробагата, М. Старовойтова, О. Федоніна, П. Фоміна, В. Чевганова, І. Чичкало-Кон-

© О. Л. Горяча, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Горяча О.Л. Формування виробничого потенціалу промислового підприємства / О. Л. Горяча // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 54–59.

References (APA):

Horiacha, O. (2016). Formuvannia vyrobnychoho potentsialu promyslovoho pidpriemstva [The formation of production potential of industrial enterprise]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 54-59 (in Ukr.)

драцької. Вченими визначено основний набір ресурсних складових потенціалу, сформульовано методологічні підходи до їхньої точної оцінки, розроблено окремі управлінські стратегії, спрямовані на підвищення рентабельності виробничої діяльності та ефективне формування і відтворення окремих компонентів виробничого потенціалу.

Тому, дослідження питання формування виробничого потенціалу є особливо актуальним і потребує значної уваги.

Метою дослідження є аналіз та діагностика ефективності формування виробничого потенціалу промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Від рівня промислового розвитку великою мірою залежить зростання добробуту населення України та поліпшення становища нашої держави на міжнародній економічній і політичній аренах. Від наявного виробничого потенціалу промислових підприємств та діючих організаційно-економічних механізмів його використання і відтворення залежить зростання обсягів виробленого національного продукту та експорту продукції, адекватної світовим стандартам і конкурентоспроможної на міжнародному ринку.

Як зазначає Н.І. Чухрай [5], поняття потенціалу закономірно займає важливе місце у категорійному апараті економічної науки. Цьому сприяла насамперед радикальна зміна стратегічних пріоритетів глобальних організацій, а серед них – зміна філософії підприємництва: замість “отримання прибутку нині” – “формування потенціалу нині”, що гарантує “отримання прибутку завтра”. Така філософія підприємництва є чи не єдиною можливим шляхом забезпечення стабільного економічного зростання в умовах швидкозмінюваного ринкового середовища.

Для встановлення точних оцінок якості управління виробничим потенціалом промислових підприємств необхідно обробити аналітичні коефіцієнти, розраховані на підставі фінансової звітності. Для забезпечення кращої зіставності показників і відповідно більшої точності результатів діагностики, алгоритм оцінки формування й використання виробничих можливостей кабельних заводів складатиметься з таких ітерацій.

1. Встановлення критеріїв оцінки динаміки значень індикаторів формування й використання потенціалу, на підставі яких статистично обробляються аналізовані показники, отримання вторинної оцінки ресурсних можливостей економічного зростання.

2. Розробка граничних значень для вторинних статистичних показників, на підставі яких встановлюється бальна оцінка управління виробничим потенціалом підприємств за кожним із визначених критеріїв динаміки їхніх змін.

3. Визначення інтегральних оцінок формування і використання виробничого потенціалу промислових підприємств, на підставі яких здійснюється остаточний розподіл об'єктів аналізу за двома групами:

а) підприємства пасивні, яким властива переважно акумуляція виробничих можливостей;

б) підприємства активні, для яких характерна інтенсивна реалізація наявних ресурсів, що створює передумови для формування та використання більших обсягів ресурсів.

Динаміка змін показників господарської діяльності підприємств може оцінюватись за такими критеріями:

— зростанням вихідних результатів на кінець періоду, що аналізується, порівняно із їхніми вхідними значеннями (на початку аналізованого періоду);

— амплітуда відхилень темпів зростання значень індикаторів складових потенціалу підприємств від певного середнього рівня, тобто за різницею між максимальними та мінімальними результатами темпів зростання значень показників, виявлених протягом аналізованого періоду;

— стрибкоподібність зростання, яку слід оцінювати за коефіцієнтом асиметрії. Слід зробити деякі пояснення стосовно важливості даного критерію. Відповідно до системного підходу, кращу придатність до розвитку мають структури із певною мірою нестабільності – певне збурення системи спричиняє кардинальну якісну зміну в перебігу її діяльності. Іншими словами, певний поштовх зсередини чи ззовні може стати фатальним ударом для прибуткового підприємства та негативно відобразитися на основних організаційних ланках здійснення ним господарсько-збутового циклу і, зрештою, призвести до банкрутства й фінансової кризи (приклад негативного якісного стрибка). Натомість, певний поштовх збиткового підприємства може мобілізувати у весь його нагромаджений, але не використовуваний потенціал (передусім, людський) і підприємство за рахунок трансформації, реструктуризації та реінжинірингу бізнес-процесів буде спроможним подолати кризові бар'єри та вийти на траєкторію сталого розвитку (варіант сценарію позитивного якісного стрибка). У проекції на статистичні характеристики економічних процесів передумовою для позитивного якісного стрибку може бути різке зростання певного параметра на тлі незначних коливань його змін, тобто лівостороння асиметрія з від'ємним значенням коефіцієнта асиметрії.

Правостороння асиметрія (коефіцієнт асиметрії більше нуля), навпаки, свідчить про наявність загрози для безпечного у розвитку підприємства: певні параметри його роботи у більшості випадків

стабільно зростають, проте декілька, а можливо, й одноразовий спад ефективності усталеної діяльності, особливо при посиленні впливу фактора економічного ризику (головним чином через помилки та прорахунки персоналу), може стати поворотним у життєвому циклі певного економічного суб'єкта.

Для зменшення ймовірності помилок під час обробки великих інформаційних масивів, у тому числі і в межах науково-аналітичних досліджень, доцільним є відбір найсуттєвішої інформації.

До головних діагностичних індикаторів якості управління формуванням і використанням виробничого потенціалу промислових підприємств слід віднести не всі сім індикаторів, а лише чотири – три результативні характеристики (динаміку зростання рентабельності продажів, коефіцієнт загальної ліквідності та власного оборотного капіталу), що обумовлюють фінансовий компонент здатності підприємств до розширеного відтворення свого виробничого потенціалу, та коефіцієнт використання інтелектуально-організаційної частини виробничого потенціалу як основної характеристики ролі людського фактора в ефективності нагромадження й споживання виробничого потенціалу.

Таким чином, на першій ітерації попросесної діагностики ефективності управління виробничим потенціалом для значень наведених вище чотирьох індикаторів з усієї вибірки обчислюються три статистичні характеристики:

1. базовий темп зростання, вихідного значення кожного з параметрів, порівняно до його вхідного рівня;
2. різниця між максимальним та мінімальним ланцюговими коефіцієнтами зростання, встановленими для кожного підінтервалу аналізованого періоду;
3. коефіцієнт асиметрії ланцюгових темпів зростання.

Тобто порівнянність показників підприємств-об'єктів аналізу та вища точність результатів оцінки забезпечуватиметься зіставленням не емпіричних показників і навіть не за рахунок розрахованих на їхній основі фінансових коефіцієнтів, а шляхом порівняння статистичних характеристик відносних ланцюгових коефіцієнтів зростання аналітичних оцінок.

На другій стадії алгоритму передбачається чотирибальна оцінка виробничого потенціалу промислових підприємств. Виконується вона за трьома критеріями, причому вищій оцінці відповідатиме вище значення статистичної характеристики зростання економічного індикатора. Вибір чотирибальної шкали зумовлений зручністю застосування у процесі обчислень сучасних при-

кладних програм. З цією метою реалізована спеціальна функція КВАРТИЛЬ.

Оскільки за кожним із трьох критеріїв мають оцінюватись у 4 бали зміни семи характеристик виробничого потенціалу, то кожне з підприємств у випадку досягнення найвищої ефективності формування й використання економічних ресурсів може отримати 4 максимальних оцінки з 12 балів із основних компонентів структури потенціалу та за результатами їхнього використання на різних стадіях господарського циклу. Загальна рейтингова оцінка кожного із підприємств, що відповідає сталонному варіанту управління економічним розвитком, становитиме 48 балів.

Перевага такого способу оцінки виробничого потенціалу полягає в тому, що він дозволяє зосередитися на порівняльній характеристиці господарюючих суб'єктів, абстрагувавшись від можливої їхньої невідповідності вимогам фінансових параметрів господарювання. За цими параметрами оцінюються результати діяльності підприємств, що функціонують у державах із досконалою ринковою економікою. Тому вони не завжди прийнятні для оцінки вітчизняних підприємств, зовнішні умови та внутрішній економічний механізм яких трансформуються у зв'язку з переходом від директивної до ринкової, до того ж при тотальній технологічній відсталості України.

Оскільки вітчизняні підприємства у ході управління, формування і використання власного виробничого потенціалу мають орієнтуватися на досягнення підприємств-світових лідерів, то для їхньої класифікації за підсумковими рейтинговими оцінками доцільно межу розподілу на активні та пасивні встановити не на рівні половини від можливого максимального рейтингу, а „зсунути” її до рівня двох третіх. Тобто активні підприємства, ефективно реалізуючи усі свої можливості виробничого зростання, досягають при цьому значень рентабельності, платоспроможності та фінансової стійкості, які дають їм змогу акумулювати нові економічні резерви і стабільно підвищувати результативні показники господарської діяльності у майбутніх виробничо-операційних циклах. Відповідно вони повинні одержати інтегральну оцінку не нижче 32 балів.

В іншому випадку правомірно стверджувати про пасивність, недостатню результативність або ж низьку якість управління виробничим потенціалом, коли результати такої організації створення та використання факторів виробництва не дають можливості підприємству здійснювати відтворення спожитих ресурсів в обсязі, достатньому для стабільного економічного зростання.

Постановкою „діагнозу” організаційно-економічного механізму управління виробничим потенціалом підприємства на підставі узагальненої

інтегральної рейтингової оцінки завершується остання, третя, ітерація розробленого алгоритму. Практична цінність такої аналітичної методики у її зручності та порівняній нетрудомісткості обчислювальних операцій. Застосування такого алгоритму корисне не лише при оцінюванні ефективності управління потенціалом власного підприємства, а й при з'ясуванні його середньогалузевого рейтингу, переваг та недоліків організаційно-економічного механізму порівняно із підприємствами конкурентами. Розроблена методика може застосовуватись підприємствами різних галузей та організаційно-правових форм власності. Вона чітко окреслює множинність входної інформації та її джерела — офіційну фінансову та статистичну звітність, які порівняно доступні для використання. Статистична звітність багатьох вітчизняних підприємств подається на спеціалізованих WEB-сайтах у мережі INTERNET.

Принципова схема запропонованого алгоритму зображена на рис. 1, а її застосування

є істотною допомогою у прийнятті важливих управлінських рішень на всіх етапах організації господарської діяльності: планування, реалізації запланованих заходів, контролю виконання планів тощо. Проте запропонований алгоритм варто доповнювати набором стабілізаційних важелів господарського механізму, який можна буде сформувати, встановити кількісний вплив найсуттєвіших факторів, що детермінують створення та використання виробничого потенціалу.

Важливим питанням є обґрунтування системи показників оцінювання внутрішньої та зовнішньої ефективності виробничого потенціалу. Оскільки його підґрунтям є економічні ресурси, доцільно розподілити їхні показники на такі, що характеризують можливості використання кожного виду ресурсів у внутрішньому середовищі та зовнішньому оточенні. Спираючись на дослідження провідних вчених щодо системи показників оцінювання виробничого потенціалу, пропозиції з розподілу показників подано в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники ефективності внутрішнього формування виробничого потенціалу промислового підприємства

Фондові показники (коефіцієнти)		Кадрові показники (коефіцієнти) (КР)	Фінансові показники (коефіцієнти) (Фін)
основні фонди (ОснФ)	оборотні фонди (ОбФ)		
<ul style="list-style-type: none"> - показник фондівдачі (Фв); - коефіцієнт оновлення (Кон); - коефіцієнт придатності (Кпр); - коефіцієнт використання потужностей (Кпот); - рентабельність основних фондів (Рос) 	<ul style="list-style-type: none"> - показник оборотності запасів (Коб); - коефіцієнт матеріаловіддачі (Кмат); - рентабельність оборотних фондів (Роб) - коефіцієнт оборотності власного капіталу (Ковк) 	<ul style="list-style-type: none"> - фондоозброєність (Фоз); - показник сталості персоналу (Пст); - зарплатовіддача (Зв); - темп зміни продуктивності праці (Тпр); - коефіцієнт підвищення кваліфікації (Ккв) 	<ul style="list-style-type: none"> - коефіцієнт автономії (Кав); - коефіцієнт фінансового левериджу (Фл); - коефіцієнт капіталізації прибутку (Ккп); - рентабельність активів (Рак); - фінансове забезпечення запасів (Фоб) - коефіцієнт абсолютної ліквідності (Каб.л) - коефіцієнт маневреності власного капіталу (Кмвк)

Джерело: сформовано автором

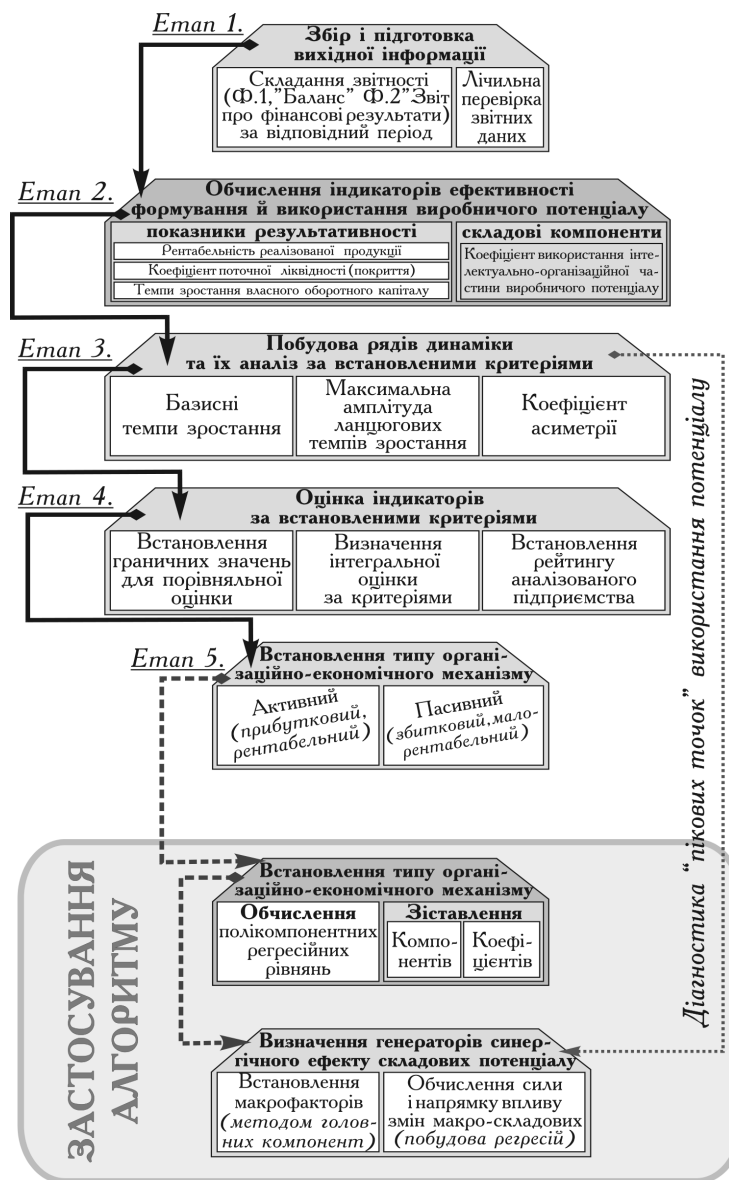

Рис. 1. Алгоритм діагностики організаційно-економічного механізму формування і використання виробничого потенціалу промислових підприємств на засадах попроцесного підходу
Джерело: сформовано автором

Слід зазначити, що при формуванні бажаних значень в дуже невеликій мірі використовуються нормативні показники, оскільки останні визначають тільки мінімальне значення. При оцінці ефективності складових виробничого потенціалу машинобудівних підприємств як бажані розглядаються значення показників відповідних планів. Рішення відносно оцінки ефективності виробничого потенціалу орієнтовані на майбутнє і тому базуються на прогнозах розвитку релевантних факторів. Подібні прогнози включаються в плани як передумови.

При формуванні та нарощуванні виробничого потенціалу промислового підприємства необхідно дотримуватися певних принципів, основними з яких є [4]:

1) цілісність – всі складові елементи потенціалу слугують для досягнення однієї загальної

мети, тобто виробництва матеріальних благ та послуг відповідно до потреб споживачів; поєднання економічних інтересів розвитку виробництва з регіональними та загальнодержавними; задоволення потреб споживачів у високоякісній продукції, роботі, послугі;

2) охорона довкілля – процес формування та нарощення виробничого потенціалу на підприємстві повинен забезпечити рівновагу всіх компонентів природи при задоволенні потреб споживачів і нанесенні найменшої шкоди навколишньому середовищу;

3) системність – проявляється в тому, що виробничий потенціал повинен бути системою, яка пов'язує в єдине ціле цілі, ресурси і процеси, що проходять на даному підприємстві. Виробничий потенціал промислового підприємства, як еконо-

мічна категорія, має свою структуру і певні особливі процеси, які характерні для його розвитку.

Висновок. Доцільно відмітити, що на даний момент на більшості промислових підприємств спостерігається недовантаження виробничих потужностей, а отже, в основному невикористання їхнього виробничого потенціалу. Кожне підприємство повинне прагнути досягти високого рівня виробничого потенціалу, який відповідає умовам самостійного розв'язання основних проблем, пов'язаних з переходом у новий напрямок діяльності та може забезпечити потрібний саморозвиток у процесі виконання робіт.

Основною вимогою стабільного економічного розвитку, прискорення терміну окупності та підвищення рентабельності інвестицій є висока гнучкість виробничого потенціалу, що має адаптивний характер передусім до змін споживчого попиту та до динаміки таких факторів, як постійне зростання інноваційності продукції і технологій на світовому ринку, як нестабільність зовнішніх чинників господарювання, передусім макроекономічних, як кон'юнктурні умови виробництва. Таким чином, до основних принципів формування та накопичення виробничого потенціалу підприємства слід віднести: цілісність, поєднання економічних інтересів розвитку виробництва з регіональними та загальнодержавними інтересами, цілеспрямоване використання потенціалу на задоволення попиту споживачів, системність та охорону довкілля.

Література

1. Бай С. І. Розвиток організації: політика, потенціал, ефективність : монографія / С. І. Бай. — К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2009. — 280 с.
2. Гавва В. Н. Потенціал підприємства: формування та

оцінювання: Навчальний посібник / В. Н. Гавва, Е. А. Божко. — К.: Центр навчальної літератури, 2012. — 224 с.

3. Спирин В. С. Анализ экономического потенциала предприятия / В. С. Спирин. — М. : Финансы и статистика, 2004. — 295 с.

4. Федонін О. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О. С. Федонін, І. М. Репіна, О. І. Олексюк. — К. : КНЕУ, 2004. — 316 с.

5. Чухрай Н.І. Методологічні та методичні основи формування інноваційного потенціалу промислового підприємства // Дис. на здобуття наук. ступ. доктора ек. наук. — Львів. — 2003.

6. Якушева Е. С. Подходы к оценке потенциала предприятия / Е. С. Якушева // Проблемы экономики. — 2008. — № 1 (20). — С. 141—143.

REFERENCES

1. Bai, S. (2009). Rozvitok organizastii: polityka, potenstial, effektivnist [Organizational development: policy, capacity, efficiency]. Kiev: National trade economic University (in Ukr.).
2. Gavva, In & Bozhko, A. (2012). Potenzial pidpriemstva: formuvannia ta ozinuvannia [Enterprise potential: formation and evaluation]. Kiev: Centre of educational literature (in Ukr.).
3. Spirin, V. (2004). Analiz jekonomicheskogo potenziala predpriyatiya [Analysis of the economic potential of the enterprise]. Moscow: Finance and statistics. (in Russ.).
4. Fedon, A. Repin, M. & Oleksyuk I. Potenzial pidpriemstva: formuvannia ta ozinka [Enterprise potential: formation and evaluation]. Kiev: KNEU (in Ukr.).
5. Chukhray, N. (2003). Metodologichni ta metodychni osnovy formuvannia innovazynogo potenstiala promyslovogo pidpriemstva: [Methodological and methodical bases of formation of innovative potential of industrial enterprises]. (Doctor's thesis). Lviv, Ukraine (in Ukr.).
6. Yakusheva, E. (2008) Podhhody k ozenke potenziala predpriyatiya [Approaches to the assessment of the enterprise potential], Problemy ekonomiky, 1 (20), 141—143. (in Russ.).

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті проаналізовані основні підходи до оцінювання корпоративної культури, досліджена її суть та зміст.

Ключові слова: корпорація, корпоративна культура, типи корпоративної та організаційної культури, національна культура, внутрішня політика, глобалізація, внутрішнє середовище, зовнішнє середовище.

Summary. The article analyzes the main approaches to assessing corporate culture, and investigated its nature and content.

Key words: Corporation, corporate culture, types of corporate and organizational culture, national culture, internal politics, globalization, internal environment, external environment.

Постановка проблеми. Рівень корпоративної культури складно оцінити за допомогою простого єдиного показника, оскільки корпоративна культура є системою, яка складається із сукупності елементів та перебуває під впливом багатьох факторів. За останні два десятиріччя розроблено багато способів діагностики істотних ознак корпоративної культури.

Аналіз останніх досліджень. Огляди досліджень за цією тематикою можна знайти в наукових роботах К. Камерона і Т. Діла. Деякі з представлених у літературі оглядів мають ілюстративний характер. Наприклад, роботи Р. Ернста, В. Гордона, П. Хуберта містять матеріали про оцінку міцності культури, її властивостей.

С. Алберт і Д. Ухеттен визначили критичним для аналізу культури вимірювання від суто особової до строго фабричної орієнтації. Д. Р. Арнольд і Л. М. Капелла запропонували вимірювання сили-слабкості корпоративної культури і вимірювання її внутрішньо-зовнішнього фокусування. У роботі Т. Е. Дісла обґрунтована оцінка, що базується на швидкості зворотного зв'язку і ступеня ризику.

С. Ернест розглянув основними показниками оцінки типу корпоративної культури підприємства, спосіб орієнтації в зовнішньому оточенні. В роботі Р.У. Гордона наведені декілька груп показників оцінки корпоративної культури підприємства. Серед груп показників варто виділити прозорість розподілу ресурсів, заохочення персоналу, способи вирішення конфліктів, способи розвитку персоналу.

У роботі П. Хуберга головний акцент зроблений на оцінці керівництва і способу управління підприємством. Дослідники К. Врай і Д. Міллер сфокусували увагу оцінки на психіатричних і пси-

хологічних характеристиках персоналу та культури. Іншими напрямками оцінки корпоративної культури даних авторів є стиль і способи керівництва. Д. Мартін у своїй роботі пропонує здійснити оцінку корпоративної культури за напрямками; конфлікти персоналу, стиль керівництва тощо.

Мета дослідження. Визначити фактори впливу на корпоративну культуру та виявлення основних напрямів розвитку корпоративної культури, елементів механізму її формування.

Основні результати дослідження. Однією з причин існування такої великої кількості запропонованих вимірювань є та обставина, що корпоративна культура відрізняється винятковою широтою і охоплює всі сфери діяльності підприємств. Вона містить складний, внутрішньозв'язаний, вичерпний і водночас не цілком визначений набір чинників. З цього виходить, що при діагностиці та оцінці корпоративної культури не виключається можливість додання будь-якого чинника, що має відношення до визначення стану корпоративної культури. Необхідність додаткового елемента завжди можна аргументувати.

Щоб визначити найважливіші вимірювання, на яких слід зосередити увагу, потрібна рамкова конструкція, теоретичне обґрунтування і основа, що дозволяє звузити і чітко сфокусувати пошук ключових вимірювань корпоративної культури. Звичайно, жодна конструкція оцінки не може бути всебічно вивчена, так само як неможливо довести, що будь-яка з них є правильною, а інші не мають права на існування. Найприйнятніші рамкові конструкції повинні базуватися на емпіричних доказах, максимально точно враховувати належну опису реальність і допускати інтеграцію і організацію в своїй структурі більшості запро-

© Л. І. Міхов, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Міхов Л.І. Методичні підходи до оцінювання корпоративної культури / Л. І. Міхов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 60—66.

References (APA):

Mikhov, L. (2016). Metodichni pidkhody do otsiniuvannia korporativnoi kultury [Methodological approaches to assessing corporate culture]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 60—66. (in Ukr.)

понованих наукою вимірювань. До ключових питань, на які мають надати відповідь результати оцінки стану корпоративної культури, відносять такі: критерії ефективності корпоративної культури, чинники корпоративної ефективності, індикатори корпоративної культури та ін.

Д. Кампбелл і його колеги запропонували список з тридцяти дев'яти індикаторів, що визначають, на їх думку, вичерпний набір мислимим вимірників корпоративної ефективності. Цей список був проаналізований в роботі Р. Е. Куїна та ін., з метою встановлення можливості виявлення зразків або груп індикаторів на групи.

Іншими авторами також здійснювалися спроби формування оцінки корпоративної культури підприємства за напрямками. Зокрема, в роботі А.Е. Воронкової [1] надається приклад дослідження стану корпоративної культури на основні характеристики: особистої ініціативи, ризику, спрямованості дій, погодженості дій, управлінську підтримку, контроль та ін.

Для всіх досліджуваних методик запропонованими авторами характерна вузькість спрямування оцінки та дослідження окремих проблемних сфер. Всі роботи позбавлені комплексності в оцінці стану корпоративної культури. Тільки окремі автори зробили спробу комплексної оцінки за напрямками або показниками (Д. Кампбелл, Д. Рохрбоуч) та визначили певне коло показників з різних напрямів прояву корпоративної культури.

Окремі методики свідчать, що складові, технології та пропозиції можуть бути враховані при розробці комплексної оцінки стану корпоративної культури. Однак не слід у повному обсязі методики оцінки ґрунтувати на суто авторських і дослідницьких способах оцінки, оскільки вже є певні розробки і реально працюючі методи оцінки стану корпоративної культури. Тому доцільно визначити як самі методи оцінки, так і їх переваги та недоліки, для розробки збалансованої, оптимальної оцінки стану корпоративної культури підприємства.

Є декілька методів дослідження і вимірювання корпоративної культури: метод системного аналізу (включаючи морфологічний і функціональнопараметричний опис корпоративної культури); статистичні методи (нормативний, порівняльний, метод випадкової оцінки, метод відстежування змін, конструктивно-критичний метод і т. д.); методи опиту: інтерв'ю, анкетування, соціометричний метод.

Завдяки системному підходу можливо побудувати загальну модель культури. Така модель потрібна для демонстрації особливостей її функціонування і пояснення умов її ефективності. З її допомогою можна побудувати модель, що описує її прогнозний стан. Системна модель корпоратив-

ної культури має бути адекватно показана. Адекватна демонстрація моделі передбачає подання у реальній формі об'єкта, реальні умови і особливості її функціонування та розвитку.

Поширеним оцінним методом конкретно-го вигляду і різновиду корпоративної культури є нормативний [2, с. 18]. Він припускає використання нормативної бази. Нормативна база складається з сукупності норм, законів, підзаконних актів (положень, інструкцій), стандартів, кодексів спілкування, поведінки, партнерства, філософії підприємства. Деякі форми прояву корпоративної культури, окремі її показники, можна обрати з нормативної документації. Нормативна документація може показати різні формальні сторони корпоративної культури. Дослідження інформації з документації підприємства сприяє вирішенню проблем з управління підприємством та його підсистемами. Нормативний підхід дозволяє здійснити фактичний вимір і оцінку фактичного рівня корпоративної культури. Таке положення обумовлює потребу в своєчасному оновленні нормативної бази, яка відображає сучасний рівень культури управління.

Певні методи оцінки корпоративної культури досить добре зарекомендували себе в країнах з розвинутою економікою. Такі методи використовуються переважно у країнах з ринковою економікою, окремі фахівці умовно об'єднують їх у чотири групи. Найбільш важлива з них — сукупність методів специфічних індикаторів. Методи специфічних індикаторів пов'язані з використанням обраного єдиного інтегрального показника, що отримується прямим або непрямым способом і відображає рівень корпоративної культури.

Метод «Делфі» — це дослідницький метод, у результаті якого злагоджена точка зору за рішенням проблеми досягається за рахунок консультації з експертами. Часто використовується, як метод оцінки робіт, рішення спірних питань, вибору підходів [3, с. 29–31]. Сутність методу «Делфі» полягає в послідовному визначенні думок експертів. Залучаються експерти різних областей науки і техніки. Формується масив інформації, що відображає особисті оцінки експертів. Особиста думка експерта заснована на суто логічному аналізі та інтуїтивному досвіді. Метод припускає використання серії анкет, в кожній з яких містяться інформація і думки, одержані з попередньої анкети. З використанням даного методу виявляється переважача думка фахівців з будь-якого питання в обстановці, що виключає їх прямі дебати між собою, але дозволяючої їм разом з тим періодично зважувати свої думки з урахуванням відповідей і доводів колег. Дається можливість замінити прямі дебати ретельно розробленою програмою послі-

довних індивідуальних опитувань і використовувати зворотний зв'язок.

Метод «Ліпки» — метод комплексного ухвалення управлінського рішення, заснований на поетапному використуванні методів експертних оцінок. Метод «Ліпки» припускає виконання декількох послідовних етапів. Перший — підготовчий етап, має на увазі пошук і вивчення необхідної літератури, написання окремих фрагментів клінічного протоколу, проведення попередніх робочих нарад з постановками питань і ухваленням рішень. Етап інтерактивного моделювання полягає в тому, що розробники клінічного протоколу збираються разом в ізолюваному місці на 1-2 дні та в режимі реального часу, використовуючи комп'ютерну техніку, створюють 1-2 моделі проблемного моделювання, при цьому відточуються формулювання, розглядаються докази клінічної та економічної ефективності, шукається згода по віднесенню тих або інших технологій до обов'язкових або додаткових розділів. На підставі розробленої моделі, з урахуванням виказаних думок, обґрунтування, експерти закінчують розробку і складають звіт-протокол. Протокол насичується напрямками вирішення проблеми, заходами, готовими для впровадження.

Метод побудови сценаріїв намагається встановити логічну послідовність подій, щоб показати, як, виходячи з існуючої ситуації, може крок за кроком розгортатися майбутній стан корпоративної культури.

Ухвалення рішень з розвитку корпоративної культури на підставі методу «квадрата». Ухвалення рішень експертами про вибір типу корпоративної культури на підставі правила «квадрата» передбачає, що особа, яка ухвалює рішення, випробовує дію декількох різнонаправлених, іноді взаємовиключних, чинників, умовно знаходячись усередині геометричної фігури. Ця фігура складається з чотирьох граней, що створюють в проекції квадрат ухвалення рішення: інформаційна грань, грань аналізу і моделювання, грань неспецифічних дій, грань суб'єктно-об'єктних взаємостосунків.

Прямі методи припускають застосування інформації, яку отримано шляхом проведення спеціальних обстежень, опитувань, перевірок та їх аналізу всередині підприємства. Зазначені методи придатні для якнайширшого використання для виявлення розбіжностей між очікуваннями персоналу і затратами на створення корпоративного клімату, а також для характеристики окремих аспектів організації корпоративної культури.

В свою чергу, непрямі методи, засновані переважно на використанні зовнішньої інформації, знань та під впливом чинників впливу зовнішнього середовища. До таких знань та інформації

відносяться методики оцінки, що застосовані на держаних і галузевих нормативних оцінках та стандартах, фінансові та балансові методи (розбіжностей), методи показників зайнятості. Метод розбіжностей (балансовий) заснований на порівнянні взаємопов'язаних показників, що з різних точок зору характеризують досліджуване явище. Відсутність узгодженості та співпадання кількісних показників обумовлює наявність гіпотез про необхідність кількісної поправки. Результати, що одержуються за балансовим методом, залежать від взаємопов'язаних параметрів, що порівнюються. Чим більшим є кількість взаємопов'язаних параметрів, тим вище результат. Балансовий метод успішно реалізується при вузьких та специфічних напрямках досліджень з використанням наявної формалізованої та кількісної інформації. В умовах неповноти точних числових та формалізованих даних застосування балансового методу дуже ускладнюється або є неможливим.

До методів розбіжностей відносять так званий метод «інформаційних потоків» — аналог методу «товарних потоків». Застосування цього методу серед статистиків вважається за неодмінну ознаку високої статистичної культури, він досить широко використовується в багатьох європейських країнах. Сенс застосування зазначеного методу в рамках оцінки корпоративної культури полягає в тому, що інформаційний потік розраховується не для всього підприємства в цілому, а для окремих підрозділів або груп, мета застосування методу — виявлення слабких місць у наявній інформаційній базі та каналах її розподілу.

Серед методів, заснованих на розрахунках показників рівня зайнятості та продуктивності праці персоналу, слід виділити «італійський» метод, розроблений Італійським інститутом статистики (ІСТАТ), який в даний час на невеликих підприємствах вважається найбільш доцільним. Проблемною сферою цього методу є збір достовірних, в тому числі й особистих, даних про персонал. Одна з причин цього — свідоме заниження персоналом показників виробництва з метою ухилення від високих норм продуктивності праці, неохочі контакти при самоаналізі, зменшення контактності та підвищення замкнутості про особисті справи, частковий розголос особистих досягнень — всі ці та інші чинники, на думку персоналу, впливають на конкуренцію працівників у межах підприємства, ускладнюють особисті та професійні стосунки. Проте така інформація важлива для власників, особливо у сферах мотивації персоналу, де потрібні особисті дані, підвищення ефективності виробництва і праці (інформація про професійні здібності та навички), у фінансовій сфері (преміювання за особисті та професійні досягнення), соціальній сфері та інших. Особис-

ті дані про персонал, на відміну від професійних, взагалі важко відстежити, одночасно, як свідчать італійські фахівці, наявність великої кількості інформації про персонал позитивно впливає на діяльність підприємства та його корпоративну культуру.

Сутність здійснюваного ІСТАТ підходу до оцінки корпоративної культури полягає в тому, що дані про персонал, отримані статистиками, порівнюються з відповідними даними підприємства. Отримані дані використовуються для розрахунку певних виробничих показників, а також для встановлення задоволеності персоналу внутрішньою діяльністю підприємства, станом організаційних відносин і культури. Недоліками такого методу є залучення сторонніх фахівців до внутрішніх організаційних справ. Також проблемним є і оплата діяльності сторонніх інтерв'юерів. Незручності є і в тому, що основні відмінності джерел інформації або одержаних даних, навіть по одному підприємству, обумовлені різними одиницями виміру часу спостереження.

Також при оцінці корпоративної культури використовують фінансові методи, що засновані на гіпотезі про використання в організаційних стосунках переважно грошових відношень. Поширеним у світі при оцінці стану корпоративної культури є метод коефіцієнтів, що є зразковим способом визначення динаміки виробництва на основі спостереження за виробництвом та інших непрямих показників, що піддаються достатньо простому обліку для порівняння отриманих даних з офіційними. У ряді випадків цей метод дає добрі результати, так як підприємства з високою корпоративною культурою є більш успішними. Економічні цілі підприємств та його співробітників співпадають, є взаємними і тому персонал працює не тільки на власні, а й на інтереси підприємств. При цьому реалізація власних інтересів, націлених на результат, передбачає тісну співпрацю працівників на всіх рівнях управління, тісний емоційний і професійний зв'язок.

Проте необхідними умовами застосування такого методу є високий розвиток соціальної відповідальності підприємств, ринкових стосунків і адекватні механізми регулювання підприємницької діяльності. Все це необхідно для одержання повної та достовірної інформації про діяльність підприємств та їх структурні компоненти. Однак у сучасних вітчизняних умовах цей метод є непридатним, тому що підприємствам не вигідно показувати реальну ситуацію у фінансовій та інших сферах діяльності. До того ж вітчизняні підприємства не схильні до соціальної діяльності та відповідальності.

На думку Ю.В. Малаховського, адекватні результати може дати використання для оцінки кор-

поративної культури необхідних параметрів відомих непрямих індикаторів. Наприклад, можна розрахувати інтегральний показник, якщо зв'язок між ним і наявною непрямою інформацією легко визначається. Проте між показником, що розраховується, і непрямим індикатором може не існувати функціонального зв'язку. Тому доцільно встановити статистичну кореляцію через моделювання. Моделювання надає опис співвідношення між ними за певний період.

Окрім методів специфічних індикаторів, для оцінки масштабів тіньової економічної діяльності використовують ще три групи методів. Метод оцінки детермінантів передбачає визначення сукупності чинників, що мають вплив на корпоративну культуру. Структурно-логічний метод заснований на використанні інформації про стан складових корпоративної культури. Змішані методи припускають використання методу прихованих змінних, а також сукупності інших методів. Вони використовуються при оцінці різних складових корпоративної культури. Сутність методу прихованих змінних полягає в побудові моделі з великою кількістю детермінантів та індикаторів корпоративної культури. Результати показують, що прямі методи дають достатньо надійні, проте дещо занижені результати. Їх основні недоліки: складність збору даних і навмисне спотворення інформації, отриманої при опитуванні персоналу.

Непрямі методи дуже різноманітні. Деякі з них, особливо фінансові, можуть застосовуватися тільки при повному розвитку грошових стосунків. Крім того, гіпотези, що лежать в основі фінансових методів, до певної міри умовні. Методи, що пов'язані з аналізом ринку праці, характеризуються часовим розривом між подіями та їх вимірюванням. Особливістю непрямих методів є те, що вони, як і методи прихованих змінних, оцінки детермінантів і структурний метод, мають декілька підвищену оцінку корпоративної культури підприємства.

Різноманіття використовуваних у вітчизняній і світовій практиці методів оцінки корпоративної культури свідчить, по-перше, про наявність потреби в оцінці стану корпоративної культури. По-друге, у відсутності єдиної, однакості або спрямованої оцінки стану корпоративної культури. По-третє, роз'єднаності методик оцінки, інколи неможливості їх поєднання. По-четверте, різні цілі оцінки корпоративної культури. І, нарешті, така різноманітність як оцінок, так і методик, і підходів до оцінки корпоративної культури обумовлює необхідність єдиної методики кількісної та якісної оцінки стану корпоративної культури, а також надійних критеріїв достовірності результатів. Розглянемо основні переваги і недоліки деяких проаналізованих методів і способів оцінки стану корпоративної культури (табл. 1).

Таблиця 1

Переваги і недоліки деяких методів оцінки стану корпоративної культури

Позитивні риси	Метод оцінки	Недоліки
Наявність чітких регламентованих груп оцінки: стандарти, кодекси, філософія, хартії	Нормативний	Відсутність кількісних оцінок та їх впливу на економічні результати діяльності, не враховані чинники впливу
Широке коло критичних питань, конструктивні зауваження, відвертість і точність, достовірність даних оцінки	Конструктивно-критичний	Відсутність системної оцінки, несистематичні дані про необхідність змін
Злагоджена точка зору за рішенням проблеми досягається за рахунок консультації з експертами, врахування багатьох чинників	"Делфі"	Тривалий, суб'єктивний, обмежений у кількісних величинах
Діагностика міжособових і міжгрупових відносин. Визначення типології культури, соціально-психологічної сумісності персоналу	Соціометричний	Відсутність кількісних показників, що відображають виробничі відносини, чинників впливу на персонал, вузькість пряму оцінки
Комплексне ухвалення управлінського рішення, засноване на поетапному використуванні методів експертних оцінок	"Ліпки"	Тривалий, суб'єктивний, обмежений у кількісних величинах
Дослідження широкого кола показників, визначення для розрахунку виробничих показників, використання показників для встановлення задоволеності персоналу внутрішньою діяльністю підприємства, станом організаційних відносин	Італійський ІСТАТ	Відсутність урахування чинників впливу. Складність одержання даних, залучення сторонніх фахівців, оплата діяльності сторонніх інтерв'юерів. Різні одиниці виміру, часу спостереження.
Виділення сукупності чинників, що визначають корпоративну культуру	Оцінки детермінантів	Відсутність угруповання, нерівнозначна кількість індикаторів з різних напрямів, складність трансформації результатів до єдиного значення
Використання інформації про стан складових корпоративної культури	Структурно-логічний	Обмеженість показників, складність трансформації якісних показників у кількісні

Так, існуючі способи оцінки стану корпоративної культури дозволяють: розробити напрями і систему показників оцінки стану корпоративної культури підприємства; визначити необхідність встановлення коефіцієнтів значущості в залежності від впливу напрямів оцінки корпоративної культури; забезпечити врахування впливу чинників на корпоративну культуру; кількісно оцінити стан корпоративної культури; зіставити фактичні витрати на формування корпоративної культури з показниками продуктивності праці; установити комплексні інтегровані показники оцінки стану корпоративної культури та їх вплив на роботу; виявити проблемні сфери і встановити або розвинути відповідні мотиваційні заходи; виявити співвідношення рівня корпоративної культури зі ступенем задоволення від праці працівника.

Однак, при наявності багатьох позитивних властивостей розглянутих способів і підходів до оцінки корпоративної культури та методів оцінки стану корпоративної культури є суттєві недоліки

в них. Такими недоліками є вузькість запропонованих і проаналізованих способів і методик оцінки, неможливість їх поєднання або доповнення та інші, зазначені раніше.

Проте, деякі методики, показники або їх елементи, наприклад, метод ІСТАТ, методи з групи статистичних та фінансових методів, показники запропоновані І. Мажурой, Д. Кампбеллом, Н. Петерсеном та іншими, можуть бути використані для оцінки стану корпоративної культури [4, с. 39].

Специфіка окремих підприємств, нестача достовірного статистичного матеріалу та мета дослідження обумовлюють необхідність у кожному конкретному випадку вибирати адекватний для певної ситуації метод або комбінацію декількох методів для оцінки стану корпоративної культури. Слід також відмітити, що жоден з наведених способів оцінки не дозволяє комплексно оцінити стан корпоративної культури.

Проаналізовані методики дуже різні, що досліджують лише окремі складові корпоративної культури, не можуть бути доповнені або зіставлені внаслідок різних одиниць виміру, тривалості перевірки, кількістю залучених фахівців, цілями і об'єктами перевірки. Тому виникає потреба розробки комплексної оцінки стану корпоративної культури. Комплексна оцінка повинна ґрунтуватися на єдиній одиниці виміру, здійснюватися єдиною командою фахівців у чітких часових рамках. До того ж доцільно сфокусувати увагу не тільки на певних складових корпоративної культури, а й факторах внутрішнього середовища, що її визначають, та факторів зовнішнього середовища, що на неї впливають.

Для ефективного та своєчасного прийняття рішень за результатами проведеного оцінювання корпоративної культури необхідно сформулювати вимоги щодо проведення оцінювання. Саме тому сформульовано базові вихідні вимоги для кількісного оцінювання рівня корпоративної культури, основними з яких є: комплексний підхід до оцінювання (аналіз всіх факторів, що впливають на рівень корпоративної культури); відповідність корпоративної культури місії та стратегії; визначення вагомості кожного показника; виключення мультиколінеарності; врахування основних принципів корпоративної культури; періодичність визначення.

Перш ніж вносити необхідні зміни, сприяючи вдосконаленню корпоративної культури, необхідно провести дослідження корпоративної культури, що вже існує на підприємстві. На кожному підприємстві часто існує своя унікальна корпоративна культура і для того, щоб вжити заходів щодо її поліпшення, потрібно зрозуміти, що в даний момент відбувається на підприємстві.

Аналіз існуючої корпоративної культури проводиться за такими основними напрямками: базові цінності; традиції та символіка; стандарти поведінки, «герої» підприємства; сприйняття бренду. В ході цього етапу аналізуються всі структури. Необхідно виявити основні цінності, які вже сформувалися, і визначити основні цінності в майбутньому. Виявлення «проблемних зон» корпоративної культури – аналіз та виявлення «проблемних зон» корпоративної культури, розробка рекомендацій по їх усуненню.

Експертна оцінка корпоративної культури: заповнення оціночних таблиць, аналіз та статистична обробка даних. Враховуючи специфіку українських підприємств, особливості національної культури та менталітету, автором запропонована анкета для експертної оцінки корпоративної культури.

Спеціальна анкета дозволяє виміряти рівень корпоративної культури. Анкета включає 32 твер-

дження, які дозволяють оцінити ключові аспекти корпоративної культури: інновації, адаптація, конкуренція, інтеграційні процеси, система заохочень, механізми залучення, рівень порозуміння, рівень спілкування, мотиваційні процеси, психологічний клімат, розвиток, взаємодію.

Інформація за параметрами збирається методом анонімного анкетування співробітників, можливе (рідше) і опитування клієнтів. Перед проведенням опитування необхідно визначити, які зрізи інформації необхідні для подальшого аналізу, найбільш застосовні – стать, вік і стаж співробітників, підрозділ, посада. Дослідження триває один-три тижні, а звіти готуються протягом одного-двох тижнів з дня закінчення анкетування і є графічною презентацією результатів опитування по підприємству і за можливими зрізами: зміна корпоративної культури за декілька років, рівень корпоративної культури в порівнянні з підприємствами-конкурентами або підприємствами однієї корпорації. Дане анкетування дозволяє виявити слабкі та сильні місця корпоративної культури, визначити можливі проблеми і вчасно їх усунути, знайти переваги та розвинути їх у подальшій діяльності.

Респондентам пропонується розглянути такі показники корпоративної культури як стадія життєвого циклу, кадрова політика, мотивація, умови праці, система менеджменту, норми та стандарти, інтелектуальний рівень та компетенція, коефіцієнт розвитку персоналу, групова взаємодія, соціальна політика. Кожен з перелічених показників включає декілька критеріїв.

Кожне твердження анкети оцінюється за п'ятибальною шкалою, причому «1» – це мінімальний можливий бал, який означає, що респондент «абсолютно не згоден», «2» – «не згоден», «3» – «важко сказати», «4» – «згоден», «5» – «цілком згоден». Максимальне значення за кожною групою показників становить 50, мінімальне – 5 балів.

Інформаційною базою дослідження є статистичні матеріали Державного комітету статистики України (Статистичні збірки «Праця України», «Україна в цифрах»), Запорізького обласного управління статистики («Праця Запорізької області», «Статистичний щорічник Запорізької області»), національні законодавчі та нормативно-правові акти, матеріали періодичних та Інтернет-видань, оперативні довідки по підприємствам, а також аналітичні розробки автора.

Висновки. Отже, як бачимо, існує багато точок зору щодо визначення підходів до оцінювання корпоративної культури.

Таким чином встановлені групи чинників та напрями їх впливу дозволяють виявити основні напрями розвитку корпоративної культури, елементи механізму її формування, оцінки стану.

Такі напрями оцінки ґрунтуються, по-перше, на обраних чинниках впливу, по-друге, визначених за групами індикаторів впливу. Оцінка чинників впливу дозволить встановити стійкість корпоративної культури до змін, а дослідження індикаторів впливу на корпоративну культуру, за її сферами дозволить встановити її стан.

Література

1. Воронкова А.Э. Система факторов, определяющих состояние корпоративного управления в акционерном обществе / А.Э. Воронкова, Э.Н. Коренев // Актуальні проблеми економіки. — 2004. — №3. — С. 158-198.
2. Корпоративная культура и энергия движения в компании / Материалы конференции [«Бизнес со знаком «+». Роль корпоративной культуры в повышении стоимости компании»] // Корпоративная культура. — 2006. — №1. — С. 17-19.
3. Коржов Г.А. Корпоративная культура и перспективы ее становления в Украине // Материалы юбилейной науч.-метод. конф. — Донецк : ДИУ, 2001. — 295 с.
4. Мажура И.В. Организационная культура как условие формирования эффективной стратегии компании / И.В. Ма-

жура // Вісник Східноукраїнського національного університету. / Луганськ : СДУ. — №1. — 2001. — С. 38-44.

REFERENCES

1. Voronkova, A. (2004). Systema faktorov, opredelaiushchykh sostoyaniye korporativnoho upravleniyav aktsyonernom obshchestve [System factors that determine the state of corporate governance in the company]. Aktualni problemy ekonomiky. 3. — 158-198 (in Ukr.).
2. Korporativnaia kultura y enerhiya dvizheniya v kompanyy (2006). Materyaly konferentsyy [«Byznes so znakom «+». Rol korporativnoi kultury v povyshenyy stoymosty kompanyy»]. Korporativnaia kultura. 1. — 17-19.
3. Korzhov H.A. (2001). Korporativnaia kultura y perspektivy ee stanovleniya v Ukrainy [Corporate culture and prospects of its development in Ukraine]. Materyaly yubileinoi nauch.-metod.konf. (295). Donetsk : DYU (in Ukr.).
4. Mazhura, Y. 2001. Orhanyzatsyonnaia kultura kak usloviye formirovaniya effektivnoi stratehiy kompanyy [Organizational culture as a condition of the formation of the company's strategy effektivnoy], Visnyk Skhidnoukrainskoho natsyonalnoho universytetu. 1, S.38-44 (in Ukr.).

УДК 338.431

А.В. Несен

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

Анотація. Визначено фактори, що формують ефективність сільського господарства, специфіку його розвитку за сучасних умов, оцінено вплив на ефективність різних складових діяльності аграрних підприємств. Розглянуто основні чинники забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах ринкового господарювання та ринкової економіки. Систематизовано особливості функціонування сільського господарства з позиції забезпечення його ефективності. Оцінено внутрішні та зовнішні чинники формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України, завдання управління ними з метою забезпечення стабільного економічного зростання.

Ключові слова: сільське господарство, виробництво, сезонність, ефективність, прибуток, витрати, доходи, окупність, аграрні підприємства.

Summary. Factors forming the efficiency of agriculture and features of its development in modern conditions have been defined; impact of various components of the activity of agricultural enterprises has been assessed. The main factors for ensuring efficiency of the activity of farm enterprises in the conditions of market business and market economy have been considered. Features of functioning of agriculture in terms of ensuring its efficiency have been systematized. Internal and external factors of the formation of efficient production at farm enterprises of Ukraine and the task of their management in order to ensure stable economic growth have been assessed.

Key words: agriculture, production, seasonality, efficiency, profit, expenses, income, return, agricultural enterprises.

© А. В. Несен, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Несен А.В. Умови формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України / А. В. Несен // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 66 —70

References (APA):

Nesen, A. (2016). Umovy formuvannia efektyvnoho vyrobnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh Ukrainy [Formation conditions of efficient production in agricultural enterprises of ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 66—70 (in Ukr.)

Постановка проблеми. Економічна та політична криза в Україні на тлі ринкових відносин формує надзвичайно складні умови для розвитку підприємництва, у тому числі в сільському господарстві. Визначення умов виживання, розвитку та ефективної діяльності стають ключовими в загальній концепції діяльності сільськогосподарських підприємств. Саме визначення напрямків формування ефективного виробництва за даної ситуації обумовлює актуальність дослідження, приведеного в даній науковій статті. Специфіка сільського господарства, його здатність до природного відтворення факторів виробництва, робить даний сектор економіки базовим для національної економіки. За кризових явищ забезпечення населення продуктами харчування, а промисловості – переробною сировиною стає однією з базових умов руху до стабілізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання ефективної організації діяльності сільськогосподарських підприємств досліджується в роботах багатьох українських вчених, найвідомішими з яких можна назвати таких як В. Я. Амбросов, В. Г. Андрійчук, В. Я. Месель-Веселяк, М. Я. Мойса, Є. В. Голубков, С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий, П. Т. Саблук, О. М. Шпичак, І. О. Щєбликіна, З. В. Щєбликіна, Т. Р. Джемалядінова та інших [1-8], головним вектором досліджень є співставлення витрат і доходів від всіх складових діяльності агроформувань. За сучасних динамічних змін економіки ринкові виклики вимагають постійного додаткового розширення, уточнення та систематизації шляхів підвищення ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств.

Мета і завдання дослідження. Метою статті є оцінка умов формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах України. Завдання дослідження – систематизувати основні фактори впливу на формування ефективного виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

Матеріали і методи дослідження: дослідження виконано на основі аналізу наукових праць вітчизняних науковців з використанням монографічного і діалектичного методів. При формуванні результатів використано методи логіки та синтезу.

Результати досліджень. Аграрний сектор виробництва – специфічна галузь, отримання продукції в якій базується не лише на технологічних умовах розміщення капіталу, а й на природних, економічних, соціальних та політичних факторах, котрі носять змінюваний, складно прогнозований характер. Відповідно до цього можна виділити наступні специфічні риси виробництва:

1. Головним засобом виробництва у сільському господарстві є земля;

2. Економічний процес відтворення у сільському господарстві тісно переплітається з природними процесами;

3. Частина виробленої продукції сільського господарства може бути використана у подальшому виробництві;

4. У сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва, так як спирається на біологічні процеси та природно-кліматичні умови;

5. За нинішніх умов виробництво сільськогосподарської продукції та формування цін на неї на внутрішньому ринку України здійснюються в умовах, наближених до досконалої конкуренції;

6. Проблема ліквідності активів сільськогосподарських підприємств;

7. Державна підтримка виробництва не носить стабільного характеру;

8. Сільськогосподарські підприємства беруть на себе соціальні проблеми тих територій, де функціонують.

Розглянемо більш детально кожен з факторів, відповідно до сучасних реалій господарської діяльності в аграрному секторі України.

Земля, як головний засіб виробництва у сільському господарстві (на відміну від інших галузей, де ними виступають обладнання, механізми, будівлі і т. ін.), має свою невиробничу специфіку, пов'язану з нерівномірністю родючості та розташуванням. Важливими факторами землі, як засобу виробництва, є також наступні: вона не є продуктом людської праці, тобто не може бути відтворена як основний засіб подібно до інших факторів виробництва; земля не може бути замінена для виробництва в галузі сільського господарства на будь-який інший засіб; обсяги земель у використанні не можуть бути довільно збільшені, як і не мають можливості до переміщення у просторі, на відміну від інших факторів виробництва. Тому особливої уваги вимагає забезпечення раціонального розміщення сільського господарства, яке сприяє збільшенню суспільного виробництва на базі ефективного використання різних видів земель, засобів виробництва і трудових ресурсів. Ефективне розміщення сільського господарства забезпечує збільшення виробництва валової і товарної продукції та зростанню ефективності галузі в цілому.

Орієнтація на раціональне розміщення сільського господарства створює умови для виробництва необхідних суспільству продуктів харчування і сільськогосподарської сировини в потрібних для суспільства розмірах та за оптимальних витрат живої та уречевленої праці. Воно реалізується через урахування вимог природного середовища та економічних законів. Важливим за таких умов стає і науково обґрунтоване розміщення сільсько-

го господарства, адже саме воно формує передові можливості до збільшення виходу сільськогосподарської продукції на одиницю оброблюваних площ та витрат виробництва при зниженні витрат уречевленої та живої праці на одиницю вироблюваної продукції.

Окрім того, сучасні умови господарювання часто базуються на використанні орендних земель, значні земельні площі аграрні підприємства беруть до використання на обмежений строк у землевласників (котрі можуть бути як працівниками та співвласниками господарства, так і бути сторонніми особами). При цьому часто інтереси підприємства і землевласників розбігаються як щодо збереження та відновлення родючості земель, так і відносно забезпечення екологічності їх використання. Внаслідок цього, залучення у виробництво орендованої, а не власної землі зумовлює особливості організації роботи на ній, що пов'язано із зростанням витрат на величину виплат орендної плати землевласникам. Технології орієнтуються не на збереження, а на максимальну віддачу від землі, без збереження її якостей на довгострокову перспективу. Як результат такої діяльності — сучасний стан використання земельних ресурсів не відповідає вимогам раціонального природокористування. Спостерігається високий рівень розораності угідь, значна їх частина — на схилах (що веде до підвищення змиву та створення ярків). Також спостерігається значний ріст площ посівів технічних культур (соняшнику та кукурудзи), які здійснюють великий виніс поживних речовин з ґрунтів. На даний момент присутнє практично повне припинення виконання комплексу робіт по захисту ґрунтів, а постійні технологічні порушення системи обробітку ґрунту приводять до погіршення стану земель. Порушено також екологічно допустимі пропорції в земельних угіддях щодо площ ріллі, сінокосів, природних кормових угідь, що негативно впливає на стійкість агроландшафту. Сільськогосподарська освоєність земель (основна маса яких стала використовуватись як рілля) перевищує екологічно допустиму, і протягом останніх 20-ти років залишилась майже незмінною.

У результаті неспівпадіння інтересів землевласника і виробника є ризик можливості одностороннього розірвання договору оренди з боку власників [2]; використання землі як територіально розміщеного об'єкту, призводить до того, що в процесі виробництва у сільському господарстві рухаються знаряддя виробництва, а предмети праці, такі як рослини та тварини, знаходяться на одному місці. Таким чином, значно збільшуються виробничі витрати, так як є велика потреба в механізмах, а також здійснюються значні витрати на переїзди й транспортування продукції [1, 5].

Важливим фактором виробництва для сільського господарства є те, що економічний процес відтворення у галузі тісно переплітається з природними процесами. Сезонність виробництва формує обмежені умови до отримання продукції. Робочий період і період виробництва не співпадають, викликаючи простій засобів виробництва та працівників, що підвищує собівартість продукту, несучи неефективні витрати. Розрив у часі між витратами виробництва та одержаним результатом у вигляді готового продукту, що може бути реалізованим, призводить до потреби у постійній наявності додаткових обігових коштів, які не використовуються після реалізації продукції, а розподіляються на період виробництва. Така специфіка до всього ще й ускладнює отримання кредитів під виробництво. Притаманний аграрному виробництву сезонний розрив між вкладенням і надходженням оборотного капіталу призводить до постійного сезонного дефіциту фінансових ресурсів. Результатом даного розриву є постійне виникнення проблем у спроможності розраховуватися з боргами перед постачальниками та кредиторами. Значна тривалість виробничого циклу суттєво збільшує період обертання коштів. Тому потрібно постійно фомувати певний запас вільних коштів у залежності від сезонної потреби аграрних підприємств.

За таких умов виробництво вимагає високої мобілізації ресурсів у пікові сезони як з боку використання засобів виробництва, так і зі сторони працівників підприємства. Обмежені строки виконання робіт, що напряму формують результат виробництва, значно ускладнюють господарську діяльність аграрного сектору. Як варіант вирішення можна розглядати формування складних комплексів сільськогосподарської техніки з гнучкими можливостями до використання в різні періоди виробництва.

Використання в якості засобів виробництва живих організмів, котрі розвиваються за біологічними законами, обмежує обсяги отримання продукції біологічними можливостями даного ресурсу. Тобто, виникає протиріччя між прагненням до зростання обсягів виробництва за рахунок упровадження нових технологій, техніки, сортів рослин та інших результатів науково-технічного прогресу, а з іншого боку — необхідності реалізації концепції продовольчої безпеки, котра б забезпечила і захист родючості землі як основного засобу виробництва, і вирощування продукції, яка була б безпечною в споживанні для населення (наприклад, продукти ГМО викликають значні сумніви у споживанні з позиції безпеки та збереження здоров'я людей) [2, 6].

Висока залежність сільського господарства від кліматичних умов, котрі на пряму впливають

на організацію виробництва. Така залежність вимагає обов'язкового формування страхових і резервних матеріальних та фінансових фондів, що також значно підвищує витрати. При цьому страхові фонди формуються як в грошовій, так і в натуральній формі (насінням, кормами). Прикладом обов'язковості такого страхування є посівна осені 2015 року, коли значна частина озимих через засушливі погодні умови не зійшла і навесні 2016 року була пересіяна яровими культурами. Також кліматичні умови є визначальним чинником спеціалізації сільськогосподарського виробництва, кожен клімат визначає, що вирощувати і строки робіт, що зумовлює специфіку всієї організації виробництва [4, 7].

В процесі господарської діяльності частина виробленої продукції аграрного підприємства може бути використана у подальших виробничих циклах (продукція рослинництва – для посівів на наступний рік та корм у тваринництві, частина поголів'я тварин використовується для відтворення стада і т. ін.), що знижує рівень товарності виробництва, з однієї сторони, але скорочує витрати на виробництво – з іншої. Окрім того, саме здатність до самовідтворення дає можливість аграрному виробництву деякий час працювати без використання зовнішніх ресурсів, що значно підвищує його стійкість перед кризовими явищами. Властивість взаємодоповнюваності основних галузей (рослинництва та тваринництва) дозволяє раціональніше використовувати трудові та матеріальні ресурси [1, 5].

В результаті того, що в сільському господарстві робочий період не збігається з періодом виробництва, надходження продукції прив'язане до особливостей живих організмів, що використовуються підприємствами при створенні товарів. Біологічні процеси та природно-кліматичні умови формують як умови виробництва, так і обсяги отриманого продукту. Сезонність у виробництві продукції сільського господарства формує специфічний процес організації виробництва, особливо з використання трудових ресурсів та розподілу робочого часу за місяцями і виробничими циклами. Сезонність також спричиняє проблеми у використанні техніки (так, зернозбиральний комбайн працює лише два-чотири тижні на рік, а протягом іншого часу перебуває на зберіганні). Значною проблемою є проблема зайнятості трудових ресурсів та засобів виробництва в період міжсезоння [2, 5].

Система ціноутворення на сільськогосподарську продукцію зорієнтована одночасно на ринкові фактори та вимоги до продовольчої безпеки країни. За нинішніх умов виробництво сільськогосподарської продукції та формування цін на неї на внутрішньому ринку України здійснюються в

умовах, наближених до досконалої конкуренції, тоді як на зовнішній ринок вихід нашої продукції стримується значними перепонами як зі сторони посередників, що захопили даний сектор економічних зв'язків, так і з боку інших країн, котрі не бажають бачити на своїх ринках конкурента власним виробникам. Тому орієнтація в експорті здійснюється на ті види продукції, котрі розвинені країни в своїй економіці не вважають за доцільне виробляти через шкідливість для навколишнього середовища та з міркувань національної продовольчої безпеки [6, 7].

Проблема ліквідності активів сільськогосподарських підприємств (мораторій на продаж землі, значна частина застарілих засобів виробництва, низька швидкість обороту коштів у галузі) не дозволяє їм одержувати необхідні для забезпечення економічного зростання та оновлення інвестиції та кредити від інших суб'єктів бізнесу, що також веде до зростання витрат на виробництво продукції. Для ринкових умов господарської діяльності показник ліквідності є одним з основних індикаторів, що характеризує фінансову стабільність та дає змогу оцінити ефективність діяльності підприємств. Для сільського господарства України в сучасних умовах відчувається значний брак ліквідних коштів та зниження обсягів оборотних фондів. Відбувається постійна деградація складових виробничого та фінансового потенціалу сільськогосподарських підприємств, скорочення обсягів оборотних фондів та зниження швидкості їх обігу. Значно збільшився загальний дефіцит фінансових ресурсів, постійно зростає дебіторська та кредиторська заборгованість, що поглиблює кризу галузі.

Прераховані негативні тенденції призвели до порушення фінансової стійкості, платоспроможності та ліквідності аграрних підприємств України. Основна маса науковців вважає, що одним із напрямів забезпечення ліквідності сільськогосподарських підприємств може стати збільшення частки грошових коштів та поточних фінансових інвестицій у складі оборотних активів, а також своєчасність трансформації дебіторської заборгованості у грошову готівку [5, с. 245]. Підприємства, обіговий капітал яких складається переважно з грошових коштів та поточних фінансових інвестицій вважаються більш ліквідними, ніж підприємства, обіговий капітал яких переважно складається із запасів [4, 8].

Державна підтримка виробництва не носить стабільного характеру, тому неможливо прогнозувати її в довгострокову плані як спосіб скорочення витрат та збільшення доходів для сільськогосподарських підприємств (більшість нинішніх програм носять короткостроковий характер і зорієнтовані не на перспективу розвитку, а на усу-

нення поточних проблем. Характерним стало те, що зі вступом до СОТ система підтримки ще більше знизила конкурентоздатність галузі на світовому ринку) [1, 6].

Часто сільськогосподарські підприємства беруть на себе соціальні проблеми тих територій, де функціонують, так як збереження кадрів підприємств стає все гострішим питанням для довгострокового розвитку аграрного бізнесу. Основними завданнями сільськогосподарських підприємств у розвитку соціальної сфери села можна визначити наступні: забезпечення впровадження соціальних стандартів і нормативів у сільській місцевості; розвиток підприємництва, розв'язання проблем зайнятості на селі; розвиток транспортного сполучення та зв'язку; удосконалення інженерної інфраструктури; розвиток житлового будівництва та комунального господарства; розвиток освіти; розвиток медичного обслуговування; розвиток культурно-дозвільної діяльності в сільській місцевості, збереження і розвиток традиційної культури регіонів; поліпшення побутового обслуговування сільського населення; розвиток фізичної культури і спорту на селі; розвиток торговельного обслуговування сільського населення; створення умов для заохочення молоді до роботи і проживання у сільській місцевості; державна підтримка розвитку депресивних сільських територій; удосконалення системи управління розвитком сільських територій [2, 4, 5].

Висновки. Отже, з урахуванням специфіки сільського господарства, його ефективність можливо підвищувати за трьома основним напрямками: збільшення віддачі від внутрішніх ресурсів підприємства (удосконалення використання землі, збереження та підвищення її родючості; впровадження сучасних технологій виробництва; оптимізація використання виробничих фондів і трудових ресурсів з урахуванням сезонності виробництва; формування ефективного механізму оплати праці із збереженням та відновленням трудових ресурсів у довгостроковій перспективі; орієнтація у виробництві на екологічно чисту якісну продукцію); вихід на нові ринки та активна участь в ціноутворенні на сільськогосподарську продукцію (в тому числі і за умов об'єднання товаровиробників для завоювання ринків інших країн); активна підтримка державою сільськогосподарського виробництва як стратегічної галузі, що забезпечує національну продовольчу безпеку (стимулювання екологічного виробництва, недопущення монополізації галузі крупними концернами, допомога в отриманні сучасних технологій виробниками і т. ін.).

Література

1. Амбросов В. Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств / В. Я. Амбросов. Економіка АПК. — 2013. — № 10. — С. 72-79.

2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підруч. / В. Г. Андрійчук. — 2-ге вид., доп., перероб. — К.: КНЕУ, 2004. — 624 с.

3. Месель-Веселяк В. Я. Організаційно-економічні умови розвитку аграрного виробництва в Україні / В. Я. Месель-Веселяк. // Економіка АПК. — 2010, № 9. — С. 5-9.

4. Мойса М. Я. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності аграрних підприємств / М. Я. Мойса, Є. В. Голубков // Економіка АПК №1. — 2010. — С. 86-93; 5. Організація виробництва і аграрного бізнесу в сільськогосподарських підприємствах: підруч. / С. П. Азізов, П. К. Кенійський, В. М. Скупий / за ред. проф., С. П. Азізова. — К.: ІАЕ, 2001. — 834 с.

6. Саблук П. Т. Економічні відносини та дохідність агропромислового виробництва [Текст] + [Електрон. ресурс] / П. Т. Саблук // Економіка АПК. — 2008. — №11. — С. 147-153.

7. Шпичак О. М. Теоретико-методологічні аспекти ціноутворення на сільськогосподарську продукцію [Текст] / О. М. Шпичак // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. — 2012. — № 8. — С. 3-10.

8. Шебליкіна І. О. Управління витратами сільськогосподарського підприємства / І. О. Шебליкіна, З. В. Шебליкіна, Т. Р. Джемалідінова // Управління розвитком. — 2013. — № 15. — С. 60-62.

REFERENCES

1. Ambrosov, B. (2013). Rynok i strategiya rozvytku silskogospodarskykh pidpryemstv [Market and development strategy farms]. Ekonomika APK. 10. 72-79 (in Ukr.).

2. Andriyчук, V. (2004). Ekonomika agrarnykh pidpryemstv [The economy of agricultural enterprises]. Kiev: KNEU (in. Ukr.).

3. Mesel-Veselyak, V. (2010). Organizachiyno-ekonomichni umovy rozvytku agrarnogo vyrobnyctva v Ukraini [Organizational-economic conditions of agricultural production in Ukraine] Ekonomika APK. 9. 5-9 (in Ukr.).

4. Moysa, M. & Golubkov, E. (2010). Organizachiyno-ekonomichni chynnyky pidvyshchennya efektyvnosti agrarnykh pidpryemstv [Organizational-economic factors improving the efficiency of agricultural enterprises]. Ekonomika APK. 1. 86-93 (in. Ukr.).

5. Azizov, S., Keniyskyi, P. & Skupyi, V. (2001). Organizachiya vyrobnyctva i agrarnogo biznesu v silskogospodarskykh pidpryemstvakh [Organization of agribusiness and agricultural enterprises]. Kiev: IAE (in. Ukr.).

6. Sabluk, P. (2008). Ekonomichni vidnosyny ta dokhidnist agropromyslovogo vyrobnyctva [Economic relations and yield of the agricultural production]. Ekonomika APK. 11. 147-153 (in. Ukr.).

7. Shpychak, O. (2012). Teoretyko-metodologichni aspekty chinoutvorennya na silskogospodarsku produkciu [Theoretical aspects of pricing for agricultural products]. Ekonomika APK. Michnarodnyi nauково-vyrobnychy churnal. 8. 3-10.

8. Sheblykina, I., Sheblykina, Z. & Dzhe-malyadinova, T. (2013). Upravlinnya vytratamy silskogospodarskogo pidpryemstva [Cost management of agricultural enterprises]. Upravlinnya rozvytkom. — 15. 60-62.

ХАРАКТЕРИСТИКА ВИДІВ, ФОРМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ТА РЕОРГАНІЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Анотація. В статті представлена характеристика форм, видів, цілей реструктуризації та реорганізації підприємств. Показані основні види та форми цих процесів перетворення в управлінні підприємством. Був встановлений зв'язок застосування їх в залежності від різного кризового стану підприємства. В статті були визначені основні чотири форми реструктуризації, з'ясовані загальні характеристики та заходи, які супроводжуються при використанні тієї чи іншої форми. Результати статті можуть бути використані у виробничій діяльності підприємств України. Прогнозні припущення щодо розвитку об'єкта дослідження — пошук оптимальних шляхів підвищення конкурентоспроможності підприємств.

Ключові слова: стратегії розвитку підприємств, конкурентоспроможність, реструктуризація, реорганізація, синергія, дисинергія.

Summary. In the article provided the characteristic of the shapes, types, purposes of restructuring and reorganization of enterprise. Showed main types and forms of conversion processes in enterprise management. Was established link of using it depends of different crisis state of enterprise. In the article identified four main forms of restructuring, clarified the general characteristics and activities accompanied with the use of each of form. The results of the article can be used in the production of enterprises in Ukraine. Forecast assumptions about development of the object of research — the search for optimal ways to enhance the competitiveness of enterprises.

Key words: enterprise development strategy, competitive restructuring, reorganization, synergy, dissynergy.

Постановка проблеми. Швидкий темп економічних змін під впливом глобалізаційних процесів в Україні призводить до все більшого зростання непередбачених ризиків у функціонуванні підприємств. Ці умови стимулюють власників економічної діяльності до розширення можливостей їх розвитку. Усі країни й економічні системи, як відомо, розвиваються нерівномірно. Сьогодні основна частина країн стоїть перед проблемою перепроєктування діяльності підприємств і національного господарства на основі принципів сучасної ринкової економіки. Ефективне вирішення цієї проблеми залежить у першу чергу від концептуальних підходів, що враховують наявність об'єктивних основ і тенденцій розвитку, переходу до нової організації економічної діяльності в рамках самих об'єктів, причому як на рівні економічної системи у цілому, так і в окремих її елементах, підприємств. Тому питанню реструктуризації та реорганізації підприємств в останні роки все більше приділяється уваги. Реорганізація — це явище стратегічного планування підприємства.

Аналіз основних напрямів досліджень і публікацій. Вивчення практики діяльності вітчизняних

і зарубіжних підприємств свідчить про велику різноманітність реорганізацій. Поняттям, формам та видам присвячували увагу в своїх працях такі вітчизняні науковці, як С. С. Чехотіна, О. А. Єрманського, П. А. Попова, Е. Ф. Размировича, О. А. Бугуцького, Н. М. Бондарь С. І. Дорогунцова, Є. Г. Панченко і зарубіжних вчених М. Альберта, І. Ансоффа, М. Армстронга, М. Мескона, Дж. О. Шоннесі, Ф. Хедоурі, М. Вебера. Дехто з авторів розглядає реструктуризацію та реорганізацію як спосіб адаптації до зовнішніх вимог. Інші, що використання реструктуризації та реорганізації необхідне тільки при фінансовій кризі підприємств, яка може призвести до банкрута. Але історично склалось так, що явище реструктуризації та реорганізації в останні роки виникає як реакція підприємств на глобалізаційні зміни в суспільстві.

Метою статті є дослідження видів та форм реорганізації та реструктуризації підприємства та адаптація їх до сучасних умов. Встановити зв'язок основних складових реструктуризації та реорганізації, визначити головні можливості використання однієї чи іншої.

Об'єкт дослідження — економічний розвиток та стратегічні перебудови підприємств.

© К. А. Компанієць, В. М. Сукманюк, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Компанієць К.А. Характеристика видів, форм реструктуризації та реорганізації підприємства / К. А. Компанієць, В. М. Сукманюк // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 71–75.

References (APA):

Kompanets, K., Sukmaniuk, V. (2016). Kharakterystyka vydiv, form restrukturyzatsii ta reorhanizatsii pidpriemstva [Characteristic of kinds, forms of restructuring and reorganization of enterprise]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 71–75 (in Ukr.)

Методи дослідження — порівняльно-описовий та системно-структурний.

Викладення основного матеріалу. Поява великої конкуренції серед підприємств України, високий рівень ринкових можливостей та виходи на інші європейські стандарти, призводить до появи таких явищ як реструктуризація та реорганізація підприємств.

Цивільний кодекс України виділяє основні види реорганізації: приєднання; злиття (об'єднання); виділення; поділ; перетворення. Якщо розглядати ці види з точки зору стратегічного менеджменту, то поняття приєднання — це об'єднання двох або більше юридичних осіб для спільної господарської діяльності.

Останнім часом процеси злиття стають об'єктивною необхідністю для забезпечення економічної ефективності для виживання окремих підприємств в умовах посилення конкурентної боротьби та поширення кризових явищ. Саме велика конкуренція на ринках і призводить до об'єднання активів декількох компаній з метою створення нової компанії та утримання своїх позицій.

Під виділенням розуміють вицелювання з підприємства декількох нових компаній, до яких переходять частина прав, зобов'язань і майна.

Припинення існування підприємства як юридичної особи і створення на його базі декількох нових юридичних осіб з розподілом між ними всіх його прав, зобов'язань і майна називається поділом.

Перетворення — зміна організаційно-правової форми функціонування підприємства.

Тобто, якщо ці види поділити на спільні групи, то:

1. До видів, що передбачають укрупнення підприємства відносяться:

- злиття;
- поглинання;
- приєднання.

2. До видів, що передбачають подрібнення підприємства:

- поділ;
- виокремлення.

3. Вид, що передбачає реструктуризацію без зміни розмірів підприємства — це перетворення.

Кожен вид реструктуризації, за визначенням вчених, залежить від стану підприємства на момент виникнення необхідності впровадження змін та умов оточуючого середовища: еволюційну, адаптивну і антикризову (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів реструктуризації в залежності від стану підприємства і умов оточуючого середовища [2]

Вид	Стан підприємства	Умови оточуючого середовища	Мета
Еволюційна	Успішне підприємство	Сприятливе середовище, орієнтація на потенційні зміни	Підвищення ефективності функціонування підприємства, нарощування конкурентних переваг
Адаптивна	Задовільний стан	Несприятливі умови, що викликають необхідність впровадження термінових змін	Недопущення кризової ситуації, своєчасне пристосування до змін зовнішнього середовища
Антикризова	Кризовий стан	Задовільні умови, що дозволяють ліквідувати наслідки несвоєчасної адаптації до змін середовища	Вихід з кризової ситуації, недопущення банкрутства підприємства

З таблиці видно, що кожне визначення видів реструктуризації має свої передумови.

Еволюційна реструктуризація — цілеспрямований комплекс змін у системі функціонування підприємства, адекватних завчасно прогнозованим змінам середовища, що забезпечує можливість нарощування конкурентних переваг; адаптивна реструктуризація — цілеспрямований комплекс змін, які забезпечують процес адаптації до умов середовища та недопущення кризових явищ на підприємстві; антикризова реструктуризація — цілеспрямований комплекс змін, здатних

вивести підприємство з кризового стану на якісно новий рівень розвитку [2].

Метою реструктуризації є трансформація системи управління та відносин форм власності на фінансове оздоровлення. Для цього необхідно провести заходи щодо структурної перебудови, суттєвої зміни структури рухомого складу, структури підприємства та системи управління ним. Глобальною метою реструктуризації є забезпечення ефективного функціонування і розвиток підприємства. На рисунку 1 представлено класифікацію цілей.

Рис. 1 Класифікація цілей реструктуризації підприємства [3, С.25]

Форма майбутньої реорганізації підприємства визначається насамперед причинами та мотивами, що спонукають власників та керівництво підприємства до реорганізації. Розрізняють наступні напрямки реорганізації:

— укрупнення діючого підприємства. Може відбуватись шляхом злиття, приєднання, поглинання.

— подібнення діючого підприємства. Відбувається шляхом поділу підприємства або виділення окремого підрозділу.

— перетворення підприємства. У цьому разі зміни розмірів підприємства не передбачаються [1].

Говорячи про процеси перетворення в управлінні підприємством, треба мати на увазі по-

зитивні та негативні риси цих змін. Не важливо який вид реорганізації вибере керівництво компанії, у результаті укрупнення можуть спостерігатись ефект синергії або дисинергії. Добре, коли передбачений результат буде підкреслювати узгодженість функціонування частин, що відбивається в поведінці системи як цілого, тобто «спільна дія» призведе до бажаного результату. Але які будуть дії, якщо отриманий результат отримає ефект дисинергії. Необхідність вивчення характеру застосування заходів реорганізації за формою і дає можливість розглянути майбутні ризики підприємства.

Деякі автори виділяють чотири форми реструктуризації за характером застосування заходів (рис. 2).

Рис. 2. Форми реструктуризації підприємства

Тобто, можна зробити висновки, що реструктуризація – це перспективні зміни в самому підприємстві, які здійснюються з метою підвищення ефективності його функціонування, зменшення витрат на управління, підвищення гнучкості та швидкості обміну інформацією, що передбачено зміною організаційної структури. Сьогодні проблеми реструктуризації знаходяться в центрі уваги державних органів управління, міжнародних фінансових організацій, менеджменту підприємств. Вони також широко обговорюються в наукових колах. Цим диктується актуальність подальших досліджень проблем реструктуризації, визначення її сутності, змісту, цілей і завдань, суб'єктів і етапів, поділу завдань на оперативні та стратегічні.

Велике значення також мають питання розробок систем управління процесом реструктуризації, забезпечення реструктуризаційних заходів фінансовими й інвестиційними ресурсами, визначення її соціальних наслідків. Реструктуризація планується в розробці з новими стратегічними планами підприємства для орієнтації на новий ринок враховуючі потреби споживача, переорієнтація на виробництво товарів, що потребує ринок. Реорганізація – це радикальні зміни в підприємстві. Як трактує енциклопедія, «Реорганізація – це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі од-

ного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником» [4].

Література

1. Бондарь Н. Н. Поняття та види реорганізації підприємств [Електронний ресурс] / Наталия Николаевна Бондарь // Бизнес-консультант, консалтинговая компания. — 2011. — Режим доступу до ресурсу: www.trn.ua/articles/2771.
2. Мішин С. І. Реструктуризація підприємства як інструмент антикризового управління [Електронний ресурс] / С. І. Мішин // Харківський національний технічний університет сільського господарства ім. П. Василенка — Режим доступу до ресурсу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/28.pdf.
3. Отенко Ирина Павловна. Организационно-экономический механизм реструктуризации предприятия / И.П.Отенко, Н.А.Москаленко. — Х. : ХНЭУ, 2005. — 215 с.

4. Реорганізація [Електронний ресурс] // Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії — Режим доступу до ресурсу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

REFERENCES

1. Bondar N. N. Concept and types of business reorganization (2013) Business consultant, consulting company (Electronic edition) Retrieved from: www.trn.ua/articles/2771.
2. Mishin S. I. enterprise Restructuring as a tool of crisis management [the Kharkiv national technical University of agriculture. P. Vasilenko] (Electronic resource) Retrieved from http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_137/28.pdf.
3. Otenko, I. & Moskalenko, N. (2005) Organizational and economic mechanism of restructuring of enterprise: [World Economic Crisis: Past, present, problems, solutions]. Kiev: KNUE Nord- Press (in Ukr.)
4. Reorganization Wikipedia, the free encyclopedia — access [Mode to a resource] (Electronic edition) Retrieved from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 913

В. К. Антошкін

УМОВИ І ФАКТОРИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. *Стаття надає змогу простежити рівень розвитку регіональної інтеграції в Україні, окреслити основні умови і фактори, що враховують індивідуальні особливості регіонів держави.*

Ключові слова: *регіональна інтеграція, регіонознавство, соціально-економічна безпека регіону, дивергенція.*

Summary. *The article allows us to trace the level of development of regional integration in Ukraine, to outline the main conditions and factors, which take into account the individual characteristics of the regions of the state.*

Key words: *regional integration, regional studies, socio-economic security of the region divergence.*

Постановка проблеми. Нині спостерігається високий рівень дивергенції регіонів, характерний для України, і аргументуються причини, за якими держава досі безуспішно боролася з її подоланням. Необхідний пошук нових шляхів і підходів до вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів всередині країни, що є головним стимулом розвитку та посилення підтримки такого процесу, як інтеграція регіонів. Потрібно зазначити, що ця проблема притаманна багатьом, особливо великим державам, до числа яких належить Україна. Трохи більше десяти років існує особливий напрямок науки — регіонознавство, яке, серед інших, вивчає проблему соціально-економічної неоднорідності регіонів територіально великої держави (внутрішньокраїнне регіонознавство) [1]. Усередині регіональних процесів з'являються паростки нових міжнародних ієрархічних структур, внутрішньорегіональна інтеграція очікувано перетинається з міждержавною, транскордонною, що й виявляє поле вивчення для нового напрямку науки. Як показує практика, регіональна інтеграція у своєму розвитку може бути як стихійною, так і керованою. Головне, на що звертають увагу вчені-регіоніведи — утримання від протиставлення цих тенденцій. Існує концепція нової моделі світу, моделі третього тисячоліття, яка заснована на тісному переплетінні глобалізації та інтеграції, з одного погляду, та регулюванні, з іншого.

Аналіз останніх публікацій. Звертаючись до українських реалій, необхідно відзначити як негативні вихідні умови інтеграції, що до складу

держави входять регіони з різним рівнем соціально-економічного розвитку, різною структурою регіональної економіки, різними ментальними, конфесійними та ціннісними пріоритетами, що в певних умовах може призводити до локальних конфліктів. При цьому країна володіє природними, трудовими, науково-технічними та іншими ресурсами, які створюють достатній базис для початкового етапу інтеграційних процесів, що проходять, як відомо з практичного досвіду, повільними темпами. Країні необхідні концепція і стратегія інтеграції, причому очевидно, що взятий курс на інтеграцію в європейську спільноту без попередньої або паралельної внутрішньодержавної регіоналізації може не відбутися. Ці питання піднімали в роботах вчені: А. Багаєва, М. Панасюк, В. Предборський, С. Андрущенко, А. Сухоруков, Г. Мейрович, В. Горбулін, Я. Троцький, А. Тищенко, В. Шлемко, І. Бінько, Н. Топольський, А. Фірсов. Вітчизняні вчені та зарубіжні дослідники не бачать для України альтернативи входженню в європейський інтеграційний простір. Ізоляція як така незмінно викличе безумовно довге відставання в розвитку економіки, суспільного і духовно-інтелектуального життя [2, 3]. Однак на цьому шляху мають бути враховані вихідні умови регіонів країни.

Мета статті полягає у визначенні порядку та напрямків регіональної інтеграції, що враховують індивідуальні особливості регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спочатку інтеграційні процеси виникають, як відомо, стихійно, між господарськими, культур-

© В. К. Антошкін, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Антошкін В.К. Умови і фактори регіональної інтеграції в Україні / В. К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 76 — 79.

References (APA):

Antoshkin, V. (2016). Umovy i faktory rehionalnoi intehtratsii V Ukraini [Conditions and factors of regional integration in Ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 76 — 79 (in Ukr.)

ними, громадянськими чи іншими організаціями, що розташовані поруч регіонів, і якийсь час функціонують самостійно, без втручання ззовні. Однак, як тільки їх діяльність починає приносити будь-які відчутні економічні результати, органи влади намагаються помістити цю взаємодію у регульовану форму. Істотно, що можливість інтеграції, поява спільних інтересів значно більша при існуванні однакових або схожих цінностей та ментальних устремлінь, так званої малої «культурної дистанції». Стосовно України цю тезу можна транспонувати на складні взаємини східних і західних регіонів, що безумовно ускладнює виникнення спільних проектів. Однак, як вважає А. Багаєва [1], підсумовуючи особливості процесів, у руслі яких протікає інтеграція регіонів, можна виділити дві основні ознаки: умови і фактори інтеграції, інакше — середовище, тло, в яких виникає інтеграція, і її рушійні сили. Вважається доведеним, що внутрішньодержавні інтеграційні процеси супроводжує успіх у випадку удачі, насамперед, «соціальної інтеграції», перетворення розрізнених соціальних груп, які мають утворити одну спільноту, в узгоджену систему з загальними цілями. Якщо ж така система не створена, існує дисонанс інтересів, передумов для інтеграції не існує. Спроби створення інтеграційних об'єднань, використовуючи тільки економічну складову або волю одного політичного гравця — партії чи особи, зазвичай не приносять успіхів, що продемонстрували регіональні революції «арабської весни». Необхідна консолідація всіх інтересів, соціальних, економічних, конфесійних та інших, добровільна, а не примусово нав'язана.

Подальший успіх інтеграційних проектів залежить від збалансованості рушійних сил і факторів інтеграції, тобто від збалансованості об'єктивного (ними є умови) і суб'єктивного (фактори). Г. Мейєровіч [4] називає три індикатори, якими можна виміряти ступінь готовності до інтеграції:

- рівень усвідомленої участі всіх членів і структур суспільства в інтеграційному процесі;
- розумінням необхідності пожертвувати чим-небудь властивим для успіху спільної справи;
- можливий стихійний протест, апатія і т. д.

Пошук балансу відбувається на трьох рівнях: соціальному, інституційному та політичному. Перший містить в собі демографічні, професійні, етнічні, та інші соціальні верстви; другий — отожднюється з державою, її інститутами; третій — ідеологічний (церква, освітні установи та ін.). Європейський досвід регіональної інтеграції, як найбільш давній, підтверджує ці теоретичні викладки. Він свідчить, що поки в результаті консенсусу і балансу не сформуються нові якості суспільства, яке інтегрується, а також політичної системи, не відбудеться демократизація всіх основних державних структур і суспільного життя, важко очікувати швидкий та безболісний процес регіональної інтеграції. Прояви дезінтеграційних процесів зустрічаються і на давно інтегрованому просторі ЄС, тим більш обережно і ретельно інтеграційні процеси повинні координуватися між регіонами України. На рис. 1 ми спробували схематично зобразити процес регіональної інтеграції, що проходить при досягненні балансу факторів і умов, але з неоднаковими швидкостями і на різних рівнях.

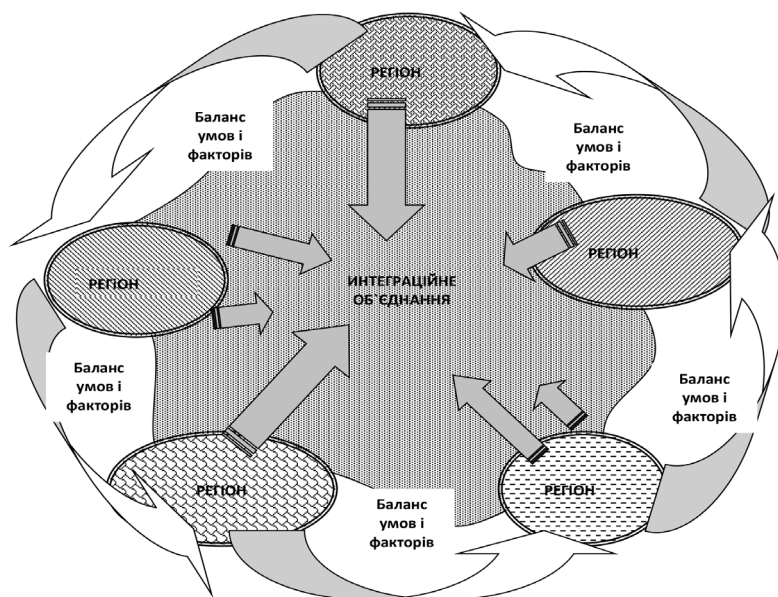

Рис. 1. Схематичне уявлення процесу регіональної інтеграції

Джерело: складено автором

Відомо, що економічним базисом України історично є старопромислові регіони, виробнича структура яких спирається на старі (3-4) технологічні уклади, вже змінені сучасними в європейській економіці. Ця обставина заважає регіонам бути конкурентоспроможними на відповідних ринках. Значна частка регіонів – агропромислові, які також не використовують повною мірою свої аграрні можливості, і пропонують на міжнародні ринки в основному сировинну продукцію. Певна частка регіонів цінна своїм туристичним потенціалом, проте має погано розвинену інфраструктуру та ін. Таким чином, розвиток регіонів стримується недостатньою реалізацією власного потенціалу, слабким взаємопроникненням економік і культур регіонів, недоліком інвестиційних ресурсів. Як результат – наявність маргінальних, депресивних регіонів при великих потенційних можливостях. Ці проблеми може вирішити одночасно запущений процес регіональної та європейської інтеграції [5].

Як уже зазначалося, до складу непорушних умов регіональної інтеграції вчені обов'язково включають появу загальних ментальних, духовно-інтелектуальних і цивілізаційних цінностей, спільності або взаємопроникнення культур та інших соціальних і гуманітарних складових. Проведення цієї роботи можливе через серйозну і тривалу суспільну культурно-освітню роботу, діяльність освітніх установ, відродження історичної правди, національної самосвідомості, урахування національної ідентичності всіх народів, що живуть на території країни, її регіонів.

Для відродження економіки регіонів, виходу її на інший структурний рівень, появи високотехнологічних виробництв, що випускають продукт з високим рівнем доданої вартості, необхідні великі інвестиції, що вимагає від країни, регіонів зокрема, певного рівня інвестиційної привабливості. Проте в даний час виробничий потенціал регіонів (інженерні споруди, транспортна інфраструктура, земля) використовується неефективно, окремі організації та підприємства припинили виробничу діяльність і здають площі в оренду; згідно з дослідженнями Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) [6] та українського фонду «Ефективне управління» [7] конкурентоспроможність регіонів низька, а останнім часом є загроза до її подальшого зниження. Єдина можливість наростити рівень інвестиційної привабливості полягає в модернізації економіки і переходу країни до інноваційного шляху розвитку, який нам бачиться в кластеризації економіки регіонів, що буде розглянуто нижче. Врахування потенціалу регіонів встановить доцільність пріоритетів інтеграції окремих регіональних груп та створить передумови для інтеграції, використовуючи ті структурні особли-

вості регіонів, які мають або могли б взаємно доповнювати один одного, прискорить наближення регіонів до інтеграції в європейську спільноту. Україна має великий економічний потенціал, що знаходить відображення в аналітичних доповідях міжнародних організацій, і немає об'єктивних фундаментальних бар'єрів для її розвитку [8].

Гармонізація законодавства України з європейськими правовими нормами та правилами СОТ, оптимізація системи стандартизації та сертифікації прискорить створення прозорого та прогнозованого ділового середовища в регіонах [9].

Водночас, для вдосконалення системи управління фінансовою безпекою необхідно розробити нормативно-правові документи забезпечення фінансової безпеки та стратегії, здатні забезпечити надійне функціонування всіх елементів фінансово-економічного механізму [10].

Тим не менш, успішні перетворення можуть бути загальмовані проблемами корупції та тіньової економіки, що негативно відбиваються на всій соціально-економічній ситуації та вимагають негайного вирішення. Досягти рішення задачі можливо шляхом інституційних перетворень. Необхідно нагадати, що в Україні вже розпочато необхідні реформи для перебудови економіки і суспільства. Нами висунута гіпотеза, що активний опір корупційних і кримінальних структур може бути придушений при використанні механізмів, які в обов'язковому порядку мають бути отримані Україною за умови її проходження по шляху євроатлантичної (а також європейської) інтеграції. Це допоможе країні та регіонам створити надійну систему СЕБ, зміцнити суверенітет, створити партнерські та економічні зв'язки на національному рівні та на рівні регіонів з розвиненими державами світу, впевнено запобігати можливим ризикам інтеграції [11, 5].

Нами пропонується концепція регіональної СЕБ, заснована на дотриманні принципу урахування регіональних ментальних, духовно-інтелектуальних і цивілізаційних цінностей, прагнення до спільності або взаємопроникнення культур та інших соціальних і гуманітарних складових; відродження економіки регіонів, виходу її на інший структурний рівень при використанні принципів кооперації та кластеризації; досягнення потужного рівня інвестиційної привабливості шляхом модернізації економіки і переходу країни до інноваційного розвитку; інституційних перетворень при використанні механізмів європейської та євроатлантичної практики на шляху євроатлантичної та європейської інтеграції.

Висновки. До складу висновків слід віднести наступне. Показано, що дивергенція регіонів України в соціальній та економічній сферах може

бути знижена шляхом інтеграції. Запропоновано порядок та напрямки регіональної інтеграції, що враховують індивідуальні особливості регіонів. Обґрунтовано концепцію регіональної соціально-економічної безпеки України, засновану на пріоритеті використання механізмів європейської та євроатлантичної інтеграції. Запропоновано порядок та напрямки регіональної інтеграції, що враховують індивідуальні особливості регіонів. Обґрунтовано концепцію регіональної соціально-економічної безпеки України, засновану на пріоритеті використання механізмів європейської та євроатлантичної інтеграції.

Література

- Багаева А. Региональные интеграционные процессы / А. Багаева // Обозреватель — Observer. — 2013. — №9. — С. 31–38.
- Андрущенко С.В. Особливості сучасного європейського геополітичного простору. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2230.
- Система економічної безпеки держави / під загред. Сухорукова А.І./ Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України.— К. : ВД „Стилос”, 2009. — 685 с.
- Мейрович Г. Влияние культурных сходств и различий на развитие стратегических партнерств. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.mubint.ru/science/yaroslavl-initiative/docs/Meirovich.pdf>.
- Троцький Я. О. Глобалізаційні виклики національній безпеці України в контексті європейських інтеграційних процесів : дис. канд. політ. наук. / Я. О. Троцький. — Нац. ін-т проблем міжнар. безоп. при РНБО України. — К, 2010. — 190 с.
- The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf.
- Отчет о конкурентоспособности Украины и регионов 2011 / Фонд «Эффективное Управление». — [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://www.feg.org.ua/ru/article/37.html>.
- Тищенко А. Н. Сущность и определение понятия «конкурентоспособность» на мезо- и макроуровне / А. Н. Тищенко, В. М. Горбатов, И. В. Розгон / Конкурентоспособность та інновації: проблеми науки та практики: монографія / под ред. В.С.Пономаренко, Н.А.Кизима. — Х.: ВД «ИНЖЕК», 2012. — С. 165–181.
- Юхименко В., Месяц Т. Інтеграційні пріоритети України в контексті світових трансформаційних процесів / В. Юхименко, Т. Месяц // Вісник КНТЕУ. — № 2, 2013. — С. 14.
- Бритвенко А.С. Развитие и становления обліку, аудиту та управління фінансово-економічною безпекою за роки незалежності України / А.С. Бритвенко // Управління фінансово-економічною безпекою підприємств масложирової галузі : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. — Дніпропетровськ : ННІЕ, 2016. — С. 193.
- Топольский Н.Г. Комплексная безопасность территорий / Н.Г. Топольский, А. В. Фирсов. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: agps-2006.narod.ru/ttb/2006-4/24.ppt.06.pdf.

REFERENCES

- Bahaeva, A. (2013). Rehyonalnue yntehtratsyonnye protsessy. [Regional integration processes]. (in Russ.).
- Andrushchenko, S.V. Osoblyvosti suchasnoho yevropeiskoho heopolitychnoho prostoru. [Features modern European geopolitical space]. Retrieved from : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2230. (in Ukr.).
- Systema ekonomichnoi bezpeky derzhavy. [The system of economic security of the state]. (2009). (in Ukr.).
- Meirovych, H. Vliyanie kul'turnykh shodstv i razlichij na razvitie strategicheskikh partnerstv. [The impact of cultural similarities and differences in the development of strategic partnerships]. Retrieved from : <http://www.mubint.ru/science/yaroslavl-initiative/docs/Meirovich.pdf>. (in Russ.).
- Trotskii, Ia. O. (2010). Hlobalizatsiini vyklyky natsionalni bezpetsi Ukrainy v konteksti yevropeyskykh intehtratsiinykh protsesiv. [Globalization challenges for national security of Ukraine in the context of European integration processes]. (in Ukr.).
- The Global Competitiveness Report 2010–2011. [The Global Competitiveness Report 2010–2011]. Retrieved from : http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf. (in Engl.).
- Otchet o konkurentosposobnosti Ukrainy i regionov 2011 [Report on competitiveness of Ukraine and regions 2011]. (2011). Retrieved from : <http://www.feg.org.ua/ru/article/37>. (in Russ.).
- Tyshchenko, A. N., Horbatov, V. M., Rozghon, Y. V. (2012). Sushhnost' i opredelenie ponjatija «konkurentosposobnost'» na mezo- i makrourovne. [The nature and definition of «competitiveness» at the meso and macro level]. Competitiveness and innovations: problems of science and practice. (in Russ.).
- Iukhymenko, V., Mesiat, T. (2013). Intehtratsiini priorytety Ukrainy v konteksti svitovykh transformatsiinykh protsesiv. [Integration priorities of Ukraine in the context of global transformation processes]. (in Ukr.).
- Brytvienko, A.S. (2016). Rozvytok i stanovlennia obliku, audytu ta upravlinnia finansovo-ekonomichnoiu bezpekoiu za roky nezalezhnosti Ukrainy. [The development and establishment of accounting, auditing and control of financial and economic security during the years of independence of Ukraine].(in Ukr.).
- Topolskyi, N.H., Fyrsov, A. V. (2006). Kompleksnaja bezopasnost' territorij. [Integrated security territories]. Retrieved from : agps-2006.narod.ru/ttb/2006-4/24.ppt.06.pdf. (in Russ.).

ІНСТИТУАЛІЗАЦІЯ ПРОВІДНИХ ЕЛЕМЕНТІВ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО ЛЮДСЬКОГО РОЗВИТКУ (ЧАСТИНА I)

Анотація. В статті розкрито стан діючого нормативно-правового та пошукового науково-методичного забезпечення провідних елементів механізму державного регулювання регіонального людського розвитку. Наведений алгоритм функціонування механізму державного регулювання регіонального людського розвитку. Викладені пропозиції щодо вдосконалення та подальшого розвитку організаційно-економічного механізму державного управління соціально-економічним розвитком в Україні, які покликані забезпечити розробку та реалізацію Національної та Регіональних програм людського розвитку.

Ключові слова: регіон, механізм, людський розвиток, програмування, планування, фінансування, аналіз, регулювання, моніторинг.

Summary. The author revealed the current state of normative, legal, search, normative and methodical providing of leading elements of the state regulation of the regional human development in the article. The algorithm of functioning of state regulation of the regional human development was presented by its author. The author presented proposals for the improvement and further development of organizational and economic mechanism of Public Administration of social and economic development in Ukraine. These proposals are designed to provide the development and implementation of National and Regional human development programs.

Key words: region, mechanism, human development, programming, planning, financing, analysis, regulation and monitoring.

Постановка проблеми. Програми розвитку ООН (ПРООН), починаючи з 1990 року, приступили до підготовки і видання Глобальних Звітів про людський розвиток. Україна першою з держав Центральної та Східної Європи, а також серед країн-членів СНД прийняла Концепцію людського розвитку в якості органічної складової Концепції сталого розвитку в глобальному та національному вимірі та як основу цивілізаційного прогресу. Розрахунки Індексу людського розвитку (ІЛР) для України в методології обчислення ПРООН були вперше включені у Глобальний Звіт з людського розвитку 1993 року, а у 1995 році був вперше виданий Національний звіт про людський розвиток в Україні, який з того часу став готуватися один раз в два роки.

Науковою базою Концепції сталого розвитку та Концепції людського розвитку стали положення Теорії іоносфери, яку розробив видатний український вчений світового рівня, академік Володимир Іванович Вернадський ще на початку ХХ століття. Суть і зміст концептуальних положень його ідей полягають в обов'язковій узгодженос-

ті людського (тобто соціального), екологічного та економічного розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалась якість та безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля і відбувався соціальний прогрес.

Приєднавшись у 2000 році до Декларації Тисячоліття ООН, яка була затверджена 189-ма державами світу на Саміті Тисячоліття ООН, Україна у 2003 році адаптувала глобальні Цілі Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) до встановлення наступних національних цілей [2, с. 1]:

1. Подолання бідності — 3 завдання та 5 індикаторів.
2. Забезпечення якісної освіти впродовж життя — 2 завдання та 6 індикаторів.
3. Забезпечення гендерної рівності — 2 завдання та 4 індикатора.
4. Зменшення дитячої смертності — 1 завдання та 2 індикатори.
5. Поліпшення здоров'я матерів — 1 завдання та 2 індикатори.
6. Обмеження поширення ВІЛ-інфекції/СНІДУ та туберкульозу і започаткування тенденції до скорочення їх масштабів.

© О. В. Шинкарьук, А. О. Сігайов, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Шинкарьук О.В. Інституалізація провідних елементів механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (Частина I) / О. В. Шинкарьук, А. О. Сігайов // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 80–92.

References (APA):

Antoshkin, V. (2016). Umovy i faktory rehionalnoi intehtratsii V Ukraini [Conditions and factors of regional integration in Ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 80–92 (in Ukr.)

7. Сталий розвиток довкілля — 4 завдання та 6 індикаторів.

Наведені національні цілі та їх характеристики за завданнями та індикаторами відповідають нумерації та назвам глобальних Цілей Розвитку Тисячоліття. Натомість, 8-ма з глобальних ЦРТ «Глобальне партнерство для розвитку» не була локалізована до відповідної національної цілі, завдань та індикаторів з її доведення на субнаціональний (регіональний) рівень.

Взявши на себе зобов'язання щодо виконання завдань по досягненню ЦРТ до 2015 року, органи державної влади в Україні спромоглися локалізувати національні цілі, завдання та індикатори тільки до 5-ти з 27-ми адміністративно-територіальних одиниць: у 2005-2006 роках до Луганської, Донецької та Львівської областей (так звані «три пілотних проекти») та у 2012 році до АР Крим та Чернівецької області (при розбудові інституційної спроможності обласних органів державної влади до стратегічного планування та моніторингу).

Моніторинг досягнення національних цілей і завдань ЦРТ був запроваджений з 2004 року тільки в цілому по Україні, а не по регіонах, а також без узгодження з моніторингом рейтингової оцінки регіонального людського розвитку по 27-ми адміністративно-територіальним одиницям: 24 адміністративні області, АР Крим, м. Київ, м. Севастополь.

В цей час діяла затверджена Спільною Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 № 76 Національна методика розрахунку Індексу регіонального людського розвитку (ІРЛР) з визначенням узагальнюючого індексу за 9-ма аспектами та 92-ма показниками людського розвитку: демографічний розвиток (8 показників); розвиток ринку праці (9 показників); матеріальний добробут населення (12 показників); умови проживання (20 показників); рівень освіти (8 показників); стан та охорона здоров'я (10 показників), соціальне середовище (11 показників); екологічна ситуація (6 показників); фінансування людського розвитку (8 показників) [3].

Рейтингова оцінка ІРЛР здійснювалась на національній статистичній базі за 27-ма адміністративно-територіальними одиницями України, починаючи з 1999 року. Накопичений досвід оцінки ІРЛР сприяв тому, що у 2006 році з позиції використання її результатів для визначення пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів та їх фінансового забезпечення за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, міжнародних грантів та технічної допомоги, а також для впровадження механізму державно-приватного партнерства було запропоновано розробляти Національну та Регіональні програми людського розвитку.

Так, ідеї та пропозиції щодо розробки та затвердження Національної та Регіональних програм людського розвитку, як провідних ланок державних програм та регіональних планів соціально-економічного розвитку, державного та місцевих бюджетів, якими передбачалось лікування соціальних хвороб Донбасу, були оприлюднені у передвиборчій програмі Блоком безпартійних «Сонце» (Рух — «Єдина родина», О.М. Ржавський) та в газеті «Зоря Донбасса» (м. Свердловськ, Луганська область, В.Ф. Столяров). Ці ж ідеї та пропозиції містились і в 2014 році у передвиборчій програмі Руху «Україна — Єдина країна», який був спадкоємцем Руху «Єдина родина». Але як і тоді, так й досі діюча система державного управління національним господарством на ці ідеї та пропозиції ніяк не зреагувала.

Ознаками визначення підпрограм Національної та Регіональних програм людського розвитку вважались зазначені 9 аспектів людського розвитку як органічних складових частин системи їх моніторингу в державному регулюванні соціально-економічного розвитку регіонів. Тобто як і в минулому, так і в сьогоденні наявна потреба підвищення ролі регіональних органів державної влади для досягнення національних завдань ЦРТ.

Забезпечення узгодженості моніторингу ІРЛР і моніторингу ЦРТ стає комплексним індикатором оцінки результативності та ефективності державної регіональної політики, яка повинна здійснюватись обласними органами державної влади за основними складовими людського розвитку: станом охорони здоров'я та демографічною ситуацією, рівнем освіти та розвитком системи освіти, станом ринку праці та рівнем добробуту.

Актуалізація цієї проблеми в сучасних умовах відбулася в процесі реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади шляхом створення Об'єднаних територіальних громад (ОТГ) з правами та відповідальністю міст обласного значення [4]. Згідно нової моделі формування місцевих бюджетів, починаючи з 2015 року, ОТГ стали безпосередньо отримувати субвенції з Державного бюджету України на освіту («Освітня субвенція»), охорону здоров'я («Медична субвенція») та соціальний захист населення («Соціальні програми і допомога»), а також кошти з Державного фонду регіонального розвитку на розробку та реалізацію інфраструктурних проектів в соціально-культурній сфері.

У зв'язку з цим, деякої соціальної невизначеності набула ситуація з перерозподілом повноважень (прав і відповідальності) як між обласними органами законотворчої та виконавчої влади, так і між ними та ОТГ у регулюванні процесів регіонального людського розвитку.

Саме в контексті впровадження системи Прогнозування-Програмування-Бюджетування (ППБ) на обласному рівні шляхом обґрунтування основних складових механізму державного регулювання регіонального людського розвитку та визначення стану їх нормативно-правового та науково-методичного забезпечення і присвячена дана стаття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Перший напрямок фундаментальних досліджень з поставленої проблеми складають науково-теоретичні та методологічні доробки щодо підвищення ролі держави в регулюванні соціально-економічного розвитку регіонів та держави в цілому. Це насамперед дослідження Найдьонова В.С. [5], Манцурова І. Г. [6], Дриги С.Г. [7], Саричева В.І. [8], Куценко В.І. [9, 10], Романюка С.А. [11], Чорнодіда І.С. [12], Павленко В.П. [13], Головінова О.М. [14], Новікової О.Ф. та Дейч М.Є. [15], Стеченко Д.М. [16].

Другий напрям дослідження з проблеми, що розглядається, – це науково-методичні розробки щодо удосконалення економіко-статистичного вимірювання регіонального людського розвитку в складі оцінок соціально-економічного розвитку та соціально-економічної безпеки регіону, їх практичного використання. Цими дослідженнями займаються Кулинич Р.О. [17], Манцуrow І. Г. [18], Варналій З.С., Буркальцева Д.Д. і Саєнко О.С. [19], Матросова Л.М. і Пруднікова Л.О. [20], Антошкін В.К. [21, 22, 23], Откидач М.В. [24] та Шинкарюк О.В. [25].

Натомість дослідження, що безпосередньо розкривають механізм державного регулювання регіонального людського розвитку практично відсутні. Наявні тільки ініціативні пошукові доробки, які були опубліковані у 2014 році [26-27]. В цих статтях автори виходили із глобального, національного та регіонального виміру життя в Україні при обґрунтуванні механізму державного управління «життям по-новому». Останній повинен базуватись на національній системі цінностей з орієнтацією на відповідність сучасним уявленням про напрями сталого розвитку людства – «Мудрість природи» в єдності трьох складових: «Матриці природи»; «Мистецтва життя», «Розвитку екоспільнот».

У першій публікації авторами доведена необхідність переходу до розробки Національної та Регіональних програм людського розвитку з перерозподілом повноважень між центральними та місцевими органами влади на підставі схеми визначення видаткових повноважень на обласному, районному та базовому рівнях у фінансуванні регіонального людського розвитку.

У другій з цих публікацій автори визначили систему науково-освітнього забезпечення

механізму державного управління «життям по-новому» в умовах децентралізації влади, яка б зберігала територіальну цілісність унітарної держави шляхом впровадження бюджетного федералізму.

Виходячи з потреб інституалізації державного управління національним господарством у майбутньому, було наголошено на випереджачий розвиток науково-методичного забезпечення стратегічного планування для формування Національної та Регіональних програм людського розвитку шляхом підготовки та затвердження «Планового Кодексу України» (за аналогією з Бюджетним Кодексом України).

Мета дослідження. Метою статті є інституалізація першого провідного елементу (визначення цілей розвитку, прогнозування і планування людського розвитку) обґрунтованої структури та алгоритму функціонування механізму державного регулювання регіонального людського розвитку з оцінкою його результативності та ефективності в контексті аналізу діючого нормативно-правового та розгляду пошукового науково-методичного забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Підвищення ролі держави в економіці Найдьонов В.С. розглядав шляхом визначення функцій держави у ринковій економіці, основних завдань регулювання економіки, регулювання економічного зростання та рівноваги, а також детального розкриття комплексу інструментів державного регулювання [5, с. 6-24].

Саричев В.І., розглядаючи передумови формування національних інститутів управління одночасно з формуванням національної стратегії людського розвитку, досліджує процеси його інституалізації як ключові тенденції сучасного соціально-економічного розвитку. Виходячи з соціально-економічної природи інститутів управління людським розвитком, формальні інститути він визначає «як законодавчо-правове забезпечення з боку держави, що доповнюється системою адміністративного регулювання та механізмом функціонування інститутів» [8, с. 120-122].

Куценко В.І. комплексно досліджує організаційно-економічний механізм управління сталим розвитком складових соціальної сфери: освіти [9, с. 110]; охорони здоров'я [9, с. 192]; туристично-рекреаційної та культурної сфери [9, с. 235]; матеріально-побутової сфери [9, с. 265]. Розглядаючи процеси інституалізації, вона виділяє групи інститутів з їх внутрішньою логічною співпорядкованістю: політико-правові, економічні, спеціальні та інститути, що забезпечують розвиток людського та соціального капіталу і до яких відносить освіту, охорону здоров'я, культуру, житлове забезпечення та соціальний захист [10, с. 109].

Романюк С.А. обґрунтував новий підхід до формування державної підтримки регіонального розвитку – створення умов підвищення конкурентоспроможності регіонів із задіянням регіонального потенціалу через програмування розвитку. Інституційне забезпечення нової моделі державної політики регіонального розвитку він вбачав у стратегічному плануванні та прогнозуванні, горизонтальній та вертикальній координації, багаторівневого управління, децентралізації, соціальної та економічної інтеграції [11].

Чорнодід І.С., досліджуючи залежності та щільності зв'язку між такими показниками ефективності національних економік як ВНД на душу населення, Індексом економічної свободи, Глобальним індексом інновацій, Індексом людського розвитку, Індексом глобальної конкурентоспроможності та окремими складовими інституційного середовища певних країн, приходять до висновку, що інституалізація формується в процесі прогресивних змін у соціальних відносинах. У його доробках інституційне середовище «виступає необхідною передумовою розбудови засад сталого соціального конкурентоспроможного розвитку економіки на різних рівнях господарювання» [12, с. 266, 285].

Павленко В.П. визначає інституалізацію як важливу умову формування цілісної системи державного регулювання розвитку національної економіки, центральною ланкою якої є державне стратегічне планування без системного запровадження якого держава не може вирішити «масштабні економічні та соціальні завдання, завдання культурного розвитку, гарантування економічної безпеки держави, збереження і примноження її економічного потенціалу національного багатства, підвищення добробуту населення» [13, с. 63, 71].

Головінов О.М., досліджуючи державу як інструмент забезпечення сталого розвитку національної економіки, виявив та класифікував на мікро- та макрорівнях ті негативні наслідки трансформаційних процесів в Україні, які обумовлюють необхідність посилення ролі держави та державного регулювання економіки в сучасних умовах [14, с. 213].

Новікова О.Ф. і Дейч М.Є. у своїх піонерських дослідженнях наголошують, що «Социальная ответственность государства прежде всего проявляется в содействии и обеспечении человеческого и социального развития» [15, с. 138]. До провідних інститутів соціальної відповідальності (в контексті досягнення мети статті) вони відносять сім'ю, засоби масової інформації, трудовий

колектив і профспілки, систему середньої та вищої освіти, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, бізнес і громадські організації, правоохоронні органи та судову систему [15, с. 236].

Систематизація та узагальнення розглянутих концептуальних положень щодо інституалізації державного регулювання соціально-економічних процесів на національному та субнаціональному рівнях дозволяє визначити наступні провідні елементи та основні складові механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (рис. 1):

— перший провідний елемент — комплекс функцій щодо визначення цілей розвитку, моделювання, прогнозування і планування регіонального людського розвитку;

— другий провідний елемент — комплекс функцій щодо фінансування заходів і завдань регіонального людського розвитку;

— третій провідний елемент — комплекс функцій щодо моніторингу регіонального людського розвитку.

Основні складові механізму державного регулювання регіонального людського розвитку визначають наступні функції та процедури як сукупність підфункцій, операцій та дій:

1. Визначення цілей розвитку, прогнозування і планування регіонального людського розвитку.

1.1. Розробка заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку та Програм сталого розвитку.

1.2. Локалізація завдань Програм і Національного плану дій зі сталого розвитку та розробка Національної програми людського розвитку.

1.3. Локалізація завдань Програм і Національного плану дій зі сталого розвитку та розробка Регіональних програми людського розвитку.

2. Фінансування заходів і завдань регіонального людського розвитку.

2.1. Фінансування і співфінансування заходів регіонального людського розвитку з державного та місцевих бюджетів і завдяки публічно-приватному партнерству.

2.2. Бюджетування завдань Національної та Регіональних програм людського розвитку, секторальна бюджетна підтримка ЄС та міжнародна технічна і донорська допомога.

2.3. Фінансування Програм регіонального розвитку з Державного бюджету України та інфраструктурних проектів Об'єднаних територіальних громад з Державного фонду регіонального розвитку.

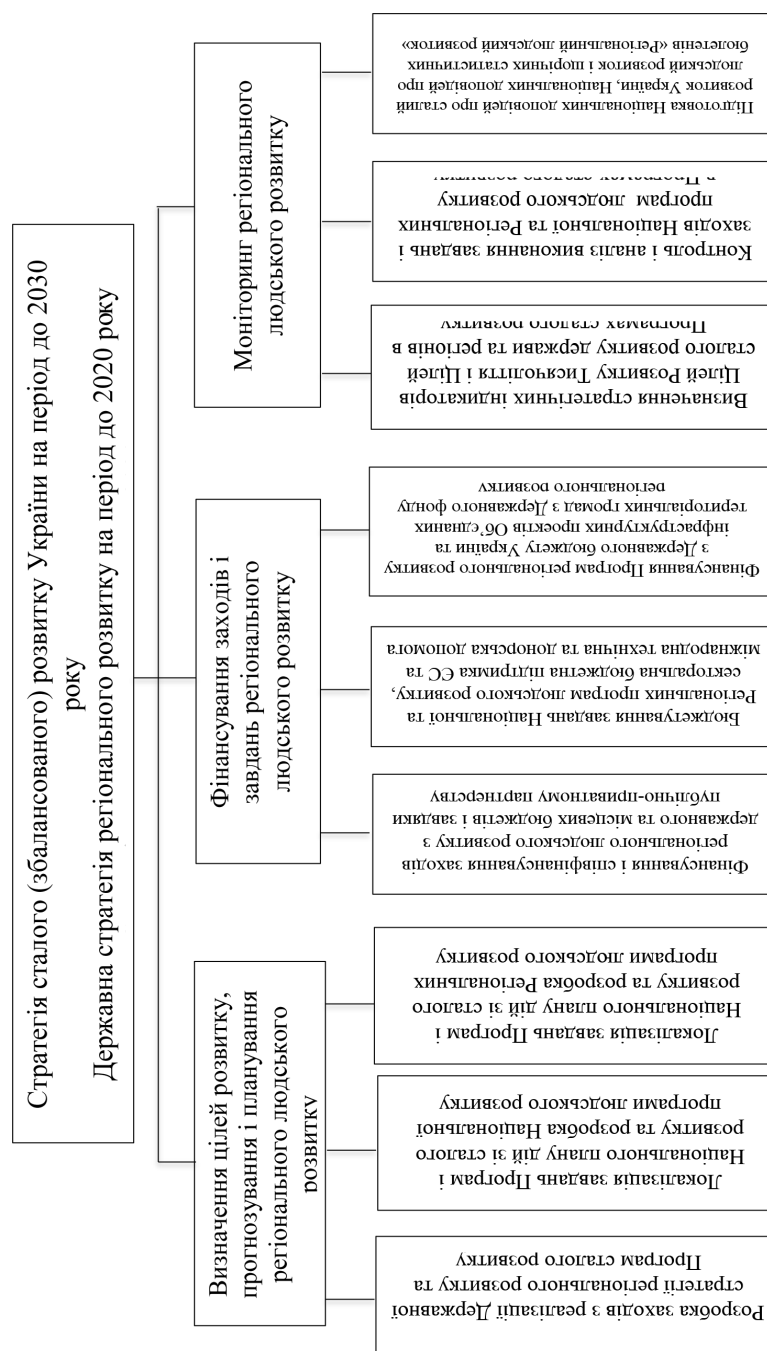

Рис. 1. Провідні елементи та основні складові механізму державного регулювання регіонального людського розвитку на субнаціональному рівні

Джерело: Авторська розробка

Моніторинг регіонального людського розвитку

2.4. Визначення стратегічних індикаторів Цілей Розвитку Тисячоліття і Цілей Сталого Розвитку держави та регіонів у Програмах сталого розвитку.

2.5. Контроль і аналіз виконання завдань і заходів Національної та Регіональних програм людського розвитку в Програмах сталого розвитку.

2.6. Підготовка Національних доповідей про сталий розвиток України, Національних доповідей про людський розвиток і щорічних статис-

тичних бюлетенів «Регіональний людський розвиток».

На рівні адміністративних областей та адміністративних районів України державне регулювання регіонального людського розвитку спроможні здійснювати обласні та районні державні адміністрації (ОДА і РДА), органи місцевого самоврядування, включаючи ОТГ із статусом міст обласного значення, територіальні підрозділи Центральних органів виконавчої влади в структурі ОДА – Департаменти освіти, Департаменти

охорони здоров'я, Департаменти соціального захисту населення.

Розробці Національної та Регіональних програм людського розвитку передують обґрунтування та прийняття на національному рівні Державної стратегії регіонального розвитку та Програми сталого розвитку на періоди до 2020 р. та до 2030 р., а також розробка заходів із їх реалізації на субнаціональному (регіональному) та місцевому рівнях.

Наукове та практичне розв'язання проблем державного регулювання людського розвитку в регіонах України на загальнодержавному та територіальних рівнях рекомендується здійснювати у складі Програм та Прогнозів соціально-економічного розвитку, Державного та місцевих бюджетів з використанням механізму державно-приватного партнерства [26-27].

Функції та процедури прогнозування, планування та фінансування у складі Національної та Регіональних програм людського розвитку на 3, 5 та 10 років повинні стати центральними серед Програм соціально-економічного розвитку та Бюджетних програм на ці ж періоди на загальнодержавному та територіальних рівнях державного регулювання соціально-економічними процесами.

Ознаками виділення підпрограм Програм людського розвитку доречно визначити аспекти людського розвитку на національному та субнаціональному (регіональних) рівнях, які одночасно є факторами формування обсягів та структури регіональних фінансових ресурсів.

Кожному з аспектів людського розвитку буде відповідати окремий блок визначених показників, що формують систему відповідних індикаторів людського розвитку регіонів у конкретних підпрограмах Національної та регіональних Програм людського розвитку.

Національна та Регіональні програми людського розвитку за своїм складом повинні включати:

1. Основні напрямки людського розвитку в державі на 10 років, які будуть визначені у передвиборчих програмах та зверненнях до українського народу кандидатів у Президенти України та у Посланнях Президента України до Верховної Ради України.

2. Оцінки стану, виявлені тенденції та результати моніторингу щорічного виконання Національної та Регіональних програм людського розвитку, які будуть здійснюватися Кабінетом Міністрів України.

3. Завдання щодо людського розвитку на плановий період (на 3 і 5 років) за відповідними підпрограмами, які обґрунтовуються в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України та затверджуються Верховною радою України.

Впровадженню функцій та процедур прогнозування, планування та фінансування людського розвитку при формуванні Національної та Регіональних програм повинно передувати проектування та налагодження складових організаційно-економічного механізму державного управління соціально-економічним розвитком в Україні на основі наступних концептуальних положень:

- організатором розробки, координатором та відповідальним виконавцем Національної та Регіональних програм людського розвитку доцільно затвердити Кабінет Міністрів України, а головним розпорядником бюджетних коштів цих програм — Міністерство фінансів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства соціальної політики України;

- Національну та Регіональні програми людського розвитку здатні розробляти Міністерство економічного розвитку та торгівлі України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, органи правоохоронної системи, Міністерство фінансів України і Державна служба статистики України разом із Національною академією наук України та відомчими науково-дослідними інститутами;

- Національна та Регіональні програми людського розвитку на наступні за плановим періоди обов'язково узгоджуються зі стратегічними цілями соціально-економічного розвитку держави та регіонів;

- до Програм соціально-економічного розвитку України та регіонів на середньо- та довгостроковий періоди, проектів Державного та місцевих бюджетів України на короткостроковий період у складі проектів Національної та Регіональних програм людського розвитку повинні додаватися Національний звіт «Про людський розвиток в Україні» та аналітичні матеріали «Регіональний людський розвиток» за попередні періоди у порівнянні з іншими країнами та територіями;

- проекти Національної та Регіональних програм людського розвитку повинні базуватися на переліку ключових проблем та пріоритетів соціально-економічного розвитку регіонів на коротко-, середньо та довгострокову перспективу, які зініційовані та обґрунтовані центральними і місцевими органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на підставі соціального партнерства та соціальної відповідальності;

- визначення пріоритетів людського розвитку в Національній та Регіональних програмах, структури їх взаємозв'язку повинно здійснювати-

ся за принципом побудови міжгалузевого балансу – логічної схеми, в якій показники пріоритетів програм, будучи їх метою, одночасно є індикаторами соціальної ефективності за іншими бюджетними програмами;

— Підпрограми Національної та Регіональних програм людського розвитку включатимуть комплекс соціальних заходів, які будуть передбачатися в Програмі діяльності Кабінету Міністрів України і бути спрямовані на:

- а) підвищення вартості кваліфікованої праці;
- б) забезпечення прав громадян на працю, соціальний захист, освіту, охорону здоров'я, житло;
- в) розвиток соціальної інфраструктури та забезпечення доступності до базових соціальних послуг;

г) проведення політики підтримки сімей, материнства та дитинства.

— фінансування Національної програми людського розвитку повинно здійснюватися з Державного бюджету України, а Регіональних програм – з Державного та місцевих бюджетів України, включаючи секторальну бюджетну підтримку ЄС та міжнародну технічну та донорську допомогу;

— проект основних напрямів бюджетної політики щодо людського розвитку на наступний бюджетний період доречно ґрунтувати на прогнозних і програмних документах екологічного, економічного та соціального розвитку регіонів і держави в цілому;

— головні розпорядники бюджетних коштів згідно своєї місії зобов'язані уточнювати основну мету діяльності та формувати бюджетні запити, виходячи з потреб виконання завдань підпрограм Національної та Регіональних програм людського розвитку;

— Міністерство фінансів України спроможне здійснювати аналіз бюджетних запитів головних розпорядників бюджетних коштів у частині їх відповідності завданням підпрограм Національної та Регіональних програм людського розвитку.

На підставі викладених положень організаційно-економічного механізму державного управління людським розвитком стає можливим впровадження системи П (прогнозування), П (програмування), Б (бюджетування) людського розвитку в регіонах та по державі в цілому. Це головна запорука послідовного нівелювання та подальшого усунення деструктивних соціальних явищ в Україні на основі укріплення та розвитку національної системи цінностей в процесі досягнення цілей ХХІ століття.

Визначення цілей розвитку і моделювання людського розвитку конкретного регіону необхідно здійснювати шляхом локалізації національних завдань досягнення Цілей Розвитку Тисячоліття

(ЦРТ). Прогнозування і програмування регіонального людського розвитку доцільно проводити за показниками моніторингу 6 блоків інтегральної оцінки Індексу регіонального людського розвитку, які одночасно визначають і кількість 6 підпрограм.

Формування Регіональної програми людського розвитку повинно співпадати з розробкою Плану заходів з реалізації Регіональної стратегії розвитку під кутом зору досягнення цілей людського розвитку в регіоні. При цьому можливі варіанти виділення підпрограм Регіональних програм людського розвитку конкретної області шляхом синтезу відповідних заходів практичної реалізації регіональної стратегії розвитку за іншими ознаками. Наприклад, в Хмельницькій області при розробці Регіональної програми людського розвитку на 2016-2020 рр. за блоками (підпрограмами) «Відтворення населення», «Соціальне становище», «Комфортне життя», «Добробут», «Гідна праця», «Освіта», які забезпечені інформацією щорічних статистичних бюлетенів «Регіональний людський розвиток», була визначена необхідність та доцільність розробки підпрограм «Охорона здоров'я», «Культура і мистецтво», «Фізична культура і спорт» (див. табл. — висновок).

Стисло розглянемо основні пошукові науково-методичні рішення за першим провідним елементом механізму державного регулювання регіонального людського розвитку (див. рис. 1).

Конституція України визначає нашу країну суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1) [1]. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ст. 3).

Таблиця — висновок

Паспорти підпрограм «Охорона здоров'я», «Культура і мистецтво», «Фізична культура і спорт» Регіональної програми людського розвитку Хмельниччини на 2016-2020 роки

1. Місія підпрограми в досягненні Цілей Розвитку Тисячоліття (ЦРТ) та Цілей Сталого Розвитку (ЦСР) на період до 2020 року. Призначення підпрограми у структурі Регіональної програми людського розвитку Хмельниччини на 2016-2020 роки.

2. Система показників оцінки, прогнозування і планування людського розвитку в області.

3. Стратегічні індикатори Регіонального людського розвитку в області за роками.

4. Соціальні нормативи України, стандарти та еталони країн — членів ЄС.

5. Матеріально-технічна база людського розвитку в області.

5.1. Діюча МТ база: перелік об'єктів, місце розташування, стан фізичного та морального зно-

су, укомплектованість фахівцями, наявність фінансування.

5.2. Потреба в модернізації діючих об'єктів та створення нових:

- наявність та необхідність розробки проекту;
- поточний та капітальний ремонт;
- реконструкція зі збереженням або з розширенням потенціалу;
- нове створення або нове будівництво;
- оснащення обладнанням, засобами зв'язку, комп'ютерною технікою, Інтернет;
- реставрація пам'яток культури, історії та архітектури;
- підготовка і перепідготовка кадрів.

6. Доцільні джерела та прогнозні обсяги фінансування:

- місцевий бюджет;
- державний бюджет;
- спільне фінансування з державного та місцевого бюджетів;
- державно-приватне партнерство;
- секторальна бюджетна допомога ЄС;
- міжнародна технічна допомога на місцевий розвиток;
- прямі іноземні інвестиції;
- кредити і гранти;
- благодійні фонди та спонсорська допомога;
- соціальні облігації.

7. Перелік обласних цільових, комплексних, інвестиційних програм і проектів, до яких необхідно внести зміни щодо імплементації місцевих завдань та індикаторів досягнення ЦРТ та ЦСР: назва програми, термін дії, документ затвердження, завдання та індикатори.

8. Заходи щодо зменшення негативного впливу подій і обставин та збільшення позитивного впливу місцевої адміністрації на людський розвиток.

9. Відповідальні виконавці по роках.

В базовому правовому документі нашої держави підкреслено, що вона відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є її головним обов'язком (ст. 3).

Реалізацію Державної регіональної політики, Стратегій, Програм і Планів соціально-економічного розвитку регіонів Столяров В.Ф. і Кукарцева С.В. вбачали наступними складовими інституалізації комплексності регіонального розвитку національного господарства [28, с. 24]:

1. Соціальне партнерство місцевих органів влади, бізнесу і громадськості.
2. Автономна комерційна діяльність Агенції (Центру) регіонального розвитку.

3. Національний вимір і нормування ефективності регіонального розвитку.

4. Корпоративне управління екологічною, соціальною та економічною безпекою регіону.

Узгоджена взаємодія зазначених інституцій покликана забезпечити створення еколого-, соціально-, економікоєфективних масштабів національного виробництва регіонів і надання публічних послуг його населенню.

Найдьонов В.С. інструментами державного регулювання соціальної політики на рівні регіону вважав [5, с. 22]:

1. Забезпечення зайнятості.
2. Подолання бідності.
3. Забезпечення умовами життя і соціальною інфраструктурою.
4. Підтримка малозабезпечених та непрацеспроможних.
5. Зменшення диференціації рівня доходів і умов життя.

А інструментами державного регулювання соціально-економічного розвитку територій та населених пунктів він пропонував:

1. Визначення завдань та індикаторів соціально-економічного розвитку територіальних комплексів.
2. Розвиток загальногосподарської та соціальної інфраструктури.
3. Вплив на форми господарювання.
4. Встановлення форм господарювання з метою розвитку інфраструктури.
5. Порівняльна оцінка рівнів соціально-економічного розвитку територій.
6. Планування соціально-економічного розвитку територіальних комплексів.

З урахуванням розглянутих положень загальну схему алгоритму функціонування механізму державного регулювання регіонального людського розвитку представлено на рис. 2., а стан діючого нормативно-правового та пошукового науково-методичного забезпечення його першого провідного елементу – в таблиці 1.

Запропонований алгоритм включає прямі (суцільні лінії) та зворотні зв'язки (пунктирні лінії) як між окремими провідними функціями та процедурами державного регулювання, так і в цілому за усіма функціями і процедурами повного циклу державного регулювання регіонального людського розвитку разом з оцінкою його результативності та ефективності (див. рис. 2).

Згідно алгоритму, за прямими зв'язками відбувається визначення відповідних показників та індикаторів, а за зворотними зв'язками – їх уточнення завдяки виявленим відхиленням від нормативів або порогових значень стійкості параметрів-індикаторів економічної безпеки.

У зв'язку з обґрунтованими пропозиціями щодо розробки в Україні Національної та Регіональних програм людського розвитку виникла потреба уточнення та внесення змін в Закони України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 р. № 1621-IV та «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р. № 1602-III. У

першому законі в ст. 3 «Класифікація державних цільових програм» до ознак програм «Соціальні», «Національно-культурні» та «Екологічні» ввести ознаку «Людський розвиток». У другому законі ст. 4 «Система прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку» ввести категорію державного регулювання «Національна та Регіональні програми людського розвитку».

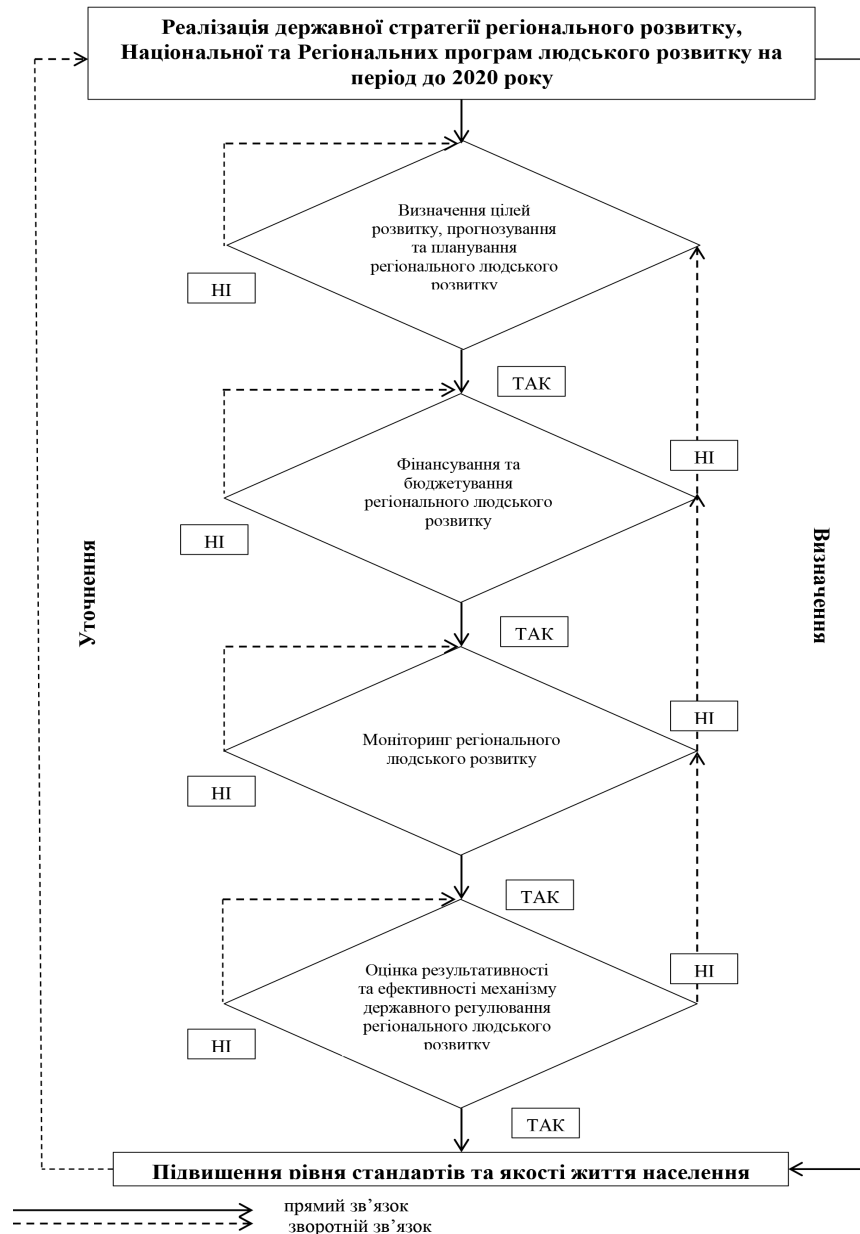

Рис. 2. Алгоритм функціонування механізму державного регулювання регіонального людського розвитку
Джерело: Авторська розробка

Діюче нормативно-правове та пошукове науково-методичне забезпечення основних складових механізму державного регулювання регіонального людського розвитку

№ п/п	Складові механізми державного регулювання регіонального людського розвитку	Нормативно-правові акти та наукові доробки
1. Визначення цілей розвитку, моделювання, прогнозування і планування регіонального людського розвитку		
1.1.	Розробка заходів з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку та Програм сталого розвитку	<p>1.1.1. Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 року № 385 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п.</p> <p>1.1.2. Закон України від 05 лютого 2015 року № 156-VIII «Про засади державної регіональної політики» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156-19.</p> <p>1.1.3. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2015 року №821 «Деякі питання реалізації у 2015-2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-п.</p> <p>1.1.4. Постанова КМУ від 11 листопада 2015 року № 932 «Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-п.</p>
1.2.	Локалізація завдань Програм і Національного плану дій зі сталого розвитку та розробка Національної програми людського розвитку	<p>1.2.1. Стратегія сталого (збалансованого) розвитку України на період до 2030 року (проект).</p> <p>1.2.2. Указ Президента України від 12 січня 2015 № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015.</p> <p>1.2.3. Наукові основи подальшого розвитку та вдосконалення концептуальних положень оновленого Бюджетного кодексу України // Науково-практичний коментар до Бюджетного кодексу України /кол. авторів — 2-вид., доп. та перероб. — К.: ДННУ АФУ; УДУФМТ, 2011. — С.12-33.</p> <p>1.2.4. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Основи взаємодії програм людського розвитку з національними проектами України // Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 4 червня 2015 року). — Київ: ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», 2015 р. — С. 178-180.</p>
1.3.	Локалізація завдань Програм і Національного плану дій зі сталого розвитку та розробка Регіональних програм людського розвитку	<p>1.3.1. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Провідні складові механізми державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) // Вісник економічної науки України / Наук. ред. О.І. Амоша. — Донецьк, 2014. — № 2 (26). — С. 131-140.</p> <p>1.3.2. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Науково-освітнє забезпечення механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) // Вісник економічної науки України / Наук. ред. О.І. Амоша. — Донецьк, 2014. — № 3 (27). — С. 113-126.</p> <p>1.3.3. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Методологія розробки програм та бюджету регіону в контексті людського розвитку // Збірник наукових праць. Вип. 6. Економічні науки. — Чернівці: Книги—XXI, 2010. — с. 55-65.</p> <p>1.3.4. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Методологія бюджетування людського розвитку в Україні [Текст] // Збірник наукових праць. — Вип. 8. Економічні науки. — Чернівці: Книги—XXI, 2012. — с. 17-35.</p> <p>1.3.5. Шинкарьок О.В. Становлення передумов впровадження державного регулювання регіонального людського розвитку в Україні (від цілей людського розвитку до завдань сталого розвитку) // Економіка та держава. — Київ, 2016. — № 8 (серпень). — С. 70-78.</p> <p>1.3.6. Шинкарьок О.В. Становлення та розвиток інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку (в контексті реалізації національних завдань ЦРТ) / Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — №11.</p>

Висновки. Цільовими показниками соціально-економічного розвитку регіону, як і національного господарства в цілому, є показники рівня, стандарту і якості життя населення. Саме вони з найбільшою змістовною адекватністю відображають соціальну спрямованість всіх змін, що проводяться в регіоні.

Рівень життя — це комплексний показник, що характеризує досягнуте задоволення матеріальних і духовних потреб людини та суспільства в цілому, відображаючи в кінцевому результаті добробут населення. Причому структура матеріальних і духовних потреб людини адекватна структурі людської діяльності, початковим моментом і метою якої є їх задоволення.

Стандарт життя — це соціально прийнятий норматив рівня життя. У ряді держав існують певні офіційні стандарти життя і, крім того, кожна соціальна група і спільність та навіть кожна людина має свій власний суб'єктивний стандарт. Стандарт життя також змінюється із часом, але ця зміна відбувається дискретно в міру якісної зміни соціально-економічної системи.

Якість життя — це співвідношення рівня життя та прийнятого стандарту. Цей критерій показує ступінь задоволення потреб, а оскільки потреби виникають тільки за наявності потенційних можливостей, то якість життя фактично відображає рівень рівноваги соціально-економічної системи і характеризує рівень соціальної напруги.

Диференціація регіонів України за рівнем людського розвитку — це найбільш комплексний індикатор оцінки ефективності державної регіональної політики, яка здійснюється за основними складовими людського розвитку: станом охорони здоров'я та демографічною ситуацією, рівнем освіти та розвитком системи освіти, станом ринку праці та рівнем добробуту.

При цьому показники соціально-економічного розвитку регіону стають не тільки функцією виключно природних ресурсів, капіталу та організаційно-технічних факторів, а й результатом реалізації соціального капіталу — освіченості, здоров'я, культури, історичної спадщини населення, свідомості здійснення екологізації виробництва й управління в підприємницькій діяльності та інше.

В Україні національні консультації щодо визначення пріоритетів розвитку після 2015 року відбулися на початку 2013 року. У процесі національних консультацій було враховано думку представників органів державної влади, академічних кіл, неурядових організацій, профспілок, малого, середнього та великого бізнесу, молоді, національних меншин, людей з обмеженими можливостями, людей, які живуть з ВІЛ/СНІД тощо.

Найбільш значущими для широких верств українського суспільства напрямками, пріоритетами та завданнями розвитку було визнано:

- забезпечення соціальної справедливості;
- доступ до якісних послуг системи охорони здоров'я та освіти;
- гідна праця та модернізація економіки;
- розвиток інфраструктури і захист довкілля;
- підвищення якості управління.

Підвищення якості управління, насамперед, і пропонується здійснювати шляхом інституалізації провідних елементів та основних складових механізму державного регулювання людського розвитку на національному та субнаціональному (регіональному) рівнях.

Детальне розкриття другого та третього провідних елементів механізму державного регулювання регіонального людського розвитку заплановано розкрити у II та III частинах даної статті.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr>.
2. Цілі Розвитку Тисячоліття — ПРООН в Україні — UNDP in Ukraine [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/mdgoverview.html.
3. Методика вимірювання людського розвитку регіонів України; затверджена Постановою Колегії Держкомстату України та Президії НАН України від 14.03.2001 р. № 76 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf.
4. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. — Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>.
5. Найдьонов В.С. Основи державного регулювання економіки [Текст]: Навчальний посібник на матеріалах України / В.С. Найдьонов. — Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2010. — 260 с.
6. Манцуров І.Г. Регулювання соціально-економічного розвитку України [Текст]: колективна монографія / І.Г. Манцуров, І.К. Бондар, Є.О. Бугаєнко; за ред. І.Г. Манцурова. — К.: ВД «Корпорація», 2010. — 195 с.
7. Дрига С.Г. Якість життя: соціально-економічні аспекти [Текст]: колективна монографія / С.Г. Дрига, І.Г. Манцуров, В.П. Павленко; за наук.ред. І.Г. Манцурова. — К.: НДЕІ, 2011. — 442 с.
8. Саричев В.І. Національні пріоритети у глобальному управлінні людським розвитком [Текст]: Монографія / В.І. Саричев. — Дніпропетровськ: «Нова ідеологія», 2013. — 340 с.
9. Куценко В.І. Соціальний ресурс формування інноваційної економіки в контексті сталого розвитку [Текст]: Монографія / [В.І. Куценко, О.В. Гарашук, О.О. Євсєєва та ін.]; за наук. ред. В.І. Куценко / Державна установа «Інститут еконо-

міки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — К., 2013. — 336 с.

10. Куценко В.І. Суспільний вектор сталого розвитку (питання теорії та практики) [Текст]: Монографія / [В.І. Куценко, В.П. Удовиченко, Я.В. Остафійчук та ін.]; за наук. ред. В.І. Куценко / Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». — Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2013. — 336 с.

11. Романюк С.А. Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика [Текст]: монографія / С.А. Романюк. — К.: НАДУ, 2013. — 375 с.

12. Чорнодід І.С. Соціальна конкурентоспроможність національної економіки: сутність, показники та чинники забезпечення [Текст]: монографія / І.С. Чорнодід. — Чернівці: Технодрук, 2014. — 384 с.

13. Павленко В.П. Державне регулювання національної економіки: методологія та перспективи розвитку [Текст]: монографія / В.П. Павленко; Київ: НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. — Київ: Фенікс, 2015. — 303 с.

14. Головінов О.М. Держава як інститут забезпечення сталого розвитку національної економіки [Текст] / О. М. Головінов. // Економічний вісник Донбасу / Наук. ред. В.І. Ляшенко. — Донецьк, 2011. — № 1 (23). — С. 211-217.

15. Новикова О.Ф. Диагностика состояния и перспектив развития социальной ответственности в Украине (экспертные оценки) [Текст]: монографія / [О.Ф. Новикова, М.Е. Дейч, О.В. Панькова и др.]; НАН Украины, Институт экономики промышленности. — Донецк, 2014. — 320 с.

16. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком [Текст]: навчальний посібник / Д.М. Стеченко. — Київ: «Вища школа», 2000. — 223 с.

17. Кулинич Р.О. Статистичні методи аналізу взаємозв'язку показників соціально-економічного розвитку [Текст]: Монографія / Р.О. Кулинич. — К.: ВПД «Формат», 2008. — 288 с.

18. Манцуrow І.Г. Методологія статистичного оцінювання економічного зростання та конкурентоспроможності країн [Текст] / І.Г. Манцуrow. — К.: КНЕУ, 2006. — 306 с.

19. Варналій З.С. Економічна безпека України: проблеми та пріоритети зміцнення [Текст]: монографія / З.С. Варналій, Д.Д. Буркальцева, О.С. Саєнко. — К.: Знання України, 2011. — 299 с.

20. Матросова Л.М. Аналіз методик оцінки соціально-економічного розвитку регіонів [Текст] / Л. М. Матросова, Л. О. Пруднікова. — // Економічний вісник Донбасу / Наук. ред. В.І. Ляшенко. — Донецьк, 2008. — № 3 (13). — С. 69-72.

21. Антошкін В.К. Оцінка регіональних процесів формування соціально-економічної безпеки [Текст] / В.К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 1 (29). — с. 111-115.

22. Антошкін В.К. Рівень соціально-економічної безпеки регіонів України [Текст] / В.К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 2 (30). — С. 65-70.

23. Антошкін В.К. Домінанти організаційно-економічного механізму управління соціально-економічною безпекою ре-

гіонів [Текст] / В.К. Антошкін // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2015. — № 4 (32). — С. 76-79.

24. Откидач М.В. Методичні підходи до побудови субіндексів регіонального людського розвитку [Текст] / М.В. Откидач // Демографія та соціальна економіка. — 2016. — №1. — С. 145-157.

25. Шинкарьок О.В. Становлення та розвиток інформаційно-методичного забезпечення моніторингу регіонального людського розвитку (в контексті реалізації національних завдань ЦРТ) [Текст] / О.В. Шинкарьок // Формування ринкових відносин в Україні. — 2016. — №11.

26. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Провідні складові механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) [Текст] / В.Ф. Столяров, О.В. Шинкарьок; наук. ред. О.І. Амоша // Вісник економічної науки України. — Донецьк, 2014. — № 2 (26). — С. 131-140.

27. Столяров В.Ф., Шинкарьок О.В. Науково-освітнєське забезпечення механізму державного управління «життям по-новому» (в умовах децентралізації влади) [Текст] / В.Ф. Столяров, О.В. Шинкарьок; наук. ред. О.І. Амоша // Вісник економічної науки України. — Донецьк, 2014. — № 3 (27). — С. 113-126.

28. Столяров В.Ф. Механізм регіонального розвитку національної економіки: Методологічна розробка [Текст] / Упор.: В.Ф. Столяров, С.В. Кукарцева. — К.: КНУДТ, 2006. — 36 с.

REFERENCES

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996, June 28). Constitution of Ukraine (Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (in Ukr.).
2. Millennium Development Goals — UNDP in Ukraine. Retrieved from <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/mdgoverview.html> (in Ukr.).
3. The State Statistics Service of Ukraine and National akademiya of Sciences of Ukraine (2001, March 14). *Metodykavyimiriuvannia liuds'koho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Methods of measuring human development of regions of Ukraine] Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/sp/sp_04.pdf (in Ukr.).
4. The Cabinet of Ministers of Ukraine (2014, April 1). *Kontseptsiiareformuvannia mistsevoho samovriaduvannia terytorial'noi orhanizatsii vlady* [The concept of local government reform and territorial organization of power]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-r> (in Ukr.).
5. Najd'onov, V. (2010). *Osnovy derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky: Navchal'nyy posibnyk na materialakh Ukrainy* [Fundamentals of state regulation of the economy: Study guide on the materials of Ukraine]. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, Ltd (in Ukr.).
6. Mantsurov, I., Bondar, I. & Buhaienko Ye. (2010). *Rehuliuвання sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [Regulation of social and economic development of Ukraine]. K.: Korporatsiia, VD (in Ukr.).
7. Dryha, S., Mantsurov, I. & Pavlenko V. (2011). *Yakist' zhyttia: sotsial'no-ekonomichni aspekty* [Quality of life: social and economic aspects]. K.: NDEI (in Ukr.).
8. Sarychev, V. (2013). *Natsional'ni priorytety u hlobal'nomu upravlinni liuds'kym rozvytkom* [National priorities in the global

management of human development]. Dnipropetrovsk: Nova ideolohiia, Ltd (in Ukr.).

9. Kutsenko, V., Haraschuk O. & Yevsieieva O. (2013). Sotsial'nyj resurs formuvannia innovatsijnoi ekonomiky v konteksti staloho rozvytku [Social resource of formation of innovation economy in the context of sustainable development]. K.: Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku Natsional'noi akademii nauk Ukrainy, DU (in Ukr.).

10. Kutsenko, V., Udovychenko, V. & Ostafijchuk, Ya. (2013). Suspil'nyj vektor staloho rozvytku (pytannia teorii ta praktyky) [Social vector of sustainable Development (theory and practice)]. Chernihiv: Vydavets' Lozovij V.M. (in Ukr.).

11. Romaniuk, S. (2013). Rozvytok rehioniv u vidkrytij ekonomitsi: teoriia, polityka, praktyka [The development of regions in an open economy: theory, policy, practice]. K.: NADU (in Ukr.).

12. Chornodid, I. (2014). Sotsial'na konkurentospromozhnist' natsional'noi ekonomiky: sutnist', pokaznyky ta chynnyky zabezpechennia [Social competitiveness of the national economy: essence, factors and indicators to ensure]. Chernivtsi: Tekhnodruk, Ltd (in Ukr.).

13. Pavlenko, V. (2015). Derzhavne rehuliuвання natsional'noi ekonomiky: metodolohiia ta perspektyvy rozvytku [State regulation of national economy: methodology and perspectives of development]. K.: Feniks, Ltd (in Ukr.).

14. Holovinov, O. (2011). Derzhava iak instytut zabezpechennia staloho rozvytku natsional'noi ekonomiky [The state as an institution for sustainable development of national economy], Ekonomichnyj visnyk Donbasu, 1 (23), 211-217 (in Ukr.).

15. Novykova, O., Dejch, M. & Pan'kova, O. (2014). Dyahnostyka sostoiannia y perspektyv razvytiia sotsyal'noj otvetstvennosti v Ukraine (ekspertnye otsenky) [Diagnosis of the condition and prospects of the development of social responsibility in Ukraine (expert estimation)] – Donetsk: NAN Ukrainy, Ynstytut ekonomiky promyshlenosti (in Rus.).

16. Stechenko, D. (2000). Upravlinnia rehional'nym rozvytkom [Management of regional development]: navchal'nyj posibnyk. K.: Vyscha shkola (in Ukr.).

17. Kulynych, R. (2008). Statystychni metody analizu vzaïmozv'iazku pokaznykiv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku [Statistical methods for analysis of the relationship indexes of social and economic development]. K.: Format, VPD (in Ukr.).

18. Mantsurov, I. (2006). Metodolohiia statystychnoho otsiniuvannia ekonomichnoho zrostantia ta konkurentospromozhnosti krainy [The methodology of statistical estimation of economic growth and competitiveness of the country]. K.: KNEU (in Ukr.).

19. Varnalij, Z., Burkal'tseva, D. & Saienko, O. (2011). Ekonomichna bezpeka Ukrainy: problemy ta priorytety zmitsnennia

[The economic security of Ukraine: problems and priorities of strengthening]. K.: Znannia Ukrainy (in Ukr.).

20. Matrosova, L. & Prudnikova, L. (2008). Analiz metodyk otsinky sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Analysis valuation of techniques of social and economic development], Ekonomichnyj visnyk Donbasu, 3 (13), 69-72 (in Ukr.).

21. Antoshkin, V. (2015). Otsinka rehional'nykh protsesiv formuvannia sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky [Evaluation of regional processes of formation of socially-economic security], Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 1 (29), 111-115 (in Ukr.).

22. Antoshkin, V. (2015). Riven' sotsial'no-ekonomichnoi bezpeky rehioniv Ukrainy [The level of social and economic security of regions of Ukraine], Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 2 (30), 65-70 (in Ukr.).

23. Antoshkin, V. (2015). Dominanty orhanizatsijno-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia sotsial'no-ekonomichnoiu bezpekoiu rehioniv [Dominants organizational and economic mechanism of social and economic security of regions], Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, № 4 (32), 76-79 (in Ukr.).

24. Otkydach, M. (2016). Metodychni pidkhody do pobudovy subindeksiv rehional'noho liuds'koho rozvytku [Methodical approaches to building subindexes of regional human development], Demohrafiia ta sotsial'na ekonomika, 1, 145-157 (in Ukr.).

25. Shynkariuk, O. (2016). Stanovlennia ta rozvytok informatsijno-metodychnoho zabezpechennia monitorynhu rehional'noho liuds'koho rozvytku (v konteksti realizatsii natsional'nykh zavdan' TsRT) [Formation and development of information and methodical support of monitoring regional human development (in the context of national of MDG tasks)], Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini, №11 (in Ukr.).

26. Stoliarov, V. & Shynkariuk, O. (2014). Providni skladovi mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia «zhyttiam po-novomu» (v umovakh detsentralizatsii vlady) [The leading components of mechanism of public administration with «life in a new way» (in condition decentralization of power)], Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, № 2 (26), 131-140 (in Ukr.).

27. Stoliarov, V. & Shynkariuk, O. (2014). Naukovo-osvitiians'ke zabezpechennia mekhanizmu derzhavnoho upravlinnia «zhyttiam po-novomu» (v umovakh detsentralizatsii vlady) [Scientific and educational provision of mechanism of public administration with «life in a new way» (in condition decentralization of power)], Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy, № 3 (27), 113-126 (in Ukr.).

28. Stoliarov, V. & Kukartseva, S. (2006). Mekhanizm rehional'noho rozvytku natsional'noi ekonomiky [The mechanism of regional development of the national economy]. K.: KNUTD (in Ukr.).

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ (ЧАСТИНА I)

Анотація. В статті розглянуто передумови удосконалення та подальшого розвитку інструментарію податкового регулювання національної економіки у порівнянні з країнами-членами ЄС.

Ключові слова: податки, податкова політика, податкова система, державне регулювання, виклики, заходи.

Summary. In the article is considered the preconditions improvement and further development of the instruments of fiscal management of the national economy compared to the EU member states.

Key words: taxes, tax policy, tax system, government regulation, challenges, events.

Постановка проблеми. У світовій економіці відбуваються важливі зрушення: високі темпи зростання в країнах, що розвиваються, передусім в Азії, змінюють співвідношення сил у світовій економіці; вплив на посилення глобальної взаємозалежності надаватимуть демографічні тенденції, оскільки кожного року населення світу збільшується більш ніж на 70 мільйонів чоловік; забезпечення зростаючого населення світу досягається частково за рахунок погіршення стану природного середовища. Тобто національні економічні процеси характеризуються посиленням взаємозв'язків на глобальному рівні.

Активно розвиваються також нові форми ведення бізнесу. Передусім, це електронна комерція, визначальною характеристикою якої є ускладнення визначення податкової адреси платника податків та місця походження певних товарів (послуг). Одночасно, застосування електронних грошей в розрахунках між контрагентами ускладнює об'єктивне визначення обсягів податкових зобов'язань.

Платники податків активно використовують трансфертне ціноутворення в межах певної фінансової групи для цілей мінімізації загального податкового навантаження, тобто шукають легальні способи економії на сплаті податків. Сприяють цьому розвиток офшорних центрів та

податкових сховищ. Використання похідних фінансових інструментів (деривативи та хеджеві фонди) ускладнює ідентифікацію бенефіціарів господарських угод, місце походження доходу. За різними оцінками, втрати податкових доходів бюджетів через трансформацію підприємницької діяльності та переведення господарських і фінансових комунікацій в Інтернет становлять до 4 відсотків їх сукупних обсягів [1].

Важливою ознакою сучасного світу є висока мобільність факторів виробництва, що є важливими об'єктами оподаткування. Процеси глобалізації, що характеризуються загостренням податкової конкуренції між країнами, суттєво впливають на податкову політику, зачіпаючи всі складові системи оподаткування держави: адміністрування податків, структуру податкової системи, механізми обчислення та сплати податків, зміст податкової політики. Саме тому нова податкова політика держави в умовах глобалізації повинна наповнюватися новим змістом.

Сучасна економічна система України характеризується низькими темпами зростання ВВП та виробництва, високою інфляцією, нестабільністю обмінного курсу національної грошової одиниці, а також незадовільною динамікою ключових секторів економіки через несприятливі зовнішні умови і недосконалу внутрішню економічну

© В. Ф. Беседін, В. Ф. Столяров, В. І. Островецький, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Беседін В.Ф. Методологічні основи формування нової податкової політики України в контексті євроінтеграції та сталого розвитку (Частина I) / В. Ф. Беседін, В.Ф. Столяров, В. І. Островецький // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №3 (35). – С. 93–109.

References (APA):

Besedin, V., Stoliarov, V., Ostrovetskyi, V. (2016). Metodolohichni osnovy formuvannia novoi podatkovoi polityky Ukrainy v konteksti yevrointehratsii ta staloho rozvytku (Chastyna I) [Methodological basis formation of new tax policy of ukraine in the context of european integration and sustainable development]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 93 –109. (in Ukr.)

політику. Очікується, що у 2017 році економічне зростання може прискоритись, однак ризики для такого прогнозу лишаються високими. Що стосується зовнішніх умов, то основний ризик зумовлений затьняною кризою в Європі, яка призвела до зниження попиту на експорт і до ускладнення доступу до світових ринків капіталу.

Усередині країни основний ризик пов'язаний із неспроможністю відновлення макроекономічної збалансованості, що викликає занепокоєння інвесторів макроекономічною стабільністю України, її політичною ситуацією і несприятливим інвестиційним кліматом.

Україна постійно стикається з проблемами гарантування безпеки, забезпечення надійності та якості виробництва товарів і послуг внаслідок певних ускладнень у проведенні державної економічної політики, обумовлених, передусім, децентралізацією державного управління, а також низькою платіжною дисципліною, відсутністю інвестицій в оновлення та модернізацію зношеної інфраструктури. Ці фактори загрожують стабільності економічного зростання, призводять до погіршення стану навколишнього середовища і збільшення вартості соціальних послуг. Виправлення цієї ситуації є одним з головних стратегічних пріоритетів України.

На переконання багатьох експертів, в Україні склалась кризова ситуація зі станом здоров'я населення. Загальні показники смертності дорослих в Україні вищі, ніж у її безпосередніх сусідів, Молдови та Білорусі, і є одними з найвищих не тільки в Європі, а й у світі. Рівень безробіття в Україні, який зріс до 9,5% на початку 2009 року внаслідок світової фінансової кризи, за методологією МОП у II кварталі 2016 року становив 9,0% [2]. В той час, як бізнес стикається з дефіцитом кваліфікованих працівників, багато випускників вищих навчальних закладів не можуть знайти роботу за спеціальністю, що зумовлено невідповідністю між потребами ринку праці та навчальними дисциплінами, що пропонує система вищої освіти України.

Україна, маючи величезний сільськогосподарський потенціал щодо забезпечення глобальної продовольчої безпеки, не використовує його у повній мірі через занижені доходи виробників сільськогосподарської продукції та уповільненими темпами оновлення і модернізації аграрного сектору. Передусім це стосується впорядкування правової бази для забезпечення прав власності на землю, вільних і прозорих ринків землі.

Транспортна система країни знаходиться в кризовому стані. Значна частина системи автомобільних доріг потребує модернізації для приведення її у відповідність до європейських технічних норм і стандартів безпеки. Статистичні дані щодо

безпеки дорожнього руху в Україні залишаються одними з найгірших у Європі з погляду дорожньо-транспортних пригод і нещасних випадків. Означене стосується і трубопровідного транспорту енергетичних матеріалів (газ, нафта, аміак). А реструктуризація та модернізація енергетичного сектору лишається одним із найбільших викликів у сфері розвитку економічної системи України.

Суттєво ускладнена робота житлово-комунального господарства України, яке страждає від недостатніх капіталовкладень і низького рівня технологічного забезпечення упродовж десятиліть, характеризується загальним високим рівнем споживання енергії у виробництві, води та очищенні стічних вод зокрема.

Заборгованість населення з оплати житлово-комунальних послуг на початок 2016 року становила 8,8 млрд. гривень [3]. А перегляд тарифної політики України в напрямі різкого підвищення тарифів на комунальні послуги в умовах скорочення виробництв, робочих місць та макроекономічної нестабільності скоріш за все стимулюватиме зростання соціальної напруженості та погіршення платіжної дисципліни.

Основними інструментами щодо вирішення означених проблемних питань системного характеру, якими володіє Уряд, є бюджетна та грошова політика [4-6]. При цьому бюджетно-податкова політика характеризується більшою керованістю, оскільки заходи, що вживаються у цій сфері, а також ефекти від їх впровадження точно вимірюються у кількісному вираженні (грошовій формі).

Сучасна фінансово-економічна ситуація в нашій державі значною мірою зумовлена тим, що застосовуючи широкий набір методів та інструментів у регулюванні економічних процесів, законодавча і виконавча влада не завжди враховує причинно-наслідкові зв'язки, особливо у сфері встановлення і стягнення податків як основного джерела формування доходів бюджетів. Не завжди також використовувались нові методологічні та методичні розробки щодо аналізу макроекономічних процесів з метою ефективного державного регулювання фінансово-бюджетної сфери через розроблення і реалізацію заходів економічної політики для подолання негативних явищ.

Так, наприклад, підвищення ставок оподаткування завжди стимулюватиме зростання бюджетних доходів, з одного боку, з іншого — розвиток «тіньового» сектору економіки¹. В той же час відмічається обернена залежність між податковим навантаженням на економіку та обсягами реального зростання ВВП. Проте нарощування обсягів бюджетного фінансування стимулює виробничу

¹ Рівень податкового навантаження на економіку, а також підходи щодо його визначення вже тривалий час є предметом дискусій науковців та практиків.

активність головних розпорядників бюджетних коштів та їх контрагентів. В той час як фінансування дефіциту бюджету за рахунок нарощування рівня державного боргу лягає додатковим тягарем на майбутні покоління та негативно впливає на рейтинг країни. Комбінуючи основними важелями бюджетно-податкової політики, Уряд може оперативно реагувати на поточні зміни у національній економічній системі.

Однак ці заходи, які затверджуються на законодавчому рівні в рамках базових та спеціальних законів з питань бюджету та оподаткування, інколи призводять до підвищення рівня напруженості у бюджетно-податковій, соціальній та інших сферах, оскільки практично завжди мають побічні ефекти негативного характеру.

У зв'язку з чим, в процесі їх розробки та впровадження необхідно одночасно розглядати та корегувати середньострокові програми економічного розвитку, в рамках яких передбачати прозорі процедури поступових трансформацій існуючих та запровадження нових фіскальних інструментів.

Досвід державного управління свідчить, що «жорсткі» адміністративні заходи державного регулювання економіки матимуть позитивний ефект лише у короткостроковій перспективі. В подальшому ця практика, найімовірніше, обумовлюватиме зростання тіньового сектору економіки і, відповідно, зрушення легального. А уповільнення темпів росту бюджетних доходів у результаті падіння темпів росту обсягів виробництва визначатиме скорочення обсягів фінансування державних видатків, накопичення державного боргу тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бюджетно-податкову політику, яка сприяє зростанню, визначено серед основних інструментів сприяння активному, сталому та всеохоплюючому і збалансованому економічному зростанню, зокрема, на основі створення додаткових робочих місць, стабілізації ситуації у бюджетній сфері, в кінцевому результаті – підвищення впевненості та стійкості, досягнення і захисту фінансової стабільності, а також забезпечення всього світового суспільства можливостями для отримання переваг від глобалізації та науково-технічного прогресу. Як відмічається в Комюніке тридцять четвертої наради Міжнародного валютно-фінансового комітету (МВФК) від 8 жовтня 2016 року, всім країнам слід гнучко застосовувати податково-бюджетну політику і зробити податкову політику і державні витрати в більшій мірі сприяючими зростанню, в тому числі за рахунок пріоритетної уваги високоякісним інвестиціям. Одночасно слід підвищувати стійкість і забезпечувати стійкі траєкторії відношення державного боргу до ВВП. Належні заходи податково-бюджетної політики,

які вселяють довіру і відповідають цим принципам, сприятимуть економічному зростанню, створенню робочих місць і підвищенню впевненості. Ретельно побудовані податкові структури, а також заходи в галузі доходів, де це необхідно, можуть сприяти підвищенню темпів зростання, захисту вразливих груп і зменшенню нерівності [7].

Поточна економічна ситуація в Україні зобов'язує розробляти та впроваджувати заходи стабілізаційного характеру і в сфері оподаткування, які узгоджуватимуться у часі із станом національної економічної системи. Тобто, поточна податкова політика має бути орієнтована на стимулювання підприємницької активності за умови збереження відповідного рівня бюджетних надходжень, необхідного для фінансування пріоритетних бюджетних програм.

Одним із таких пріоритетних напрямів реформування податкового законодавства на сьогоднішньому етапі розвитку національної економічної системи може стати зниження ставок оподаткування загальнодержавних податків у комплексі із заходами щодо підвищення ефективності їх адміністрування, а також поступового переміщення податкового навантаження з мобільних факторів виробництва (капітал та праця) на немобільні (земля, природні ресурси), а також споживання окремих видів товарів, рентабельність виробництва яких значно перевищує середній рівень рентабельності по промисловості України в цілому, або виробництво яких наносить шкоду навколишньому середовищу, а споживання є шкідливим для здоров'я людини.

В умовах нестабільності глобальної економічної системи, обумовленої, передусім, негативними наслідками світової фінансово-економічної кризи, а також впровадженням численних новацій у сфері державного регулювання економіки України, у тому числі, щодо оподаткування, особливої актуальності набувають розробки пропозицій стабілізаційного характеру, а також таких, що сприяють прискоренню економічного зростання на основі підвищення рівня реальних доходів населення, покращення інвестиційної привабливості національного господарства для внутрішніх та зовнішніх інвесторів, збільшення кількості робочих місць тощо.

Безумовно, прийняття та впровадження Податкового кодексу України [8], однозначно слід розглядати як значне досягнення у сфері впорядкування інструментів державного регулювання національної економічної системи. Вже сама по собі кодифікація та систематизація національного податкового законодавства, зведення всіх норм і порядків обчислення та адміністрування податкових платежів у єдиному законодавчому документі є значним внеском у розвиток інстру-

ментів державного регулювання. А низка новацій, зокрема, лібералізація системи оподаткування прибутку підприємств, впорядкування механізму справляння акцизного податку, вирішення низки проблемних питань адміністрування податків, свідчить про значний прогрес у цій сфері.

Однак, незважаючи на всю збалансованість та довершеність єдиного податкового закону, до окремих його положень постійно розробляються та вносяться зміни і доповнення. І цей процес має природне пояснення. Адже економічна система продовжує свій розвиток. Відповідно, має впорядковуватися та перебудовуватися і система державних фінансів — один із основних інструментів державного регулювання економіки, система податкового регулювання зокрема.

Питанням державного регулювання економіки, у тому числі, у сфері вдосконалення податкових інструментів управління економічною системою присвячено праці багатьох провідних вітчизняних науковців, зокрема, З.С. Варналія, В.П. Вишневого, О.Д. Данілова, Ю.Б. Іванова, А.І. Крисоватого, І.А. Луніної, В.М. Мельника, С.В. Онішко, Ц.Г. Огня, В.М. Опаріна, В.К. Симоненка, В.М. Федосова та інших. У працях цих авторів розкриваються проблемні питання та надаються науково-практичні рекомендації у сфері управління податковою системою, у тому числі, щодо розробки нових та вдосконалення існуючих інструментів податкового регулювання, підвищення ефективності процесу формування доходів бюджету, забезпечення збалансованості системи державних фінансів у періоди економічної нестабільності тощо.

Однак, на сьогоднішній день поки що лишається багато проблемних питань, що виникають в процесі управління системою оподаткування України, і, відповідно, приковують до себе увагу з боку багатьох науковців і практиків. Передусім, це необхідність відмови від застосування ставок оподаткування, що визначаються в залежності від фізичних обсягів реалізованої (видобутої) продукції, удосконалення адміністрування податків, у тому числі, на основі зменшення податкової заборгованості платників податків у поєднанні із забезпеченням своєчасного бюджетного відшкодування податку на додану вартість, необхідність розвитку інституту звичайної ціни для цілей оподаткування, зокрема, при адмініструванні операцій зовнішньо-економічної діяльності, підвищення соціально-економічної ефективності пільгових режимів оподаткування тощо.

Вирішення означених проблемних питань окрім наукового інтересу має ще велике практичне значення, оскільки всі вони визначені як пріоритети короткострокової податкової політики України та затверджені Основними напрямками бюджетної політики на 2017 рік [9].

Метою дослідження є розробка рекомендацій і підготовка пропозицій, спрямованих на удосконалення і подальший розвиток окремих елементів системи оподаткування, спрощення та підвищення рівня її керованості, а також забезпечення прозорості у сфері податкового регулювання економіки. Має місце потреба у формуванні нової податкової політики.

Досягнення визначеної мети обумовило вирішення ряду завдань теоретичного та прикладного характеру, зокрема:

- дослідити окремі теоретичні аспекти оподаткування та визначити їх зв'язок із економічною теорією;

- виявити ряд проблемних питань, що не врегульовані в процесі удосконалення законодавчого поля з питань оподаткування, дослідити світовий досвід вирішення означених питань;

- обґрунтувати необхідність впровадження нового підходу щодо формування механізму податкового регулювання економіки України.

Виклад основного матеріалу. Основними характеристиками фінансово-економічної кризи, яка диктує умови та фактично визначає основні вектори поточної державної економічної політики в Україні у короткостроковій перспективі, є падіння обсягів виробництва та реальних доходів населення, зростання кількості безробітних, поступове здешевлення національної валюти, зростання напруження у банківській системі через відтік депозитів, масове неповернення кредитів тощо, скорочення обсягів зовнішньоекономічних операцій, зростання дебіторської та кредиторської заборгованості тощо. Тобто, протягом 2015-2016 рр. відмічається різке падіння темпів зростання практично всіх показників, що характеризують розвиток економіки України.

В умовах розбалансування національної економічної системи та значного уповільнення темпів її розвитку цілком виправданою є реакція Уряду щодо проведення політики «жорсткого» державного регулювання, спрямованої на подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи та стабілізацію економічної ситуації в країні. Урядові рішення, що розробляються та впроваджуються в рамках окремих антикризових програм, інколи мають непопулярний характер, і, відповідно, викликають протест у певних категорій економічних агентів та населення.

Різкі заходи, такі, наприклад, як підвищення ставок акцизного податку, введення додаткових заборон та обмежень на здійснення певних видів операцій, скорочення рівня заробітної плати, підвищення тарифів на товари (послуги) суб'єктів природних монополій провокують підвищення соціально-економічної напруги в суспільстві, що є природною та прогнозованою реакцією на не-

популярні «вольові» урядові рішення. При цьому слід зазначити, що в середньостроковій перспективі ці заходи підвищують ймовірність виникнення більш серйозних проблем, таких, наприклад, як зростання недовіри з боку населення до дій різних гілок влади, банківської системи, національної грошової одиниці, зниження інвестиційної привабливості економіки країни тощо. Отже, актуальність розробки та впровадження заходів, спрямованих на стабілізацію економічної ситуації у середньостроковій перспективі на сьогоднішньому етапі розгортання фінансово-економічної кризи суттєво підвищується.

На сьогоднішній день можна констатувати той факт, що система інструментів державного регулювання економіки в Україні була не готова до нейтралізації негативних наслідків фінансової кризи. Одним з пояснень цьому може бути те, що повноважні органи державного управління не завжди враховували причинно-наслідкові зв'язки, особливо у сфері встановлення і стягнення податків як основного джерела формування доходів бюджетів. Не завжди також використовувались методологічні та методичні розробки щодо аналізу макроекономічних процесів з метою ефективного державного регулювання фінансово-бюджетної сфери через розроблення і реалізацію заходів економічної політики для подолання негативних явищ. Означене обумовлене тим, що, як визначають провідні світові експерти із питань бюджету та оподаткування, бюджет завжди перебуває на межі економіки і політики [10]. Як визначає професор І.О. Плужников, державний бюджет завжди є компромісом, який відображає співвідношення сил основних груп носіїв різних соціальних-економічних інтересів (партій, спілок підприємців тощо) [11].

В науковій літературі доходи бюджету розглядають як фінансові ресурси, що формуються на казначейському рахунку держави в процесі розподілу і перерозподілу ВВП та мобілізації податків, зборів (обов'язкових платежів) до бюджету. Державні доходи та політика щодо їх формування є складовою бюджетної політики, як поточної, так і на довгострокову перспективу. Податкові надходження також акумулюються на казначейському рахунку за результатами виконання платниками податків їх податкових зобов'язань і відіграють значну роль в системі бюджетно-податкового регулювання економіки.

В умовах трансформації економічної системи, становлення цивілізованих ринкових відносин у держави залишається все менше можливостей впливати на розвиток тих або інших процесів у суспільстві шляхом прямих розпоряджень та заборон. Такий вплив набуває непрямого характеру і реалізується шляхом проведення економічної,

в тому числі, бюджетної та податкової політики держави. Основним інструментом реалізації бюджетної та податкової політики лишається бюджет держави – розпис доходів, що надходять у розпорядження органів державної влади та здійснюваних ними видатків для фінансування державних функцій. У бюджеті реалізується та віддзеркалюється широкий спектр суспільно-економічних інтересів, які інколи носять взаємовиключний характер.

Головне призначення бюджету полягає у тому, щоб застосовуючи фінансові важелі, держава мала можливість ефективно розв'язувати загальнодержавні задачі, зокрема, щодо забезпечення населення суспільними товарами і послугами, перерозподілу валового внутрішнього продукту, стабілізації економіки та забезпечення її зростання. Як зазначає Віто Танзі, «в умовах трансформації економіки кардинально змінюється роль держави, від прямого втручання в економічну діяльність до встановлення «правил гри» в умовах ринкових відносин та контролю за їх додержанням. В основу при цьому закладається забезпечення прозорості порядку залучення державних доходів, необхідних для фінансування державних видатків» [12, с. 21].

Окремі зарубіжні дослідники пов'язують бюджет з функціонуванням держави, грошовими асигнуваннями і соціальними виплатами та методами фінансування цих потреб за допомогою податків, позик, іноземної допомоги й емісії грошей [13]. Інші відмічають, що бюджет перебуває на межі економіки і політики. Він виражається у доходах і видатках державних органів влади та їх взаємній відповідності [14, с. 1]. За визначенням В.М. Опаріна, бюджет держави – це сукупність законодавчо регламентованих відносин між державою та юридичними і фізичними особами з приводу розподілу й перерозподілу ВВП, а за певних умов – і національного багатства з метою формування і використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій. Погляди провідних представників західної фінансової науки та вітчизняних науковців сходяться у баченні бюджету держави як сфери органічного взаємозв'язаних фінансових потоків державних доходів і видатків [15, с. 591]. Отже, державні доходи, їх формування, розподіл та використання є інструментом економічної та фінансової політики держави і складовою механізму бюджетного регулювання економіки. Адже повноцінне функціонування держави як інституту в умовах становлення та розвитку ринкових відносин не можливе без існування стабільних та керованих джерел забезпечення державних видатків, а саме,

державних доходів, які утворюють фінансову та економічну базу держави.

Серед вітчизняних дослідників найбільш ґрунтовно та послідовно теорія та практика формування доходів бюджету України розкривається у працях Ц.Г. Огня. Оцінюючи сутність і роль доходів бюджету, він розглядає їх формування, як єдиний, нерозривний суспільно-економічний процес мобілізації, розподілу, використання та відтворення державних фінансових ресурсів [16, с. 28]. Розглядаючи систему формування і функціонування доходів бюджету України, автор виділяє наступні її елементи: прогнозування доходів бюджету; складання, розгляд та затвердження доходів бюджету; виконання доходів бюджету, що забезпечується формуванням та виконанням податкових зобов'язань платників податків, а також мобілізацією доходів до бюджету; звітування про доходи бюджету; моніторинг, аналіз та аудит за доходами бюджету; контроль за формуванням доходів бюджету на всіх перелічених вище етапах; аналіз і моніторинг законодавства з питань формування доходів бюджету; підготовка змін до чинного законодавства щодо формування доходів бюджету.

Попередній аналіз показує, що поряд з позитивними досягненнями, які мали місце в попе-

редні роки в Україні (ґрунтовніша підготовка бюджету, прозорість, а головне — його виконання), у бюджетному процесі залишилось багато проблем. Так, у першу чергу можна відмітити занадто малу суму коштів, яка акумулюється в бюджеті у вигляді податків.

Якщо у деяких розвинених державах на душу населення припадає у рік податкових надходжень від 10 до 20 тис. дол. США, то в Україні, за підсумками виконання бюджету в 2015 році, на душу населення припадало лише 2 тис. дол. США. Дані щодо ВВП та податкових надходжень на душу населення наведені в таблиці 1.

Переосмислюючи наведені дані можна отримати уявлення про можливості держави щодо виконання своїх функцій, забезпечення соціальних потреб зокрема, тобто на достатньому рівні фінансувати освіту, охорону здоров'я, спорт, культуру та мистецтво тощо.

Адже за сучасним рівнем економічного розвитку, в умовах призупинення виробництва, скорочення робочих місць, а також переорієнтації виробничих потужностей, обумовлених, з одного боку, політичною нестабільністю, з іншого — науково-технічним прогресом, держава практично не має коштів на кардинальне поліпшення ситуації.

Таблиця 1

ВВП та податкові надходження бюджетів України та країн Європейського Союзу, дол. США

Країна	ВВП на душу населення, (дол. США)			Податкові надходження на душу населення у 2015 році, (дол. США)
	2013	2014	2015	
Бельгія	41964	43105	44148	12978,1
Болгарія	17610	18295	19169	3980,0
Чехія	29097	30432	32076	7858,6
Данія	43901	45054	45723	21461,0
Німеччина	45055	46347	46974	10841,6
Естонія	26634	27991	28650	6415,1
Ірландія	47563	49402	54637	10750,3
Греція	25206	26006	26391	6729,4
Іспанія	32270	33393	34861	7670,9
Франція	39912	40704	41476	11832,5
Хорватія	20583	20965	21625	5535,3
Італія	35278	35141	35781	10725,7
Кіпр	31875	31922	33183	6503,9
Латвія	22431	23559	54652	11282,1
Литва	26907	27406	28413	4897,1
Люксембург	92914	96163	99506	26606,1
Угорщина	24037	25061	25596	6605,0
Мальта	32500	33903	36042	9949,6

Країна	ВВП на душу населення, (дол. США)			Податкові надходження на душу населення у 2015 році, (дол. США)
	2013	2014	2015	
Нідерланди	47015	48362	49624	11339,9
Австрія	47428	47693	48091	13873,4
Польща	24023	25286	26499	5242,0
Португалія	26359	27220	27885	7073,3
Румунія	18850	19827	20872	4147,8
Словенія	28542	29922	30918	6844,1
Словачія	27285	28447	29758	5419,8
Фінляндія	40951	40684	40990	12653,6
Швеція	44907	46256	48199	19443,4
Велика Британія	39125	40227	41351	11053,0
Ісландія	42759	43913	45666	15039,8
Норвегія	66812	65705	61542	17420,6
Швейцарія	56864	58246	58647	12459,9
Україна	8676	8733	7987	2044,7

Джерело: Світовий банк. – Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <http://data.worldbank.org/>.

Тому шляхи вирішення проблемних питань у сфері державного управління, державними фінансами зокрема, мають вишукуватися та розроблятися у площині в нарощуванні темпів розвитку економіки із одночасним упорядкуванням нарахування і збирання бюджетних доходів податкового походження, нарощення їх частки у структурі доходів бюджету.

Слід також відмітити, що бюджет в Україні поки ще не став основним інструментом забезпечення економічного розвитку. Його скоріш можна назвати бюджетом споживання. Валове нагромадження ВВП ледь перекидає споживання основного капіталу. А між тим відомо, що без інвестицій не варто очікувати економічного зростання.

Тобто, враховуючи попередню динаміку основних макроекономічних змінних, і без впливу зовнішньої фінансової кризи, зовнішньої агресії, а також структурних зрушень у сфері державного устрою, обумовлених децентралізацією державного управління, можна було очікувати у перспективі уповільнення росту економіки.

Перед тим, як здійснювати аналіз податкової політики та ефективності формування податкових надходжень зведеного бюджету в Україні, доцільно розглянути основні характеристики цього процесу в Європейському Союзі. Адже Євроінтеграція є на сьогоднішній день найважливішим вектором зовнішньої політики України, відповідно до якого мають вибудовуватися і функціонувати всі державні інститути на всіх рівнях державно-

го управління, у сфері бюджету та оподаткування зокрема.

Як відмічалось, значення державного сектору економіки на практиці вимірюється часткою бюджетних доходів та видатків у відсотках від ВВП. В країнах ЄС-28 загальні державні доходи у 2015 році склали 44,9% від ВВП, а витрати – 47,3% від ВВП. У Зоні Євро-19, загальний обсяг державних видатків у 2015 році становив 48,5% від ВВП в той час, як доходи – 46,5% ВВП.

Дані щодо структури доходів бюджетів країн Європейського Союзу та України, їх питомої ваги у ВВП приведені в таблиці 2.

Основними складовими доходів бюджету у країнах ЄС є податки і чисті соціальні внески. У 2015 році податки склали 59,4% від загального доходу в ЄС-28 і 56,0% в Зоні Євро-19, в той час як чисті соціальні внески склали 29,4% від загального доходу в ЄС-28 і 33,0% в Зоні Євро-19. Податки на споживання (ПДВ та акцизи), а також податки на доходи, прибутки і заробітну плату складають основну частину податкових надходжень бюджетів країн ЄС. В середньому, майже третина бюджетних доходів забезпечується соціальними відрахуваннями.

У кожній країні-члені ЄС відносна значимість різних категорій доходів суттєво варіюється. Наприклад, податки в 2015 році складають менше 50% державних доходів в Словаччині, Чехії, Словенії та Литві проти 87,5% від загального доходу бюджету в Данії та 80,0% в Швеції. Основними видами державних доходів є поточні податки на доходи і майно, а також податки на виробництво

та імпорт, чисті соціальні внески. В середньому у 2015 році в межах ЄС-28, податки на виробництво та імпорт становили 13,4% ВВП, поточні податки на доходи, майно тощо до 13,0% ВВП, а також чисті соціальні внески – 13,2% від ВВП. З 2009

по 2015 рік податки на споживання зросли на 1,0 % ВВП, в той час як поточні податки на доходи та майно збільшилися на 0,8 процентних пункти ВВП. Натомість, соціальні внески зменшилися з 13,4% ВВП в 2013 до 13,2% ВВП у 2015 році.

Таблиця 2.

Структура та питома вага у ВВП доходів бюджетів країн ЄС, %

Країна	Питома вага доходів бюджету у ВВП				Структура доходів бюджету	
	Загальні доходи бюджету	Податки на виробництво та імпорт	Поточні податки на доходи, майно тощо	Чисті відрахування на соціальні потреби	Податки	Інші доходи
Бельгія	51,3	12,8	16,6	16,5	59,0	41,0
Болгарія	39,0	15,4	5,4	7,9	53,9	46,1
Чеська Республіка	41,3	12,3	7,3	14,6	47,5	52,5
Данія	53,9	16,6	30,3	1,0	87,5	12,5
Німеччина	44,7	10,8	12,3	16,5	52,1	47,9
Естонія	40,5	14,5	7,9	11,6	55,3	44,7
Ірландія	27,6	8,8	10,9	4,5	71,9	28,1
Греція	47,9	16,1	9,4	13,9	53,5	46,5
Іспанія	38,6	11,9	10,1	12,3	58,5	41,5
Франція	53,5	15,9	12,6	18,9	54,4	45,6
Хорватія	43,6	19,6	6,0	11,9	58,7	41,3
Італія	47,8	15,2	14,8	13,3	62,9	37,1
Кіпр	39,0	14,7	9,7	8,4	62,8	37,2
Латвія	35,8	12,8	7,9	8,7	57,7	42,3
Литва	34,9	11,8	5,5	11,9	49,5	50,5
Люксембург	43,7	12,2	14,6	12,2	61,6	38,4
Угорщина	48,5	18,8	7,0	13,2	53,3	46,7
Мальта	42,0	13,5	14,1	6,8	66,1	33,9
Нідерланди	43,2	11,3	11,6	14,7	53,4	46,6
Австрія	50,6	14,5	14,4	15,4	57,1	42,9
Площа	38,9	12,9	6,9	13,5	50,8	49,2
Португалія	44,0	14,5	10,8	11,6	57,6	42,4
Румунія	34,9	13,3	6,6	8,1	56,9	43,1
Словенія	45,1	14,9	7,3	14,8	49,1	50,9
Словаччина	42,9	10,8	7,4	14,0	42,5	57,5
Фінляндія	54,9	14,2	16,6	12,9	56,8	43,2
Швеція	50,5	21,9	18,4	3,7	80,0	20,0
Велика Британія	38,5	12,8	13,9	7,8	70,0	30,0
Ісландія	42,1	15,1	17,8	3,6	78,7	21,3
Норвегія	55,2	12,0	16,3	10,5	51,3	48,7
Швейцарія	35,0	6,1	15,2	6,9	61,2	38,8

Джерело: Source: Eurostat. – (online data code: gov_10a_main). – Електронний ресурс. – 2016. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/>.

Основними складовими доходів бюджету у країнах ЄС є податки і чисті соціальні внески. У 2015 році податки склали 59,4% від загального доходу в ЄС-28 і 56,0% в Зоні Євро-19, в той час як чисті соціальні внески склали 29,4% від загального доходу в ЄС-28 і 33,0% в Зоні Євро-19. Податки на споживання (ПДВ та акцизи), а також податки на доходи, прибутки і заробітну плату складають основну частину податкових надходжень бюджетів країн ЄС. В середньому, майже третина бюджетних доходів забезпечується соціальними відрахуваннями.

У кожній країні-члені ЄС відносна значимість різних категорій доходів суттєво варіюється. Наприклад, податки в 2015 році складають менше 50% державних доходів в Словаччині, Чехії, Словенії та Литві проти 87,5% від загального доходів бюджету в Данії та 80,0% в Швеції. Основними видами державних доходів є поточні податки на доходи і майно, а також податки на виробництво та імпорт, чисті соціальні внески. В середньому у 2015 році в межах ЄС-28, податки на виробництво та імпорт становили 13,4% ВВП, поточні податки на доходи, майно тощо до 13,0% ВВП, а також чисті соціальні внески – 13,2% від ВВП. З 2009 по 2015 рік податки на споживання зросли на 1,0 % ВВП, в той час як поточні податки на доходи та майно збільшилися на 0,8 процентних пункти ВВП. Натомість, соціальні внески зменшилися з 13,4% ВВП в 2013 до 13,2% ВВП у 2015 році.

У будь-якому господарстві всі видатки мають забезпечуватися відповідним рівнем доходів. За характером державні доходи відрізняються від доходів приватних господарств, оскільки приватне господарство самостійно одержує необхідні йому доходи. Держава формує дохідну частину свого бюджету шляхом справляння податків, зборів (обов'язкових платежів), якими обкладається приватний сектор економіки, а також за рахунок інших способів залучення державою фінансових ресурсів.

В сучасній економічній літературі за правовим критерієм доходи бюджету поділяють на приватноправові (відповідно до права власності на засоби виробництва) і публічноправові (вилучення ресурсів у юридичних та фізичних осіб у примусовому порядку). До останніх, крім податків, відносять державний кредит та емісійний дохід.

Основне призначення податкових надходжень — забезпечення держави фінансовими

ресурсами для фінансування державних видатків. Податкові надходження формуються за рахунок мобілізації до бюджету податків, зборів та обов'язкових платежів, які в сукупності утворюють систему оподаткування. При цьому, податки використовуються державою як інструменти формування податкових надходжень бюджету. Податкові платежі формуються за результатами господарської діяльності платників податків.

За визначеннями Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) [17] податкові доходи розглядаються як доходи, що збираються державою у вигляді податків на доходи, прибутки, реалізацію товарів і послуг (ПДВ, акцизи та мита), відрахування на соціальне страхування, податки на заробітну плату, податки на власність і передачу майна, а також інших податків. Загальна сума податків на доходи у відсотках від ВВП вказує на його частку, яка збирається державою за рахунок податків та перерозподіляється у бюджетній системі країни.

Означений індикативний показник дозволяє визначитись, в якій мірі уряд окремої країни контролює ресурси внутрішньої економіки. Податкове навантаження вимірюється шляхом прийняття загальних податкових надходжень у ВВП. Цей показник стосується уряду в цілому (всі рівні державного управління) і вимірюється в доларах США, зокрема, на душу населення, у відсотках від ВВП і темпів його річного зростання.

На рисунку 1 представлені значення питомої ваги податкових надходжень зведеного бюджету України та співставні значення відповідного показника у країнах Європейського Союзу за підсумками 2015 року (в розрахунках не враховані значення питомої ваги соціальних та пенсійних відрахувань).

Обсяги податкових надходжень бюджету визначаються станом розвитку економіки країни, кількістю економічних агентів та їх активністю, які відповідно до положень національного податкового законодавства зобов'язані здійснювати відповідні відрахування на користь держави. Суми цих відрахувань визначаються за результатами господарської діяльності таких економічних агентів, а також потребами держави щодо фінансового забезпечення виконання державних програм, положеннями національного законодавства з питань оподаткування, що повинні розроблятися з урахуванням економічної доцільності рівня податкових вилучень.

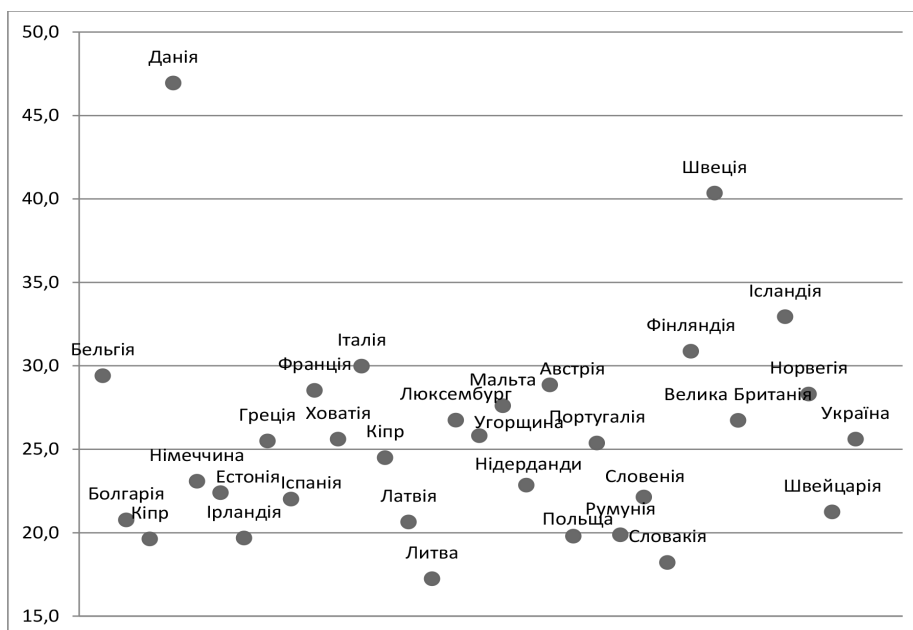

Рисунок 1. — Питома вага податкових надходжень бюджету у ВВП в країнах-членах ЄС та в Україні у 2015 році, %

Джерело: Revenue Statistics 2015. OECD. — Електронний ресурс. — 2016. — [Режим доступу]: http://www.oecd-ilibrary.org/taxation/revenue-statistics_19963726

Обсяги податкових надходжень бюджету визначаються станом розвитку економіки країни, кількістю економічних агентів та їх активністю, які відповідно до положень національного податкового законодавства зобов'язані здійснювати відповідні відрахування на користь держави. Суми цих відрахувань визначаються за результатами господарської діяльності таких економічних агентів, а також потребами держави щодо фінансового забезпечення виконання державних програм, положеннями національного законодавства з питань оподаткування, що повинні розроблятися з урахуванням економічної доцільності рівня податкових вилучень.

Формування податкових надходжень бюджету є складовою бюджетного процесу і кількісними характеристиками результатів поточної податкової політики. Відповідно, процес формування податкових надходжень породжує низку проблем на всіх етапах складання та виконання бюджету держави. Серед них можна виділити наступні:

- напруженість у стосунках фіскальних органів та платників податків, що обумовлена примусовою природою податків, яка полягає у безоплатному відчуженні частки прибутків (доходів) платників податків на користь держави;

- забезпечення фінансування зростаючих потреб головних розпорядників бюджетних коштів у фінансуванні державних програм в умовах обмежень, що визначаються станом розвитку економіки та необхідністю постійного пошуку додаткових джерел доходів бюджету, а також удосконалення адміністрування наявних;

- встановлення оптимального рівня податкових вилучень, достатнього для забезпечення фінансових ресурсів держави і одночасно такого, що не перешкоджатиме нормальному економічному розвитку країни та вимагає проведення фундаментальних наукових розробок за цим напрямком;

- формування раціонального та збалансованого бюджету держави, основною умовою чого є реальні та прогнозовані податкові надходження бюджету, що потребує вдосконалення методичних підходів щодо їх прогнозування і планування.

Значимість податкових надходжень на сучасному етапі розвитку економіки зростає не лише при формуванні фінансового ресурсу держави. В умовах зниження ефективності державного регулювання економіки шляхом накладання прямих заборон та директив система державного управління поступово переорієнтовується на застосування непрямих, в тому числі податкових методів державного регулювання економіки. Окремі автори вважають, що непрямі методи регулювання найбільш органічно вписуються в існуючу реальність, і тому в рамках ринкової системи вони набули широкого розповсюдження. На думку інших дослідників, податки не є ідеальним інструментом державного регулювання економічних процесів. Пояснюється це, насамперед, відсутністю збігу фактичних наслідків податкової політики із очікуваннями її розробників, в тому числі, наявністю своєрідних «фрікційних» ефектів, тобто відставання або випередження реакції економіки на зміни у податковій політиці.

Суттєво знижує ефективність податкової політики перекладання податків з одних економічних суб'єктів на інші, яке не можна однозначно та в повній мірі простежити, а відповідно, передбачити при підготовці проектів рішень. Викривлення очікуваних результатів податкової політики виникають також внаслідок непередбачуваної поведінки платників податків, формування якої залежить від багатьох чинників, що важко піддаються кількісній та якісній оцінці. Перелічені моменти посилюють фактор невизначеності, що завжди присутній при прийнятті економічних, політичних та управлінських рішень на будь-якому рівні.

Метою введення будь-якого податку є потреба у забезпеченні належного фінансування функцій держави, що характеризує податок як спосіб залучення фінансового ресурсу. Проте метою введення деяких податків можуть бути не лише фіскальні цілі, що полягають у формуванні доходів бюджетів, але і цілі державного регулювання економіки. Так, на думку Б.Я. Панасюка, податки забезпечують ефективне державне регулювання економіки, надійне виконання державою своїх функцій. Цієї ж точки зору додержуються А.Б. Паскачев [18, с. 115], за переконаннями якого податки є найбільш діючим інструментом регулювання ринкових відносин. Обґрунтовування стимулюючої функції податків містилось ще у роботах економістів початку XVIII ст., таких як Е. Сакс, Ж.Б. Сей та ін. В Росії цю ідею розвинули відомі податкознавці Н.І. Тургенев, І.Х. Озеров, І.І. Янжул та ін.

В той же час, їх податкові теорії носили суто прикладний характер. Вони обмежувалися вивченням способів мобілізації фінансових ресурсів для фінансування діяльності держави. Російські податкознавці початку XX сторіччя І.М. Кулішер, М.І. Слуцький, В.Н. Твердохлебов, Н.І. Тургенев та інші визначали податок як «примусові збори, які держава стягує з громадян для задоволення власних фінансових потреб» [19; 20, с. 39].

У працях І.В. Горського, В.В. Глухова, В.І. Гурєєва, В.А. Кашина, Н.В. Мілюкова, В.Г. Панського, С.Ф. Сутиріна, Д.Г. Черніка [21], Н.І. Хімічевой та інших податок визначається «як одна з форм поповнення державної казни» [22] або «як збір, що встановлюється в односторонньому порядку державою та стягується на основі законодавчо закріплених правил для задоволення суспільних потреб».

Професор В.М. Федосов, характеризуючи податки, зазначає, що вони є однією з форм економічних відносин з розподілу та перерозподілу національного доходу відповідно до потреб фінансування державних витрат, вихідною категорією фінансів, економічним фундаментом функ-

ціонування держави, найважливішою формою регулювання ринкових відносин та головним джерелом державної скарбниці [23].

Таким чином, за переконанням багатьох вчених, податок є одним із основних способів акумуляції бюджетних доходів. Більш того, дослідження еволюції оподаткування та становлення системи доходів бюджету дозволяють зробити висновки, що податковий спосіб на сучасному етапі розвитку суспільно-економічних відносин закладає основу формування державних доходів у будь-якій країні світу. Цієї точки зору додержуються практично всі науковці та практики, що працюють в галузі державних фінансів. Розглядаючи оподаткування у системі державного регулювання, окремі автори відзначають тісний зв'язок податків з державною владою, для якої вони є найважливішим джерелом доходів. Світова практика доводить, що головним джерелом мобілізації коштів та формування фінансових ресурсів держави є саме податки.

В Україні, як і в більшості країн світу, формування доходів бюджету здійснюється шляхом мобілізації податкових, неподаткових та інших надходжень відповідно до чинного фінансово-правового поля з питань бюджету та оподаткування. В сукупності, ці дохідні джерела утворюють дохідну частину бюджету держави (державного та місцевих бюджетів України). За визначенням, що надається Бюджетним кодексом України, під доходами бюджету розуміють усі податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти, дарунки, гранти).

Бюджетні доходи в Україні класифікуються за такими розділами: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти. В Україні податкові надходження також утворюють основну масу доходів як державного так і місцевих бюджетів. Частка податкових надходжень у структурі доходів бюджету України останнім часом коливається на рівні 70-78 % (див. табл. 3).

Чинним законодавством України у складі доходів бюджету окремо не виділяються такі способи акумуляції фінансового ресурсу державою як державний кредит та емісійний дохід. В той же час, вони за певних обставин використовуються на практиці формування дохідної частини бюджету в кожній країні.

Кредитний спосіб акумуляції державних доходів суттєво відрізняється від мобілізації податкових та неподаткових надходжень. Шляхом емісії цінних паперів або отримання кредитів від урядів інших країн чи міжнародних фінансових організацій держава забезпечує фінансування дефіциту бюджету. Кредитний спосіб акумуляції

фінансових ресурсів дозволяє державі залучати не тільки внутрішні, а й зовнішні джерела. Нарощуючи боргові зобов'язання, держава в майбутньому може постати перед питанням щодо необхідності активізації інших способів акумуляції фінансових ресурсів або скорочення обсягів державних видатків.

Доречно наголосити, що державні позики, які надаються на умовах строковості та платності, обумовлюють необхідність витрачання значного фінансового ресурсу на обслуговування боргових зобов'язань держави та погашення їх основних сум у визначені терміни. Це дає підстави для висновків щодо обмеження державного кредиту, як способу акумуляції фінансових ресурсів як за обсягами так і в часі.

Країна вважається надмірним боржником за умов, якщо відношення поточної вартості сукупного обслуговування зовнішнього боргу до ВВП перевищує 50 %. У статті 104 Амстердамської угоди [24] щодо створення Європейського Союзу (1997) (протокол «Про процедури, щодо надмірного дефіциту», який є невід'ємною її частиною), визначена гранична величина відношення державного боргу до ВВП у ринкових цінах в обсязі 60 %. Згідно із статтею 18 Бюджетного кодексу України, величина основної суми державного боргу не повинна перевищувати 60 % фактичного річного обсягу ВВП.

За певних обставин для фінансування своїх конституційних зобов'язань держава може використовувати грошову емісію. Вважається, що застосовуючи грошову емісію для фінансування державних видатків Уряд стягує інфляційний податок. Чистий емісійний дохід, який дорівнює різниці між номінальною вартістю грошей та витратами на емісію, визначають як сеньйораж.

Емісійний спосіб мобілізації бюджетних доходів за визнанням практично всіх вчених та практиків, є найбільш неприйнятним з економічної точки зору. У випадку, коли джерелом доходів держави виступають знецінені грошові баланси суб'єктів господарювання, а економічні агенти сплачують своєрідний інфляційний податок, монетизація дефіциту бюджету має своїм наслідком прискорення інфляційних процесів. Крім негативного впливу на рівень внутрішніх цін, монетизація дефіциту бюджету може вилитися у поглиблення негативного сальдо платіжного балансу.

Практика бюджетотворення не виключає можливість існування дефіциту бюджету в умовах обмежених фінансових ресурсів для фінансування необмежених потреб бюджетних споживачів. Проте, серед способів його фінансування до емісійного вдаються лише за надзвичайних обставин. Так, відповідно до Бюджетного кодексу України емісійні кошти Національного банку

України не можуть бути джерелом фінансування дефіциту Державного бюджету України. Вважається, що уряди вдаються до монетизації дефіциту бюджету у випадках наявності значних обсягів заборгованості та вичерпності внутрішніх джерел забезпечення фінансування державних видатків.

Окремо слід виділити форму фінансування державних видатків, зокрема, бюджетного дефіциту за рахунок коштів, отриманих за реалізацію державного майна (приватизація). Приватизацію пов'язують з іншими мірами економічної політики, спрямованої на підвищення ефективності розподілу ресурсів за рахунок більш активного використання ринкових механізмів та забезпечення процесу трансформації економіки.

Виходячи з передумови, що після приватизації підприємство буде сплачувати ті ж самі податки (абстрагуючись від проблем, пов'язаних із зміною строків їх надходжень), держава у довгостроковому плані нічого не втрачає і нічого не виграє, якщо вона одержить за підприємство суму, що дорівнює дисконтній вартості втраченого чистого доходу.

Примусовий характер податкових надходжень, що визначається податковим законодавством, за переконанням багатьох авторів обумовлюється самою природою податкових відносин, а саме, примусовим вилученням частини доходів чи інших активів платників податків з метою забезпечення суспільно-необхідних витрат та перерозподілу ВВП. Із визначення характеру утворення податкових відносин впливає визначення джерела їх утворення, а саме, частини доходів або інших активів платників податку, з яких сплачуються податкові зобов'язання. Вважається, що джерелом податку є дохід платника податку, з якого сплачуються податкові зобов'язання (заробітна плата, рента, процент).

В науковій літературі джерела доходів бюджету розділяють на внутрішні та зовнішні. Внутрішнім джерелом доходів бюджету є ВВП. До зовнішніх відносять фінансові ресурси інших країн та міжнародних фінансових організацій, що надаються у вигляді позик, або на безповоротній основі. Розглядаючи питання формування податкових надходжень, можна зазначити, що вони утворюються за рахунок внутрішнього джерела доходів держави — ВВП. Отже, з'ясувавши питання характеру утворення та джерел податкових надходжень бюджету, можна перейти до дослідження інших властивостей та відношень, що виникають при їх формуванні.

Структуру доходів зведеного бюджету, частку окремих джерел доходів бюджету у ВВП, а також їх динаміку представлено в таблиці 3. Як видно з наведених даних, податкові надходження зведеного бюджету України постійно зростають. Так,

у 2015 році у номінальному виразі було отримано доходів більше ніж у 16 разів порівняно з 2000 роком. Причому темпи росту доходів зведеного бюджету України у номінальному виразі випереджають темпи росту номінального ВВП в середньому на 5-7 %. Таку динаміку можна пояснити як розширенням бази оподаткування, так і зростанням податкового навантаження.

Відмічається стійка тенденція щодо падіння фінансової значимості податків на доходи, прибутки та капітал (податок на прибуток підприємств та прибутковий податок з громадян) і відповідне посилення ролі податків на споживання (податок на додану вартість, акцизний податок).

Тобто, попередній аналіз структури доходів зведеного бюджету дозволяє висловити припущення щодо лібералізації податкового режиму для капіталу, що сприятиме його залученню у вигляді іноземних інвестицій в економіку України.

В той же час, відмічається посилення податкового навантаження на економіку. Так, якщо частка податкових надходжень зведеного бюджету України у 2005 році становила 22,2 % ВВП, то за підсумками 2015 бюджетного року вона вже дорівнювала 25,6 %, тобто збільшилася на 3,4 відсоткових пункти. За цей період більш ніж у два рази, з 5,3 % ВВП у 2005 році до 2,0 % ВВП у 2015 році, скоротилася частка податку на прибуток підприємств. А частка ПДВ та акцизного податку у ВВП зросла майже на три відсоткових пункти. Стабільно зростає частка податку на доходи фізичних осіб, як в структурі доходів зведеного бюджету, так і у ВВП.

Вважається, що цей вид податку найпростіший в адмініструванні [25-26]. Однак, посилення податкового тиску на заробітну плату, основне джерело сплати податку, не сприяє її легалізації.

Таблиця 3

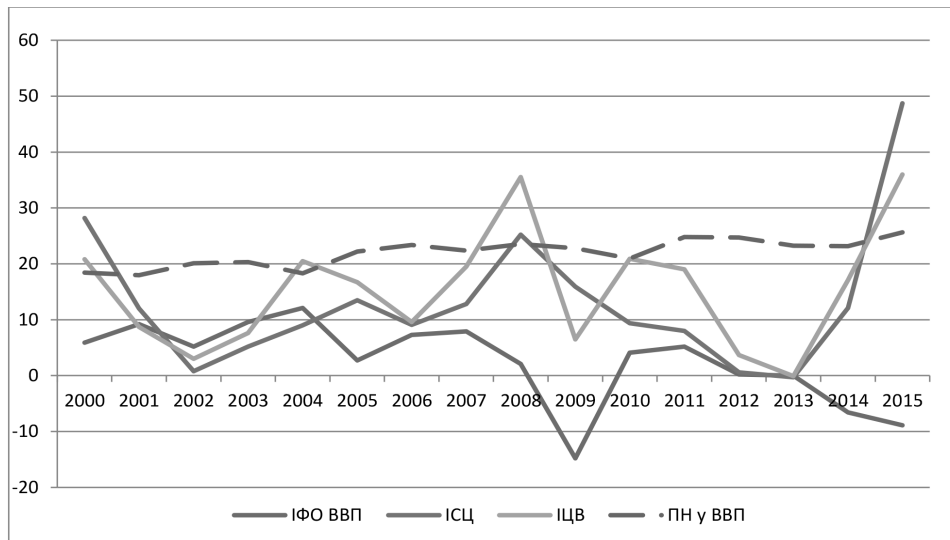
Доходи зведеного бюджету України та динаміка їх частки у ВВП, %

Структура, %	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Доходи зведеного бюджету України	100	100	100	100	100	100	100
Податкові надходження	73,1	74,5	84,0	80,9	79,9	80,6	77,9
у т. ч.							
Податок та збір на доходи фізичних осіб	12,9	16,2	15,1	15,3	16,3	16,5	15,3
Податок на прибуток підприємств	17,5	12,8	13,8	12,5	12,4	8,8	6,0
Податок на додану вартість	25,2	27,4	32,6	31,2	29,0	30,5	27,4
Акцизний податок	5,9	9,0	8,5	8,6	8,3	9,9	10,9
Неподаткові надходження	23,7	23,5	15,1	18,2	19,2	17,7	21,5
Інші надходження	3,2	2,0	1,0	0,9	0,9	1,7	0,7
Питома вага у ВВП, %							
ВВП, млрд. грн.	441,5	1120,6	1349,2	1459,1	1522,7	1586,9	1979,5
Доходи	30,4	28,1	29,5	30,5	29,1	28,7	32,9
Податкові надходження	22,2	20,9	24,8	24,7	23,2	23,2	25,6
у т. ч.							
Податок та збір на доходи фізичних осіб	3,9	4,6	4,5	4,7	4,7	4,7	5,1
Податок на прибуток підприємств	5,3	3,6	4,1	3,8	3,6	2,5	2,0
Податок на додану вартість	7,7	7,7	9,6	9,5	8,4	8,8	9,0
Акцизний податок	1,8	2,5	2,5	2,6	2,4	2,8	3,6
Неподаткові надходження	7,2	6,6	4,4	5,5	5,6	5,1	7,1
Інші надходження	1,0	0,6	0,3	0,3	0,3	0,5	0,2

Джерело: складено авторами за даними Державної казначейської служби України. — електронний ресурс. — 2016. — режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/> та Державної служби статистики України. — Електронний ресурс. — 2016. — режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Аналізуючи структуру доходів зведеного бюджету можна констатувати, що значну частку доходів бюджету складають податкові надходження. Зокрема, у період з 2005 по 2015 роки вони зміню-

валися від 73,1 % до 77,9 % від загальної кількості доходів бюджету. Отже, податкові надходження є основним джерелом доходів бюджету і в Україні.

Джерело: Україна у цифрах у 2015 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. — 2016. — 239 с.

ІФО ВВП — індекс фізичного обсягу ВВП; ІСЦ — індекс споживчих цін; ІЦВ — індекс цін виробників; ПН у ВВП — частка податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП.

Рисунок 2. — Динаміка питомих ваг податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП та окремих макроекономічних змінних (індексів цін та фізичних обсягів ВВП) за 2000-2015 роки.

Динаміка наведених на рисунку 2 показників засвідчує, що питома вага податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП протягом останніх років має стійку тенденцію до зростання. Якщо у 2000 році цей показник становив 18,4 відсотки, то у 2010 — 20,9 відсотки, а у 2015 році — 25,6 відсотки.

Рисунок 2 ілюструє також наявність стійкої оберненої, хоч і нелінійної залежності між питоною вагою податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП та індексом зміни фізич-

ного обсягу ВВП (значення коефіцієнту кореляції між цими змінними наведені в таблиці 4). Тобто, посилення тиску з боку держави у вигляді нарощування обсягів перерозподілу ВВП у бюджетній системі України шляхом справляння податків негативно впливає на динаміку зростання фізичних обсягів ВВП.

В той же час, з рисунку 2 видно, що уповільнення темпів зростання фізичних обсягів ВВП практично завжди супроводжується зростанням індексу споживчих цін (ІСЦ) та індексу цін виробників (ІЦВ).

Однак, стійкої залежності між питоною вагою податкових надходжень зведеного бюджету у ВВП та індексами цін за результатами аналізу коефіцієнтів кореляції на інтервалі 2000-2015 років не виявлено. Проте, відмічається тісний обернений зв'язок між індексом фізичного обсягу ВВП та індексом споживчих цін. Коефіцієнт кореляції дорівнює (-0,4).

Таблиця 4.

Кореляція питомих ваг податкових надходжень зведеного бюджету України у ВВП із окремими макроекономічними змінними в 2000-2015 рр.

Макроекономічна змінна	Коефіцієнт кореляції
Індекс зміни фізичного обсягу валового внутрішнього продукту України (ІФО ВВП)	-0,58247
Індекс споживчих цін (ІСЦ)	0,191066
Індекс цін виробників (ІЦВ)	0,190391

Розраховано авторами із використанням програмного забезпечення Microsoft Excel за даними: Україна у цифрах у 2015 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. — 2016. — 239 с

Податкові надходження формуються за рахунок податків на доходи та внутрішніх податків на товари і послуги. Зокрема протягом досліджуваного періоду податки на доходи становили у середньому біля 30 % загальної кількості доходів бюджету, внутрішні податки на товари і послуги становили у цьому ж періоді приблизно таку ж частку. Таким чином, 60 % загальних доходів зведеного бюджету формуються за рахунок лише двох груп податків.

У структурі податкових надходжень в останні роки відбулися досить суттєві зміни. Відмічається тенденція до поступового зростання питомої ваги податків на споживання (ПДВ, акцизний податок) та зменшення податку на прибуток підприємств, прибуткового податку з громадян. Загалом ці чотири податки забезпечують 83-87 % усіх податкових надходжень до зведеного бюджету.

Наступними за вагомістю в структурі доходів бюджету йдуть неподаткові надходження. Протягом 2005-2015 рр. вони забезпечували 20-30 % доходів зведеного бюджету України (рис. 2). Привертає увагу коливання частини неподаткових надходжень як у загальній сумі доходів, так і у внутрішній структурі. Значно коливаються доходи від власності та підприємницької діяльності (від 2,9 % до 7,4 %). Якщо врахувати, що основна частка цих доходів – надходження від приватизації об'єктів державної власності, то можна констатувати відсутність зваженої методології стратегічного планування приватизації. У цілому ж стабільність внутрішньої структури неподаткових надходжень залишає бажати кращого.

Вагому частину доходів зведеного бюджету складають надходження до цільових фондів. При цьому слід відмітити, що вони мають значну тенденцію до зменшення. Скорочення питомої ваги цільових фондів у зведеному бюджеті можна пояснити тим, що вони формувались головним чином за рахунок надходжень коштів до Фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення. Збір до фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи та соціального захисту населення скасовано у 1999 році [27], а надходження до фонду соціального страхування не враховуються у складі доходів Державного та зведеного бюджетів України.

Чітко простежується тенденція до збільшення питомої ваги податкових надходжень за рахунок зменшення неподаткових надходжень. Означене можна розглядати як збільшення податкового навантаження на економіку. У складі ж податкових надходжень зростає питома вага податку на прибуток і податку на додану вартість. Така тенденція пояснюється як покращанням роботи підпри-

ємств, так і кращим адмініструванням податків. Аналогічна картина має місце і в структурі доходів бюджету до ВВП.

Динаміка і тенденції, що мали місце у 2008-2009 рр. та 2014-2015 роках, зазнали суттєвих змін. Світова та внутрішня кризи практично паралізували національну економічну систему, що вимагало проведення невідкладних, жорстких кардинальних заходів щодо нейтралізації її негативних явищ. Проведений аналіз доходів зведеного бюджету України дає змогу визначити основні податкові та структурні заходи економічної політики щодо нейтралізації негативних наслідків фінансово-економічної кризи.

Таким чином, сучасні виклики та прояви кризи у фінансово-економічних відносинах вимагають розробки конкретних та швидких заходів щодо реагування на її наслідки як з боку держави, так і з боку суб'єктів господарювання. І саме тут проглядається спільна зацікавленість у виході із скрутного економічного становища як з боку підприємницьких структур, так і з боку органів державного управління.

За таких умов, саме спільна зацікавленість має стати тією рушійною силою, що надасть потужний поштовх для активізації економічних процесів в Україні.

Література

1. Tanzi V. Globalization, Technological Developments and Work of Fiscal Termites / V. Tanzi // IMF Working Papers. – 2000. – November. – WP/00/181. – 23 p.
2. Соціально-економічний розвиток України за січень–вересень 2016 року. Державна служба статистики України, офіційний ВЕБ-сайт. – Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Україна комунальна. Офіційний ВЕБ-сайт. Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <http://statistic.jkgportal.com.ua/ua/statistic/zaborgovanst-naselennja-za-zhitlovo-komunaln-poslugi-stan-na-gruden-2015/>.
4. Tanzi V. Taxation in an Integrating World / V. Tanzi. – Washington D.C.: Brooking, 1995. – 235 p.
5. Вито Танзи. Налогово-бюджетная политика в странах с переходной экономикой. МВФ. – 1993. – 417 с.
6. Вито Танзи, Хауэлл Зи. Налоговая политика для развивающихся стран. 2001. – 25 с. Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues27/rus/issue27r.pdf>.
7. Міжнародний Валютний фонд. Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2016/10/08/AM16-pr16451-Communique-of-the-Thirty-Fourth-Meeting-of-the-IMFC>.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Електронний ресурс. – 2016. – [Режим доступу]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Проект Постанови ВРУ «Про Основні напрями бюджетної політики на 2017 рік». – Електронний ресурс. –

2016. — [Режим доступу]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59706.

10. Dalton H. Principles of Public Finance. — N. Y., 1955. — P. 1.

11. Плужников І.О. Методи визначення пріоритетів державної бюджетної політики України в перехідний період / Задачі формування бюджетної політики держави: Наук. монографія — К.: НАУ, 2003. — 284 с.

12. Vito Tanzi. "Transition and the Changing Role of Government", Finance and Development Vol. 36, N2. — June 1999. — P. 20 — 24.

13. Shoup C.S. Public Finance. — L.: Weidenfeld and Nilson, 1969. — P.3.

14. TAX POLICY Handbook. Edited by. Parthasarathi Shome. Tax Policy Division Fiscal Affairs Department International Monetary Fund Washington, D.C. 1995. — 318 p.

15. Федосов В.М., Андрущенко В.Л. Бюджет у контексті світової фінансової думки // Бюджетний менеджмент. — К.: КНЕУ, 2004. — 864 с.

16. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету як домінанта фінансової стабільності держави // Фінанси України, 2005. - № 6. — С. 19-28.

17. ОЕСР. Електронний ресурс. — 2016 — Режим доступу: <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>.

18. Паскачев А.Б. Податковий потенціал економіки Росії. — М.: Видавничий будинок «МЕЛАН», 2001. — 400 с.

19. История русской экономической мысли. В 3-х т. / под ред. А.И.Пашкова. — М.: Государственное издательство политической литературы, 1955. - 700 с.

20. Пушкарёва В.М. Генезис категории «налог» в истории финансовой науки// Финансы, 1999. — №6. — С. 37-43.

2. Налоги / Под ред. Д. Г. Черника. — М.: Финансы и статистика, 1995. — 400 с.

22. Кашин В.А. Налоговая система и оздоровление национальной экономики/ Финансы, 1998 — №8. — С. 23-26;

23. Опарін В.М., Паєнко Т.В., Федосов В.М. Інновації у фінансовій сфері: монографія [В.М.Опарін, Т.В.Паєнко, В.М.Федосов та ін.]; за заг. ред. В. М. Опаріна. — К.: КНЕУ, 2013. — 444 с.

24. Consolidated Treaties. Treaty on European Union. Treaty establishing the European Community. // Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997 — 168 pgs.

25. Bradford D.F., and U.S. Treasury Tax Policy Staff, Blueprints for Basic Tax Reform (Arlington, Virginia: Tax Analysts, 2nd ed., revised, 1984.

26. Brazer H. E. Income Tax Treatment of the Family / The Economics of Taxation, ed. by Henry J. Aaron and Michael J. Boskin. — Washington: Brookings Institution, 1980, - 223 p.

27. Указ Президента України від 07.08.1998 № 857/98 «Про деякі зміни в оподаткуванні». — Електронний ресурс. — 2016. — [Режим доступу]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/857/98>.

REFERENCES

1. Tanzi V. Globalization, Technological Developments and Work of Fiscal Termite / V. Tanzi // IMF Working Papers. — 2000. — November. — WP/00/181. — 23 p.

2. Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok Ukrainy za sichen' — veresen' 2016 roku. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy, ofitsiynyy VEB-sayt. — Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: <http://www.ukrstat.gov.ua>

3. Ukrayina komunal'na. Ofitsiynyy VEB-sayt. Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: <http://statistic.jkg-portal.com.ua/ua/statistic/zaborgovanst-naselennja-za-zhitlovo-komunaln-poslugi-stan-na-gruden-2015/>

4. Tanzi V. Taxation in an Integrating World / V. Tanzi. — Washington D.C.: Brookings, 1995. — 235 p.

5. Vyto Tanzy. Nalohovo-byudzhethnaya polityka v stranakh s perekhodnoy ekonomiyoy. MVF. — 1993. — 417 s.

6. Vyto Tanzy, Khauell Zy. Nalohovaya polityka dlya razvyvayushchykh stran. 2001. — 25 s. Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues27/rus/issue27r.pdf>

7. Mizhnarodnyy Valyutnyy fond. Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: <https://www.imf.org/ru/News/Articles/2016/10/08/AM16-pr16451-Communique-of-the-Thirty-Fourth-Meeting-of-the-IMFC>

8. Podatkovyy kodeks Ukrainy vid 02.12.2010 # 2755-VI. — Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

9. Proekt Postanovy VRU «Pro Osnovni napryamy byudzhethnoy polityky na 2017 rik». — Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhym dostupu]: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59706

0. Dalton H. Principles of Public Finance. — N. Y., 1955. — P. 1.

11. Pluzhnykov I.O. Metody vyznachennya priorytetiv derzhavnoy byudzhethnoy polityky Ukrainy v perekhidnyy period / Zasady formuvannya byudzhethnoy polityky derzhavy: Nauk. monohrafiya — K.: NAU, 2003. — 284 s.

2. Vito Tanzi. "Transition and the Changing Role of Government", Finance and Development Vol. 36, N2. — June 1999. p. 20 — 24.

3. Shoup C.S. Public Finance. — L.: Weidenfeld and Nilson, 1969. — P.3.

4. TAX POLICY Handbook. Edited by. Parthasarathi Shome. Tax Policy Division Fiscal Affairs Department International Monetary Fund Washington, D.C. 1995. — 318 p.

15. Fedosov V.M., Andrushchenko V.L. Byudzheth u konteksti svitovoyi finansovoyi dumky // Byudzhethnyy menedzhment. — K.: KNEU, 2004. — 864s.

16. Ohon' Ts.H. Dokhody byudzhetu yak dominanta finansovoyi stabil'nosti derzhavy // Finansy Ukrainy, 2005. - # 6. — S.19-28.

17. OESR. Elektronnyy resurs. — 2016 — Rezhym dostupu: <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>

20. Pushkarëva V.M. Henezys katehoryy «naloh» v ystoriyy finansovoy nauky// Fynansy, 1999. — #6. — S. 37-43.

2. Nalohy / Pod red. D. H. Chernyaka. — М.: Fynansy y statystyka, 1995. — 400 s.

22. Kashyn V.A. Nalohovaya systema y ozdorovlenye natsional'noy ekonomyy/ Fynansy, 1998 — #8. — S.23-26;

23. Oparin V.M., Payenko T.V., Fedosov V.M. Inovatsiyi u finansoviy sferi: monohrafiya [V.M.Oparin, T.V.Payenko,

V.M.Fedosov ta in.]; za zah. red. V. M. Oparina. — K. : KNEU, 2013. — 444 s.

24. Consolidated Treaties. Treaty on European Union. Treaty establishing the European Community. // Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 1997 — 168 pgs

25. Bradford D.F., and U.S. Treasury Tax Policy Staff, Blueprints for Basic Tax Reform (Arlington, Virginia: Tax Analysts, 2nd ed., revised, 1984.

26. Brazer H. E. Income Tax Treatment of the Family / The Economics of Taxation, ed. by Henry J. Aaron and Michael J. Boskin. - Washington: Brookings Institution, 1980, - 223 p.

27. Ukaz Prezidenta Ukrayiny vid 07.08.1998 # 857/98 «Pro deyakі zmīny v opodatkuванні». — Elektronnyy resurs. — 2016. — [Rezhyim dostupu]: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/857/98>

УДК 336.14:330.341:332(477.64)

І.В. Комарова

РОЛЬ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ У ФІНАНСУВАННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація. Охарактеризовано стан інноваційного розвитку Запорізької області. Виявлено значення коштів державного та місцевих бюджетів у фінансовому забезпеченні інновацій у Запорізькій області.

Ключові слова: Запорізька область, бюджетне фінансування, інноваційний розвиток.

Summary. The author described the baseline conditions of innovative development of the Zaporizhia oblast. The author determined value of expenses of government budget and local budgets in financing of innovations in the Zaporizhia oblast.

Key words: Zaporizhzhia oblast, government expenditure, innovative development.

Постановка проблеми. Стимулювання інновацій у регіонах залишається на сьогодні одним з найбільш пріоритетних напрямів розвитку України. Важливим є також завдання обґрунтування значущості бюджетних коштів у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні українські науковці Амоша О., Гальчинський А., Геєць В. Доценко О., Казмірчук С., Семиноженко В., Тимченко М. та інші у своїх працях досліджують питання інноваційного розвитку України та її регіонів. Разом з тим, значущість регіонального аспекту інноваційного розвитку України спричиняє необхідність проведення подальших досліджень з метою виявлення особливостей, що склались у фінансуванні інновацій у регіонах, а також щодо ролі коштів державного та місцевих бюджетів у фінансуванні інновацій.

Метою дослідження є з'ясування значення бюджетних коштів у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку Запорізької області.

Виклад основного матеріалу. В усіх успішних економіках, що обрали шлях економіки знань через зростання та конкурентоспроможність, загальновізним є той факт, що відповідна полі-

тика у цій сфері має визначати довготривалі цілі та дотримуватись стабільного і послідовного зростання інвестицій (як державних, так і за рахунок інших джерел) у інноваційну сферу. Роль держави у регулюванні інноваційного розвитку країни має бути посиленою і реалізовуватись через відповідні дії та програми [8, с. 8]:

а) максимальної адаптивності суспільства до утвердження інноваційної ідеології;

б) випередження поступального розвитку політичних, соціальних та економічних інститутів у їх взаємодії з розвитком науково-технічних факторів суспільного прогресу;

в) підтримки руху до нового, синтезного стану, який сьогодні усвідомлюється у формуванні економіки, що базується на знаннях, і особливо у сферах, що є двигуном зростання;

г) зміну функцій втручання держави в механізм функціонування суспільства на систему стимулюючих заходів щодо розвитку на органічних засадах.

Пряме державне фінансування інновацій визнається одним з найбільш дієвих важелів регулювання інноваційного розвитку регіонів, серед яких прийнято виділяти наступні [4]: 1) акумулю-

© І. В. Комарова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Комарова І.В. Роль бюджетних коштів у фінансуванні інноваційного розвитку Запорізької області / І. В. Комарова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С.109—115.

References (APA):

Komarova, I. (2016). Rol biudzhetykh koshtiv u finansuvanni innovatsiinoho rozvytku Zaporizkoi oblasti [A contribution of government expenditure in financing innovative development of zaporizhzhia oblast]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 109–115 (in Ukr.)

вання коштів на наукові дослідження та інновації; 2) координація інноваційної діяльності; 3) стимулювання інновацій; 4) створення правової бази інноваційних процесів; 5) кадрове забезпечення інновацій; 6) формування науково-інноваційної інфраструктури; 7) інституціональне забезпечення інноваційних процесів; 8) регулювання соціальної та екологічної спрямованості інновацій; 9) підвищення суспільного статусу інноваційної діяльності; 10) регіональне регулювання інноваційних процесів; 11) регулювання міжнародних аспектів інноваційної діяльності.

До важелів прямої фінансової підтримки інноваційного розвитку країни відносять [9]:

- безпосереднє фінансування утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах;

- ініціювання створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів шляхом конкурсного відбору;

- надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів;

- державне замовлення на інноваційні продукти;

- дотації за рахунок державного бюджету для визначених галузей, виробництв чи технологій;

- компенсація банківського процента цілком чи його частини, в разі спрямування позики на фінансування інвестицій у технологічні інноваційні зміни;

- державні виплати провідним науковим центрам та науковцям;

- компенсація науково-дослідним установам витрат, пов'язаних з налагодженням інформаційного забезпечення (підключення до всесвітньої мережі "Інтернет", організація передплати зарубіжних видань для бібліотек тощо).

Дієвими у світовій практиці визнають також важелі непрямого фінансового впливу держави на процеси інноваційного розвитку [9]:

- зниження ставок податку на прибуток підприємств;

- податковий кредит інноваційним підприємствам;

- зменшення суми прибутку до оподаткування шляхом виключення з нього вартості досліджень чи освоєння нової технології;

- звільнення від деяких відрахувань до бюджету;

- звільнення від сплати податку на прибуток, який отримано власниками майнових прав інноваційних та венчурних фірм;

- відстрочка сплати імпортного мита чи звільнення від його сплати в разі ввезення товарів для реалізації інноваційного проекту;

- пільгова амортизація для фірм, визначених як інноваційні.

Отже, фінансове забезпечення інноваційних процесів є першочерговим завданням у багатовекторному механізмі державного регулювання інноваційного розвитку країни та її регіонів. Ключову роль у пошуку відповідних фінансових ресурсів має відігравати саме держава, оскільки саме обсягами фінансування певних напрямків інноваційної діяльності та співвідношенням між ними держава може впливати на стратегічні зміни в структурі економіки, регіональному та соціальному розвитку країни.

Наукові дослідження [3] доводять, що загальний рівень фінансування науково-дослідної сфери в Україні останніми роками досяг найбільш низького рівня за роки незалежності. Крім того, значна частина державних видатків у науково-дослідницькій сфері припадає на фінансування організаційної структури (більше 90%), що лиш опосередковано сприяє розвитку інновацій. У підприємницькому секторі, навпаки, на фінансування організаційної структури витрачається лише 25% від загального обсягу фінансування науково-дослідної сфери. Рівень витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт (ННТР) за рахунок державного бюджету в Україні є одним з найбільш низьких у порівнянні з розвиненими країнами світу.

Запорізька область входить до числа регіонів України, які складають основу її економічного та інтелектуального потенціалу. В області зосереджені практично всі основні галузі промисловості, серед яких провідне місце посідають електроенергетика, металургія, машинобудування, металообробка та хімічна промисловість. Основу промисловості регіону складають металургійний комплекс, де виробляється 17,7% загального державного обсягу сталі, 17,5% готового прокату, енергетичний комплекс (26,7% електроенергії країни) та машинобудівний (51,9% випуску легкових автомобілів). Станом на 2013 р. Запорізька область посідала четверте місце в Україні за кількістю інноваційно активних промислових підприємств, перше — за часткою їх у загальній кількості промислових підприємств [1, с. 23]. Згідно дослідження Київського міжнародного інституту соціології у рейтингу інвестиційної привабливості 2014 року серед регіонів України Запорізька область посіла загальне 12 місце, у тому числі: 3 місце — за фактором застосування інновацій, 7 — за наявністю природних та земельних ресурсів, 9 — за величиною споживчого ринку; 10 — за діловою активністю [10, с. 72].

У 2015 році інноваційною діяльністю займались 49 підприємств області, питома вага яких у загальній кількості підприємств складала 20,9%

(по Україні: 824 підприємства; 17,3%). Найбільша частина інноваційно-активних підприємств припадає на машинобудування (51,2%). Впровадженням інновацій займалися 45 промислових підприємств, з них 35 освоювали виробництво нових інноваційних видів продукції (в тому числі 10 – нових для ринку). За рік було впроваджено 114 нових технологічних процесів, в тому числі 35 – маловідходних, ресурсозберігаючих, безвідходних [6, 7]. У Запорізькій області створюється 6,3% загальної кількості високих технологій. Серед інноваційних видів продукції – трансформатори, напівпровідники, кабелі, запчастини до побутової техніки та автомобілів, мастила та оливи [12].

Сучасні науковці [2, 5] виділяють ряд суттєвих проблем інноваційного розвитку Запорізької області:

1. Недостатність фінансування і, як наслідок, незабезпеченість матеріально-технічною базою, дефіцит кадрів тощо.
2. Несформованість або недосконалість механізму взаємодії між споживачем і виробником інноваційного продукту.
3. Нездатність окремих підприємств здійснювати розробку та впровадження інноваційної продукції власного виробництва у зв'язку із значною вартістю науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, а також недостатньою фінансовою підтримкою з боку держави.

4. Недосконалість законодавчої бази.

Саме недосконалість механізмів державного регулювання інноваційного розвитку регіонів і спричиняє виникнення зазначених проблем у побудові інноваційної моделі розвитку області.

Частку Запорізької області у показниках інноваційного розвитку країни характеризують наступні показники¹:

- обсяг витрат на інноваційну діяльність за рахунок бюджетних коштів – 0,04%;
- загальний обсяг витрат на інноваційну діяльність – 2,33%;
- обсяг реалізації інноваційної продукції за межами України – 12,5%;
- кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межами України – 8,9%;
- обсяг реалізованої інноваційної продукції – 13,7%;
- кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію – 7,4%;
- загальна кількість впроваджених технологічних процесів – 9,4%;
- загальна кількість підприємств, що впроваджували інновації – 6,2%;

— загальна кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю – 5,9%;

— загальна кількість промислових підприємств – 4,9%.

Промислові підприємства Запорізької області складають 4,9% від загальної кількості промислових підприємств країни, при цьому інноваційний потенціал області використовується більш продуктивно, ніж по країні в цілому, оскільки на Запорізьку область припадає 5,9% підприємств країни, що займалися інноваціями. Якщо в Україні інноваційною діяльністю займалися у 2015 році 17,3% промислових підприємств, то по Запорізькій області цей показник склав 20,9% (у 2014 році відповідно 16,1% та 22,9%).

Значним є внесок Запорізької області у такі показники як загальна кількість впроваджених технологічних процесів (114, або 9,4% від загальної кількості впроваджених процесів по Україні); обсяг реалізованої інноваційної продукції за межами України (1,4 млн грн – 42,7% загального обсягу реалізованої інноваційної продукції по області, або 12,5% від загальнодержавного обсягу реалізованої продукції за межами України) кількість промислових підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію за межами України (19, або 8,9% від загальної кількості таких підприємств по Україні). Проектом Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року передбачено зростання обсягу реалізованої інноваційної продукції з 1,7% загального обсягу реалізованої промислової продукції у 2014 році до 6% у 2020 році [10, с. 91].

Звертає на себе увагу факт застосування у 2011 році фінансових важелів державного регулювання інноваційного розвитку Запорізької області. Про це свідчить підвищений рівень державного фінансування інновацій. Якщо загальний обсяг витрат на інновації становив у області 5,6% від загальнодержавного показника, то бюджетних коштів на інноваційний розвиток області витрачено 7,9% від загального обсягу бюджетних витрат на інновації. Перерозподіляючи таким чином бюджетні кошти держава прагне більш продуктивно використати інноваційний потенціал потужного промислового регіону. Проте, починаючи з 2012 року, фінансування інноваційного розвитку Запорізької області за рахунок коштів державного бюджету значно зменшилося. У 2013 році було профінансовано лише 4 тис. грн (з місцевих бюджетів фінансування відсутнє), у 2015 році з державного та місцевих бюджетів інновації у Запорізькій області не фінансувались (у 2014 році з місцевих бюджетів профінансовано 143,2 тис. грн).

Динаміку фінансування інновацій у Запорізькій області та участі у ньому бюджетних коштів у представлено на рисунках 1-4.

¹ 2015 рік, розраховано за [6, 7].

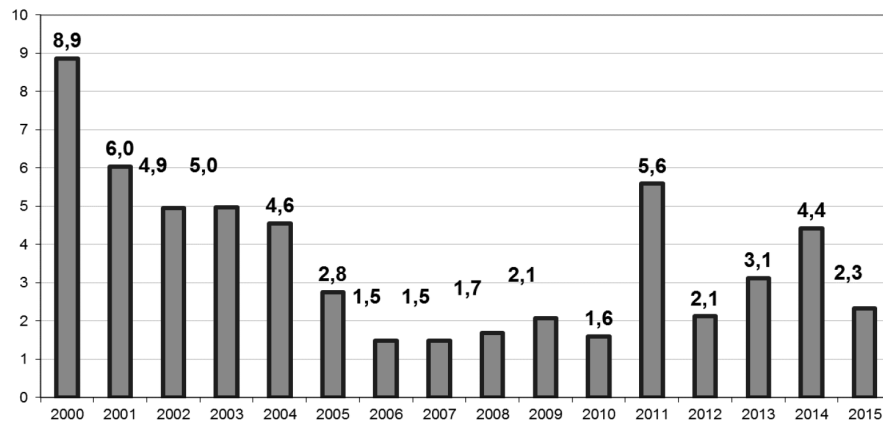

Рис. 1. Динаміка питомої ваги Запорізької області у загальній сумі витрат на фінансування інновацій, %
Джерело: розраховано автором за [6, 7].

Питома вага Запорізької області у загальних витратах на фінансування інновацій по країні не характеризується стабільністю. Позитивним є досить суттєве зростання питомої ваги області у 2011 році (це було пов'язано з введенням Ботієвської

вітряної електростанції [5, с. 132]), проте досягнути показників початку 2000 років не вдалося, тобто наявним є невикористаний потенціал інноваційного розвитку області.

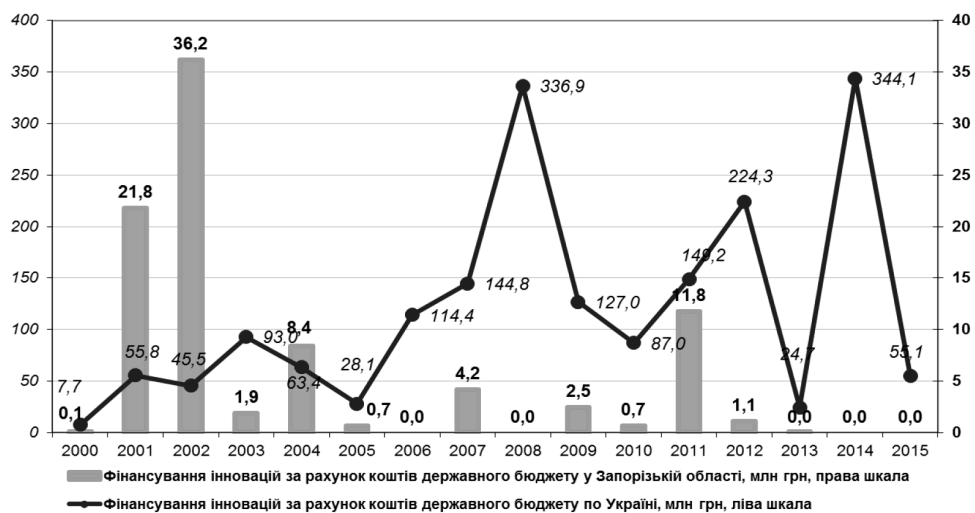

Рис. 2. Динаміка фінансування інновацій за рахунок коштів державного бюджету по Україні та по Запорізькій області

Джерело: розраховано автором за [6, 7].

Не спостерігається взаємозалежність між обсягами державного фінансування інноваційних програм і обсягами державної участі у інноваційних проектах по Запорізькій області. Зокрема значні розриви існують у 2002, 2006, 2008, 2012, 2014 роках. Так, не зважаючи на значне зростання державних інвестицій в інновації у 2008 році, Запорізька область не отримала коштів на інновації

взагалі. Не профінансовано інноваційний розвиток області за рахунок коштів держбюджету і у 2015 році. Вважаємо таку ситуацію неприпустимою, адже важко уявити, що жодне підприємство не потребувало у зазначений період бюджетних асигнувань на інновації. Варто зазначити, що по Україні у 2015 році кошти державного бюджету на фінансування інновацій отримали лише 11 підприємств.

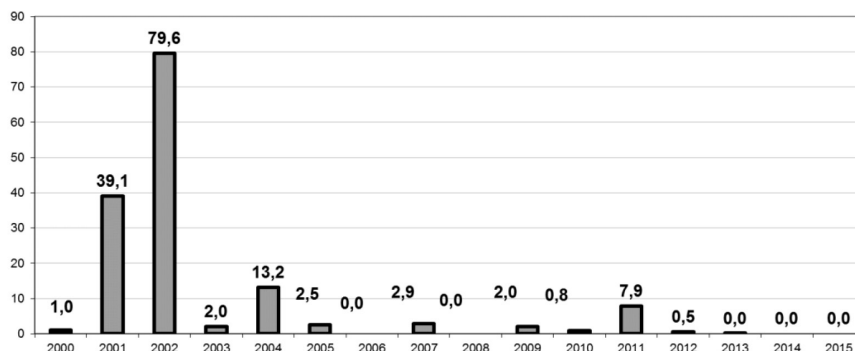

Рис. 3. Динаміка питомої ваги Запорізької області у коштах державного бюджету на фінансування інновацій по Україні, %

Джерело: розраховано автором за [6, 7].

Дослідження динаміки питомої ваги Запорізької області у коштах державного бюджету на фінансування інновацій дозволяє виявити значні коливання показника за період з 2000 року. У 2001-2002 роках на інновації у Запорізькій області

витрачалась значна частина бюджетних коштів: у 2002 році – майже 80% всіх інноваційних витрат держбюджету. Останніми роками ситуація значно погіршилась і не характеризується стабільністю: коливання показника становлять від 7,9% у 2011 році до 0% у 2015.

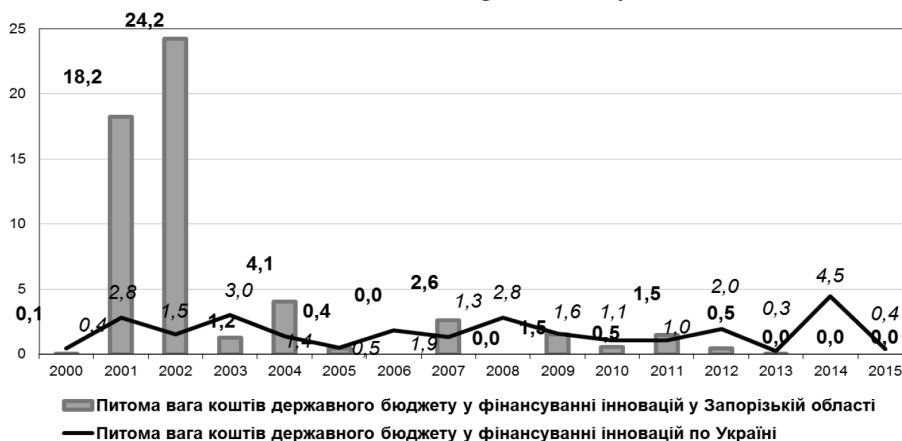

Рис. 4. Динаміка питомої ваги коштів державного бюджету у фінансуванні інновацій по Україні та по Запорізькій області, %

Джерело: розраховано автором за [6, 7].

Динаміка питомої ваги коштів державного бюджету у фінансуванні інновацій хоч і не є останніми роками такою неприпустимо невідповідною як у 2001 та 2002 роках, проте все одно від-

різняється дуже значними невідповідностями між обласними та загальнодержавними показниками.

Значення бюджетних коштів у фінансуванні інноваційного розвитку Запорізької області є нижчим, ніж по країні в цілому (рис. 5).

Рис. 5. Значимість бюджетних коштів у фінансуванні інновацій

(% до загального обсягу фінансування інновацій)¹

Джерело: розраховано автором за [6, 7].

¹ 2012-2015 роки, середні дані.

За рахунок коштів державного бюджету в області профінансовано 0,1% інноваційних витрат (по Україні в цілому – 1,8%), місцевих бюджетів – 0,3% (по Україні в цілому – 0,5%). Тобто останніми роками спостерігається зменшення регулюючої ролі держави у фінансовому забезпеченні формування інноваційної моделі розвитку Запорізької області.

Ситуація з відсутністю державного фінансування посприяла у 2008 році прийняттю «Цільової економічної програми інноваційного розвитку Запорізької області на 2008-2012 роки» з метою розвитку інноваційного потенціалу в Запорізькій області [12]. У дослідженнях цю програму віднесено до групи Програм розвитку підсистем інтелектуально-інноваційної системи регіонів: формування, генерації, освоєння знань та дифузії інновацій [11, с. 213]. Головною метою Програми є створення інноваційної інфраструктури, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності регіональної економіки і ефективне використання наявного науково-технологічного потенціалу шляхом створення інноваційних підприємств, а також забезпечити подальше постійне зростання темпів цієї діяльності.

Фінансування зазначених в Програмі заходів передбачалося здійснити за рахунок коштів: 1) державного бюджету – 255,17 млн. грн; 2) обласного бюджету – 3,70 млн. грн; 3) позабюджетних коштів – 1111,90 млн. грн. Тобто фінансування інноваційного розвитку в Запорізькій області у рамках вказаної Програми на 18,6% мало бути здійснене за рахунок держбюджету, на 0,3% – за рахунок коштів обласного бюджету, на 81,1% – за рахунок позабюджетних джерел фінансування.

Станом на кінець 2015 року не оприлюднено звіту про результати виконання Програми, тому оцінити її результативність неможливо. Натомість у «Проекті Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року» серед слабких сторін регіону зазначена низька інноваційна активність, слабке впровадження новітніх технологій та зниження інвестиційної активності у розвиток матеріального виробництва та бізнесу [10, с. 51].

В цілому необхідно відмітити, що фінансування інноваційної діяльності в Україні занадто зосереджене на великих державних установах і на їх стратегічних програмах. Тому і не дивно, що інноваційна діяльність в підприємницькому секторі фінансується компаніями з власних джерел, що чітко вказує на відсутність інших доступних ресурсів для фінансування інноваційної діяльності. Така ситуація є структурним викликом для малих і середніх компаній.

Висновки і пропозиції. На сьогодні в Україні залишається необхідність у ретельнішому аналізі

ефективності різноманітних інструментів фінансування інноваційного розвитку регіонів. Дослідження доводять, що в умовах недостатності бюджетних ресурсів значно зменшилися обсяги фінансування інновацій за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів. Існують значні диспропорції у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку різних регіонів України, зокрема ступінь участі бюджетних коштів у фінансуванні інновацій у Запорізькій області останніми роками значно нижчий, ніж у середньому по Україні. Необхідним є розроблення стратегії інноваційного розвитку регіонів України із законодавчим закріпленням частки витрат на пріоритетні для держави інновації, що має бути профінансована за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів.

Література

1. Амоша О.І. Інноваційний потенціал Придніпровського регіону: стан, тенденції та проблеми розвитку / О.І. Амоша, І.Ю. Підоричева // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2014. – №5. – С. 17-31.
2. Антонюк Д.А. Проблеми та перспективи інноваційного розвитку промислового регіону (на прикладі Запорізької області) [електронний ресурс] / Д.А. Антонюк, К.І. Антонюк // Економічний вісник НТУУ «КПІ». – 2012. – Режим доступу : http://economy.kpi.ua/files/files/68_kpi_2012.doc.
3. Інноваційні підходи до регіонального розвитку в Україні: аналіт. доп. / С. О. Біла, Я. А. Жаліло, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.]; за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2011. – 80 с. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/innovation_Bila.indd-bb655.pdf.
4. Каракай Ю.В. Державне регулювання інноваційного розвитку [електронний ресурс] / Ю.В. Каракай // Економічний вісник НТУУ «КПІ» – 2009. – Режим доступу : http://economy.kpi.ua/files/files/20_kpi_2009.pdf.
5. Карпенко А.В. Стан інноваційної діяльності в Запорізькому регіоні / А.В. Карпенко // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2014. – №1 (25). – С. 130-135.
6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Електронний ресурс] / Держкомстат України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
7. Наукова та інноваційна діяльність в Запорізькій області [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Запорізькій області. – Режим доступу : <http://zp.ukrstat.gov.ua>.
8. Онишко С.В. Механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки України : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора екон. наук 08.04.01. / Інститут економічного прогнозування НАН України. – Київ, 2004. – 32 с.
9. Перспективи інноваційного розвитку України (аналітична доповідь) [Електронний ресурс] / Національний інститут стратегічних досліджень. – URL: <http://www.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>.
10. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року (Проект) [Електронний ресурс] / Запо-

різька обласна рада. — Режим доступу : <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000049/49696/proekt.pdf>.

11. Тульчинська С.О. Аналіз програм активізації інноваційної діяльності в регіонах України / С.О. Тульчинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. 2014. — Вип. 9. Частина 1. — С. 212-215.

12. Цільова економічна програма інноваційного розвитку Запорізької області на 2008-2012 роки (Затверджена Рішенням Запорізької обласної ради від 07.08.2008р. №12) [Електронний ресурс] / Запорізька обласна рада. — Режим доступу : www.pir.dp.ua/uploads/ZaporizskaPrograma.doc.

REFERENCES

1. Amosha O., Pidorycheva I. (2014). Innovatsiyni potentsial Prydniprovskoho rehionu: stan, tendentsii ta problemy rozvytku [Innovative Potential of the Prydniprovskiy Region: Condition, Tendencies and Problems of Development]. Derzhava ta rehiony. Seriya: Ekonomika ta pidpriemnytstvo, 5, 17-31 (in Ukr.).
2. Antoniuk D.A., Antoniuk K.I. (2012). Problemy ta perspektyvy innovatsiinoho rozvytku promyslovoho rehionu (na prykladi Zaporizkoi oblasti) [Problems & prospects of industrial region innovative development (on example of Zaporizhia region)]. Retrieved from http://economy.kpi.ua/files/files/68_kpi_2012.doc (in Ukr.).
3. Bila S.O., Zhalilo Ya.A., Shevchenko O.V., Zhuk V.I. et al. (2011). Innovatsiini pidkhody do rehionalnogo rozvytku v Ukraini [Innovative approaches to the regional development in Ukraine]. Kyiv: NISS. Retrieved from http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/innovation_Bila.indd-bb655.pdf (in Ukr.).
4. Karakai Iu.V. (2009). Derzhavne rehuliuвання innovatsiinoho rozvytku [Government control of innovative development]. Ekonomichniy visnyk NTUU «KPI». Retrieved from http://economy.kpi.ua/files/files/20_kpi_2009.pdf (in Ukr.).

5. Karpenko A.V. (2014). Stan innovatsiynoi diialnosti v Zaporizkomu rehioni [The state of innovative activity is in a Zaporizhia region] Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky), 1 (25), 130-135 (in Ukr.).

6. Research and Innovation in Ukraine (Statistical book). (2016). Kyiv: State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukr.).

7. Research and Innovation in Zaporizhia oblast (Statistical book). (2016). Zaporizhia: State Statistics Service of Ukraine in Zaporizhia oblast. Retrieved from <http://zp.ukrstat.gov.ua> (in Ukr.).

8. Onyshko S.V. (2004) Mekhanizm finansovoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky Ukrainy (Abstract of Doctor's thesis, Kyiv National Taras Shevchenko University). Kyiv, Ukraine (in Ukr.).

9. Perspektyvy innovatsiinoho rozvytku Ukrainy [Perspectives of innovation development of Ukraine] (2002). Kyiv: Alterpres. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/003.htm>. (in Ukr.).

10. Stratehiia rehionalnogo rozvytku Zaporizkoi oblasti na period do 2020 roku [Strategy of regional development of the Zaporizhia oblast on a period to 2020 year]. Retrieved from <http://www.zoda.gov.ua/article/2245/proekt-strategiji-regionalnogo-rozvitkuzaporizkoi-oblasti-na-period-do-2020-roku.html>. (in Ukr.).

11. Tulchynska S.O. (2014). Analiz prohram aktyvizatsii innovatsiynoi diialnosti v rehionakh Ukrainy [Analysis of programs for innovation in the regions of Ukraine]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky, 9 (Part 1), 212-215. (in Ukr.).

12. Tsilova ekonomichna prohrama innovatsiinoho rozvytku Zaporizkoi oblasti na 2008-2012 roky [The having a special purpose economic program of innovative development of the Zaporizhia oblast is on 2008-2012]. Retrieved from www.pir.dp.ua/uploads/ZaporizskaPrograma.doc (in Ukr.).

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Анотація. В статті розкрито сутність доходів державного бюджету та відображено різні підходи до розкриття даної економічної категорії. Оцінено стан формування доходів бюджету України за 2011-2015 рр. Зроблено узагальнення про необхідність диференціації доходів державного бюджету з різних джерел для забезпечення більшої стабілізації.

Ключові слова: Державний бюджет України, доходи бюджету, податкові та неподаткові надходження.

Summary. The article reveals the essence of state budget revenues and reflected different approaches to the disclosure of this economic category. Assessed the condition of the formation of budget revenues of Ukraine for 2011-2015. Made a generalization about the necessity of differentiation of state budget revenues from various sources to provide greater stabilization.

Key words: State budget, budget revenues, tax and non-tax revenues.

Постановка проблеми. Бюджетна система є одним із головних елементів фінансової діяльності будь-якої країни. Це зумовлено тим, що державний бюджет виступає головним елементом впровадження бюджетної політики, а також основним інструментом забезпечення соціально-економічної діяльності держави. Як зазначає у своїй монографії Л.В. Лисяк, «Бюджету як економічній категорії притаманні різні форми. Організаційно-правовими формами бюджету є його конкретні види — державний та різні місцеві. Матеріально-речовою формою бюджету як втілення бюджетних відносин на всіх рівнях влади виступає грошовий (бюджетний) фонд чи фонд фінансових ресурсів. Формами акумуляції грошових коштів у бюджеті є податкові та неподаткові надходження. Тому бюджет є об'єктивно зумовленою економічною формою утворення і витрачання фонду грошових коштів, призначених для фінансового забезпечення повноважень, які суспільство покладає на органи державної влади та органи місцевого самоврядування» [9, с. 17-18].

На кожному етапі розвитку будь-якої держави питання поповнення доходів державного бюджету та пошук основних резервів їх поповнення і оптимізації є дуже актуальними. Предметом даного дослідження є доходи державного бюджету України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичному аналізу формування доходів державного бюджету присвячено наукові праці таких вчених як В. Базилевича, Ю. Пасічника, Л. Мо-

мотюк, А. Єпіфанова, Ю. Коваль та інших. Все це засвідчує, що в науковій літературі та численних навчально-методичних публікаціях питання формування та оцінки доходів державного бюджету висвітлено не досить детально [1, с. 140]. Дослідженням проблем формування бюджету в Україні займаються провідні фінансисти, зокрема О.Д. Василик [3], Т.І. Єфименко [4], О.П. Кириленко [5], І.О. Луніна, Ц.Г. Огонь [10], В.М. Опарін [11], К.В. Павлюк [12], В.М. Федосов [14], І.Я. Чугунов, С.І. Юрій [15] та інші.

Метою статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів формування доходів Державного бюджету України, а також визначення перспектив його формування та використання.

Виклад основного матеріалу. Доходи бюджету будь-якого рівня є важливим елементом впливу держави на соціально-економічний розвиток суспільства, саме тому доходи виступають фінансовою базою держави.

У сучасному світі існує велика кількість ідей та думок щодо тлумачення поняття «доходи Державного бюджету». Кожен автор визначає його по-різному, враховуючи усі фактори та процеси фінансового середовища. Серед провідних економістів утвердилося уявлення про те, що доходами Державного бюджету виступають економічні відносини, які виникають між різними суб'єктами: державою, з одного боку, юридичними і фізичними особами, з іншого [1, с. 140].

Характеризуючи економічну сутність категорії «доходи Державного бюджету», необхідно

© В. О. Степанова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Степанова В.О. Основні напрями формування доходів державного бюджету України / В. О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 116 —120.

References (APA):

Stepanova, V. (2016).)Osnovni napriamy formuvannia dokhodiv derzhavnoho biudzhetu Ukrainy [The main directions of formation of revenues of the state budget of ukraine]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzhmentu i biznesu, 3(35), 116-120 (in Ukr.)

звернути увагу на те, що вони, з одного боку, є результатом розподілу ВВП між різними учасниками відтворювального процесу, а з іншого – об'єктом подальшого розподілу сконцентрованої в руках держави вартості [4, с. 12].

В Україні основний склад доходів Державного бюджету визначається Бюджетним кодексом та Законом України про Державний бюджет на відповідний рік, який затверджується Верховною Радою України. Відповідно до 13 статті Бюджетного кодексу України Державний бюджет складається з двох частин: загального та спеціального фондів [2]. Відповідно до п. 2 ст. 13 Бюджетного кодексу України загальний фонд включає всі доходи бюджету, крім тих, які призначені для зарахування в спеціальний фонд, не має цільового спрямування. Дослідження процесів формування доходів Державного бюджету України, насамперед, передбачає визначення основних джерел, за рахунок яких відбувається його наповнення.

Формування дохідної частини Державного бюджету починаючи з 2010 року здійснюється відповідно до статті 9 Бюджетного Кодексу України (далі БКУ), який чітко закріпив основні дохідні джерела органів місцевого самоврядування і поділив їх на чотири розділи [2]:

- 1) податкові надходження (загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори);
- 2) неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності, а також інші неподаткові надходження);
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти (кошти, одержані від інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі).

Основна специфіка доходів Державного бюджету полягає у тому, що правильне їх формування та використання зумовлюють підвищення ефективності соціально-економічного розвитку країни та призводить у майбутньому до подальшої стабільності.

З метою аналізу динаміки зміни основних складових доходу Державного бюджету України слід ознайомитися з ситуацією, яка склалася в нашій державі останнім часом. У сучасній Україні проблеми формування достатнього обсягу доходів бюджету і забезпечення ефективного їх використання набувають особливої уваги. Далі розглянемо основні показники, які характеризують формування доходів Державного бюджету України.

Виконання дохідної частини бюджету у 2015 році здійснювалось в умовах змін, внесених у податкове законодавство, які були спрямовані на покращення адміністрування платежів, створення більш рівних та справедливих умов оподаткування, а також підвищення наповнюваності бюджету [6]:

Надходження до Державного бюджету України у 2015 році становили 534,7 млрд. грн., що у свою чергу більше ніж у 2014 році на 177,6 млрд. грн. або на 49,7 відсотка.

До загального фонду державного бюджету за 2015 рік надійшло 503,8 млрд. грн., що на 193,1 млрд. грн. або на 62,2 відсотка більше ніж за 2014 рік. Вищі темпи зростання доходів загального фонду пояснюються перенесенням із спеціального фонду до загального надходжень від ввізного мита, акцизного податку та екологічного податку.

Загальна динаміка доходів Державного бюджету України за 2011-2015 рр. наведена на рисунку 1.

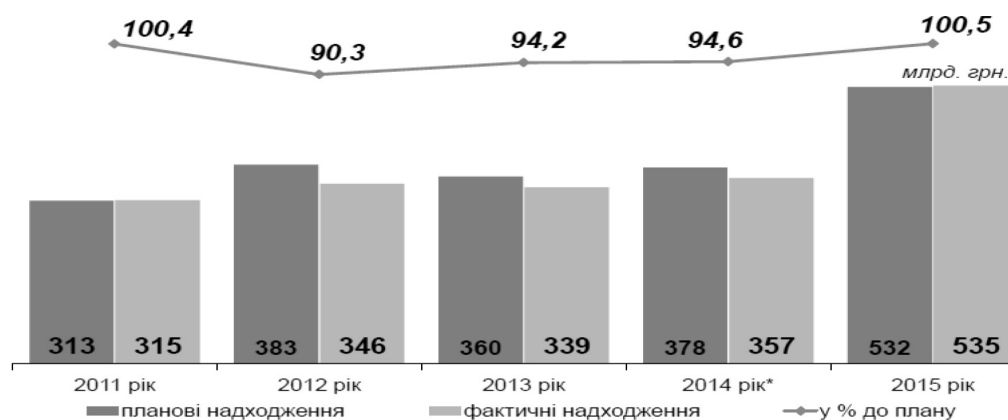

Рис. 1. Доходи Державного бюджету за 2011-2015 рр.

Джерело: побудовано автором за даними [7]

У 2012 і 2014 р.р. планові показники доходів державного бюджету України були більшими ніж фактичні. Лише у 2011 р. та у 2015 р. фактичні показники доходів були більшими ніж планові за загальною сумою доходів Державного бюджету України. У подальшому дослідженні виникає необхідність проаналізувати, які податки мають найбільше значення у структурі доходів Державного бюджету України.

У 2015 році найбільші надходження до державного бюджету становили [6]:

- ПДВ з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг) — 108,1 млрд. грн., що на 26,1 млрд. грн. або на 31,9 відсотка більше ніж у 2014 році;

- ПДВ з ввезених на територію України товарів — 138,8 млрд. грн., що на 31,5 млрд. грн. або на 29,3 відсотка більше ніж у 2014 році. Значне падіння обсягу імпорту товарів (за даними Державного комітету статистики імпорт товарів за 2015 рік до попереднього року зменшився на 31,1 відсотка) було компенсовано істотним зростанням курсу гривні до долара США (за даними Національного банку України середньорічний курс гривні до долара США за 2015 рік збільшився на 83,8 відсотка);

- податку на прибуток підприємств — 34,8 млрд. грн., що на 5,2 млрд. грн. або на 12,9 відсотка менше ніж у 2014 році, що обумовлено змінами до Бюджетного кодексу України, стосовно спрямування 10% податку на прибуток підприємств недержавної форми власності до місцевих бюджетів (на рівні області);

- податку та збору на доходи фізичних осіб (у т. ч. військового збору і податку на доходи фізичних осіб із доходу у вигляді процентів) — 45,1 млрд. грн., що у 3,6 рази або на 32,4 млрд. грн. більше від аналогічного показника 2014 року та пов'язане із тим, що відповідно до пункту 1 частини 2 ст. 29 Бюджетного кодексу України з 2015 року до державного бюджету зараховується 60 відсотків податку на доходи фізичних осіб, що сплачується на території міста Києва (у 2014 році — 50 відсотків) та 25 відсотків на відповідній території України (крім території міст Києва та Севастополя) (у 2014 році — 0 відсотків);

- акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) — 38,8 млрд. грн., що на 10,7 млрд. грн. або на 38,1 відсотка більше ніж у 2014 році та обумовлене як збільшенням обсягів виробництва деяких підакцизних товарів (зокрема, за даними Державного комітету статистики, за 2015 рік порівняно з попереднім роком збільшився обсяг виробництва: тютюнових

виробів — на 8,1% та виноробної продукції — на 17,3%), так і змінами законодавства (підвищено специфічні ставки акцизного податку на сигарети без фільтру у 2,2 рази; на бензин та дизпаливо на 2,0%; на транспортні засоби від 0,4% до 33% та запроваджено акцизний податок на вантажні автомобілі, автобуси та електричну енергію. Крім того, на надходження позитивно вплинуло збільшення реалізації нафтопродуктів вітчизняного виробництва на внутрішній ринок за даними Державної фіскальної служби на 17,1 відсотка порівняно з 2014 роком;

- акцизного податку із ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) — 24,3 млрд. грн., що на 7,5 млрд. грн. або на 44,3 відсотка більше ніж у 2014 році, що пояснюється підвищенням ставок, а також збільшенням обсягів імпорту деяких підакцизних товарів у 2015 році, зокрема скрапленого газу на 34,0 відсотка та імпортованих легкових автомобілів, що були у використанні (на які ставка акцизу в 3 рази більша, ніж на нові) — у 5 разів;

- ввізного мита — 39,9 млрд. грн., що на 28,8 млрд. грн. або у 3,2 рази більше ніж у 2014 році. Значне падіння обсягу імпорту товарів (за даними Держстату імпорт товарів за 2015 рік до попереднього року зменшився на 31,1 відсотка) було компенсовано істотним зростанням курсу гривні до долара США (за даними Національного банку України середньорічний курс гривні до долара США за 2015 рік збільшився на 83,8 відсотка). Крім того, з метою стабілізації платіжного балансу України з 26 лютого 2015 року було запроваджено додатковий імпорتنний збір, від якого у 2015 році надійшло 25,2 млрд. гривень;

- рентної плати за користування надрами — 37,0 млрд. грн., що на 18,8 млрд. грн. або у 2 рази більше ніж у 2014 році. Зазначене зростання відбулося в основному внаслідок збільшення у 2015 році ставок за видобуток природного газу:

- що використовується для потреб населення (видобуток до 5000 м) з 01 квітня 2015 року з 20 % до 70 %;

- видобутого під час виконання договорів про спільну діяльність з 01 січня 2015 року з 55 % до 60 %, з 01 квітня 2015 року до 65 %, а з 01 липня 2015 року до 70 %.

На стан бюджетного відшкодування ПДВ у 2015 році вплинуло запровадження системи електронного адміністрування податку на додану вартість, так в цілому за 2015 рік було відшкодовано грошовими коштами ПДВ 68,4 млрд. гривень.

Структура доходів Зведеного бюджету України за 2015 рік наведена на рисунку 2.

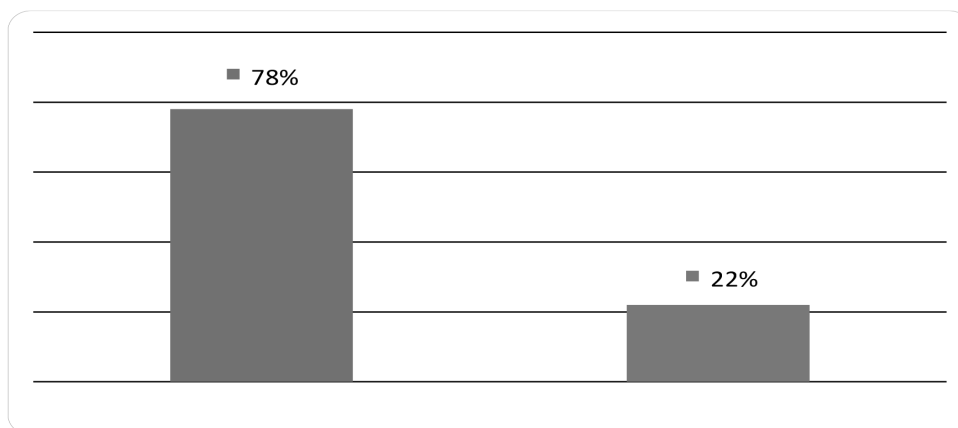

Рис. 2. Доходи Зведеного бюджету України за 2015 рік

Джерело: побудовано автором за даними [7].

Лева частка доходів (78%) сформувалася за рахунок податкових надходжень, сума яких склала 508 млрд. грн. (ріст 2,2% до плану). На 22% (або 140 млрд. грн.) доходи бюджету сформовані за рахунок неподаткових надходжень. Переважна частина таких надходжень забезпечується за рахунок доходів від власності та підприємницької діяльності — 51% або 72 млрд. грн.

Податкові надходження Зведеного бюджету були сформовані за рахунок таких показників:

1) податку на додану вартість, який забезпечив надходження 179 млрд. грн., або 27% всіх бюджетних доходів;

2) податку та збір на доходи фізичних осіб — 100 млрд. грн. (15%);

3) акцизного податку — 71 млрд. грн. (11%).

Далі розглянемо основні податкові надходження до Державного бюджету за 2015 рік [6]:

1. Основним джерелом наповнення бюджету в Україні виступає податок на додану вартість. У 2015 році до загального фонду державного бюджету забезпечено збір податку на додану вартість з вироблених в Україні товарів у сумі 106,7 млрд. грн., що на 32,3 %, або на 26,1 млрд. грн. більше відповідного періоду минулого року. Індикативний показник Міністерства фінансів України виконано на 101,3 %, додатково було зібрано 1,3 млрд. грн.

Протягом звітнього року позитивні нарахування задекларованих сум ПДВ склали 113,4 млрд. грн., що на 23,0 млрд. грн. або 25,5% більше, ніж у 2014 році.

2. За звітний період до бюджету надійшло 34,7 млрд. грн. податку на прибуток. Порівняно з 2014 роком надходження зменшилися на 5,1 млрд. грн. Індикативний показник Мінфіну виконано на 94,3%. Надходження частини чистого прибутку (доходу) до державного бюджету забезпечено в сумі 4,1 млрд. грн., що на 2,3 млрд. грн. більше, ніж у 2014 році.

3. Акцизний податок. У звітному році за рахунок вжитих органами Державної фіскальної служби заходів забезпечено надходження до загального фонду державного бюджету:

— акцизного податку з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції) у сумі 38,8 млрд. грн., що на 8,5 млрд. грн. більше, ніж у 2014 році;

— акцизного податку з реалізації суб'єктами господарювання роздрібною торгівлю підакцизних товарів — 7,7 млрд. грн.;

— акцизного податку з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції) — 1,6 млрд. грн.

На надходження акцизного податку у 2015 році вплинули такі фактори, зокрема, як збільшення обсягів виробництва виноробної продукції, у т. ч. вин виноградних — на 6,9 %, шампанського та вин ігристих — на 27 % та скорочення у січні-листопаді 2015 року порівняно з минулим роком обсягів виробництва лікєро-горілкової продукції — на 13,5 %, коньяків — на 6,9%.

Висновки. Однією з причин зменшення надходжень до Державного бюджету є наявність значної кількості податків та зборів, з незначним фіскальним значенням, левова частини яких зовсім не впливає на збільшення дохідної частини бюджету. Недоотримання доходів є загальною проблемою виконання бюджету навіть у розвинутих країнах. На зменшення надходжень до Державного бюджету України впливає спад обсягів промислового виробництва, спричинений неможливістю втримати працівників на території України, що, в свою чергу, може призвести до невиконання дохідної частини бюджету, бо чим менші обсяги виробництва, тим менше надходить платежів від господарюючих суб'єктів до бюджету. Також з метою забезпеченості рівномірності надходжень та забезпечення диференціації в державний бюджет наповнення дохідної частини бюджету повинно

йти з різноманітних джерел для більшої стабілізації, рівноваги економічної системи.

Література

1. Бачо Р.Й. Стан формування доходної частини бюджету України в сучасних кризових умовах [Текст] / Бачо Р.Й., Илллар Е.Й., Бачо Є.Й. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. — 2014. — 1(42). — 140-145.
2. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами та доповненнями від 26.01.2016 р. № 937-VIII) [Електронний ресурс] / Верховна рада України. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
3. Василюк О.Д. Теорія фінансів: підручник / О.Д. Василюк. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.
4. Воробйова О.І. Бюджет України: стан та перспективи [Текст] / О.І. Воробйова // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. — 2013. — №2. — С. 12-18.
5. Єфименко Т.І. Динаміка доходів бюджету та валового внутрішнього продукту: методологія і методика порівняльного аналізу / Т.І. Єфименко // Наукові праці НДФІ. — 2004. — №1-2. — С. 11-21.
6. Звіт про виконання Плану роботи Державної фінансової служби України на 2015 рік [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sta-sumy.gov.ua/data/files/131201.pdf>
7. Інформація Міністерства фінансів України щодо виконання Державного бюджету України за 2015 рік [Електронний ресурс] / Урядовий кур'єр. — Режим доступу: <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/>
8. Кириленко О.П. Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика): монографія / О.П. Кириленко. — К.: НІОС, 2000. — 384 с.
9. Лисяк Л.В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: монографія / Л.В. Лисяк. — К.: ДННУ АФУ, 2009. — 600 с.
10. Огонь Ц.Г. Доходи бюджету України: теорія та практика: монографія / Ц.Г. Огонь. — К.: НТЕУ, 2003. — 580 с.
11. Опарін В.М. Фінанси (Загальна теорія): навч. посібник / В.М. Опарін. — К.: КНЕУ, 2001. — 240 с.
12. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: монографія / К.В. Павлюк. — К.: НДФІ, 2006. — 584 с.
13. Пасічник Ю.В. Бюджетний потенціал економічного зростання в Україні: монографія / Ю.В. Пасічник. — Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2005. — 642 с.
14. Федосов В.М. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями: монографія / В.М. Федосов, В.М. Опарін, С. Львовичкін. — К.: КНЕУ, 2002. — 380 с.
15. Юрій С.І. Антологія бюджетного механізму: монографія / С.І. Юрій, В.Г. Дем'янишин, Я.М. Буздуган. — Тернопіль: Економічна думка, 2001. — 250 с.

REFERENCES

1. Bacho R., Yllar E., Bacho Ye. (2014). Stan formuvannia dokhodnoi chastyny biudzhetu Ukrainy v suchasnykh kryzovykh

umovakh [The state of formation of budget revenues of Ukraine in the current crisis]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriya: Ekonomika*, 1(42), 140-145 (in Ukr.).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2016). Budget code of Ukraine. (The Law of Ukraine). Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (in Ukr.).

3. Vasylyk, O., (2000). *Teoriia finansiv* [Theory of Finance]. Kyiv: NIOS (in Ukr.).

4. Vorobiova, O., (2013). *Biudzhety Ukrainy: stan ta perspektivy* [The budget of Ukraine: status and prospects]. *Naukovyi visnyk: Finansy, banky, investytsii*, 2, 12-18 (in Ukr.).

5. Yefymenko, T. (2004). *Dynamika dokhodiv biudzhetu ta valovoho vnutrishnoho produktu: metodolohiia i metodyka porivnialnoho analizu* [Dynamics of budget revenue and gross domestic product: methodology and methods of comparative analysis]. *Naukovi pratsi NDFI*, 1-2, 11-21 (in Ukr.).

6. The state fiscal service of Ukraine (2015). *Zvit pro vykonannia Planu roboty Derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy na 2015*. Retrieved from <http://sta-sumy.gov.ua/data/files/131201.pdf> (in Ukr.).

7. The Ministry of Finance of Ukraine (2015). *Informatsiia Ministerstva finansiv Ukrainy shchodo vykonannia Derzhavnoho biudzhetu Ukrainy za 2015 rik*. [Information of the Ministry of Finance of Ukraine on the State budget of Ukraine for 2015] (*Uriadovyi kurier*). Retrieved from <http://ukurier.gov.ua/uk/articles/informaciya-ministerstva-finansiv-ukrayini-08/> (in Ukr.).

8. Kyrylenko, O., (2000). *Mistsevi biudzhety Ukrainy (istoriia, teoriia, praktyka)*: [Local budgets of Ukraine (history, theory, practice)]. Kyiv: NIOS (in Ukr.).

9. Lysiak, L., (2009). *Biudzhetsna polityka u systemi derzhavnoho rehuliuвання sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy* [fiscal policy in the system of state regulation of socio-economic development of Ukraine]. Kyiv: DNNU AFU (in Ukr.).

10. Ohon, Ts., (2003). *Dokhody biudzhetu Ukrainy: teoriia ta praktyka*. [Incomes of the budget of Ukraine: theory and practice]. Kyiv: KNEU (in Ukr.).

11. Oparin, V., (2001). *Finansy (Zahalna teoriia)*. [Finances (General theory)]. Kyiv: KNEU (in Ukr.).

12. Pavliuk, K., (2006). *Biudzhety i biudzhetni protsesy v umovakh tranzytyvnoi ekonomiky Ukrainy* [Budget and budget process in the conditions of transitive economy of Ukraine]. Kyiv: NDFI (in Ukr.).

13. Pasichnyk, Yu., (2005). *Biudzhetniye potentsialy ekonomichnoho zrostannia v Ukraini* [Budget the potential for economic growth in Ukraine]. Donetsk: Yuho-Vostok, Ltd (in Ukr.).

14. Fedosov, V., Oparin V., & Levochkin S. (2002). *Finansova restrukturyzatsiia v Ukraini: problemy i napriamy* [Financial restructuring in Ukraine: problems and directions]. Kyiv: KNEU (in Ukr.).

15. Yurii, S., Demianyshyn, V., & Buzduhan, Ya., (2001). *Antolohiia biudzhetsnoho mekhanizmu: monohrafiia* [Anthology of budget mechanism]. Ternopil: Ekonomichna dumka (in Ukr.).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ОБЛІКУ Й СПИСАННЯ БЕЗНАДІЙНОЇ ТА СУМНІВНОЇ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ

Анотація. Розглянуто поняття сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості, особливості їх визнання, обліку та списання у бухгалтерському та податковому обліку.

Ключові слова: дебіторська заборгованість, сумнівний борг, безнадійна дебіторська заборгованість, резерв сумнівних боргів, чиста реалізаційна вартість.

Summary. Reviewed the concept of doubtful and bad receivables, especially its recognition, accounting and write-off in accounting and tax accounting.

Key words: receivables, doubtful debt, bad debts, provision for doubtful debts, net realizable value.

Постановка проблеми. В сучасних умовах економіка країни характеризується платіжною кризою, що має безпосередній вплив на фінансовий стан кожного підприємства, що, в свою чергу, збільшує розмір дебіторської заборгованості. Суб'єкти господарювання опинились в такій ситуації, коли реалізація товарів, робіт та послуг у кредит — це чи не єдиний спосіб не втрачати клієнтів. У зв'язку з цим підвищуються відповідальність і самостійність підприємств у сфері ефективності управління дебіторською заборгованістю та прийняття висококваліфікованих управлінських рішень щодо зменшення обсягів вже існуючої заборгованості. Стан дебіторської заборгованості, її розміри та якість впливають на фінансовий стан господарюючого суб'єкта в цілому, на його фінансову стійкість та платоспроможність. Особливий вплив на цей процес мають управлінські рішення, які приймаються при роботі з покупцями та організація взаємовідносин з контрагентами: надання товарних кредитів, не виявлені ризики, відсутність системи знижок для постійних клієнтів — це може призвести до появи та зростання дебіторської заборгованості. Несвоєчасне проведення платежів від дебіторів у майбутньому призводить до платіжної кризи підприємства, сприяє перетворенню заборгованості в сумнівну та безнадійну і врешті решт може призвести до банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою положень обліку дебіторської заборгованості займалися багато вітчизняних і закордонних вчених. Зокрема, слід зазначити роботи таких

провідних вітчизняних вчених як М.Д. Білик [1], Ф.Ф. Бутинець [2], В.О. Гуня [3], Г.Г. Кірейцев [4], О.В. Лишиленко [5] та ін.

Мета статті — розглянути підходи до класифікації та систематизації дебіторської заборгованості, методи ефективного управління дебіторською заборгованістю на підприємствах, а також особливості відображення в обліку й списання сумнівної та безнадійної дебіторської заборгованості.

Виклад основного матеріалу. Кожне підприємство, організація, юридична особа реалізують іншим суб'єктам господарювання та фізичним особам товари, виконують роботи та надають послуги. Якщо продаж і отримання грошових коштів відбуваються одночасно, то в обліку підприємства-продавця заборгованість покупців не відображається. Проте сьогодні все більше спостерігається ситуація, коли товари спершу реалізують, а грошові кошти за них будуть отримані пізніше. У такому випадку в бухгалтерському обліку підприємства-продавця відображається заборгованість контрагентів. Такий вид заборгованості називається дебіторською заборгованістю, а контрагенти, які заборгували, — дебіторами.

Основним нормативно-правовим документом, що регламентує облік дебіторської заборгованості є Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 10 «Дебіторська заборгованість», що визначає дебіторську заборгованість як суму заборгованостей дебіторів підприємству на певну дату [8]. Виникнення поточної дебіторської заборгованості — явище цілком виправдане, але якщо по-

© В. О. Степанова, 2016

Бібліографія ДСТУ:

Колесник Н.В. Теоретико-методичні аспекти обліку й списання безнадійної та сумнівної дебіторської заборгованості / Н. В. Колесник // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2016. — №3 (35). — С. 121–124.

References (APA):

Kolesnyk, N. (2016). Teoretyko-metodychni aspekty obliku y spysannia beznadiinoi ta sumnivnoi debitorskoi zaborhovanosti [Theoretical and methodological ASPECTS of accounting and writing hopeless and doubtful receivables]. Visnyk Berdians'koho universytetu menedzmentu i biznesu, 3(35), 121–124 (in Ukr.)

літика управління нею є не досить ефективною, поточна заборгованість набуває ознак довгострокової, а згодом сумнівної та безнадійної. Це суттєво погіршує фінансовий стан підприємства, адже відбувається відтік грошових коштів, що призводить до їх дефіциту і в подальшому загрожує банкрутством.

Дебіторська заборгованість відображається у балансі за фактичною собівартістю, що є вартістю придбаних дебітором активів та зараховується на баланс (визнається в обліку) в момент визнання доходу. Тобто, фактично грошові кошти на рахунок підприємства ще не надійшли, але вже відбувається відображення доходу і, відповідно, нарахування податкових зобов'язань. Таким чином, для визнання поточної дебіторської заборгованості необхідно, щоб виконувалися наступні критерії визнання доходу:

- покупцям передані всі ризики, пов'язані з реалізованим активом;
- не буде здійснюватись управління та контроль за вже реалізованим активом;
- сума доходу може бути достовірно визначена;
- отримання економічних вигід підприємством в майбутньому [7].

Існування дебіторської заборгованості — це цілком об'єктивний та виправданий процес, що обумовлений наявністю ризиків при проведенні розрахунків між контрагентами за результатами господарських операцій. На розмір та структуру дебіторської заборгованості впливає ряд факторів, а саме:

- загальноекономічні фактори (стан економіки країни, ефективність грошово-кредитної політики НБУ, рівень інфляції, стан розрахунків тощо);
- галузеві фактори (стан галузі, в якій проводить господарську діяльність підприємство, динаміка виробництва продукції, попит на неї);
- внутрішні фактори (організаційно-правова структура та форма власності компанії, величина підприємства, структура його балансу тощо).

За даними Державної служби статистики розмір дебіторської заборгованості підприємств України станом на 01.01.2015 року становив 1798121,7 млн. грн., але вже за даними на 31.12.2015 року збільшився до 2517203,5 млн. грн. (ріст склав 39,9 %). Головною причиною росту можна вважати дуже нестабільну та складну економічну ситуацію. В цих умовах підприємства просто вимушені пом'якшувати свою кредитну політику та йти на очевидні ризики. Виправдана дебіторська заборгованість є невід'ємною складовою нормальної господарської діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Проте, великі обсяги дебіторської заборгованості в загальній

структурі активів знижують ліквідність, рентабельність та суттєво погіршують фінансовий стан підприємства, а це, в свою чергу, підвищує ризик виникнення фінансових збитків. Виходячи з цього слід зауважити, що однією із проблем управління дебіторською заборгованістю підприємства є недоотримання коштів по дебіторській заборгованості та поступове перетворення її в сумнівну, а згодом і в безнадійну.

Сумнівна дебіторська заборгованість — це поточна заборгованість за реалізовану продукцію або надані послуги, щодо якої існує невпевненість у її погашенні покупцем. При цьому головним критерієм при віднесенні поточної дебіторської заборгованості до сумнівної є строки встановлені Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»: 90 календарних днів із дня граничного терміну ліквідації заборгованості, що передбачений договором або понад 30 днів з дня оприлюднення рішення суду про стягнення такої заборгованості.

В свою чергу, безнадійна дебіторська заборгованість визначається П(с)БО 10 як дебіторська заборгованість, щодо якої існує впевненість у її неповерненні боржником або за якою минув строк позовної давності [7].

Податковий кодекс України (далі — ПКУ) визначає безнадійну заборгованість, як таку, що має відповідати одній з ознак:

- а) заборгованість за зобов'язаннями, щодо яких минув строк позовної давності;
- б) прострочена заборгованість померлої фізичної особи, за відсутності у неї спадкового майна, на яке може бути звернено стягнення;
- в) прострочена заборгованість осіб, які у судовому порядку визнані безвісно відсутніми, оголошені померлими;
- г) заборгованість фізичних осіб, прощена кредитором, за винятком заборгованості осіб, пов'язаних з таким кредитором, та осіб, які перебувають (перебували) з таким кредитором у трудових відносинах;
- г) прострочена понад 180 днів заборгованість особи, розмір сукупних вимог кредитора за якою не перевищує мінімально встановленого законодавством розміру безспірних вимог кредитора для порушення провадження у справі про банкрутство, а для фізичних осіб — заборгованість, яка не перевищує 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати (у розрахунку на рік), встановленої на 1 січня звітного податкового року (у разі відсутності законодавчо затвердженої процедури банкрутства фізичних осіб);
- д) актив у вигляді корпоративних прав або неборгових цінних паперів, емітента яких визнано банкрутом або припинено як юридичну особу у зв'язку з його ліквідацією;

е) сума залишкового призового фонду лотереї станом на 31 грудня кожного року;

є) прострочена заборгованість фізичної або юридичної особи, не погашена внаслідок недовіри майна зазначеної особи, за умови, що дії щодо примусового стягнення майна боржника не призвели до повного погашення заборгованості;

ж) заборгованість, стягнення якої стало неможливим у зв'язку з дією обставин непереборної сили, стихійного лиха (форс-мажорних обставин), підтверджених у порядку, передбаченому законодавством;

з) заборгованість суб'єктів господарювання, визнаних банкрутами у встановленому законом порядку або припинених як юридичні особи у зв'язку з їх ліквідацією [6].

Обидва терміни, що подаються в П(с)БО 10 та в ПКУ, говорять про прострочену дебіторську заборгованість, за якою минув строк позовної давності. Строк позовної давності — це строк, у межах якого фізична або юридична особа може звернутися до суду з метою захисту своїх прав (ст. 256 ЦКУ). Строк позовної давності становить три роки, але може бути додатково встановлений в окремих випадках та за згодою сторін.

Позовну давність починають відраховувати з дня, коли особа довідалася про порушення своїх прав та інтересів. На практиці це означає, що якщо дата погашення дебіторської заборгованості встановлюється договором, але контрагент не виконав своїх зобов'язань, починається відлік строку позовної давності з того дня, коли минув строк, визначений договором щодо погашення зобов'язань. Якщо дату погашення боргу не було встановлено, відлік строку позовної давності починається з дня, коли кредитору надається право з приводу висування своєї вимоги дебітору (ч. 5 ст. 261 ЦКУ).

Отже, порівнюючи значення, що подається в П(с)БО 10 та Податковому кодексі України слід звернути увагу, що за нормами бухгалтерського обліку визнати заборгованість безнадійною та списати її з балансу підприємства можна в тому випадку, якщо у її непогашенні підприємство цілком впевнене та минув строк позовної давності, а в податковому законодавстві є визначений перелік ознак, за якими заборгованість дебіторів можна визнати та ідентифікувати як безнадійну.

Головною проблемою щодо існування безнадійної заборгованості на підприємстві є вибір правильного способу її списання та безпосереднє відображення цієї процедури в обліку. За загальноприйнятою методикою даний вид заборгованості підлягає списанню за рахунок створеного завчасно резерву сумнівних боргів. Для формування та обліку цього резерву планом рахунків бухгалтерського обліку передбачено рахунок 38

«Резерв сумнівних боргів». Методика нарахування та визначення величини резерву сумнівних боргів надзвичайно важлива, адже вона дає можливість оцінити структуру активів підприємства, на підставі чітких математичних розрахунків, відобразити поточні витрати підприємства, що в остаточному підсумку вплине на визначення фінансового результату діяльності за звітний період [4, с. 129].

Для визначення та розрахунку обсягу резерву сумнівних боргів суб'єкти господарювання, відповідно до нормативів, можуть використовувати один із загальноприйнятих методів:

1) метод абсолютної суми сумнівної заборгованості;

2) метод використання коефіцієнта сумнівності.

Метод абсолютної суми сумнівної заборгованості характеризується тим, що розмір резерву визначається на підставі аналізу показників платоспроможності конкретних дебіторів методами економічного та математичного аналізу.

Метод використання коефіцієнта сумнівності полягає в тому, що розмір резерву визначається як добуток загальної суми залишку дебіторської заборгованості в балансі підприємства на початок звітної періоду та відповідного коефіцієнта сумнівності.

Даний коефіцієнт розраховується декількома способами:

— шляхом визначення питомої ваги безнадійної заборгованості у чистому доході підприємства;

— шляхом класифікації заборгованості за строками непогашення;

— шляхом визначення середньої питомої ваги списаної раніше дебіторської заборгованості в загальній сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду за попередні 3-5 років.

Вибір у застосуванні цих методів, а також коефіцієнтів сумнівності залежить від величини підприємства, його галузевої належності, кількості дебіторів, якості дебіторської заборгованості, строку її погашення, періоду оборотності та інше.

Найчастіше на практиці сучасними бухгалтерами застосовується метод абсолютної суми сумнівної заборгованості. Такий вибір обумовлюється, перш за все, простотою використання, незначними витратами часу та ресурсів, але потребує вагомих знань в застосуванні методів економічного аналізу. Ще однією проблемою є ймовірність допущення помилки в розрахунку через брак або недостовірність інформації щодо фінансового стану конкретного дебітора.

Після класифікації дебіторської заборгованості за строками непогашення та безпосередньо на її підставі розраховується величина сумнівної

дебіторської заборгованості на певну дату. В свою чергу це й буде залишок резерву сумнівних боргів на цю ж саму дату. В той же час обов'язково має виконуватись умова за якою залишок резерву сумнівних боргів на певну дату не може перевищувати розмір дебіторської заборгованості на ту ж дату.

Проте виникають ситуації, коли суми резерву сумнівних боргів є недостатньо або ж його створення не було передбачене, тоді необхідну суму заборгованості списують з балансу за рахунок інших операційних витрат підприємства. Після списання заборгованості підприємство обов'язково обліковує її суму на позабалансовому рахунку протягом трьох років для моніторингу можливості її стягнення у випадку зміни майнового стану дебітора. Для обліку списаної дебіторської заборгованості застосовується рахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість», на якому вона обліковується протягом трьох років. Якщо за цей період заборгованість не буде погашено боржником, її слід остаточно списати із позабалансового рахунку [7].

Висновки. В умовах жорсткої ринкової конкуренції підприємства вимушені йти на ризик та надавати кредити своїм покупцям. Занадто м'яка кредитна політики або неправильна її розробка може призвести до появи таких контрагентів, які можуть стати безнадійними дебіторами, саме тому необхідно максимально чітко проводити економічний аналіз діяльності нових покупців. Сумнівна або безнадійна дебіторська заборгованість на підприємстві має негативний вплив на його фінансовий стан, тому необхідно приділяти значну увагу шляхам запобігання виникненню такої заборгованості в господарській діяльності суб'єкта. Правильний та своєчасний економічний та математичний аналіз дебіторської заборгованості дозволить оцінити структуру та збалансованість товарного кредиту, визначити сфери, в яких необхідно докласти додаткових зусиль для повернення боргів, дати базу для створення резерву сумнівних боргів, дозволить спрогнозувати надходження коштів, а ефективні управлінські рішення – виявити методи та способи ефективного стягнення заборгованості з боржників.

Література

1. Білик М. Д. Управління дебіторською заборгованістю

підприємств / М. Д. Білик // Фінанси України. – 2015. – № 12. – С. 24–36. 2. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку: [підручник для студентів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит» вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець; 3-є вид., доп. і перероб. – Житомир : Рута, 2003. – 444 с.

3. Гуня В. О. Удосконалення класифікації дебіторської заборгованості та її відображення у фінансовій звітності підприємств / В. О. Гуня // Економічний простір. – 2008. – № 19. – С. 124-131.

4. Кірейцев Г. Г. Фінансова звітність підприємств та її аналіз / Г. Г. Кірейцев. – К. : ЦУЛ, 2002. – 452 с.

5. Лишненко О. В. Бухгалтерський облік: [підручник] / О.В. Лишненко; 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 254 с.

6. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : затв. Наказом № 2755-VI від 02.12.2010. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» [Електронний ресурс] : затв. наказом Міністерства фінансів України від 18.10.1999 р. № 242. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

REFERENCES

1. Bilyk, M. (2015). Upravlinnia debitorskoiu zaborhovanistiu pidpriemstv [Debt management companies]. Finansy Ukrainy, 12, 24–36 (in Ukr.).

2. Butynets, F. (2003). Teoriia bukhgalterskoho obliku: pidruchnyk dlia studentiv spetsialnosti 7.050106 «Oblik i audyt» vyshchikh navchalnykh zakladiv. [Theory of accounting: textbook for students of specialty 7.050106 «Accounting and audit» of higher educational institutions]. Zhytomyr: Ruta (in Ukr.).

3. Hunia, V. (2008). Udoskonalennia klasyfikatsii debitorskoi zaborhovanosti ta yii vidobrazhennia u finansovii zvitnosti pidpriemstv [Improvement of the classification of receivables and its reflection in financial statements of enterprises]. Ekonomichniyi prostir. 19. 124-131(in Ukr.).

4. Kireitsev, H. (2002). Finansova zvitnist pidpriemstv ta yii analiz [Enterprise Financial statement and its analysis]. Kyiv: TsUL (in Ukr.).

5. Lyshylenko, O. (2009). Bukhgalterskyi oblik: pidruchnyk [Accounting: tutorial]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukr.).

6. Tax code of Ukraine. (2010). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (in Ukr.).

7. Regulation (standard) accounting 10 «Accounts Receivable». (1999). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99>

АННОТАЦИИ

Антошкина Л. И. Профессиональная мобильность сотрудников как путь к интернационализации образовательного процесса частных вузов. — С. 9.

Аннотация. В статье доказана важность профессиональной мобильности преподавательского состава частных высших учебных заведений, указаны уровни интернационализации университетской деятельности. Определены формы и виды академической мобильности преподавательского персонала. По результатам проведенного анализа определены меры по интернационализации образования в аспекте подготовки высококвалифицированных специалистов.

Ключевые слова: профессиональная мобильность, интернационализация, образовательный процесс, частное высшее учебное заведение, университет.

Сильченко И. А. Инновационная политика Украины в условиях евроинтеграции. — С. 12.

Аннотация. Рассмотрены основные тенденции и проблемы инновационного развития Украины. Определены актуальные проблемы и противоречия инновационного развития Украины в условиях евроинтеграции. Предложены направления совершенствования инновационной деятельности в Украине.

Ключевые слова: инновационная политика, модель инновационной политики, стратегия инновационного развития, инструменты инновационной политики, европейская интеграция.

Бритвенко А. С., Рунчева Н. В. Факторы формирования конкурентоспособности аграрного производства на корпоративных принципах. — С. 17.

Аннотация. Определена сущность конкурентоспособности производства и факторы, влияющие на ее формирование. Изложены материалы исследований, направленных на структурирование и систематизацию проблем функционирования аграрного рынка в контексте производства маркетинговой деятельности сельскохозяйственной отрасли.

Ключевые слова: маркетинговые стратегии, устойчивое развитие, аграрный рынок, аграрное производство.

Киосева И. А., Курова Т. Г. Анализ валового внутреннего продукта Украины. — С. 21.

Аннотация. В данной статье проведен эконометрический анализ валового внутреннего продукта Украины и построена эконометрическая модель, которая выражает зависимость ВВП

Украины от объема промышленного производства и розничного товарооборота страны.

Ключевые слова: валовой внутренний продукт, эконометрическая модель, объем промышленного производства, оборот розничной торговли, регрессия.

Кирова Л. Л. Роль кластеризации агропромышленного производства в адаптации национальных агропродовольственных систем к вызовам глобализации. — С. 26.

Аннотация. В статье рассмотрена роль кластеризации агропромышленного производства в адаптации национальных агропродовольственных систем к вызову глобализации.

Ключевые слова: кластер, агропродовольственный сектор, сельскохозяйственное сырье, агропромышленные кластеры, кооператив, кластерно-ориентированная стратегия, специализация, конкурентоспособность.

Настич В. Г. Современное состояние продовольственной безопасности Украины. — С. 30.

Аннотация. Проведен анализ основных составляющих потребительского аспекта продовольственной безопасности. Рассмотрены факторы продовольственной безопасности, пороговые значения индикаторов состояния продовольственной безопасности в Украине.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, механизм обеспечения безопасности, факторы безопасности, стратегия развития.

Попова Н. А. Инвестиционно-инновационный потенциал высшего образования в системе национального хозяйства. — С. 34.

Аннотация. Данная статья определяет пути обеспечения инновационного развития экономики Украины реализацией интеллектуального потенциала на основе формирования общей инновационной культуры населения. Определена необходимость формирования системы факторов, необходимых для трансформации теории инновационного потенциала в практической стороне средством развития инновационных технологий в высшем образовании.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, потенциал, интеллект, высшее учебное заведение.

Фролова В. Ю., Пелишенко В. П. Стратегические ориентиры развития рынка медицинских изделий в Украине. — С. 39.

Аннотация. В статье рассмотрены основные показатели и тенденции развития рынка медицинских изделий в Украине. Очерчен перечень

актуальных проблемных вопросов его функционирования. Предложены стратегические векторы развития рынка с учетом его особенностей. Обоснована необходимость эффективизации применения практики углубленного государственного регулирования. Разработанные рекомендации направлены на развитие в Украине инновационного и конкурентоспособного рынка медицинских изделий.

Ключевые слова: стратегическое развитие, инновации, государственное регулирование, рынок медицинских изделий, фармацевтический рынок.

Фролова Г. И. Современные тенденции иностранного инвестирования в Украине. — С. 43.

Аннотация. В статье проведен анализ привлечения иностранных инвестиций в экономику Украины. Обнаружено основные проблемы, препятствующие эффективному привлечению иностранных инвестиций. Исследованы рейтинги инвестиционной привлекательности страны. Определены стратегические направления совершенствования механизма привлечения прямых иностранных инвестиций в Украину.

Ключевые слова: иностранные инвестиции, инвестиционный климат, инвесторы, мировые рейтинги, инвестиционная привлекательность.

Юрченко Ю. Ю. Экономическая безопасность страны в реалиях международного сотрудничества. — С. 48.

Аннотация. В статье говорится о степени зависимости экономической и продовольственной безопасности от внешнеэкономической политики, дана характеристика экспортно-импортных операций страны, проанализировано состояние экспорта и импорта по отдельным видам сырья и продовольственных товаров, выявлены структурные изменения внешней торговли Украины в разрезе стран мира. Предложено установление индикативных показателей ограничения импорта отдельных товарных позиций, создание «портфеля предложений» для бизнеса по вопросам импортозамещения. Обоснована необходимость разработки национальной продовольственной независимости в общем формате экономической безопасности страны.

Ключевые слова: внешняя торговля, экспорт, импорт, экономическая безопасность, продовольственная безопасность, товарная структура, внешнеторговый баланс.

Горячая О. Л. Формирование производственного потенциала промышленного предприятия. — С. 55.

Аннотация. В статье рассмотрены подходы к эффективности формирования производственно-

го потенциала предприятия в условиях рыночной экономики. Предложена система показателей внутреннего формирования производственного потенциала промышленного предприятия в соответствии с ресурсной базой для материальных, финансовых, человеческих и информационных ресурсов.

Ключевые слова: формирование, производственный потенциал предприятия, промышленное предприятие, диагностика предприятия, эффективность использования производственного потенциала, стратегия предприятия.

Михов Л. И. Методические подходы к оценке корпоративной культуры. — С. 61.

Аннотация. В статье проанализированы основные подходы к оценке корпоративной культуры, исследована ее сущность и содержание.

Ключевые слова: корпорация, корпоративная культура, типы корпоративной и организационной культуры, национальная культура, внутренняя политика, глобализация, внутренняя среда, внешняя среда.

Несен А. В. Условия формирования эффективного производства в сельскохозяйственных предприятиях Украины. — С. 67.

Аннотация. Определены факторы, формирующие эффективность сельского хозяйства, специфику его развития в современных условиях, оценено влияние на эффективность различных составляющих деятельности аграрных предприятий. Рассмотрены основные факторы обеспечения эффективной деятельности сельскохозяйственных предприятий в условиях рыночного хозяйствования и рыночной экономики. Систематизированы особенности функционирования сельского хозяйства с позиции обеспечения его эффективности. Оценены внутренние и внешние факторы формирования эффективного производства в сельскохозяйственных предприятиях Украины, задачи управления ими с целью обеспечения стабильного экономического роста.

Ключевые слова: сельское хозяйство, производство, сезонность, эффективность, прибыль, расходы, доходы, окупаемость, аграрные предприятия.

Компанец Е. А. Сукманюк В. М. Характеристика видов, форм реструктуризации и реорганизации предприятия. — С. 72.

Аннотация. В статье представлена характеристика форм, видов, целей реструктуризации и реорганизации предприятий. Показаны основные виды и формы этих процессов преобразования в управлении предприятием. Была установлена связь их применения в зависимости от

разного кризисного состояния предприятия. В статье были определены основные четыре формы реструктуризации, выяснены общие характеристики и меры, сопровождающиеся при использовании той или иной формы. Результаты статьи могут быть использованы в производственной деятельности предприятий Украины. Прогнозные предположения о развитии объекта исследования — поиск оптимальных путей повышения конкурентоспособности предприятий.

Ключевые слова: стратегии развития предприятий, конкурентоспособность, реструктуризация, реорганизация, синергия, дисинергия.

Антошкин В. К. Условия и факторы региональной интеграции в Украине. — С. 77.

Аннотация. Статья дает возможность проследить уровень развития региональной интеграции в Украине, определить основные условия и факторы, учитывающие индивидуальные особенности регионов страны.

Ключевые слова: региональная интеграция, регионоведение, социально-экономическая безопасность региона, дивергенция.

Шинкарьук О. В., Сигайов А. А. Институализация ведущих элементов механизма государственного регулирования регионального человеческого развития (Часть I). — С. 81.

Аннотация. В статье раскрыто состояние действующего нормативно-правового и поискового научно-методического обеспечения ведущих элементов механизма государственного регулирования регионального человеческого развития. Автором представлен алгоритм функционирования механизма государственного регулирования регионального человеческого развития. Также изложены предложения по совершенствованию и дальнейшему развитию организационно-экономического механизма государственного управления социально-экономическим развитием в Украине, которые призваны обеспечить разработку и реализацию Национальной и Региональных программ человеческого развития.

Ключевые слова: регион, механизм, развитие общества, программирования, планирования, финансирования, анализ, регулирование, мониторинг.

Беседин В. Ф., Столяров В. Ф., Островецкий В. И. Методологические основы формиро-

вания новой налоговой политики Украины в контексте евроинтеграции и устойчивого развития (часть I). — С. 94.

Аннотация. В статье рассмотрены предпосылки совершенствования и дальнейшего развития инструментария налогового регулирования национальной экономики по сравнению с странами-членами ЕС.

Ключевые слова: налоги, налоговая политика, налоговая система, государственное регулирование, вызовы, мероприятия.

Комарова И. В. Роль бюджетных средств в финансировании инновационного развития запорожской области. — С. 110.

Аннотация. Охарактеризовано состояние инновационного развития Запорожской области. Выявлено значение средств государственного и местных бюджетов в финансовом обеспечении инновационного развития Запорожской области.

Ключевые слова: Запорожская область, бюджетное финансирование, инновационное развитие.

Степанова В. А. Основные направления формирования доходов государственного бюджета Украины. — С. 117.

Аннотация. В статье раскрыта сущность доходов государственного бюджета и отражено различные подходы к раскрытию данной экономической категории. Оценено состояние формирования доходов бюджета Украины за 2011-2015 гг. Сделано обобщение о необходимости дифференциации доходов государственного бюджета с разных источников для обеспечения большей стабилизации.

Ключевые слова: государственный бюджет, доходы бюджета, налоговые и неналоговые поступления.

Колесник Н. В. Теоретико-методические аспекты учета и списания безнадежной и сомнительной дебиторской задолженности. — С. 122.

Аннотация. Рассмотрены понятия сомнительной и безнадежной дебиторской задолженности, особенности их признания, учета и списания в бухгалтерском и налоговом учете.

Ключевые слова: дебиторская задолженность, сомнительный долг, безнадежная дебиторская задолженность, резерв сомнительных долгов, чистая реализационная стоимость.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Антошкіна Лідія Іванівна, ректор Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А.

Наукові інтереси: економіка вищої освіти, стратегічне управління підприємством

Сільченко Ірина Анатоліївна, старший викладач кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: економіка та організація інноваційної діяльності підприємства

Рунчева Наталя Вікторівна, завідувач кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: корпоративне управління економіки сільського господарства на регіональному рівні

Бритвєнко Анастасія Сергіївна, доцент кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: економіка та управління аграрних та переробних підприємств

Кіосєва Ірина Анатоліївна, старший викладач кафедри математики та математичних методів Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: методика викладання математичних дисциплін, застосування математичних методів та моделей в економіці

Курова Тетяна Григорівна, старший викладач кафедри математики і математичних методів Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: математичні методи і моделі в економіці

Кірова Людмила Леонідівна, старший викладач кафедри економічної теорії Бердянського уні-

верситету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: проблеми формування та розвитку сільськогосподарської кооперації

Настич Віта Григорівна, асистент кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: розвиток сільськогосподарського виробництва

Попова Наталя Олександрівна, старший викладач кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: ефективність використання трудових ресурсів у сільському господарстві

Фролова Галина Іванівна, доцент кафедри менеджменту і туризму Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: інноваційно-інвестиційні фактори розвитку регіону

Фролова Валерія Юріївна, доцент кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: стратегічний маркетинг, конкурентоспроможність підприємств, конкурентні маркетингові стратегії

Пелішенко Валентин Павлович, професор кафедри менеджменту і туризму Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: маркетингова та інноваційно-інвестиційна діяльність

Юрченко Юлія Юріївна, завідувач кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: економічна безпека країни

Горяча Оксана Любомирівна, доцент кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: фінансові послуги, фінансові ринки, фінансові посередники, інвестиційна діяльність

Міхов Леонід Іванович, професор кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: удосконалення матеріального стимулювання робітників у сільському господарстві

Несен Анна Володимирівна, аспірант Харківського аграрного університету ім. В.В. Докучаєва Харківська область, п/в Комуніст-1, уч. міст. ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, б. 34, кв. 9

Наукові інтереси: ефективність управління в сільськогосподарських підприємствах

Сукманюк Вікторія Михайлівна, асистент кафедри менеджменту Національного транспортного університету

м. Київ, вул. Мілютенка, 17-В, кв. 8

Наукові інтереси: організаційно-економічні проблеми реструктуризації на автомобільному транспорті

Компанець Катерина Андріївна, доцент кафедри менеджменту Національного транспортного університету, кандидат економічних наук, доцент

02218 м. Київ, вул. Райдужна, 14, кв. 93

Наукові інтереси: організаційно-економічне обґрунтування принципів та методів управління підприємствами

Антошкін Вадим Костянтинович, доцент кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: проблеми тіньової економіки, структурування капіталу, фінансових операцій з його вивезення за кордон

Шинкарьок Оксана В'ячеславівна, доцент кафедри обліку і фінансів Бердянського універси-

тету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук

02217, м. Київ, вул. Драйзера, б. 9, кв. 227

Наукові інтереси: механізм державного регулювання та фінансового забезпечення регіонального людського розвитку

Сігайов Андрій Олександрович, професор кафедри економіки і підприємництва Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», доктор економічних наук, професор

03056, м. Київ-56, проспект Перемоги, 37

Наукові інтереси: фінанси і математичне моделювання

Комарова Інна Валентинівна, проректор з наукової роботи Бердянського університету менеджменту і бізнесу, кандидат економічних наук, доцент

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: сучасні проблеми фінансової політики України

Степанова Вікторія Олександрівна, старший викладач кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: проблеми та перспективи розвитку інвестиційної діяльності в Україні

Беседін Василь Федорович, професор кафедри економіки Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: побудова в Україні соціально орієнтованої, регульованої економіки ринкового типу

Столяров Василь Федосійович, завідувач кафедри менеджменту і туризму Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: менеджмент і фінансовий механізм сталого розвитку

Островецький Віталій Ігорович, професор кафедри обліку і фінансів Бердянського університету менеджменту і бізнесу, доктор економічних наук, професор

71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: податкова та бюджетна політика

Колесник Наталія В'ячеславівна, асистент кафедри обліку, аналізу і аудиту Бердянського уні-

верситету менеджменту і бізнесу 71118, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, 117-А

Наукові інтереси: облік і аудит дебіторської заборгованості

БЕРДЯНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ

Наукове видання

**ВІСНИК
БЕРДЯНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
МЕНЕДЖМЕНТУ І БІЗНЕСУ**

Випуск 3(35)'2016

Науковий економічний журнал

Українською, російською та англійською мовами

Технічний редактор *О. В. Ткачук*

Підписано до друку 06.06.2016 р.
Формат 60х84/8. Папір офсетний.
Гарнітура «Newton C». Друк — лазерний.
Ум. друк. арк. 13,60. Обл.-вид. арк. 13,44.
Наклад 150 прим. Зам. № 008.

Видавництво та друк Ткачук О.В.
71110, Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Кірова 52/49, 53
Тел. (097)918-66-41, (066) 106-29-93; e-mail:
Tizdat@gmail.com
<http://izdatelstvo.at.ua>

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3377 від 29.01.2009 р.

Аспірантура

У Бердянському університеті менеджменту і бізнесу відкрито аспірантуру за спеціальностями:

08.00.03 — Економіка та управління національним господарством;

08.00.04 — Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності);

08.00.05 — Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка;

08.00.07 — Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика;

08.00.08 — Гроші, фінанси і кредит;

08.00.09 — Бухгалтерський облік, аналіз і аудит;

08.00.11 — Економіко-математичне моделювання

з відривом та без відриву від виробництва.

До аспірантури приймаються особи, що мають вищу освіту і кваліфікацію спеціаліста або магістра.

Вступники до аспірантури подають на ім'я ректора наступні документи:

- заяву,
- особовий листок з обліку кадрів з фотокарткою,
- автобіографію,
- копію диплома про вищу освіту,
- медичну довідку про стан здоров'я за формою № 086-О,
- посвідчення про складені кандидатські іспити,
- список опублікованих наукових праць і винаходів або реферат з обраної наукової спеціальності та складають конкурсні вступні іспити: за спеціальністю, із філософії та іноземної мови.

Паспорт, диплом про вищу освіту подаються вступниками особисто.

Прийом документів до 15 вересня.

Документи подавати або надсилати за адресою:

- Запорізька обл., м. Бердянськ, вул. Свободи, буд. 117-А, к. 309, відділ аспірантури.
- Довідки за телефоном **(06153) 6-48-57**.
- Додаткову інформацію можна отримати на сайті: <http://bumib.edu.ua/>.

Спеціалізована вчена рада

У Бердянському університеті менеджменту і бізнесу функціонує спеціалізована вчена рада К 18.143.01, яка має право приймати до розгляду та проводити захисти дисертацій на присвоєння наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальностями:

08.00.03 — «Економіка та управління національним господарством»,

08.00.04 — «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)».

- Довідки за телефоном: **(06153) 6-48-57**.
- Додаткову інформацію можна отримати на сайті: <http://bumib.edu.ua/>.